

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Π.Μ.Σ. : «ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΚΑΙΟ»
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: «ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ»
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2023-2024

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
του Στέργιου Σταύρου Τσακίρη
Α.Μ.: 7340142302010

**«Το νομικό καθεστώς των Μονών στην Εκκλησία Κύπρου.
Η περίπτωση των μοναστηριακών τυπικών.»**

Επιβλέποντες:

- Αναπληρωτής Καθηγητής Γεώργιος Ι. Ανδρουτσόπουλος
- Καθηγήτρια Παρασκευή Μουζουράκη
- Πρωτοπρεσβύτερος Βασίλειος Χρ. Τρομπούκης, Δρ. Ν., Ε.ΔΙ.Π.

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2024

Copyright © [Στέργιος Τσακίρης, 2024]

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΑΔ	= Αποφάσεις του Ανωτάτου Δικαστηρίου (της Κύπρου)
Α.Ε.Κ.Δ. ανατ.	= Αρχείον Εκκλησιαστικού και Κανονικού Δικαίου (περιοδικό) = ανατύπωση
Απόστολος	
Βαρνάβας	= Απόστολος Βαρνάβας (περιοδικό)
Αρμ.	= Αρμενόπουλος (περιοδικό)
Βασ.	= Βασιλικά
Βλ.	= βλέπε
Βυζαντινά	= Επιστημονικό όργανο Κέντρου Βυζαντινών Ερευνών Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (περιοδικό)
Cod. Just.	= Codex Justinianus
Ε.	= Εκκλησία. Επίσημον δελτίον της Εκκλησίας της Ελλάδος (περιοδικό)
Eds.	= Editors
εκ.	= εκατοστά
εκδ.	= έκδοση/ εκδόσεις
ΕλλΔνη	= Ελληνική Δικαιοσύνη (περιοδικό)
ΕΟΚΑ	= Εθνική Οργάνωση Κυπρίων Αγωνιστών
ΕΠΕ	= Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας
επιμ.	= επιμέλεια
επ.	= επόμενα
έτ.	= έτος
Θεολογία	= Θεολογία (περιοδικό)
Θ.Η.Ε.	= Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια
Ι.Ε.Σ.	= Ιωάννης Ε. Στεφανής
Ι.Μ.	= Ιερά Μονή
καν.	= κανόνας
κεφ.	= κεφάλαιο
κ.λπ.	= και λοιπά
Κ.Χ.	= Καταστατικός Χάρτης (Εκκλησίας Κύπρου, του 2010)
Μ.	= Μέγας/ Μεγάλος- ου/ Μεγάλη
ΜΙΕΤ	= Μορφωτικόν Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης
μτφρ.	= μετάφραση
μ.Χ.	= μετά Χριστόν
ΝοΒ	= Νομικό Βήμα (περιοδικό)
Νομοκανονικά	= Νομοκανονικά. Επιθεώρηση Εκκλησιαστικού και Κανονικού Δικαίου (περιοδικό)
ΝΟΜΟΣ	= Τράπεζα νομικών πληροφοριών ΝΟΜΟΣ
Νον.	= Novella
Οικ.	= Οικουμενική (Σύνοδος)
όπ.π.	= όπου παραπάνω
π.	= πατήρ
Πενθ.	= Πενθέκτη (Οικουμενική Σύνοδος)
περ.	= περιοδικό
Πρβλ.	= παράβαλε
Πρωτοδ.	= Πρωτοδευτέρα (Σύνοδος)
π.Χ.	= προ Χριστού
π.χ.	= παραδείγματος χάρη
REB	= Revue des études byzantines (περιοδικό)

Σ.	= Σύνταγμα (Κυπριακής Δημοκρατίας)
σ./ σελ.	= σελίδα
στ./ στίχ.	= στίχος
Σ.τ.Ε.	= Συμβούλιο της Επικρατείας
στίχ.	= στίχος/ στίχοι
Συν.	= Σύνοδος
ΤιμΤομ	= Τιμητικός Τόμος
τμ.	= τμήμα
τ./ τόμ.	= τόμος
vol.	= volume
υποσημ.	= υποσημείωση
§/ παρ.	= παράγραφος

ΚΥΡΙΟΤΕΡΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(περιλαμβάνονται εκείνα μόνο τα έργα που χρησιμοποιούνται συχνότερα· τα έργα αυτά παραπέμπονται στη συνέχεια σε σύντμηση ως κατωτέρω)

- ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ = ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Γ. Ι., *Το νομικό καθεστώς Μονών και Ησυχαστηρίων στην ελληνική επικράτεια, Ι Εκκλησία της Ελλάδος*, [= Βιβλιοθήκη Εκκλησιαστικού Δικαίου. Σειρά Β': Μελέτες, 10], Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023.
- Αρμενόπουλου, Εξάβιβλος = ΠΙΤΣΑΚΗΣ Κ., (επιμ.), *Κωνσταντίνου Αρμενόπουλου Πρόχειρον νόμων ἢ Ἐξάβιβλος* (= Βυζαντινά και νεοελληνικά κείμενα, 1), Αθήνα: Εκδόσεις Δωδώνη - Ε. Κ. Λάζος, 1971.
- ΒΛΑΣΙΟΥ = ΒΛΑΣΙΟΥ (Μοναχού Σταυροβουνιώτου), *Πατερικόν της Νήσου Κύπρου*, β' έκδ., Λάρνακα, 1997.
- ΓΛΑΡΟΣ = ΓΛΑΡΟΣ ΑΘ. Β., *Ο Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος και η Τυπική Διαθήκη του*, Α' Τόμ., Αθήνα: Εκδόσεις Ηρόδοτος, 2013.
- ΓΑΛΑΤΑΡΙΟΤΟΥ = ΓΑΛΑΤΑΡΙΟΤΟΥ ΣΑΤΙΑ, «*Byzantine ktetorika typika: a comparative study*», REB 45 (1987) 77-138.
- Διαθήκη Νεοφύτου = «*Νεοφύτου πρεσβυτέρου μοναχοῦ καὶ ἐγκλείστου τυπικὴ σὺν Θεῷ διαθήκη. Περί τῆς ἰδίας ἐγκλείστρας νήσου Κύπρου τῆς Παφηνῶν ἐπαρχίας, τῆς καὶ νέας Σιῶν ἐπονομασθείσης, ἧτοι ἐξ εὐδοκίας Θεοῦ σκοπευτήριον ἔνθεον*», εκδ. Ι. Π. ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΟΥ, *Κυπριακά Τυπικά*, [Κέντρο Επιστημονικῶν Ερευνῶν. Πηγές και Μελέτες της Κυπριακῆς Ιστορίας, II], Λευκωσία, 1969, [(Κέντρο Επιστημονικῶν Ερευνῶν. Πηγές και Μελέτες της Κυπριακῆς Ιστορίας, XXXVII), Φωτογραφική επανέκδοση, Τυπογραφείο «ΘΕΟΠΡΕΣ», Λευκωσία, 2001], σ. 69-104.
- ΙΩΑΝΝΙΔΗ, *Εκκλησία Κύπρου* = ΙΩΑΝΝΙΔΗ ΚΛ., *Εκκλησία Κύπρου. Ιστορία και Πολιτισμός 2000 ετών*, β' έκδ., Λευκωσία: Εκδόσεις Αλασία, 1997.
- JOANNOU I = JOANNOU PÈRICLÈS – PIERRE, *Discipline générale antique* [= Pontificia Commissione per la redazione del codice di diritto canonico orientale, Fonti, fascicolo IX], τ. I/1: *Les canons des conciles oecuméniques*, Tipografia Italo-Orientale «S. Nilo», Grottaferrata (Roma), 1962.
- JOANNOU II = JOANNOU PÈRICLÈS – PIERRE, *Discipline générale antique* [= Pontificia Commissione per la redazione del codice di diritto canonico orientale, Fonti, fascicolo IX], τ. I/2: *Les canons des Synodes Particuliers*, Tipografia Italo-Orientale «S. Nilo», Grottaferrata (Roma), 1962.
- ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, *Τυπικά* = ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ Ι. Μ., *Νομική θεώρηση των μοναστηριακῶν τυπικῶν*, β' έκδ. Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2003.
- ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ - ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗΣ, *Στοιχεία* = ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ Ι. Μ. - ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗΣ Α. Κ., *Στοιχεία Ελληνικῶν και Κυπριακῶν Εκκλησιαστικῶν Δικαίου*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2016.
- ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, *Μαθήματα* = ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ Ι. Μ., *Μαθήματα εκκλησιαστικῶν δικαίου*, (με τη συνεργασία Γ. Ι. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ), Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2020.
- ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, *Περιουσία* = ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ Ι. Μ., *Το δίκαιον της μοναστηριακῆς περιουσίας ἀπὸ τοῦ 9ου μέχρι τοῦ 12ου αἰῶνος*, Αθήνα: εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1979 (β' έκδ., Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2020).
- KRIEDEL = KRIEDELII FRATRES, (επιμ.), *Corpus Juris Civilis*, Τομ. III, Novellae, Apud Weidmannos, Lipsiae, 1887.
- ΜΑΝΑΦΗ = ΜΑΝΑΦΗ Κ., *Μοναστηριακά Τυπικά - Διαθήκαι. Μελέτη Φιλολογική. Διατριβή ἐπὶ διδασκαλία* [= «Αθηνά». Σειρά διατριβῶν και μελετημάτων, 7], εν Αθηνάις: τυπογραφείο Αδελφῶν Ρόδη, 1970.

- Μαχαιρά = «Νείλου ιερομονάχου και καθηγουμένου και κτίτορος τῆς σεβασμίας μονῆς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τοῦ Μαχαιρᾶ, τυπικὴ διάταξις», εκδ. Ι. Π. ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΛΟΥ, *Κυπριακά Τυπικά*, [Κέντρο Επιστημονικῶν Ερευνῶν. Πηγές και Μελέτες τῆς Κυπριακῆς Ἱστορίας, II], Λευκωσία, 1969, [(Κέντρο Επιστημονικῶν Ερευνῶν. Πηγές και Μελέτες τῆς Κυπριακῆς Ἱστορίας, XXXVII), Φωτογραφικὴ επανέκδοση, Τυπογραφεῖο «ΘΕΟΠΡΕΣ», Λευκωσία, 2001], σ. 1-68.
- MIGNE = MIGNE JACQUES – PAUL, (επιμ.), *Patrologiae cursus completus, omnium SS. Patrum, Doctorum Scriptorumque Ecclesiasticorum, sive graecorum. Series graeca*, τ. 1 επ., Lutetiae Parisiorum 1857 επ. (ανατύπωση Turnhout 1963 επ.).
- ΝΕΙΛΟΥ = ΝΕΙΛΟΥ ΑΓΙΟΥ, *Τυπικὴ Διάταξις*, (εισαγωγή – μτφρ. – σχόλια π. ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΣ ΑΓΑΘΩΝΟΣ), Λευκωσία: Ἐκδοσις Ἱεράς Βασιλικῆς και Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Μαχαιρά – Κύπρος, 2002.
- ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ, *Μονὴ Μαχαιρά* = ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ Ν., *Ἱερά Βασιλικὴ και Σταυροπηγιακὴ Μονὴ Μαχαιρά. Ἐνα πανίερο σέβασμα και προσκύνημα*, Λευκωσία: Ἐκδοσις Ἱεράς Μονῆς Μαχαιρά – Κύπρος, 2001.
- ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΥ, *Το δίκαιον των μοναχῶν* = ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΥ Π. Ι., *Σύστημα του εκκλησιαστικοῦ δικαίου κατά την εν Ἑλλάδι ισχύν αυτού*, τ. Δ': *Το δίκαιον των μοναχῶν*, εν Αθήναις: Τυπογραφεῖον Μυρτίδη, 1957.
- ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ = ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ Χ. Κ., *Περί την διοικητικὴν οργάνωσιν τῆς Εκκλησίας τῆς Κύπρου*, Θεσσαλονίκη, 1981.
- ΡΑΛΛΗΣ – ΠΟΤΛΗΣ = ΡΑΛΛΗ Γ. – ΠΟΤΛΗ Μ., *Σύνταγμα τῶν Θείων και Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε Ἁγίων και πανευφήμων Ἀποστόλων, και τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν και Τοπικῶν Συνόδων, και τῶν κατὰ μέρος Ἁγίων Πατέρων. Ἐκδοθὲν σὺν πλείσταις ἄλλαις τὴν ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν διεπούσαις διατάξεσι. Ἐγκρίσει τῆς Ἁγίας και Μεγάλῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας και τῆς Ἱεράς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, τ. 1-6, Ἐκ τῆς τυπογραφίας Γ. Χαρτοφύλακος, Ἀθήνησιν, 1852-1859.
- SCHETELMA – VAN DER WAL = SCHETELMA H. J. – VAN DER WAL N., *Basilicorum Libri LX*, Series A, vol. I, [Textus librorum I-VIII], vol. II, [Textus librorum IX-XVI], vol. III, [Textus librorum XVII-XXV], vol. IV, [Textus librorum XXVI-XXXIV], Groningen, Djakarta: J.B. Wolters – Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1955-1962.
- SCHOELL RUDOLFUS – KROLL GUILHELMUS = Schoell Rudolfus – Kroll Guilhelmus, (επιμ.), *Corpus Juris Civilis*, Τομ. III, Novellae, Berolini, Apud Weidmannos, 1895.
- ΤΖΩΡΤΖΑΤΟΣ ΒΑΡΝΑΒΑΣ, *Οι βασικοί θεσμοί* = ΤΖΩΡΤΖΑΤΟΣ ΒΑΡΝΑΒΑΣ, *Μητροπολίτου Κίτρους, Οι βασικοί θεσμοί Διοικήσεως τῆς Αυτόκεφάλου Εκκλησίας τῆς Κύπρου μετὰ ιστορικῆς ανασκοπήσεως*, εν Αθήναις: Ἐκδοσις Αποστολικῆς Διακονίας τῆς Εκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, 1974.
- ΤΡΩΙΑΝΟΣ = ΤΡΩΙΑΝΟΣ ΣΠ. Ν., *Οι Νεαρές Λέοντος Σ' του Σοφοῦ. Προλεγόμενα, κείμενο, ἀπόδοση στη νεοελληνικὴ, ευρετήρια και επίμετρο*, Αθήνα: Εκδόσεις Ἡρόδοτος, 2007.
- ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΛΟΥ, *Κυπριακά Τυπικά* = ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΛΟΥ Ι. Π., *Κυπριακά Τυπικά*, [Κέντρο Επιστημονικῶν Ερευνῶν. Πηγές και Μελέτες τῆς Κυπριακῆς Ἱστορίας, II], Λευκωσία, 1969, [(Κέντρο Επιστημονικῶν Ερευνῶν. Πηγές και Μελέτες τῆς Κυπριακῆς Ἱστορίας, XXXVII), Φωτογραφικὴ επανέκδοση, Τυπογραφεῖο «ΘΕΟΠΡΕΣ», Λευκωσία, 2001].

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	3
ΚΥΡΙΟΤΕΡΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	5

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 1. Αντικείμενο της εργασίας.....	11
§ 2. Διάρθρωση της ύλης και μέθοδος της έρευνας.....	13

ΜΕΡΟΣ Α΄ ΤΥΠΙΚΑ ΚΑΙ ΚΤΗΤΟΡΕΣ ΜΟΝΩΝ

Κεφάλαιο Α΄ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑΚΑ ΤΥΠΙΚΑ

§ 3. Μοναστηριακά τυπικά – διαθήκες.....	19
§ 4. Κτητορικά τυπικά και δίκαιο.....	21
§ 5. Πηγές της εργασίας – η τυπική διάταξη του αγίου Νείλου της Μονής Μαχαιρά και η τυπική διαθήκη του αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου.....	25
I. Κύριες και βοηθητικές πηγές της εργασίας.....	25
II. Οι εκδόσεις των τυπικών.....	26
III. Τα πρωτότυπα χειρόγραφα.....	29

Κεφάλαιο Β΄ ΚΤΗΤΟΡΕΣ ΚΑΙ ΜΟΝΕΣ

§ 6. Βιογραφικά στοιχεία του αγίου Νείλου.....	31
§ 7. Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή Μαχαιρά – ιστορικά στοιχεία.....	32
§ 8. Βιογραφικά στοιχεία του αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου.....	35
§ 9. Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή αγίου Νεοφύτου – ιστορικά στοιχεία.....	38

ΜΕΡΟΣ Β΄ ΜΟΝΑΧΟΙ

Κεφάλαιο Α΄ ΕΙΣΟΔΟΣ ΣΤΗ ΜΟΝΗ

§ 10. Προϋποθέσεις.....	43
§ 11. Στάδιο δοκιμασίας.....	46
§ 12. Αποταγή.....	49
§ 13. Διακρίσεις των μοναχών.....	54

Κεφάλαιο Β΄ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΜΟΝΑΧΙΚΗΣ ΕΠΑΓΓΕΛΙΑΣ

§ 14. Γενικά.....	55
§ 15. Άβατο των Μονών σε πρόσωπα του άλλου φύλου.....	57
§ 16. Άβατο των Μονών σε ενούχους ή/ και ανήβους.....	59
§ 17. Απαγόρευση διατήρησης στις Μονές θηλυκών ζώων.....	61

§ 18. Απαγόρευση εξόδου από τη Μονή.....	61
§ 19. Υποχρέωση κοινοβιακής ζωής.....	63
§ 20. Υποχρέωση ισόβιας εγκαταβίωσης.....	66
§ 21. Υποχρέωση ακτημοσύνης.....	69

ΜΕΡΟΣ Γ΄
ΜΟΝΕΣ

Κεφάλαιο Α΄
ΝΟΜΙΚΗ ΥΠΟΣΤΑΣΗ

§ 22. Οι Μονές ως υποκείμενα δικαίου και ως αντικείμενα.....	75
§ 23. Μονές αυτοδέσποτες, αυτεξούσιες και ελεύθερες.....	78
§ 24. Επίτροποι ή έφοροι ή αντιλαμβανόμενοι Μονών.....	80
§ 25. Δικαστική εκπροσώπηση των Μονών.....	82

Κεφάλαιο Β΄
ΟΡΓΑΝΩΣΗ

§ 26. Ηγούμενος.....	85
§ 27. Οικονόμος.....	88
§ 28. Λοιπά όργανα.....	90

Κεφάλαιο Γ΄
ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ

§ 29. Η αρχή του ανεκποιήτου της περιουσίας.....	93
§ 30. Εξαιρέσεις στην αρχή του ανεκποιήτου της περιουσίας.....	95
§ 31. Κελλιώτες – Αδελφάτα – Καταπεμπτοί.....	96

Κεφάλαιο Δ΄
ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ

§ 32. Γενικά.....	99
§ 33. Τα αδικήματα και οι ποινές.....	100

ΜΕΡΟΣ Δ΄
ΙΣΧΥΟΝ ΔΙΚΑΙΟ

Κεφάλαιο Α΄
ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΥΠΡΟΥ

§ 34. Εισαγωγικά.....	107
§ 35. Το αυτοκέφαλο	108
§ 36. Το σύστημα της ομοταξίας.....	111
§ 37. Ο Καταστατικός Χάρτης.....	114

Κεφάλαιο Β΄
ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΤΩΝ ΜΟΝΩΝ

§ 38. Νομική προσωπικότητα των Μονών.....	119
§ 39. Εσωτερικοί κανονισμοί των Μονών.....	120
I. Κανονιστική αρμοδιότητα.....	120
II. Έγκριση – έναρξη ισχύος.....	121
III. Μελέτη περίπτωσης: ο εσωτερικός κανονισμός της Μονής αγίου Νεοφύτου.....	122
§ 40. Είδη και διακρίσεις των Μονών.....	126
I. Κοινόβιες και ιδιόρρυθμες.....	126
II. Ανδρικές και γυναικείες.....	126
III. Βασιλικές - Σταυροπηγιακές και Επαρχιακές.....	127
IV. Κυρίαρχες και υποτελείς.....	129
§ 41. Οι μοναχοί.....	130
§ 42. Ο Ηγούμενος.....	131
§ 43. Το Ηγουμενοσυμβούλιο.....	133
§ 44. Πειθαρχικά όργανα.....	134

Κεφάλαιο Γ΄
ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑΚΗΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ

§ 45. Διαχείριση εκκλησιαστικών νομικών προσώπων.....	136
§ 46. Πράξεις επί της μοναστηριακής περιουσίας.....	137
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	141
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	145
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	153

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 1. Αντικείμενο της εργασίας

Οι πηγές του Εκκλησιαστικού Δικαίου διακρίνονται βασικά σε δύο μεγάλες κατηγορίες· στις διαπλαστικές και στις διαγνωστικές, δηλαδή στις πηγές που παράγουν δίκαιο και σε αυτές που διαγιγνώσκουν δίκαιο¹. Ειδικότερα, διαπλαστικές πηγές του Εκκλησιαστικού Δικαίου δεν είναι μόνο η εκάστοτε ισχύουσα πολιτειακή νομοθεσία, αλλά και οι πηγές εκκλησιαστικής προέλευσης (π.χ. η Αγία Γραφή, η Ιερή Παράδοση, οι Ιεροί Κανόνες), καθόσον η Εκκλησία διαθέτει πρωτογενή κανονιστική εξουσία, παράγοντας κανόνες που δεσμεύουν μόνο τα μέλη της, δηλαδή όλους τους πιστούς της².

Επιπλέον, στις διαγνωστικές πηγές του Εκκλησιαστικού Δικαίου περιλαμβάνονται συλλεκτικά έργα, αποκρίσεις, μελέτες και ερμηνευτικά έργα, αποφάσεις εκκλησιαστικών δικαστηρίων, καθώς και έγγραφα, επιγραφές, σφραγίδες και φιλολογικές γενικά πηγές. Στην κατηγορία των εγγράφων ανήκουν όλα τα έγγραφα, ασχέτως του τόπου προέλευσής τους και του υλικού που χρησιμοποιήθηκε για την παραγωγή τους (π.χ. πάπυρος, περγαμηνή, χαρτί), καθόσον διαθέτουν χρήσιμα στοιχεία και πληροφορίες για το Εκκλησιαστικό Δίκαιο³. Οι διαγνωστικές πηγές του δικαίου (*fontes juris cognoscendi*) δεν αποτελούν νομικά ή κανονιστικά κείμενα, αλλά μας προσφέρουν πληροφορίες ως προς το δίκαιο⁴.

Ειδικότερα, η σημασία των εγγράφων ως πηγής δικαίου θεωρείται πολύ μεγάλη, επειδή σε αυτά αποτυπώνεται το δίκαιο όπως εφαρμοζόταν στην πράξη, σε κάθε εποχή και σε κάθε τόπο⁵. Μεταξύ των εκκλησιαστικών εγγράφων, ξεχωρίζουν τα μοναστηριακά τυπικά, που ήταν το καταστατικό της κάθε Μονής. Μονή ή Μοναστήρι⁶ είναι στην ουσία η συμβίωση μοναχών που

¹ Για τις πηγές του Εκκλησιαστικού Δικαίου, τις διακρίσεις τους και άλλες λεπτομέρειες, βλ. πρωτίστως ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Μαθήματα*, σ. 54-60.

² Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Η διαπάλη*, σ. 31.

³ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Μαθήματα*, ιδίως σ. 60.

⁴ Βλ. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ Ε./ ΑΡΝΑΟΥΤΟΓΛΟΥ ΗΛ./ ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ Α./ ΚΑΡΑΜΠΕΛΑ Δ./ ΛΙΑΡΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ ΑΛ./ ΧΑΤΖΑΚΗ Ι./ ΧΕΛΜΗ Α., *Ιστορία Δικαίου*, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, 2015, § 8.2.4.: σ. 138.

⁵ Κυρίως, βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 25.

⁶ Για τη Μονή, αρχιτεκτονικά και κυρίως εξ απόψεως κανονικού δικαίου, βλ. ΙΩ. ΜΟΥΤΖΟΥΡΗ, Θ.Η.Ε., τ. 9, σ. 50-60 [*Μονή*].

ρυθμίζεται από συγκεκριμένο τυπικό ή κανονισμό⁷. Η σπουδαιότητα των μοναστηριακών τυπικών έγκειται στο γεγονός ότι αποτελούν, μεταξύ άλλων, κανονιστικά κείμενα με κανόνες που ρυθμίζουν αφενός τη διαβίωση των μοναχών και αφετέρου ζητήματα διοίκησης της Μονής⁸. Κυρίως όμως στα εν λόγω κείμενα αποτυπώνεται το δίκαιο που ίσχυε στην πράξη, το οποίο, αρκετές φορές ή σε πολλά σημεία, αποκλίνει από το «επίσημο», πολιτειακής ή εκκλησιαστικής προέλευσης, δίκαιο⁹.

Οι εσωτερικοί κανονισμοί που έχουν τη δυνατότητα να εκδίδουν οι Μονές υπό το ισχύον δίκαιο και ιδίως κατ' εξουσιοδότηση συνήθως των κείμενων Καταστατικών Χαρτών που ισχύουν ανά Εκκλησία, αποτελούν την πρόοδο και τη συνέχιση ή καλύτερα τη «μετεξέλιξη» των μοναστηριακών τυπικών που εμφανίστηκαν στους βυζαντινούς χρόνους¹⁰.

Η παρούσα εργασία επικεντρώνεται στη νομική προσέγγιση και θεώρηση των δύο μοναδικών διασωθέντων βυζαντινών τυπικών¹¹ της Κύπρου· της τυπικής διάταξης του αγίου

⁷ Βλ. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, σ. 32-33.

⁸ Επομένως, τα τυπικά περιλαμβάνουν κανόνες του Εκκλησιαστικού Δικαίου και συγκεκριμένα του δικαίου των μοναχών και των Μονών και, ως εκ τούτου, αποτελούν πηγή του εν λόγω δικαίου, λόγω ακριβώς του περιεχομένου τους. Βλ. Θ. Ν. ΚΟΖΥΡΗ, «Τα τυπικά των Μονών ως πηγή του εκκλησιαστικού δικαίου», Α.Ε.Κ.Δ., 1979, σ. 100-104, εδώ σ. 104. Περαιτέρω, για τη σπουδαιότητα των τυπικών, βλ., χαρακτηριστικά, ΑΝ. Π. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ελληνικόν Εκκλησιαστικόν Δίκαιον*, τεύχος Α', Γενικόν Μέρος, Αθήνα: εκδοτικός οίκος Δ. Ν. Τζάκα, Σ. Δελαγραμμάτικα, 1952, σ. 58, ΣΠ. Ν. ΤΡΩΙΑΝΟΥ, *Παραδόσεις Εκκλησιαστικού Δικαίου*, β' έκδ., Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1984, σ. 56, ΣΠ. Ν. ΤΡΩΙΑΝΟΥ – Γ. Α. ΠΟΥΛΗ, *Εκκλησιαστικό Δίκαιο*, Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2002, σ. 48, καθώς και Κ. Γ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Εκκλησιαστικό Δίκαιο*, γ' έκδ., Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2019, σ. 61 επ. Η αξία των τυπικών και η σημασία τους για την εν γένει λειτουργία των Μονών, καθώς και για την ιστορία του ίδιου του Βυζαντίου θεωρείται «μεγίστη», Κ. Α. ΜΑΝΑΦΗ, *Βιβλιοκρισία: Ιωάννου Π. Τσικνοπούλλου, Κυπριακά Τυπικά*, Ανατύπωση εκ του ΛΖ', 1969-1970, Τόμου της Επετηρίδος της Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών, Εν Αθήναις: Τυπογραφείον Αδελφών Μυρτίδη, 1970, σ. 508-510, εδώ σ. 509.

⁹ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Μαθήματα*, σ. 60, καθώς και ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Τυπικά*, σ. 25.

¹⁰ Βλ. Γ. Ι. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ – Β. Κ. ΜΑΡΚΟΥ, *Το Δίκαιο της ταφής και της αποτέφρωσης*, [= Νομοκανονικά Παράφυλλα, 3], Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021, σ. 46 και ιδίως υποσημ. 12, καθώς και ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, σ. 149.

¹¹ Τα οποία συγκαταλέγονται στα μεγαλύτερα σε έκταση διασωθέντα τυπικά, καθώς και στα σπουδαιότερα από πλευράς πληροφοριών, βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ibidem*, σ. 25 (υποσημ. 3). Ειδικότερα, τα μοναστηριακά τυπικά παρέχουν πολλές γνώσεις για τη διαχείριση της μοναστικής περιουσίας και δη τα λεπτομερή τυπικά παρέχουν πολλές γνώσεις για τις οικονομικές υποθέσεις των Μονών. Βλ. κυρίως, ΚΟΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ SMYRLIS, «*The Management of Monastic Estates: The Evidence of the Typika*», *Dumbarton Oaks Papers*, vol. 56 (2002), 245-261, όπου αναφέρεται συγκεκριμένα ότι «*Monastic typika are certainly the richest source of information on the management of the estates of monasteries. Many texts written by monks who were heads of monasteries reflect the practices used by these*

Νείλου για τη Μονή Μαχαιρά και της τυπικής διαθήκης του αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου για την ομώνυμη Μονή στην Πάφο. Πρόσθετη δε αξία κατέχουν τα εξεταζόμενα τυπικά, επειδή αποτελούν τα πρώτα καταστατικά των δύο εκ των τεσσάρων Ιερών Βασιλικών και Σταυροπηγιακών Μονών της Κύπρου¹², οι οποίες λειτουργούν έως σήμερα, απολαμβάνοντας του προνομίου της αυτονομίας ως προς την εσωτερική διοίκηση και διαχείριση των υποθέσεών τους και τελώντας υπό την εποπτεία του Αρχιεπισκόπου Κύπρου. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, εξετάζεται το ισχύον νομικό καθεστώς των Μονών στην Εκκλησία Κύπρου. Ειδικότερα, από τη μια πλευρά παρουσιάζεται γενικά η οργάνωση της Εκκλησίας Κύπρου (το αυτοκέφαλο, το σύστημα της ομοταξίας και ο Καταστατικός της Χάρτης) και από την άλλη ερευνάται η οργάνωση και διοίκηση των Μονών, όπως η νομική προσωπικότητά τους, οι εσωτερικοί κανονισμοί τους, τα όργανα διοίκησής τους, καθώς και η διαχείριση της μοναστηριακής περιουσίας. Σκοπός της εργασίας είναι να καλυφθεί το ερευνητικό κενό που υφίσταται στη νομική βιβλιογραφία ως προς την αυτούσια νομική θεώρηση των κυπριακών τυπικών και τη σύνδεσή τους με το ισχύον κυπριακό Εκκλησιαστικό Δίκαιο.

§ 2. Διάρθρωση της ύλης και μέθοδος της έρευνας

Η παρούσα εργασία, της οποίας προηγούνται οι συντομογραφίες, η βασικότερη βιβλιογραφία τα περιεχόμενα, αποτελείται από εισαγωγή και σαράντα έξι (46) συνολικώς παραγράφους που εντάσσονται γενικά σε τέσσερα (4) μέρη, που απαρτίζονται με τη σειρά τους από ειδικότερα κεφάλαια.

Στην εισαγωγή εξετάζεται, με κάθε δυνατή συντομία, το αντικείμενο της εργασίας, ήτοι η νομική θεώρηση των κυπριακών τυπικών με προοπτική το τι ισχύει σήμερα για τις Μονές· τα μοναστηριακά τυπικά ως διαγνωστική πηγή του Εκκλησιαστικού Δικαίου και οι εσωτερικοί κανονισμοί των Μονών ως μετεξέλιξη των τυπικών αυτών.

Το πρώτο μέρος περιλαμβάνει δύο κεφάλαια. Στο κεφάλαιο Α' παρουσιάζονται τα μοναστηριακά τυπικά και οι διαθήκες, καθώς και τα κτητορικά τυπικά σε σχέση με το δίκαιο. Έπειτα, παρατίθενται οι πηγές, κύριες και βοηθητικές, της εργασίας που αφορούν τα δύο κυπριακά τυπικά, καθώς και οι εκδόσεις αυτών: της τυπικής διάταξης του αγίου Νείλου για τη

establishments to administer their fortunes. Monastic typika are also the most important source for the study of the management of great estates in general, whether these were lay or state owned...Detailed typika devote significant space to and are straightforward in the treatment of economic affairs.», εδώ σ. 245-246.

¹² Οι άλλες δύο είναι η Μονή του Κύκκου και η Μονή του Αποστόλου Βαρνάβα.

Μονή Μαχαιρά και της τυπικής διαθήκης του αγίου Νεοφύτου για τη Μονή της Εγκλείστρας. Στο κεφάλαιο Β΄ παρατίθενται βιογραφικά στοιχεία των εν λόγω ιδρυτών, καθώς και ιστορικά κυρίως στοιχεία για τις Μονές Μαχαιρά και αγίου Νεοφύτου, αντίστοιχα.

Έπεται το δεύτερο μέρος που γίνεται λόγος για όλα τα ζητήματα που αφορούν στους μοναχούς και διαρθρώνεται σε δύο επιμέρους κεφάλαια. Το κεφάλαιο Α΄ αναφέρεται στην είσοδο στη Μονή (προϋποθέσεις ένταξης ενός μοναχού σε μια Μονή, το στάδιο δοκιμασίας του, το ζήτημα της αποταγής και οι τυχόν διακρίσεις σε κατηγορίες των μοναχών). Στο κεφάλαιο Β΄ αναλύονται οι συνέπειες της μοναχικής επαγγελίας, μεταξύ των οποίων, καταλέγονται το άβατο των Μονών σε πρόσωπα του άλλου φύλου, καθώς και σε ευνούχους ή/ και ανήβους, η απαγόρευση εξόδου από τη Μονή, και οι τρεις βασικές μοναχικές υποχρεώσεις, ήτοι της κοινοβιακής ζωής, της ισόβιας εγκαταβίωσης και της ακτημοσύνης.

Ακολούθως, στο τρίτο μέρος αναπτύσσονται όλα τα θέματα που αφορούν στις Μονές, εξετάζοντάς τα σε τέσσερα κεφάλαια που αναφέρονται αντίστοιχα: στη νομική υπόσταση των Μονών (οι Μονές ως υποκείμενα δικαίου και ως αντικείμενα, οι αυτοδέσποτες, αυτεξούσιες και ελεύθερες Μονές, οι επίτροποι ή έφοροι ή αντιλαμβανόμενοι Μονών, όπως και η δικαστική εκπροσώπηση των Μονών) (κεφάλαιο Α΄), την οργάνωση των Μονών, όπου παρουσιάζονται τα βασικά μοναστηριακά όργανα, ο Ηγούμενος και ο οικονόμος, αλλά και τα λοιπά δευτερεύοντα όργανα μιας Μονής (κεφάλαιο Β΄), την περιουσία των Μονών (αναλύονται η αρχή του ανεκποιήτου της μοναστηριακής περιουσίας και οι εξαιρέσεις από αυτήν, καθώς και οι θεσμοί των κελλιωτών, των αδελφάτων και των καταπεμπτών) (κεφάλαιο Γ΄), και τέλος στη δικαστική εξουσία που ασκούνταν εντός Μονών, με παρουσίαση των αδικημάτων και των προβλεπόμενων ποινών ή επιτιμίων (κεφάλαιο Δ΄).

Το τέταρτο και τελευταίο μέρος είναι αφιερωμένο στο δίκαιο που ισχύει σήμερα και διέπει τις Μονές της Εκκλησίας Κύπρου, αρθρώνεται δε σε τρία επιμέρους κεφάλαια. Το κεφάλαιο Α΄ ασχολείται με το αυτοκέφαλο της αποστολικής Εκκλησίας Κύπρου, το σύστημα της ομοταξίας που χαρακτηρίζει τις σχέσεις κυπριακής Πολιτείας και Εκκλησίας αλλά και των άλλων κύριων θρησκευμάτων της νήσου, καθώς και ζητήματα που άπτονται του Καταστατικού Χάρτη της Ορθόδοξης Κυπριακής Εκκλησίας. Το κεφάλαιο Β΄ αναφέρεται στην οργάνωση και διοίκηση των Μονών και συγκεκριμένα στη νομική προσωπικότητά τους, στους εσωτερικούς κανονισμούς τους, όπου ειδικότερα μελετάται ο εσωτερικός κανονισμός της Μονής του αγίου Νεοφύτου, στα είδη και τις διακρίσεις των Μονών, σε ζητήματα των μοναχών, στον Ηγούμενο εκάστης Μονής, με το Ηγουμενοσυμβούλιό της και τα προβλεπόμενα πειθαρχικά όργανα για τους μοναχούς. Στο κεφάλαιο Γ΄ γίνεται λόγος για τη διαχείριση των εκκλησιαστικών νομικών προσώπων και δη των Μονών, καθώς και για τις πράξεις επί της μοναστηριακής περιουσίας.

Την όλη εργασία κατακλείουν γενικά συμπεράσματα, εκτενής βιβλιογραφία και παράρτημα που περιλαμβάνει επικαιροποιημένα τα βασικά νομοθετικά κείμενα· κύριες (για την εργασία) διατάξεις εκ του κυπριακού Συντάγματος και από τον Καταστατικό Χάρτη της Εκκλησίας Κύπρου.

Αναφορικά με τη μέθοδο παρουσίασης της εργασίας και ειδικά όσον αφορά κυρίως το δεύτερο και το τρίτο μέρος, που ασχολούνται με τους μοναχούς και τις Μονές αντίστοιχα, σημειώνεται ότι, κατά κανόνα, προηγείται στην αρχή κάθε παραγράφου μια συνοπτική έκθεση της πολιτειακής και εκκλησιαστικής νομοθεσίας της βυζαντινής ιδίως περιόδου επί του εκάστοτε εξεταζόμενου θέματος. Στη συνέχεια, παρατίθενται οι πληροφορίες που προέκυψαν από την έρευνα ιδίως των υπόψη δύο κυπριακών τυπικών. Δεν απουσιάζει βέβαια και μια συνοπτική κριτική θεώρηση των σχέσεων ανάμεσα στο θετό δίκαιο της εποχής και εκείνο που εφαρμοζόταν στην πράξη στις Μονές που ίδρυσαν ο Νείλος και ο Νεόφυτος συμφώνως προς τις κτητορικές τους εντολές.

ΜΕΡΟΣ Α΄
ΤΥΠΙΚΑ ΚΑΙ ΚΤΗΤΟΡΕΣ ΜΟΝΩΝ

Κεφάλαιο Α΄ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑΚΑ ΤΥΠΙΚΑ

§ 3. Μοναστηριακά τυπικά – διαθήκες

Το επίθετο *τυπικός* (παράγωγο της λέξης *τύπος*), κατά τα βυζαντινά χρόνια, απέκτησε νέα σημασία και καθιερώθηκε ως όρος που απαντάται στη διοικητική, την εκκλησιαστική και ιδίως στη λειτουργική γλώσσα, σημαίνει δε τον σύμφωνο προς τους κανόνες, τον ακολουθούντα τις διαταγές, τον τύπο που ισχύει¹³. Το ουδέτερο του επιθέτου *τυπικός*, αφού ουσιαστικοποιήθηκε, απέκτησε στη βυζαντινή γραμματεία και πολλές άλλες σημασίες¹⁴. Έτσι, η λέξη *τυπικό*, συνοδευόμενο κυρίως με το επίθετο *μοναστηριακό*, σημαίνει το *βιβλίο* που περιέχει κανόνες, βάσει των οποίων όφειλαν οι μοναχοί να ζουν στις Μονές καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας και της νύχτας, αλλά και άλλους κανόνες, σύμφωνα με τους οποίους, έπρεπε να επιτελείται η εν γένει διοίκηση της Μονής¹⁵. Συνεπώς, το *μοναστηριακό τυπικό* αποτελούσε το «καταστατικό» της Μονής¹⁶.

Τα μοναστηριακά τυπικά διακρίνονται σε δυο βασικές κατηγορίες¹⁷: αφενός στα λειτουργικά τυπικά ή αμιγή λειτουργικά τυπικά, τα οποία διακρίνονται περαιτέρω σε τυπικά για τις κατά κόσμον εκκλησίες και σε τυπικά για τις εκκλησίες Μονών, τα οποία όμως δεν ενδιαφέρουν τόσο πολύ το Εκκλησιαστικό Δίκαιο, καθόσον έχουν αμιγή λειτουργικό χαρακτήρα και στερούνται κανονιστικών διατάξεων, και αφετέρου στα τυπικά¹⁸ που περιέχουν κανόνες διαβίωσης των μοναχών και διοίκησης της Μονής, ήτοι τα κανονιστικά¹⁹, και ενδιαφέρουν τη νομική έρευνα²⁰. Διακρίνονται σε σχέση με το συντάκτη τους, σε όσα συντάχθηκαν από μια

¹³ Βλ. ΜΑΝΑΦΗ, σ. 24-25.

¹⁴ Για τις οποίες, *Ibidem*, σ. 25.

¹⁵ Επίσης, *Ibidem*, σ. 27.

¹⁶ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 25 και 29.

¹⁷ *Ibidem*, σ. 33-34.

¹⁸ Τυπικά «*des status disciplinaires*» κατά τον Placidus de Meester ή «μοναστηριακά τυπικά κανονιστικών διατάξεων» κατά τον ΜΑΝΑΦΗ, πρβλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 31 (και ιδίως υποσημ. 21).

¹⁹ Βλ. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, σ. 146-147.

²⁰ Οι ονομασίες των κειμένων αυτών είναι πολλές και ποικίλλουν, π.χ. *τυπικό*, *τύπος* και *παράδοσις* και *νόμος*, *υποτύπωση*, *διατύπωση*, *κανονικόν*, *έκθεσις* και *υποτύπωση*, *διάταξις*, βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 34, υποσημ. 29, αλλά και *διαταγή*, *κανόν*, *κατάστασις*, *σύνταγμα*, *τυπική διάταξις*, *τυπική σύνταξις*, *τυπικός τύπος*, βλ. ΜΑΝΑΦΗ, σ. 27. Εν προκειμένω, ο άγιος Νείλος την τυπική του διάταξη την αποδίδει κυρίως με τις εξής ονομασίες: *διάταξις*,

εξέχουσα προσωπικότητα (π.χ. από κάποιον ηγούμενο ή μοναχό εγνωσμένου κύρους ή από την αρμόδια πολιτειακή ή εκκλησιαστική αρχή), ανεξαρτήτως ίδρυσης κάποιας Μονής, και σε όσα συντάχθηκαν από τον ιδρυτή ή ανακαινιστή μιας Μονής. Τα τελευταία ονομάζονται κτητορικά τυπικά²¹.

Ως προς τα κτητορικά τυπικά, συχνά αυτά αναφέρονται και ως διαθήκες ή καλύτερα κτητορικές διαθήκες. Αποτελούν δηλαδή ιδιαίτερη κατηγορία διαθηκών, οι οποίες συντάχθηκαν από ιδρυτές ή ανακαινιστές Μονών, συνιστούν την τελευταία βούλησή τους και ουσιαστικά αποτελούν μοναστηριακό τυπικό. Γι' αυτό και όλες οι κτητορικές διαθήκες²² είναι κτητορικά τυπικά, χωρίς όμως να ισχύει και το αντίστροφο, δηλαδή όλες οι διαθήκες Ηγουμένων ή μοναχών δεν είναι ταυτόχρονα και κτητορικές²³. Ειδικότερα, ο ιδρυτής ή ανακαινιστής μιας Μονής, ο «κτήτωρ», είχε τη δυνατότητα να δώσει στη Μονή που ίδρυε έναν εσωτερικό κανονισμό, στον οποίο αποτύπωνε τους βασικούς κανόνες διαβίωσης των μοναχών και διοίκησης της Μονής, είτε, ενόσω ακόμη ζούσε, με τη μορφή ενός μοναστηριακού κτητορικού τυπικού, είτε με τη μορφή μιας διαθήκης, η οποία θα γινόταν γνωστή *erga omnes* μετά το θάνατό του, είτε ακόμη συνδυάζοντας ένα τυπικό *en vivo* και αφήνοντας μια διαθήκη, η οποία θα συμπλήρωνε ή θα τροποποιούσε το τυπικό του. Εναπόκειτο έτσι στη διακριτική του ευχέρεια. Πάντως, μεταξύ κτητορικών τυπικών και κτητορικών διαθηκών δεν υφίσταται ουσιώδης διαφορά. Έτσι, ως μοναστηριακά τυπικά νοούνται τα κτητορικά τυπικά και οι κτητορικές διαθήκες²⁴.

Μια περαιτέρω διάκριση των μοναστηριακών τυπικών, που εκ πρώτης όψεως δεν ενδιαφέρει άμεσα το δίκαιο, είναι σε «αριστοκρατικά» και σε «μη αριστοκρατικά»²⁵. Με τον όρο αριστοκρατικά δεν νοούνται μόνο όσα τυπικά συντάχθηκαν αποκλειστικά από μέλη της εξ αίματος αριστοκρατίας, αλλά και από όσους ανήκαν στην κορυφή της ιεραρχικής κοινωνικής κλίμακας. Πράγματι, οι συντάκτες αυτών των τυπικών χαρακτηρίζονται από ένα κοινό σημείο-

τυπική διάταξις, τα της διατάξεως διατάγματα, τυπικόν, εγχείρημα, εντολή, αλλά και σε σημείωση περιθωρίου ως διαθήκη. Διεξοδικότερα, βλ. ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΛΟΥ, *Κυπριακά Τυπικά*, σ. 15-16.

²¹ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 34, καθώς και σ. 31-32.

²² Οι κτητορικές διαθήκες έχουν διάφορες ονομασίες, π.χ. *διαθήκη, τυπική διαθήκη, τυπική διάταξις, ενδιάθετος διάταξις, ενδιάθετος υποθήκη, διαθήκη και τυπική παράδοσις, επιτελεύτιος βούλησις*, βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 35, υποσημ. 34, αλλά και *μυστική διαθήκη, επιτελεύτιον γράμμα, ενδιαθηκών διάταγμα, διαθηκών έγγραφο, επιτελεύτιος ομιλία*, βλ. ΜΑΝΑΦΗ, σ. 141-142. Εν προκειμένω, ο άγιος Νεόφυτος την τυπική του διαθήκη την αποδίδει κυρίως με τις εξής ονομασίες: *διαθήκη, τυπική διάταξις, τυπική αρτυλία, διάταξις, τυπική διαθήκη, τα διατεταγμένα, διατύπωσις*. Διεξοδικότερα, βλ. ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΛΟΥ, *Κυπριακά Τυπικά*, σ. 16-17.

²³ Κατά την παρατήρηση του ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 34 (υποσημ. 32).

²⁴ *Ibidem*, σ. 35.

²⁵ Διάκριση που εισηγήθηκε και υποστήριξε η GALATARIOΤΟΥ, βλ. ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, σ. 89 επ.

ήταν όλοι τους μέλη της βυζαντινής άρχουσας τάξης, είτε μέσω γέννησης, γάμου ή θέσης στην αυτοκρατορική διοίκηση, είτε μέσω απόκτησης πλούτου. Γι' αυτό και όλοι οι συντάκτες αναφέρουν στην αρχή του τυπικού τους την αριστοκρατική τους θέση (π.χ. πορφυρογέννητος, βασιλεύς, αυγούστα). Αντίθετα, τα μη αριστοκρατικά τυπικά²⁶ συντάχθηκαν από μέλη της μοναστικής κοινότητας και όχι από λαϊκούς. Δεν αποτελούν κανονιστικά κείμενα που επιβλήθηκαν σε μια Μονή από κάποιο λαϊκό μέλος. Κατά βάση, πρόκειται για κανονισμούς που συντάχθηκαν από ερημίτες ή απλούς μοναχούς, οι οποίοι στη συνέχεια έγιναν Ηγούμενοι Μονών. Ορισμένοι δε εξ αυτών ανήλθαν και σε υψηλά εκκλησιαστικά αξιώματα. Οι εν λόγω συντάκτες ήταν προσηλωμένοι στη μοναχική παράδοση, αρκετοί δε αναγνωρίστηκαν αργότερα, μετά το θάνατό τους, ως όσιοι ή άγιοι.

Εν προκειμένω, τα δυο εξεταζόμενα μοναστηριακά τυπικά, ήτοι τόσο η τυπική διάταξη του αγίου Νείλου για τη Μονή Μαχαιρά όσο και η τυπική διαθήκη του αγίου Νεοφύτου για τη Μονή της Εγκλείστρας, ανήκουν στα μη αριστοκρατικά τυπικά²⁷, καθώς οι συντάκτες τους υπήρξαν μοναχοί που αργότερα έγιναν Ηγούμενοι των υπόψη Μονών, αμφότεροι ήταν προσηλωμένοι στα μοναστικά ιδεώδη, δεν ανήκαν στη βυζαντινή άρχουσα ή αριστοκρατική τάξη και μετά το θάνατό τους αναγνωρίστηκαν ως άγιοι της Εκκλησίας. Ο Νεόφυτος υπήρξε ασκητής έγκλειστος, ταπεινής καταγωγής, χωρίς μόρφωση και αυτοδίδακτος²⁸, ενώ ο Νείλος, για του οποίου την καταγωγή δεν γνωρίζουμε τίποτα, φαίνεται να ήταν «εγγράμματος»²⁹, αργότερα μάλιστα διετέλεσε και Επίσκοπος Ταμασίας³⁰.

§ 4. Κτητορικά τυπικά και δίκαιο

Το κτητορικό δίκαιο ή απλούστερα κητορεία σχετίζεται με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των κητόρων, ήτοι των ιδρυτών ή δομητόρων μιας Μονής, καθώς και όσων ανακαινίζουν ή επιδιορθώνουν μια εγκαταλειμμένη ή ερειπωμένη Μονή, ανευρίσκεται δε συχνά διάσπαρτο στα κτητορικά τυπικά και στις κτητορικές διαθήκες³¹.

²⁶ *Ibidem*, σ. 108 επ., η οποία παρατηρεί ότι: «*These typika are written by a member of the monastic community itself, rather than by a layman. They are not pieces of legislation imposed on a monastery from the lay world. They are instead rules and regulations written, as it were, from within.*».

²⁷ *Ibidem*, σ. 108 (και υποσημ. 1 έως 3).

²⁸ Αναλυτικά πιο κάτω § 8: σ. 35 επ.

²⁹ Βλ. ΝΕΙΛΟΥ, σ. 22.

³⁰ Αναλυτικά πιο κάτω § 6: σ. 31 επ.

³¹ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 35.

Κατ' αρχάς, ο θεσμός της κτητορείας³² παρουσιάζεται με τη μορφή της ίδρυσης εκκλησιών κατά τους πρώτους αιώνες του Χριστιανισμού. Μετά το πέρας των μεγάλων διωγμών, ευλαβείς χριστιανοί κατασκευάζουν ναούς με δικά τους έξοδα, εξοπλίζοντάς τους με τα αναγκαία σκεύη και έπιπλα, και μεριμνούν για την κάλυψη των δαπανών λειτουργίας τους. Η εκκλησία υποστήριξε τις δράσεις αυτές, απονέμοντας προνόμια σε ιδρυτές και ανακαινιστές ναών. Ακολούθησε η πολιτεία που³³, με αρκετές Νεαρές του Ιουστινιανού, ενέδωσε νομοθετικά τη σχέση προνομίων - δικαιωμάτων και υποχρεώσεων - καθηκόντων των κτητόρων, εξασφαλίζοντας τα δικαιώματα του οικείου Επισκόπου στις εν λόγω ιδρύσεις. Ειδικότερα³⁴, ο αρμόδιος Επίσκοπος είναι αυτός που θα εγκρίνει και θα εγκαταστήσει τους κληρικούς και θα τους αντικαταστήσει, σε περίπτωση τυχόν αναξιότητάς τους, με άλλους, αλλά και θα δώσει την έγκριση για την οικοδόμηση ενός ναού, όπως και θα συμφωνήσει με τον δομήτορα για το απαιτούμενο για τη συντήρηση και συνεχή λειτουργία του ναού ποσό. Οι βασικές υποχρεώσεις³⁵ του κτήτορα είναι η κατασκευή του ναού, ο εξοπλισμός του, η φροντίδα για την κανονική λειτουργία του και η συντήρηση του εξυπηρετούντος το ναό προσωπικού. Τα δικαιώματά του δε είναι η συμμετοχή του στην επιλογή του προσωπικού και των κληρικών, η διοίκηση της περιουσίας του ναού και ορισμένα τιμητικά δικαιώματα, όπως να φέρει τον τίτλο του κτήτορα, να έχει τιμητική θέση στο ναό, ο εντοιχισμός κτητορικής επιγραφής, η μνημόνευση του ονόματός του στις ιερές ακολουθίες, το προβάδισμα στις εκκλησιαστικές συναθροίσεις και το δικαίωμα ταφής στην εκκλησία³⁶. Τα δικαιώματα του κτήτορα είναι μεταβιβαστά και κληρονομητά³⁷. Στο κτητορικό δικαίωμα δεν περιλαμβάνονται δικαιώματα αστικής φύσεως και κυρίως εμπράγματα δικαιώματα ιδιοκτησίας, ήτοι κυριότητας, νομής και κατοχής, αποτελεί δε το εν λόγω δικαίωμα

³² Αναλυτικότερα, *Ibidem*, σ. 36 επ.

³³ Ήδη με σχετική διάταξη του αυτοκράτορα Ζήνωνα (474-491), η οποία συμπεριλήφθηκε στην κωδικοποίηση του Ιουστινιανού (Cod. Just. 1.2.15) και αργότερα στα Βασιλικά (Βασ. 5.1.7): «Ο συστησάμενος δωρεαστικόν ἐπὶ τῷ εὐκτήριον οἶκον κτισθῆναι ἢ ξενῶνα ἢ νοσοκομεῖον ἀπαιτείσθω καὶ αὐτὸς καὶ οἱ κληρονόμοι αὐτοῦ παρὰ τῶν ἐπισκόπων καὶ οἰκονόμων τα ὑποσχεθέντα, διοικούμενα μέντοι κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῶ.», σε: SCHETELMA – VAN DER WAL, vol. I, σ. 125-126. Πρβλ. και ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 36 (και υποσημ. 2).

³⁴ Σύμφωνα με τις εξής Νεαρές: Nov. 57.2 (έτ. 537), 123.18 (έτ. 546), 131.10 (έτ. 545) και 67.2 (έτ. 538), για το κείμενο των οποίων, βλ. σε: SCHOELL RUDOLFUS – KROLL GUILLELMUS, σ. 313-314, 608, 658-659 και 345, αντίστοιχα.

³⁵ Συνοπτικά, για τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματα του κτήτορα, βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *όπ.π.*, σ. 37-38.

³⁶ Για το δικαίωμα ταφής των κτητόρων των βυζαντινών Μονών στα μοναστηριακά κοιμητήρια, βλ. διεξοδικώς, ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ – ΜΑΡΚΟΥ, *Το Δίκαιο της ταφής και της αποτέφρωσης*, *όπ.π.* (υποσημ. 10), σ. 46-49.

³⁷ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ibidem*, σ. 38 (και ιδίως υποσημ. 11, με την εκεί παρατεθείσα πλούσια βιβλιογραφία).

ιδιόμορφο (*sui generis*) θεσμό του Εκκλησιαστικού Δικαίου, βάσει του οποίου απονέμονται, αποκλειστικά, ηθικής φύσεως προνόμια³⁸.

Αργότερα, η κτητορεία επεκτάθηκε και στο μοναχισμό. Αξιοσημείωτο είναι ότι η Δ΄ Οικουμενική Σύνοδος (451)³⁹ από τα πρώτα ζητήματα που ασχολήθηκε ήταν να απαιτήσει ρητά⁴⁰ για την ίδρυση μιας Μονής, την προηγούμενη άδεια του επιχώριου Επισκόπου, διαφορετικά τα κτισθέντα μοναστήρια θεωρούνται ασύστατα και ανίερα⁴¹. Ό,τι λοιπόν ίσχυε για την ίδρυση εκκλησιών για τους «κτίστες» εφαρμόζεται πλέον, *mutatis mutandis*, και για τους κτήτορες ή δομήτορες Μονών⁴². Εξάλλου, πολλές φορές η ίδρυση μιας Μονής αποσκοπούσε στην εξασφάλιση εκ μέρους του ιδρυτή ή κτήτορα⁴³ τόπου ενταφιασμού για τον ίδιο ή/ και για τους συγγενείς του, όπου εξασφαλίζεται κυρίως η συνεχής προσευχή για την ανάπαυση και σωτηρία του ταφέντα⁴⁴.

Η συχνότητα αυτών των ιδρύσεων αυξήθηκε από τα τέλη κυρίως του 10ου αιώνα, ενώ τα περισσότερα διασωθέντα σήμερα κτητορικά τυπικά προέρχονται από την εποχή μεταξύ 11ου και

³⁸ Βλ. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, σ. 57-58 (και ιδίως υποσημ. 96-98 με πλούσια παρατεθείσα σύγχρονη νομολογία ελληνικών δικαστηρίων).

³⁹ Η οποία θεωρείται «καταστατική» για τον μοναχικό βίο, καθώς η εκκλησία για πρώτη φορά προσπαθεί να ρυθμίσει συνολικά τον μοναχισμό, βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ibidem*, σ. 39 (υποσημ. 13).

⁴⁰ Η παραπομπή στους Ιερούς Κανόνες γίνεται με βάση την κριτική έκδοση του PÈRICLÈS – PIERRE JOANNOU, *Discipline générale antique* [= Pontificia Commissione per la redazione del codice di diritto canonico orientale, Fonti, fasc. IX], τ. I/1: *Les canons des conciles oecuméniques*. τ. I/2: *Les canons des Synodes Particuliers*, Tipografia Italo-Orientale “S. Nilo”, Grottaferrata (Roma), 1962. Σημειώνεται δε ότι λήφθηκαν υπόψη κυρίως οι μοναχικοί κανόνες των θεμελιωτών του κοινοβιακού συστήματος, ήτοι του Παχωμίου (287-346) και του Μ. Βασιλείου (330-379), οι οποίοι, αν και δεν επικυρώθηκαν με τον καν. 2 της Πενθέκτης ή εν Τρούλλω Οικουμενικής Συνόδου [για τον καν. 2, βλ. JOANNOU I, σ. 120-125, όπως και για την ερμηνεία του, βλ. ΡΑΛΛΗΣ – ΠΟΤΛΗΣ, τ. 2 (1852), σ. 308-312], με τον οποίο κωδικοποιήθηκαν οι Ιεροί Κανόνες και επισφραγίστηκε η γνησιότητα των συνοδικών και πατερικών κανόνων [βλ. Κ. Θ. ΠΟΛΥΖΩΪΔΗ, *Εκκλησιαστικές πηγές εκκλησιαστικού δικαίου - ορθόδοξος μοναχισμός (πανεπιστημιακές παραδόσεις)*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Π. Πουρναρά, 1995, σ. 44], εντούτοις «είχαν στην πράξη πάντοτε την ίδια τυπική ισχύ», βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *όπ.π.*, σ. 68 (και υποσημ. 120).

⁴¹ Καν. 4 Δ΄ Οικ. Συν.: «...ἔδοξε μηδένα μηδαμοῦ οἰκοδομεῖν μηδὲ συνιστᾶν μοναστήριον ἢ εὐκτήριον οἶκον παρὰ γνώμην τοῦ τῆς πόλεως ἐπισκόπου...», σε: JOANNOU I, σ. 72-74.

⁴² ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, *όπ.π.*, σ. 39 και ιδίως υποσημ. 15, όπου παρατίθενται οι ονομασίες των ιδρυτών μονών (κτήτορες ή κτίτορες ή δομήτορες, και όχι πλέον κτίστες), με παράθεση σχετικής βιβλιογραφίας.

⁴³ Ιδρυτής ή κτήτορας μιας Μονής μπορούσε να καταστεί οποιοσδήποτε, ανεξαρτήτως φύλου και ιδιότητας. Έτσι, λαϊκοί, άνδρες και γυναίκες, κληρικοί κάθε βαθμού, μοναχοί και μοναχές υπήρξαν κτήτορες Μονών. Διεξοδικά, με σχετικές παραπομπές, βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Περιουσία*, σ. 24 επ.

⁴⁴ Βλ. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ – ΜΑΡΚΟΥ, *Το Δίκαιο της ταφής και της αποτέφρωσης*, *όπ.π.* (υποσημ. 10), σ. 46-49, εδώ σ. 48 (και ενδεικτικά υποσημ. 17).

14ου αιώνα, είναι δε επηρεασμένα εν πολλοίς από τους μοναχικούς κανόνες του Παχωμίου και του Μ. Βασιλείου. Τα δύο εξεταζόμενα στην παρούσα εργασία τυπικά, η τυπική διάταξη του Νείλου και η τυπική διαθήκη του Νεοφύτου, περιλαμβάνουν πολλούς επιτιμιακούς κανόνες του Μ. Βασιλείου⁴⁵. Φυσικά, οι επιδράσεις των κτητορικών τυπικών από περισσότερο γνωστά τυπικά, αλλά και μεταξύ τους, είναι έντονες. Πρόκειται δε για «δημιουργικές απομιμήσεις»⁴⁶ και όχι απλές αντιγραφές. Συνεπώς, όλα τα κείμενα των τυπικών μπορούν να θεωρηθούν πρωτότυπα, καθώς αποτελούν τον καταστατικό χάρτη της κάθε μοναστικής κοινότητας.

Εν προκειμένω, ο Νείλος, για τη σύνταξη της τυπικής διάταξής του, επηρεάστηκε από το τυπικό της Μονής της Υπεραγίας Θεοτόκου της Ευεργέτιδος, που βρισκόταν λίγο έξω από την Κωνσταντινούπολη, το οποίο συντάχθηκε περίπου το 1054 ή 1065⁴⁷, καθώς και από το τυπικό της Μονής της Παναγίας των Ηλίου Βωμών, ήτοι των Ελεγμών, στη Βιθυνία, που συντάχθηκε περί το 1162⁴⁸. Το τυπικό της Ευεργέτιδος παρουσιάζει μεγάλη χρησιμότητα και αξία, καθώς, ως τυπικό Μονής της Βασιλεύουσας μάλιστα πόλης, αποτελούσε οδηγό και πρότυπο για τη σύνταξη πολλών μεταγενέστερων μοναστηριακών τυπικών, επηρεάζοντάς τα, άμεσα ή έμμεσα⁴⁹. Όμως, είναι δυνατόν ο Νείλος να επηρεάστηκε και από το τυπικό της Κοσμοσωτείας, Μονής που ίδρυσε στη Θράκη το 1152 ο Ισαάκιος, αδελφός του αυτοκράτορα Ιωάννη Κομνηνού, ακόμη και από το τυπικό της Ελεούσας, το οποίο συντάχθηκε μεταξύ των ετών 1085 και 1106⁵⁰. Τα έξι δέκατα περίπου της τυπικής διάταξης του Νείλου προέρχονται από ολική ή μερική αντιγραφή κειμένου των τυπικών Ευεργέτιδος και Ελεγμών⁵¹. Ακόμη, υποστηρίζεται ότι ο Νείλος πρέπει να είχε υπόψη του και το τυπικό της Μονής Τιμίου Προδρόμου του εν τῷ Μοναχείῳ, το οποίο συντάχθηκε μετά το έτος 1112, καθώς υφίστανται πολλά ταυτόλεκτα μέρη σε αμφότερα τα τυπικά⁵². Αναφορικά με την τυπική διαθήκη του Νεοφύτου, υποστηρίζεται⁵³ ότι ανευρίσκονται

⁴⁵ Βλ. Μαχαίρα, κεφ. 121-134: σ. 51-54. Διαθήκη Νεοφύτου, κεφ. 23: σ. 101/3-25. Πρβλ. και παρακάτω § 32: σ. 99 επ.

⁴⁶ ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, *Τυπικά*, σ. 42-43.

⁴⁷ *Ibidem*, σ. 49.

⁴⁸ Ως πρότυπο πάντως του τυπικού των Ελεγμών υπήρξε το τυπικό της Ευεργέτιδος, *Ibidem*, σ. 57.

⁴⁹ *Ibidem*, σ. 49.

⁵⁰ Βλ. ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΛΟΥ, *Κυπριακά Τυπικά*, σ. 54 επ. και ιδίως σ. 58.

⁵¹ *Ibidem*, σ. 59. Η εκτίμηση όμως αυτή φαίνεται «υπερβολική», βλ. ΝΕΙΛΟΥ, σ. 26-27.

⁵² Βλ. Κ. Α. ΜΑΝΑΦΗ, «Παρατηρήσεις εις τα 'Κυπριακά Τυπικά'», Επιστημονική Επετηρίς της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Β' Τομ. 20 (1969-1970), σ. 155-168, εδώ σ. 159.

⁵³ Έτσι ακριβώς JOHN THOMAS and ANGELA HERO CONSTANTINIDES, eds., *Byzantine Monastic Foundation Documents: A Complete Translation of the Surviving Founders' Typika and Testaments*, 5 vols.

επίσης αρκετές επιρροές από το τυπικό της Μονής της Ευεργέτιδος, αλλά όπως ακριβώς οι συντάκτες των τυπικών της Μονής Παντοκράτορος του 1136 και της Μονής Θεοτόκου της Αρείας (περί το 1143), ο Νεόφυτος δεν παραθέτει απευθείας αυτούσια αποσπάσματα.

§ 5. Πηγές της εργασίας – η τυπική διάταξη του αγίου Νείλου της Μονής Μαχαιρά και η τυπική διαθήκη του αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου

I. Κύριες και βοηθητικές πηγές της εργασίας

Κύριες πηγές της παρούσας εργασίας είναι:

α. *Νείλου ιερομονάχου και καθηγουμένου και κτίτορος τῆς σεβασμίας μονῆς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τοῦ Μαχαιρᾶ, τυπικὴ διάταξις.* Το εν λόγω μοναστηριακό τυπικό του αγίου Νείλου, Ηγουμένου της Μονής Μαχαιρά και κατόπιν Επισκόπου Ταμασίας, για τη Μονή Μαχαιρά στην Κύπρο, συντάχθηκε το έτος 1210⁵⁴.

Έκδοση που χρησιμοποιήθηκε: ΙΩΑΝΝΟΥ Π. ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΛΟΥ, *Κυπριακά Τυπικά*, [Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών. Πηγές και Μελέτες της Κυπριακής Ιστορίας, II], Λευκωσία, 1969, [(Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών. Πηγές και Μελέτες της Κυπριακής Ιστορίας, XXXVII), Φωτογραφική επανέκδοση, Τυπογραφείο «ΘΕΟΠΡΕΣ», Λευκωσία, 2001], σ. 1-68.

β. *Νεοφύτου πρεσβυτέρου μοναχοῦ καὶ ἐγκλείστου τυπικὴ σὺν Θεῷ διαθήκη. Περί τῆς ἰδίας ἐγκλείστρας νήσου Κύπρου τῆς Παφηνῶν ἐπαρχίας, τῆς καὶ νέας Σιῶν ἐπονομασθείσης, ἥτοι ἐξ εὐδοκίας Θεοῦ σκοπευτήριον ἔνθεον.* Το εν λόγω μοναστηριακό τυπικό του αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, Ηγουμένου της Μονής Εγκλείστρας, για την ομώνυμη Μονή στην Κύπρο, συντάχθηκε πιθανότατα το έτος 1214⁵⁵. Αποτελεί δε νεότερη επεξεργασία προηγούμενης τυπικής διάταξης που είχε συντάξει ο Νεόφυτος περίπου το 1178⁵⁶.

Έκδοση που χρησιμοποιήθηκε: ΙΩΑΝΝΟΥ Π. ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΛΟΥ, *Κυπριακά Τυπικά*, supra, σ. 69-104.

Βοηθητικές πηγές της εργασίας είναι:

Dumbarton Oaks Studies, XXXV, Washington, DC: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2000, σ. 1340-1341.

⁵⁴ Πρβλ. και JACQUES LEFORT and KONSTANTINOS SMYRLIS, «*La gestion du numéraire dans les monasteries byzantins*», *Revue numismatique*, 6e série, 153 (1998), 187-215, εδώ σ. 191.

⁵⁵ Βλ. και KONSTANTINOS SMYRLIS, «*The Management of Monastic Estates: The Evidence of the Tyrika*», όπ.π. (υποσημ. 11), εδώ σ. 259.

⁵⁶ Για τη χρονολόγηση της διαθήκης, βλ. αναλυτικότερα, ΓΛΑΡΟΣ, σ. 199 επ.

α. Η έκδοση της Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Μαχαιρά στο βιβλίο *Αγίου Νείλου, Τυπική Διάταξις*, με εισαγωγή, μετάφραση και σχόλια του π. Παρασκευά Αγάθωνος, στη Λευκωσία της Κύπρου, το 2002.

β. Η έκδοση του καθηγητή Αθανάσιου Β. Γλάρου στο βιβλίο *Ο Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος και η Τυπική Διαθήκη του*, των εκδόσεων Ηρόδοτος, στην Αθήνα, το 2013.

γ. Η έκδοση των John Philip Thomas και Angela Constantinides Hero, στα αγγλικά, στο βιβλίο *Byzantine Monastic Foundation Documents: A Complete Translation of the Surviving Founders' Typika and Testaments*, των εκδόσεων Dumbarton Oaks, στην Ουάσινγκτον, το 2000.

II. Οι εκδόσεις των τυπικών

Οι εκδόσεις της τυπικής διάταξης του Νείλου είναι:

α. Η έκδοση του Εφραίμ του Αθηναίου. Περί το 1756 εκδόθηκε στη Βενετία ή *Τυπική Διάταξις Μαχαιράδος, δαπάνη μὲν καὶ ἐξόδω τοῦ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Οἰκονόμου κὺρ Παρθενίου, ἐπιμελεία δὲ τοῦ ἐν Ἱεροδιδασκάλοις Κυρίου Ἐφραίμ, ἐπιστάσις δὲ Κυρίου Σεραφεῖμ Πισσιδείου τοῦ Πρωτοσυγκέλλου τῆς Ἱερᾶς καὶ Βασιλικῆς Μονῆς τοῦ Κύκκου, Ἐνετίησιν, ἀγνστ, εἰς σελίδας 74, σχήματος 21.9x15.5. Ο Εφραίμ αποκατέστησε σχεδόν εντελώς το κείμενο του Κώδικα ως προς τον ορθό τονισμό και τη φθογγολογική ορθότητα⁵⁷.*

β. Η έκδοση των Fr. Miklosich και Ios. Müller. Οι Miklosich και Müller συμπεριέλαβαν το κείμενο που είχε προηγουμένως εκδώσει ο Εφραίμ στις σελ. 394-432 του 5ου τόμου του έργου τους *Acta et Diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, Vindobonae, 1887. Οι εν λόγω δεν είχαν υπόψη τους τον χειρόγραφο Κώδικα, πλην όμως διόρθωσαν τον Εφραίμ σε πολλά σημεία⁵⁸.

γ. Η έκδοση του Σίμου Μενάρδου. Ο καθηγητής Μενάρδος δημοσίευσε στην Επετηρίδα του Παρνασσού (τόμ. 10, του 1914, σελ. 117-168) μονογραφία για τη Μονή Μαχαιρά, με τίτλο «*Ἡ ἐν Κύπρῳ Ἱερὰ Μονὴ τῆς Παναγίας τοῦ Μαχαιρᾶ*», ενώ περί το 1929 προέβη, στον Πειραιά, με επιμέλεια Χαρίλαου Παπαϊωάννου, στην έκδοση έργου 160 σελίδων, στο οποίο περιλαμβάνονται ιστορικό διάγραμμα της Μονής, η Νείλου Τυπική Διάταξις (σελ. 44-110) καθώς και έτερα επίσημα έγγραφα για τη Μονή. Ο Μενάρδος αντιπαρέβαλε το χειρόγραφο της τυπικής διάταξης με την έκδοση του Εφραίμ και την έκδοση των Miklosich και Müller⁵⁹.

⁵⁷ Διεξοδικότερα, βλ. ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΛΟΥ, *Κυπριακά Τυπικά*, σ. 59-60.

⁵⁸ Για πιο αναλυτικά, *Ibidem*, σ. 60-61.

⁵⁹ Διεξοδικώς, *Ibidem*, σ. 61.

δ. Η έκδοση των *Κυπριακών Τυπικών* από τον Ιωάννη Π. Τσικνόπουλλο. Το 1969 ο φιλόλογος Τσικνόπουλλος προέβη στην κριτική έκδοση της τυπικής διάταξης του Νείλου και της τυπικής διαθήκης του Νεοφύτου, με τον τίτλο *Κυπριακά Τυπικά*, με εκτενή εισαγωγή και αριθμό σχολίων, από το Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών, στη σειρά Πηγές και Μελέτες της Κυπριακής Ιστορίας, II, στη Λευκωσία. Για την έκδοση αυτή, ο Τσικνόπουλλος βασίστηκε στους πρωτόγραφους Κώδικες που φυλάσσονται στη Μονή Μαχαιρά και στην Πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη του Εδιμβούργου, αντίστοιχα, και έλαβε υπόψη, για την αποκατάσταση του κειμένου, τόσο τις προγενέστερες εκδόσεις των τυπικών όσο και τα τυπικά της Ευεργέτιδος και του Ηλία Βωμών ή Ελεγμών, από τα οποία επηρεάστηκαν ο Νείλος και ο Νεόφυτος⁶⁰. Η ίδια έκδοση επανεκδόθηκε φωτογραφικά στη Λευκωσία το 2001, για λογαριασμό του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών, από το τυπογραφείο «ΘΕΟΠΡΕΣ».

ε. Η έκδοση του Οικονόμου Αιδεσιμολογιώτατου π. Παρασκευά Αγάθωνος. Η εν λόγω έκδοση του 2001 βασίστηκε στο χειρόγραφο που βρίσκεται στη Μονή Μαχαιρά και χρησιμοποιήθηκαν όλες οι προηγούμενες εκδόσεις. Παρουσιάζεται το κείμενο στην αρχική του μορφή, με τις απαραίτητες διορθώσεις και παρεμβάσεις, χωρίς όμως να αλλοιώνεται το πρωτότυπο. Η έκδοση συνοδεύεται και από σχετική μετάφραση στη σύγχρονη γλώσσα, με απαραίτητα σχόλια και εξηγήσεις⁶¹.

Οι εκδόσεις της τυπικής διαθήκης του Νεοφύτου είναι:

α. Η έκδοση του Αρχιμανδρίτη Κυπριανού. Ο Αρχιμανδρίτης της Αρχιεπισκοπής Κύπρου Κυπριανός εξέδωσε την τυπική διαθήκη του Νεοφύτου του Εγκλείστου, στη Βενετία, το 1779, *σπουδή και δαπάνη τοῦ Ὀσιωτάτου Ἱερομονάχου καὶ Οἰκονόμου τῆς Μονῆς Ἰωαννικίου*. Η έκδοση, σχήματος 15x21,5, περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, την τυπική διαθήκη στις σελ. α-η, 1-33. Ο Κυπριανός διατήρησε τη γραφή του χειρογράφου Κώδικα σε πολλά σημεία της έκδοσής του. Η εν λόγω έκδοση είναι πολύ σημαντική, αφενός γιατί περισώζει το κείμενο από απωλεσθέντα, αργότερα, φύλλα και αφετέρου επειδή έως το 1881 αποτελούσε τη μόνη έκδοση της διαθήκης⁶².

β. Η έκδοση του Fr. Ed. Warren. Ο πρωτόγραφος Κώδικας της τυπικής διαθήκης του Νεοφύτου, μετά από την έκδοσή του από τον Κυπριανό το 1779, μεταφέρθηκε στο Εδιμβούργο της Σκωτίας και αρχικά ήταν περιουσία του βιβλιοφύλακα της *Signet Library*, David Laing (1793-1878). Ο Laing κληροδότησε τον Κώδικα στο Πανεπιστήμιο του Εδιμβούργου, στη βιβλιοθήκη του οποίου παραμένει. Ο Αιδεσιμώτατος Fr. Ed. Warren, προτεστάντης κληρικός,

⁶⁰ Διεξοδικότερα, *Ibidem*, σ. 64.

⁶¹ Βλ. ΝΕΙΛΟΥ, σ. 29-30.

⁶² Διεξοδικότερα, βλ. ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΛΟΥ, *Ibidem*, σ. 61-62.

στις 11 Απριλίου 1878 προέβη σε σχετική ανακοίνωση για τη διαθήκη στη *Society of Writers to the Signet*, εταιρεία του Εδιμβούργου, και κατόπιν τη δημοσίευσε στον τόμο XLVII του THE ARCHAEOLOGIA, περιοδικού του Λονδίνου, και την ανατύπωσε σε αυτοτελή τόμο στο Westminster το 1881, με τον τίτλο «*The ‘Ritual Ordinance’ of Neophytus*». Ο τόμος είναι σχήματος 4ου, 40 σελίδων, από τις οποίες οι 8-36 περιλαμβάνουν το κείμενο της διαθήκης. Ο Warren παρουσίασε τη διαθήκη ως έχει, ήτοι με αμετάβλητη την ορθογραφία και τον τονισμό της. Η εν λόγω έκδοση, αν και παρουσιάζει πολλά λάθη, καθώς ο Warren, μεταξύ άλλων, αγνοούσε την έκδοση του Κυπριανού, υπήρξε σημαντικό βοήθημα για τους μελετητές του αγίου Νεοφύτου⁶³.

γ. Η έκδοση του Ιωάννη Χ. Χατζηϊωάννου. Ο φιλόλογος Χατζηϊωάννου δημοσίευσε την τυπική διαθήκη στις σελ. 81-126 της έκδοσης του *ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΝΕΟΦΥΤΟΥ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΚΑΙ ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΥ*, στην Αλεξάνδρεια το 1914 από το πατριαρχικό τυπογραφείο. Ο ανωτέρω επιχείρησε πιστή μεταγραφή του κειμένου, μην έχοντας υπόψη τον χειρόγραφο Κώδικα⁶⁴.

δ. Η έκδοση του Ιωάννου Π. Τσικνόπουλλου. Το 1952 ο Τσικνόπουλλος εξέδωσε στη Λάρνακα την τυπική διαθήκη, σε σχήμα 15,5x21 και 19x25. Η εν λόγω έκδοση περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, το κείμενο της διαθήκης με υποσημειώσεις (σελ. 1-38), στις οποίες γίνεται αντιπαραβολή του κειμένου του Κώδικα με το κείμενο της έκδοσης του Κυπριανού. Η έκδοση κυκλοφόρησε κυρίως μεταξύ των προσκυνητών της Μονής⁶⁵.

ε. Η έκδοση του Ιωάννη Π. Τσικνόπουλλου, με τίτλο *Κυπριακά Τυπικά*, του 1969, όπως σημειώνεται παραπάνω.

στ. Η έκδοση του Ι. Στεφανή. Το 1998 ο εν λόγω καθηγητής της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης προέβη στην κριτική έκδοση της διαθήκης, με πολύ σύντομη εισαγωγή, στο Β΄ τόμο των Συγγραμμάτων του αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου (έκδοση της Μονής, Πάφος, 1998). Το κείμενο της έκδοσης είναι αρτιότερο από ποτέ, αυθεντικό και άρτιο γραμματικοσυντακτικά⁶⁶.

ζ. Η έκδοση του Αθ. Β. Γλάρου. Το 2013 ο καθηγητής του Τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας και Θρησκευολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθανάσιος Γλάρος προέβη στην έκδοση του πρώτου τόμου της δίτομης μελέτης «*Ο Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος και η Τυπική Διαθήκη του*», από τις εκδόσεις Ηρόδοτος, στην οποία

⁶³ Διεξοδικότερα, *Ibidem*, σ. 62-63.

⁶⁴ *Ibidem*, σ. 63.

⁶⁵ Διεξοδικότερα, *Ibidem*, σ. 63-64.

⁶⁶ Αναλυτικότερα, βλ. ΓΛΑΡΟΣ, σ. 187-189.

περιλαμβάνονται, μεταξύ άλλων, ο βίος και η εγκλειστική πολιτεία του αγίου Νεοφύτου και η κριτική έκδοση της διαθήκης, με απόδοσή της, στο τέλος, στη νεοελληνική. Η έκδοση βασίστηκε στον κώδικα 224 της Πανεπιστημιακής Βιβλιοθήκης του Εδιμβούργου, του μοναδικού χειρογράφου που σώζεται, καθώς και σε όλες τις προηγούμενες εκδόσεις του⁶⁷.

III. Τα πρωτότυπα χειρόγραφα

Ο Κώδικας της τυπικής διάταξης του Νείλου σώζεται σε ένα και μόνο χειρόγραφο, που φυλάσσεται στη Μονή Μαχαιρά⁶⁸. Το χειρόγραφο αριθμεί 103 φύλλα, αριθμημένα με αραβικούς αριθμούς δεξιά κάτω, από μεμβράνη, με διαστάσεις 22x16,5 εκ., εκ των οποίων λείπουν 13 φύλλα⁶⁹. Ο αριθμός των γραμμών ανά φύλλο είναι ακανόνιστος (από 17 μέχρι 22 γραμμές). Χρησιμοποιήθηκε μαύρη μελάνη για τη γραφή, για τις διακοσμήσεις δε και κόκκινο χρώμα. Ο Κώδικας σταχώθηκε, με καστανόχρωμο δέρμα επί ξύλινων καλυμμάτων με δύο πόρπες, στις 26 Ιουλίου 1683 από τον ιερέα Κύριλλο⁷⁰. Ο Κώδικας διασώθηκε δύο φορές από ολοσχερή πυρκαγιά που έπληξε τη Μονή, τον Αύγουστο του 1530 και αργότερα στις 5 Σεπτεμβρίου 1892⁷¹.

Ο Κώδικας της τυπικής διαθήκης του Νεοφύτου⁷², μετά από την έκδοσή του από τον Αρχιμανδρίτη Κυπριανό το 1779, μεταφέρθηκε σε άγνωστη ημερομηνία στο Εδιμβούργο της Σκωτίας και αρχικά αποτελούσε περιουσία του βιβλιοφύλακα της *Signet Library*, David Laing, όπως ήδη σημειώθηκε ανωτέρω. Ο Laing κληροδότησε τον Κώδικα στο Πανεπιστήμιο του Εδιμβούργου, στη βιβλιοθήκη του οποίου παραμένει μέχρι και σήμερα⁷³. Το χειρόγραφο αριθμεί 104 φύλλα περγαμηνής, αριθμημένα με κεφαλαία ελληνικά γράμματα, με διαστάσεις 16,5x12,7 εκ., εκ των οποίων λείπουν 19 φύλλα⁷⁴. Ο αριθμός των γραμμών ανά φύλλο είναι ακανόνιστος (από 9 μέχρι 19 γραμμές). Χρησιμοποιήθηκε κυρίως μαύρη μελάνη αλλά και κόκκινη για τη γραφή. Επί Warren, το 1881, τα φύλλα του Κώδικα ήταν ραμμένα με σπάγκο και δεμένα μεταξύ ξύλινων καλυμμάτων, ο τόμος δε έκλεινε με κεντρική αγκιστρωτή πόρπη. Μετά το 1881, ο

⁶⁷ *Ibidem*, σ. 192 επ.

⁶⁸ Βλ. ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΛΟΥ, *Κυπριακά Τυπικά*, σ. 2, ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ, *Μονή Μαχαιρά*, σ. 37-38, καθώς και ΝΕΙΛΟΥ, σ. 15.

⁶⁹ Βλ. ΝΕΙΛΟΥ, σ. 15, ενώ, σύμφωνα με τον ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΛΟ, τα φύλλα του Κώδικα ήταν 104 και συνολικώς λείπουν 17 φύλλα.

⁷⁰ Για το σχετικό σημείωμα του π. Κυρίλλου, βλ. ΝΕΙΛΟΥ, σ. 15.

⁷¹ Βλ. ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΛΟΥ, *Ibidem*, σ. 2.

⁷² Για διεξοδική περιγραφή του Κώδικα, βλ. ΓΛΑΡΟΣ, σ. 249 επ.

⁷³ Βλ. ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΛΟΥ, *Ibidem*, σ. 62-63.

⁷⁴ *Ibidem*, σ. 3.

Κώδικας δέθηκε εκ νέου με κόκκινο δέρμα, για λόγους ασφαλείας⁷⁵. Ο Κώδικας διασώθηκε από την ολοσχερή καταστροφή της Μονής κατά το 1585 από τους Τούρκους. Ο Εφραίμ ο Αθηναίος είδε την τυπική διαθήκη ο ίδιος στη Μονή αγίου Νεοφύτου, πιθανόν το φθινόπωρο του 1750 κατά τη μετακομιδή των λειψάνων του αγίου από τον τάφο της Εγκλείστρας στο καθολικό της Μονής. Το 1779 ο Κυπριανός προχώρησε στην έκδοση της διαθήκης. Συνεπώς, πιθανόν μετά το 1821, συνέβη ο εκπατρισμός του Κώδικα στο Εδιμβούργο⁷⁶.

⁷⁵ *Ibidem*, σ. 3.

⁷⁶ *Ibidem*, σ. 3-4.

Κεφάλαιο Β΄

ΚΤΗΤΟΡΕΣ ΚΑΙ ΜΟΝΕΣ

§ 6. Βιογραφικά στοιχεία του αγίου Νείλου

Ο άγιος Νείλος γεννήθηκε περί το 1150⁷⁷, με πιθανή καταγωγή από την Παλαιστίνη και ήδη μοναχός, κατά το 1172⁷⁸, αφού προσκύνησε στους Αγίους Τόπους⁷⁹, έφτασε στην Κύπρο, ανέβηκε στη Μονή του Μαχαιρά και εγκαταβίωσε υπό τον Ηγούμενο Ιγνάτιο, τον οποίο και διαδέχθηκε στην ηγουμενία της Μονής κατά το 1179⁸⁰. Ως νέος Ηγούμενος πλέον, ανοικοδόμησε τη Μονή, ανήγειρε ναό και έλαβε σταυροπήγιο από τον Επίσκοπο Ταμασού, Νικήτα Αγιοστεφανίτη. Έτσι, η Μονή από το έτος 1187 κατέστη σταυροπηγιακή⁸¹. Πέτυχε παροχή οικονομικής βοήθειας από τον αυτοκράτορα Ισαάκιο Άγγελο και επικύρωση των προνομίων που είχε προηγουμένως χορηγήσει στη Μονή ο αυτοκράτορας Μανουήλ Κομνηνός⁸². Επίσης, ο Νείλος έλαβε προνόμια ατέλειας και ανεξαρτησίας και 24 παροίκους από τον αυτοκράτορα Αλέξιο Άγγελο. Αύξησε τον αριθμό των μοναχών και τα κτήματα της Μονής, αφιέρωσε σε αυτή ιερά σκεύη και βιβλία, έκτισε κοντά στη Μονή το ναό του αγίου Ιωάννη Προδρόμου και ίδρυσε σχολή ιερών γραμμάτων. Το 1201 ο Νείλος συνέγραψε την τυπική του διάταξη. Γύρω στα 1209, εκλέχθηκε Επίσκοπος Ταμασίας, διαδεχόμενος το Νικήτα Αγιοστεφανίτη, και επικύρωσε πλέον, ως Επίσκοπος, το 1210, το τυπικό που ο ίδιος, ως Ηγούμενος, είχε συντάξει προηγουμένως.

⁷⁷ Και ήταν περίπου 22 ετών όταν μόνασε για πρώτη φορά στο όρος Μαχαιρά, βλ. ΝΕΙΛΟΥ, σ. 21.

⁷⁸ Τα περισσότερα βιογραφικά στοιχεία για τον άγιο Νείλο αντλούνται από την τυπική του διάταξη. Αναλυτικά, βλ. ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΛΟΥ, *Κυπριακά Τυπικά*, σ. 6.

⁷⁹ Μαχαιρά, κεφ. 11, σ. 12/20-21: «...ἔρως κατέλαβέ με πολὺς τοὺς ἁγίους τόπους ἰδεῖν καὶ προσκυνῆσαι...».

⁸⁰ Μαχαιρά, κεφ. 12, σ. 13/16-17: «...Διάταξιν ἐκθέμενος ἔγγραφον, εἰς προστασίαν μεν τῶν ἀδελφῶν ἐξελέξατο, τὸ τῆς προστασίας καὶ τῆς ἡγουμενίας λειτουργήμα ἀναθέμενος». Η διάταξη όμως του Ηγουμένου Ιγνατίου δεν σώζεται.

⁸¹ Μαχαιρά, κεφ. 16, σ. 15/1-7: «...καὶ σταυροπήγιον ἐλάβομεν παρὰ τοῦ πανιερωτάτου ἐπισκόπου ταμασίας, κυροῦ νικήτα τοῦ ἁγιοστεφανίτου, κατὰ θεῖον καὶ προσκυνητὸν ὄρισμὸν τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως κυροῦ μανουὴλ τοῦ κομνηνοῦ, τοῦ ἔχειν τὸν ἐπίσκοπον τὴν ἀναφορὰν καὶ μόνην.».

⁸² Μαχαιρά, κεφ. 9, σ. 11/25 - σ. 12/6. Τα προνόμια αυτά ήταν: να λαμβάνουν ετησίως πενήντα τρικέφαλα νομίσματα, το όρος όπου ήταν το ασκητήριο και τα περίξ αυτού κτήματα τούς τα χάρισε με αυτοκρατορική δωρεά, η Μονή που θα οικοδομούνταν να είναι ελεύθερη από κάθε πρόσωπο και, τέλος, ο επιχώριος Επίσκοπος να μην έχει καμία εξουσία επί της Μονής, αλλά μόνο να τον μνημονεύουν στις ακολουθίες. Διεξοδικότερα, βλ. ΒΛΑΣΙΟΥ, σ. 140.

Ίδρυσε ακόμη γυναικεία Μονή στην Ταμασία. Ο Νείλος δεν αποκλείεται να διητέλεσε και Αρχιεπίσκοπος Κύπρου ή Τοποτηρητής, ως πρωτόθρονος, του Αρχιεπισκοπικού Θρόνου, περίπου το χρονικό διάστημα 1215 έως 1221⁸³. Ο Νείλος συνέγραψε⁸⁴ και άλλα δύο έργα, τα οποία δεν σώζονται· βιβλίο με την εκκλησιαστική ακολουθία και τάξη για τη Μονή Μαχαιρά, καθώς και τυπική διάταξη για το Μοναστήρι που ίδρυσε στην Ταμασό. Ακόμη, κατάρτισε δύο καταλόγους, οι οποίοι επίσης δεν σώζονται· το βρέβιο⁸⁵ της Μονής Μαχαιρά και έγγραφο με τις εικόνες και τα βιβλία του ναού του Ιωάννη του Βαπτιστή που ανήγειρε ο ίδιος. Το τέλος της ζωής του είναι άγνωστο. Η μνήμη του εορτάζεται στις 13 Δεκεμβρίου⁸⁶.

§ 7. Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή Μαχαιρά – ιστορικά στοιχεία

Οι πρώτοι μοναστές και ασκητές στο όρος Αώου, το μετονομαζόμενο όρος Μαχαιρά, όπου αργότερα θα κτιζόταν η ομώνυμη Μονή, υπήρξαν, κατά το 12ο αιώνα, ο Νεόφυτος και ο Ιγνάτιος, οι οποίοι αρχικά εγκαταστάθηκαν από την Παλαιστίνη στη Μονή Χρυσοστόμου του Κουτσοβέντη και αργότερα πλησίον της σπηλιάς, όπου ανακάλυψαν θαυματουργικά την εικόνα της Παναγίας της Μαχαιριώτισσας⁸⁷. Μετά το θάνατο του Νεοφύτου, σε ηλικία 85 ετών, προσήλθε στο ασκητήριο ο Προκόπιος. Οι δύο συμμοναστές Ιγνάτιος και Προκόπιος πέτυχαν, μετά από σχετική αποστολή τους στην Κωνσταντινούπολη, αυτοκρατορική αρωγή από το Μανουήλ Κομνηνό (1143-1180), όπως ήδη σημειώθηκε, και άρχισαν να ανοικοδομούν ναό στο όνομα της υπεραγίας Θεοτόκου και ευάριθμα κελλιά για τους λίγους αρχάριους μοναχούς. Όταν κατέφθασε στη Μονή ο Νείλος, ο Προκόπιος είχε ήδη πεθάνει. Ο Νείλος διητέλεσε ως απλός μοναχός υπό την ηγουμενία του Ιγνατίου για τέσσερα έτη, ενώ ως Ηγούμενος για τριάντα τέσσερα έτη, από το 1175 έως το 1209. Επί της ηγουμενίας του, ανεγείρονται το καθολικό, η τράπεζα και ορισμένα κελλιά. Ακόμη, ο Νείλος εξασφάλισε νέο χρυσόβουλλο από τον αυτοκράτορα Ισαάκιο Άγγελο (1185-1195), με το οποίο επικύρωσε τα χρυσόβουλλα του Αλεξίου Κομνηνού (1180-1183), βάσει του οποίου παραχωρούνταν οικονομικοί πόροι στη Μονή,

⁸³ Βλ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ, *Μονή Μαχαιρά*, σ. 51.

⁸⁴ Βλ. ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΛΟΥ, *Ibidem*, σ. 8.

⁸⁵ Για το μοναστηριακό βρέβιο, συνδυασμό κτηματολογίου και βιβλίου καταγραφής κινητών (αλλά και ακινήτων) περιουσιακών στοιχείων της Μονής, βλ. ΜΑΝΑΦΗ, σ. 113 επ., και ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 222-223 και υποσημ. 17, διεξοδικώς δε, ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Περιουσία*, σ. 163 επ.

⁸⁶ Βλ. ιστοσελίδα της Μονής: <https://machairas.cy/history/> (τελευταία πρόσβαση: 28.08.2024).

⁸⁷ Για την άφιξη της εικόνας στην Κύπρο και την ανεύρεσή της από τους Νεόφυτο και Ιγνάτιο, καθώς και την ονομασία της ως Μαχαιριώτισσας, βλ. ενδεικτικά, ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ, *Ibidem*, σ. 11-25.

απαλλαγή από φόρους και κατοχυρωνόταν το αυτεξούσιο και ανεξάρτητο της Μονής⁸⁸. Εξασφάλισε επίσης την επικύρωση της διάταξης του προκατόχου του Ιγνάτιου από τον Επίσκοπο Ταμασίας, Νικήτα Αγιοστεφανίτη⁸⁹. Ο άγιος Νείλος, μαζί με τους οσίους Νεόφυτο, Ιγνάτιο και Προκόπιο, θεωρούνται οι κτήτορες της Μονής, των οποίων η μνήμη τιμάται στις 13 Δεκεμβρίου⁹⁰, η δε Μονή πανηγυρίζει στις 21 Νοεμβρίου, στα Εισόδια της Θεοτόκου.

Κατά τη φραγκική κυριαρχία (1192-1489) στην Κύπρο, ο άγιος Νείλος, ο κτήτορας της Μονής Μαχαιρά, όπως και ο άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος (1134-1224), κτήτορας της ομώνυμης Μονής στην Πάφο, στήριζαν τον ορθόδοξο λαό έναντι των Λατίνων κατακτητών. Από τη Μονή Μαχαιρά προέρχονται και οι δύο από τους δεκατρείς μοναχούς που συμμετείχαν στο μαρτύριο των δεκατριών οσιομαρτύρων της Μονής Καντάρας⁹¹, που έλαβε χώρα στις 19 Μαΐου 1231 στη Λευκωσία. Πρόκειται για τους οσιομάρτυρες Γεράσιμο και Γεννάδιο. Όμως, και άλλοι τέσσερις από τους ανωτέρω οσιομάρτυρες είχαν μονάσει για ένα χρονικό διάστημα στη Μονή Μαχαιρά⁹². Η σημαντικότερη συνέπεια της φραγκικής κυριαρχίας⁹³ στα εκκλησιαστικά ζητήματα της εποχής

⁸⁸ Βάσει νεώτερης έρευνας προκύπτει ότι εκδόθηκαν τρία αυτοκρατορικά χρυσόβουλλα που αφορούσαν τη Μονή Μαχαιρά, ως εξής: α. Χρυσόβουλλο με χρονολογία απόλυσης προ του 1172, από τον αυτοκράτορα Μανουήλ Α΄ Κομνηνό, με αποδέκτες τους μοναχούς Ελισσαίο και Προκόπιο (Μονής Μαχαιρά) και με βασικό κανονιστικό περιεχόμενο: ετήσιο σολέμνιον και καθορισμό Μονής που θα ανεγειρόταν ως αυτοδέσποτη, β. Χρυσόβουλλο με άγνωστη χρονολογία απόλυσης, από τον αυτοκράτορα Ισαάκιο Β΄ Άγγελο, με αποδέκτη τη Μονή Μαχαιρά και με βασικό κανονιστικό περιεχόμενο: δωρεά ακινήτου και φοροαπαλλαγή, και γ. Χρυσόβουλλο με άγνωστη χρονολογία απόλυσης, από τον αυτοκράτορα Αλέξιο Γ΄ Άγγελο, με αποδέκτη τη Μονή Μαχαιρά και με βασικό κανονιστικό περιεχόμενο: πλήρη φοροαπαλλαγή για ακίνητα και 24 παροίκους, βλ. Β. – Α. Ν. ΚΟΛΛΙΑ, *Τα χρυσόβουλλα και το κανονιστικό τους περιεχόμενο στο Βυζαντινό Δίκαιο. Από την εμφάνισή τους μέχρι το 1204*, Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα, 2017, σ. 485, 489 και 491, αντίστοιχα.

⁸⁹ Βλ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ, *Μονή Μαχαιρά*, σ. 35.

⁹⁰ Κατά σχετική πρότερη διάταξη του Νείλου, βλ. Μαχαιρά, κεφ. 154, σ. 60/1-3: «Δέον τοίνυν τήν ΙΓ΄ τοῦ δεκεμβρίου μηνὸς ἐορτάζειν ἡμᾶς τὰς μνήμας τῶν ἁγίων πατέρων ἡμῶν, νεοφύτου, ἰγνατίου καὶ προκοπίου, τῶν μοναχῶν καὶ ὀσιωτάτων.».

⁹¹ Διεξοδικότερα, βλ. *Βίος και Μαρτύριο των Αγίων Δέκα και Τριών Οσιομαρτύρων της Μονής Καντάρας*, Έκδοση Ιεράς Μονής Μαχαιρά, β΄ έκδ., Κύπρος, 2007. Οι εν λόγω 13 ομολογητές και μάρτυρες φυλακίστηκαν για τρία τουλάχιστον χρόνια, βασανίστηκαν και μαρτύρησαν, συρόμενοι ζωντανοί, δεμένοι πίσω από άλογα επί την κοίτη του Πεδιαίου ποταμού και, στη συνέχεια, τους έριξαν ζωντανούς στη φωτιά. Η αιτία του μαρτυρίου τους υπήρξε η ομολογία τους σχετικά με τον άρτο της Θείας Ευχαριστίας, εάν πρέπει να είναι ένζυμος, κατά την ορθόδοξη άποψη, ή άζυμος, κατά τη ρωμαιοκαθολική.

⁹² Πρόκειται για τους Ιωάννη, Κόνωνα, Μάρκο και Θεόδωρο, *Ibidem*, σ. 21.

⁹³ Για το δίκαιο της εποχής, βλ. εντελώς συνοπτικά, Σ. ΤΣΑΚΙΡΗ, «Δίκαιο και Ποίηση: Το Κυπριακό ζήτημα και ο νομικός πολιτισμός της Κύπρου στην ποίηση του Γιώργου Σεφέρη», *ΕλλΔνη* 60 (5) 2019, σ. 1565-1585, εδώ σ. 1576.

υπήρξε η περίφημη Κυπρία Διάταξη (Bulla ή Constitutio Cypria) που εξέδωσε στις 3 Ιουλίου 1260 ο Πάπας Αλέξανδρος Δ΄, σύμφωνα με την οποία, οι δεκατέσσερις Ορθόδοξες Επισκοπές μειώθηκαν σε τέσσερις, προκειμένου να ανταποκρίνονται στον αριθμό και στα γεωγραφικά όρια με τις αντίστοιχες Λατινικές Επισκοπές, το αξίωμα του Ορθόδοξου Αρχιεπισκόπου καταργούνταν και οι τέσσερις Ορθόδοξοι Επίσκοποι θα υπάγονταν πλέον στο Λατίνο Αρχιεπίσκοπο. Έτσι, ενισχύθηκε, επικυρώθηκε και αποκρυσταλλώθηκε η υποτελής θέση της Ορθόδοξης κυπριακής Εκκλησίας υπό τη φραγκική κυριαρχία⁹⁴.

Αργότερα, κατά την οθωμανική κυριαρχία (1571-1878) στην Κύπρο και επί ηγουμενίας Παρθενίου (1721-1766), εκδόθηκε το 1756 στη Βενετία το κείμενο της τυπικής διάταξης του Νείλου από τον Εφραίμ τον Αθηναίο, ως ήδη αναφέρθηκε. Ο Παρθένιος πέτυχε και την έκδοση πατριαρχικού σιγιλίου (1760) από τον Οικουμενικό Πατριάρχη Σεραφείμ Β΄, με το οποίο επιβεβαιώνονται και κατοχυρώνονται εκ νέου τα αυτοκρατορικά προνόμια της Μονής, όπως το αυτόνομο, ελεύθερο και αυτοδέσποτο της Μονής, το κανονικό μνημόσυνο του Αρχιεπισκόπου Κύπρου, η δικαστική εξουσία του Ηγουμένου, ήτοι ο έλεγχος των παραπτωμάτων των μοναχών και η επιβολή των κανονικών κυρώσεων⁹⁵. Ο Ηγούμενος Ιωαννίκιος Β΄ (1766-1796), διάδοχος του Παρθενίου, προκάλεσε και πέτυχε την έκδοση νέου πατριαρχικού σιγιλίου⁹⁶ (1795) από τον Οικουμενικό, κυπριακής καταγωγής, Πατριάρχη Γεράσιμο Γ΄, με το οποίο επαναβεβαιώθηκαν τα αρχαία προνόμια της Μονής⁹⁷.

Η προσφορά της Μονής, ως πνευματικού κέντρου και πρόμαχου της Ορθοδοξίας, συνεχίστηκε καθ' όλη τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας. Η Μονή συνέβαλε στην ανάπτυξη της παιδείας, κυρίως μέσω της παραχώρησης του χώρου για την ίδρυση νέας Ελληνικής Σχολής στη Λευκωσία, του λειτουργούντος μέχρι σήμερα Παγκύπριου Γυμνασίου, με πρωτοβουλία του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού (1810-1821), ο οποίος προηγουμένως υπήρξε μοναχός της Μονής. Ο εθνομάρτυρας Κυπριανός εκτελέστηκε δι' απαγχονισμού, στις 9 Ιουλίου 1821, μαζί με άλλους ιεράρχες και προκρίτους, κληρικούς και λαϊκούς, στα αντίποινα που εξαπέλυσαν οι Οθωμανοί

⁹⁴ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ – ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗΣ, *Στοιχεία*, σ. 258. Για περισσότερα ιστορικά στοιχεία, βλ. Χ. ΜΑΛΤΕΖΟΥ, *Υλη ιστορίας του βενετοκρατούμενου ελληνισμού 13ος - 18ος αι.*, Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2022, σ. 117-133.

⁹⁵ Για ένα απόσπασμα από το εν λόγω σιγίλλιο, βλ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ, *Μονή Μαχαιρά*, σ. 79-81.

⁹⁶ Για τα πατριαρχικά σιγίλλια, που αποτελούν ιδιαίτερη κατηγορία γραμμάτων του Οικουμενικού Πατριαρχείου, με τα οποία ανακοινώνονται οι αποφάσεις της Ιεράς Συνόδου του σε έτερες εκκλησιαστικές αρχές, βλ. ειδικότερα, Β. Κ. ΜΑΡΚΟΥ, *Το νομικό καθεστώς των Πατριαρχικών & Σταυροπηγιακών Μονών στην ελληνική επικράτεια*, [= Βιβλιοθήκη Εκκλησιαστικού Δικαίου. Σειρά Β΄: Μελέτες, 6], Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2012, σ. 44 επ.

⁹⁷ Βλ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ, *Ibidem*, σ. 88-89.

Τούρκοι κατά του κυπριακού λαού εξαιτίας της έναρξης της ελληνικής επανάστασης. Στη συνέχεια, η Μονή Μαχαιρά υπέστη λεηλασίες και δημεύσεις της περιουσίας της⁹⁸.

Η Μονή Μαχαιρά βοήθησε, με πολλούς τρόπους, και στον απελευθερωτικό αγώνα των ετών 1955-1959 κατά των Άγγλων κατακτητών, προσφέροντας κυρίως καταφύγιο στον υπαρχηγό της ΕΟΚΑ, Γρηγόρη Αυξεντίου, ο οποίος κυκλοφορούσε στη Μονή, μεταμφιεσμένος ως μοναχός Χρύσανθος. Ο Αυξεντίου έπεσε ηρωικά μαχόμενος στις 3 Μαρτίου 1957, στο πλησίον της Μονής κρησφύγετό του⁹⁹.

Η Μονή καταστράφηκε ολοσχερώς δύο φορές από πυρκαγιά, το 1530 και το 1892 αντίστοιχα, οπότε και κάηκε και το αγιογραφημένο καθολικό της. Τα μόνα κειμήλια που διασώθηκαν ήταν η εφέστιος εικόνα της Παναγίας της Μαχαιριώτισσας και η τυπική διάταξη του αγίου Νείλου. Ο σημερινός κύριος ναός κτίστηκε στις αρχές του 20ου αιώνα και εγκαινιάστηκε το 1905.

§ 8. Βιογραφικά στοιχεία του αγίου Νεοφύτου του Έγκλειστου

Ο άγιος Νεόφυτος γεννήθηκε το 1134¹⁰⁰ στα Λεύκαρα¹⁰¹ της επαρχίας Λάρνακας της Κύπρου¹⁰². Οι γονείς του, Αθανάσιος και Ευδοξία, είχαν άλλα επτά παιδιά, γαλούχησαν χριστιανικά το Νεόφυτο, αλλά, λόγω της φτώχειας τους, τον άφησαν τελείως αγράμματο¹⁰³ και

⁹⁸ *Ibidem*, σ. 93 επ. και σ. 101-102.

⁹⁹ Βλ. ΙΩΑΝΝΙΔΗ, *Εκκλησία Κύπρου*, σ. 62. Αξίζει να αναφερθεί ότι, με το άρθρο 89 του ισχύοντος εσωτερικού κανονισμού της Μονής Μαχαιρά, προβλέπεται απαγόρευση τέλεσης γάμων, αρραβώνων, βαπτίσεων, κοσμικών κηδεών και επισήμων μνημοσύνων στη Μονή, με εξαίρεση την τέλεση του μνημοσύνου του Γρηγόρη Αυξεντίου, του ήρωα της ΕΟΚΑ, κατά παραπομπή από Μ. ΧΑΡΤΣΙΩΤΗ, *Η κανονιστική διάρθρωση των Ιερών Μονών. Ιερά Μονή Μαχαιρά*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2023, σ. 98.

¹⁰⁰ Για ένα πλήρες ιστορικό χρονολόγιο του βίου του, βασισμένο στην τυπική κυρίως διαθήκη του, βλ. Γ. ΧΡΗΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, «Όσιος Νεόφυτος Πρεσβύτερος, Μοναχός και Έγκλειστος», σε: *Διοικητική Συγκρότηση της Εκκλησίας Κύπρου και των λοιπών Ορθόδοξων Εκκλησιών - έτος 2014*, (επιμ. Η Συνοδική Επιτροπή επί της Λατρείας), Λευκωσία, 2013, σ. 33-34.

¹⁰¹ Ή στο χωριό Κάτω Δρυς κοντά στα Λεύκαρα. Οι απόψεις για τον τόπο καταγωγής του αγίου δίστανται, βλ. αναλυτικά, ΓΛΑΡΟΣ, σ. 171 επ.

¹⁰² Τα περισσότερα βιογραφικά στοιχεία για τον άγιο Νεόφυτο τον Έγκλειστο αντλούνται από την τυπική του διαθήκη. Αναλυτικά, βλ. ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΛΟΥ, *Κυπριακά Τυπικά*, σ. 7-8. Επίσης, βλ. και ΙΩ. Π. ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΟΥ, Θ.Η.Ε., τ. 9, σ. 406-408 [*Νεόφυτος ο Έγκλειστος*].

¹⁰³ Βλ. Διαθήκη Νεοφύτου, κεφ. 4, σ. 75/22-23: «Ἐπεὶ δὲ παρὰ τῶν τεκόντων οὐδὲ μίαν ἡμέραν εἰς μαθημάτων διατριβὴν ἀπεδόθην, ὡς καὶ αὐτὸ μὲ ἀγνοεῖν τὸ πρῶτον στοιχεῖον τῶν γραμμάτων...».

σε ηλικία 17 περίπου ετών τον αρραβόνιασαν. Όμως, ο Νεόφυτος διέλυσε τον αρραβώνα¹⁰⁴ και κατέφυγε στη Μονή Χρυσοστόμου του Κουτσοβέντη, προς το όρος του Πενταδάκτυλου, όπου εκάρη μοναχός υπό τον Ηγούμενο Μάξιμο, έμαθε τα πρώτα του γράμματα, αποστηθίζοντας το Ψαλτήρι¹⁰⁵, και υπηρέτησε εκεί αρχικά ως καλλιεργητής αμπέλων για πέντε χρόνια και στη συνέχεια ως παρεκκλησιάρχης για δύο χρόνια. Έπειτα, κατέφυγε στην Παλαιστίνη για να ασκητέψει, όπου διέμεινε για έξι μήνες, επέστρεψε στη Μονή της μετανοίας του και αργότερα κατευθύνθηκε προς την Πάφο, προκειμένου να διαπλεύσει προς τη Μικρά Ασία και να ασκητέψει στην περίφημη μοναστική πολιτεία του όρους Λάτρος¹⁰⁶. Όμως, στην Πάφο συνελήφθη από φρουρούς του λιμανιού, οι οποίοι του στέρησαν τα δύο νομίσματα του ναύλου, και τον φυλάκισαν για μια νύχτα¹⁰⁷. Έτσι, ο Νεόφυτος κατευθύνθηκε στη στενή κοιλάδα πίσω από το Μελισσόβουνο, οκτώ περίπου μίλια βορειοδυτικά της Πάφου, όπου, σε ηλικία 25 ετών, λάξευσε σε απότομο και βραχώδη γκρεμό το ναό του Τιμίου Σταυρού και την Εγκλειστρα του. Μετά από έντεκα έτη, σε ηλικία 36 ετών, χειροτονήθηκε πρεσβύτερος από τον Επίσκοπο Πάφου, Βασίλειο Κίνναμο, ο οποίος τον έπεισε να αποκτήσει μαθητές. Έτσι, ο Νεόφυτος ίδρυσε τη Μονή της Αγίας Εγκλειστρας, με σύνολο μοναχών που δεν υπερέβαινε τους δέκα, συντάσσοντας και το πρώτο τυπικό του¹⁰⁸.

Ο Νεόφυτος, σε ηλικία 63 ετών, λάξευσε την Ανωτέρα Εγκλειστρα ή Νέα Σιών, υπερκείμενη της πρώτης, για να αποφεύγει την όχληση των πολλών επισκεπτών. Στις 24 Ιανουαρίου, μια βραχώδης πέτρα έπεσε δίπλα του και τον κράτησε κρεμασμένο στο χείλος του γκρεμού. Επικαλούμενος όμως αμέσως τη βοήθεια της Παναγίας και του Χριστού, ελευθερώθηκε και διασώθηκε¹⁰⁹. Έζησε συνολικά στις δύο Εγκλειστρες 60 χρόνια, μην τρώγοντας φαγητό

¹⁰⁴ Διαθήκη Νεοφύτου, κεφ. 3, σ. 74/33-75/4: «Διὸ καὶ σπουδαίως εἶχον οἱ τεκόντες συναρμόσαι με γάμω, ἐτῶν δέκα καὶ ὀκτῶ με ὑπάρχοντα τότε υἰὸν· πρὸ ἐπτὰ γὰρ μηνῶν ἦσαν κυρώσαντες τὰ εἰωθότα τοῖς γάμοις σύμφωνα καὶ τοὺς ἀρραβῶνας, κατὰ πόδας δὲ περὶ τοὺς γάμους. Περισκοπούντων ἐκείνων, κατὰ πόδας καὶ γὰρ περιεσκόπουν μηχανὰς φυγαδείας.».

¹⁰⁵ Διαθήκη Νεοφύτου, κεφ. 4, σ. 75/26-27: «...καὶ τὸ ψαλτήριον σὺν θεῷ ἀποστηθίσας...».

¹⁰⁶ Ο Λάτρος, που βρίσκεται στη δυτική Μικρά Ασία, απέναντι από τη Σάμο και την Πάτμο, γνώρισε μεγάλη άνθηση μετά τον όσιο Παύλο το Νέο και έγινε μία από τις σημαντικότερες βυζαντινές μοναστικές πολιτείες, όπου συναντιούνταν όλες οι μορφές του μοναχικού βίου, πολλές κοινόβιες Μονές και πολλοί ερημίτες σε σπήλαια. Αναλυτικότερα, βλ. R. JANIN, Θ.Η.Ε., τ. 8, σ. 153-154 [*Λάτρος*], καθώς και ΜΑΚΑΡΙΟΥ (Ιερομονάχου Σιμωνοπετρίτη), *Νέος Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας*, διασκευή εκ του γαλλικού: Γ. Ν. ΠΕΝΤΖΙΚΗΣ, β' έκδ., τ. 4ος Δεκέμβριος, Αθήνα: Ίνδικτος, 2014, σ. 149 επ. και ιδίως σ. 150 (υποσημ. 6).

¹⁰⁷ Βλ. ΒΛΑΣΙΟΥ, σ. 102.

¹⁰⁸ Περί το 1178, ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, *Τυπικά*, σ. 59.

¹⁰⁹ Διεξοδικότερα, βλ. ΒΛΑΣΙΟΥ, σ. 104.

ψημένο σε φωτιά, προσευχόμενος συνεχώς, αγρυπνώντας, μελετώντας και συγγράφοντας. Ο Νεόφυτος επιθυμούσε να συγκροτήσει βιβλιοθήκη με λειτουργικά και άλλα βιβλία, για τις καθημερινές ανάγκες της μοναστικής ζωής. Δύο είναι οι κύριες πηγές εμπλουτισμού της βιβλιοθήκης του· από τη μια πλευρά, ο αδελφός του Ιωάννης, που υπήρξε Ηγούμενος της Μονής αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου του Κουτσοβέντη. Η εν λόγω Μονή θεωρείται και η κύρια οικονομική πηγή της Μονής του Νεοφύτου. Ο Ιωάννης ενθαρρύνει το Νεόφυτο να συγγράψει βιβλία και τον προμηθεύει με αναγκαίο τεχνικό υλικό, καθώς και με χειρόγραφα από την πλούσια βιβλιοθήκη της Μονής¹¹⁰. Από την άλλη πλευρά, οι σχέσεις του Νεοφύτου με τον λόγιο Επίσκοπο Πάφου Βασίλειο Κίναμο τον βοηθά όχι μόνο στον εμπλουτισμό της Μονής του, είτε με την πρόσβασή του στις βιβλιοθήκες της Επισκοπής Πάφου και των μεγάλων Μονών της εκκλησιαστικής περιφέρειας Πάφου και Αρσινόης, είτε με την άμεση χορήγηση εκ μέρους του ως άνω Επισκόπου των αναγκαίων λειτουργικών βιβλίων, αλλά και με την επιχορήγηση σιτηρέσιου προς την Εγκλείστρα από την Επισκοπή Πάφου¹¹¹. Έτσι, λοιπόν, πέραν της τυπικής διαθήκης του, ο Νεόφυτος κατάφερε να συγγράψει δεκαπέντε έτερα συγγράμματα¹¹², τα οποία κατονομάζονται από τον ίδιο χρονολογικά στη διαθήκη του. Επίσης, συνέγραψε και την επιστολή ή καλύτερα την ιστορική πραγματεία *Περὶ τῶν κατὰ τὴν χώραν Κύπρον σκαιῶν*¹¹³, στην οποία παρουσιάζει αντικειμενικά τα δεινά που έπληξαν διαδοχικά την Κύπρο το χρονικό διάστημα 1184-1196, ήτοι την εποχή του Ισαάκιου Κομνηνού, την κατάκτηση της νήσου από τον Ριχάρδο Α΄ τον Λεοντόκαρδο και τα πρώτα χρόνια της λατινικής κυριαρχίας.

Στις 12 Απριλίου 1219, σε ηλικία 85 ετών, ο Νεόφυτος πέθανε και τάφηκε σε τάφο που ο ίδιος είχε λαξεύσει εντός της Εγκλείστρας του, αναγνωρίστηκε δε σχεδόν αμέσως ως άγιος από το πλήρωμα της Εκκλησίας. Στις 28 Σεπτεμβρίου 1750 ανευρέθηκε τυχαία ο τάφος του και έγινε η μετακομιδή των λειψάνων του στο καθολικό της Μονής¹¹⁴. Η μνήμη του εορτάζεται δύο φορές, στις 24 Ιανουαρίου¹¹⁵ και στις 28 Σεπτεμβρίου.

¹¹⁰ Βλ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, «Όσιος Νεόφυτος Πρεσβύτερος, Μοναχός και Έγκλειστος», ό.π. (υποσημ. 100), σ. 25.

¹¹¹ *Αυτόθι*, σ. 25-26.

¹¹² Για τα οποία, βλ. αναλυτικά, Διαθήκη Νεοφύτου, κεφ. 12, σ. 83/14-34: «Εἰσὶ δὲ σὺν θεῷ καὶ συγγραφαὶ τοῦ ἐγκλείστου μικραὶ μετὰ μεγάλων βίβλοι δεκαῆξ, ἀφ' ὧν...».

¹¹³ Βλ. ΙΩΑΝΝΙΔΗ, *Ibidem*, σ. 65. Για αυτούσιο το εν λόγω έργο, βλ. ΑΓΙΟΥ ΝΕΟΦΥΤΟΥ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΟΥ ΤΟΥ ΚΑΙ ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΥ, *ΣΩΖΟΜΕΝΑ ΕΡΓΑ*, συνοπτική ηλεκτρονική επανέκδοση, (επιμ. Ι.Ε.Σ.), Θεσσαλονίκη, 2018, www.saint-neophytos.blogspot.gr, (τελευταία πρόσβαση: 15.08.2024), σ. 5-7.

¹¹⁴ Βλ. ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΛΟΥ, *Κυπριακά Τυπικά*, σ. 8, καθώς και ΒΛΑΣΙΟΥ, σ. 105.

¹¹⁵ Βλ. σχετικά, ΜΑΚΑΡΙΟΥ (Ιερομονάχου Σιμωνοπετρίτη), *Νέος Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας*, διασκευή εκ του γαλλικού: Σ. ΓΟΥΝΕΛΑΣ, β΄ έκδ., τ. 5ος Ιανουάριος, Αθήναι: Ίνδικτος, 2014, σ. 278-279.

§ 9. Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή αγίου Νεοφύτου – ιστορικά στοιχεία

Η Μονή της Εγκλείστρας στην Πάφο ιδρύθηκε, όπως προαναφέρθηκε ήδη, το 1159 από τον μοναχό, ασκητή και μετέπειτα άγιο της Εκκλησίας, Νεόφυτο, αρχικά, ως ασκητήριο και ησυχαστήριο για προσωπική του χρήση. Η Εγκλείστρα και ο Νεόφυτος αναφέρονται ακροθιγώς από τον κυπριώτη χρονογράφο των αρχών του 15ου αιώνα, Λεόντιο Μαχαιρά¹¹⁶. Η Εγκλείστρα είναι ένας κλειστός χώρος, σκαλισμένος στο βράχο. Σταδιακά, ο Νεόφυτος δέχθηκε νέους μοναχούς και έτσι επεκτάθηκε η Εγκλείστρα του με νέα κελλιά και αγιογραφημένο ναό, αφιερωμένο στον Τίμιο Σταυρό. Η τυπική του διαθήκη επικυρώθηκε δύο φορές, τη μια από τον Επίσκοπο Πάφου Βασίλειο Κίνναμο το 1220 και τη δεύτερη φορά από το νέο Επίσκοπο Πάφου Βάκχο το 1224¹¹⁷. Η Εγκλείστρα του αγίου Νεοφύτου θεωρείται το σημαντικότερο τμήμα της Μονής του αγίου Νεοφύτου, με σπουδαίες τοιχογραφίες της εποχής των Κομνηνών που χρονολογούνται στα 1183. Αγιογράφος του κελλιού και του ναΐσκου του Τιμίου Σταυρού θεωρείται ο Κωνσταντινοπολίτης αγιογράφος Θεόδωρος ο Αψευδής, η αγιογράφηση δε οφείλεται στη συμβολή του Επισκόπου Πάφου Βασιλείου Κιννάμου¹¹⁸. Ο κυρίως ναός της Μονής, αφιερωμένος στην Κοίμηση της Θεοτόκου, αποτελεί τρίκλιτη βασιλική με τρούλλο, όπου ανευρίσκονται αξιόλογα τοιχογραφημένα κατάλοιπα, το ιερό λείψανο του αγίου, μερικές από τις ωραιότερες εικόνες της μεταβυζαντινής περιόδου του 16ου αιώνα, καθώς και η προσκυνηματική εικόνα του αγίου, έργο του Ιωάννη Κορνάρου του Κρητός, του 1806. Το 1523 επισκέφθηκε τη Μονή ο Οικουμενικός Πατριάρχης Ιερεμίας Α΄. Το 1611 η Μονή, αφού αναδιοργανώθηκε, ανακηρύχθηκε σε σταυροπηγιακή από την Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας Κύπρου¹¹⁹, ενώ το 1631 επί ηγουμενίας Λεοντίου Α΄ επαναβεβαιώθηκε και επικυρώθηκε το σταυροπήγιο της Μονής με σχετικό πατριαρχικό σιγίλλιο του Οικουμενικού Πατριάρχη Κυρίλλου Λουκάρεως¹²⁰. Επί

¹¹⁶ Βλ. σχετικά «Ομοίως εις την Έγκλειστραν ό άγιος Νεόφυτος, ό ποίος ήτον παιδίος καλόγηρος άπέ τά Λεύκαρα και έγήνην στυλλίτης εις τó αυτόν μοναστήριν, και έκοιμήθην, και έϊνε ό τάφος του εκεί και βρύει θαύματα», σε: ΛΕΟΝΤΙΟΥ ΜΑΧΑΙΡΑ, *Εξήγησις της γλυκειάς χώρας Κύπρου, η ποία λέγεται Κρόνακα τουτέστιν Χρονικόν*, (Ψηφιοποίηση Β. ΛΑΛΙΩΤΗ), Κηφισιά: ΕΝΔΥΜΙΩΝ, 2015, § 38: σ. 23.

¹¹⁷ Διεξοδικότερα, βλ. Σ. Γ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ, «Οι επίσκοποι Πάφου Βασίλειος Κίνναμος και Βάκχος, προστάτες της Μονής Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου», *Θεολογία* 93, 2 (2022), σ. 203-221.

¹¹⁸ Βλ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, «Όσιος Νεόφυτος Πρεσβύτερος, Μοναχός και Έγκλειστος», όπ.π. (υποσημ. 100), σ. 26.

¹¹⁹ Βλ. περαιτέρω: <https://stneophytos.org.cy/index.php/iera-moni/stathmoi-istorikis-diadromis> (τελευταία πρόσβαση: 28.08.2024).

¹²⁰ Βλ. ΙΩΑΝΝΙΔΗ, *Ibidem*, σ. 66.

ηγουμενίας Ιωαννικίου, εκδόθηκε η τυπική διαθήκη του Νεοφύτου περί το 1779 στη Βενετία, με έξοδα του αρχιμανδρίτη της Αρχιεπισκοπής Κυπριανού¹²¹. Κατά τη διάρκεια της ελληνικής επανάστασης του 1821, ο Ηγούμενος της Μονής Ιωακείμ Γ' ο Μελισσοβούκας (1815-1821) εκτελέστηκε δια ανασκολοπισμού από τον Κιουτσούκ Μεχμέτ, κατά τα γεγονότα της 9ης Ιουλίου 1821¹²². Σπουδαίο σύγχρονο έργο της Μονής αποτελεί η κριτική έκδοση όλων των διασωθέντων συγγραμμάτων του αγίου Νεοφύτου, σε έξι συνολικά τόμους, κατά τα έτη 1996 έως 2008, έκδοση που βραβεύτηκε και από την Ακαδημία Αθηνών το 2009¹²³.

¹²¹ Για τη σύγχρονη ιστορία της Μονής, βλ. <https://stneophytos.org.cy/index.php/iera-moni/istoriko> (τελευταία πρόσβαση: 28.08.2024).

¹²² Βλ. ΙΩΑΝΝΙΔΗ, *Ibidem*, σ. 66.

¹²³ Βλ. συναφώς στην ιστοσελίδα της Μονής: <https://stneophytos.org.cy/index.php/ekdoseis/sygggrammata-agiou-neofytou> (τελευταία πρόσβαση: 05.08.2024), αλλά και ΝΕΟΦΥΤΟΥ, Μητροπολίτη Μόρφου, «*Εύφημος αναφορά περί της κριτικής εκδόσεως των συγγραμμάτων του Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου*», σε: *Διοικητική Συγκρότηση της Εκκλησίας Κύπρου και των λοιπών Ορθόδοξων Εκκλησιών - έτος 2014*, (επιμ. Η Συνοδική Επιτροπή επί της Λατρείας), Λευκωσία, 2013, σ. 35-36.

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΜΟΝΑΧΟΙ

Κεφάλαιο Α΄ ΕΙΣΟΔΟΣ ΣΤΗ ΜΟΝΗ

§ 10. Προϋποθέσεις

Στα πρώτα χρόνια του μοναχισμού, η είσοδος ή ένταξη σε μια Μονή ήταν άτυπη, δηλαδή δεν υπήρχαν τυπικές προϋποθέσεις, οπότε οποιοσδήποτε, ελεύθερος ή δούλος, ήθελε να απαρνηθεί τον κόσμο και να ζήσει με εγκράτεια και ακτημοσύνη θεωρούνταν ήδη μοναχός. Κάτι τέτοιο όμως είχε προφανώς σημαντικές κοινωνικές συνέπειες. Ιδίως, η φυγή των δούλων με σκοπό ή πρόθεση να μονάσουν, γρήγορα προβλημάτισε πολιτεία και εκκλησία, οι οποίες κλήθηκαν να θεσμοθετήσουν περί του μοναχικού βίου. Οι πιο σημαντικές προϋποθέσεις που τέθηκαν αφορούν στην κοινωνική κατάσταση, την ηλικία και την οικογενειακή κατάσταση του υποψήφιου μοναχού.

Με το ζήτημα της ένταξης των δούλων, η εκκλησία ασχολήθηκε πρώτη φορά στην τοπική σύνοδο της Γάγγρας (πιθανώς το 340). Η σύνοδος απαγόρευσε γενικά να εγκαταλείπουν οι δούλοι τους δεσπότες τους «*προφάσει θεοσεβείας*»¹²⁴. Οι μοναχικοί κανόνες του Παχωμίου και του Μ. Βασιλείου απαγορεύουν την ένταξη δούλων στις κοινόβιες Μονές¹²⁵. Η Δ΄ Οικουμενική Σύνοδος (451) τροποποίησε εν μέρει την απαγορευτική διάταξη και επέτρεψε τους δούλους να γίνονται δεκτοί στα Μοναστήρια μόνο κατόπιν σύμφωνης γνώμης του κυρίου τους¹²⁶.

Η πολιτεία ήδη το 484 ασχολείται με το ζήτημα. Ο αυτοκράτορας Ζήνων (474-491) προσδιόρισε ότι η άδεια του κυρίου του δούλου για εγκαταβίωσή του σε Μονή διαρκούσε τόσο όσο και η παραμονή του δούλου στη Μονή¹²⁷. Ο Ιουστινιανός (527-565) με τη Νεαρά 5

¹²⁴ Καν. 3 Γάγγρας: «Εἴ τις δοῦλον προφάσει θεοσεβείας διδάσκει καταφρονεῖν δεσπότη καὶ ἀναχωρεῖν τῆς ὑπηρεσίας, καὶ μὴ μετ' εὐνοίας καὶ πάσης τιμῆς τῷ ἑαυτοῦ δεσπότη ἐξυπηρετεῖσθαι, ἀνάθεμα ἔστω.», σε: JOANNOU II, σ. 90.

¹²⁵ Μεγάλου Βασιλείου, Ὅροι κατὰ πλάτος 11: «Ὅσοι δὲ ὑπὸ ζυγὸν ὄντες δοῦλοι ταῖς ἀδελφότησι προσφεύγουσι, νοθετηθέντας αὐτούς, καὶ βελτιωθέντας ἀποπέμπεσθαι χρὴ τοῖς δεσπότης...», σε: MIGNE, τ. 31, σ. 948.

¹²⁶ Καν. 4 Δ΄ Οικ. Συν.: «...Μηδένα δὲ προσδέχεσθαι ἐν τοῖς μοναστηρίοις δοῦλον ἐπὶ τὸ μονάσαι παρὰ γνώμην τοῦ ἰδίου δεσπότη.», σε: JOANNOU I, σ. 72-74.

¹²⁷ Cod. Just. 1.3.37 (ἔτ. 484): «*Servis, si dominorum fuerint voluntate muniti, solitariam vitam participandi licentia non denegetur, dum tamen eorum domini non ignorent, quod, si servis suis ad monasteriorum cultum migrandi tribuerint facultatem, eorundem servorum dominio, donec idem servi in eodem monachorum habitu*

καθιέρωσε μια τριετή δοκιμαστική περίοδο για όποιον, ελεύθερο ή δούλο, επιθυμούσε να μονάσει, μετά την άροδο όμως της τριετίας δεν ήταν δυνατή η επιστροφή του δούλου στον κύριό του για κανένα λόγο¹²⁸. Οριστικοποίησε δε τη ρύθμιση με τη Νεαρά 123¹²⁹, η οποία¹³⁰, με μικρές τροποποιήσεις, διατηρήθηκε σε όλες σχεδόν τις επόμενες κωδικοποιήσεις του δικαίου.

Στην πρώτη φάση του μοναχισμού, δεν υπήρχαν όρια ηλικίας για την εισδοχή σε Μονή. Μάλιστα, ακόμη και νεαρά άτομα και παιδιά συγκαταλέγονταν στους μοναχούς. Σταδιακά όμως, ως κατώτερο όριο ηλικίας, ορίζεται από το Μ. Βασίλειο¹³¹ το 16ο ή 17ο έτος, από τη Σύνοδο της Καρχηδόνας (419)¹³² το 25ο, ενώ η Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδος (691)¹³³

duraverint,...», σε: PAULUS KRUEGER, (επιμ.), *Corpus Juris Civilis*, Τομ. II, Codex Justinianus, Apud Weidmannos, Berolini, 1906, σ. 24.

¹²⁸ Nov. 5.2 (έτ. 535): «...Θεσπίζομεν τοίνυν, τοῖς θείοις ἀκολουθοῦντες κανόσι, τοὺς εἰς μονήρη βίον παραγγέλλοντας μὴ προχείρως εὐθὺς παρὰ τῶν εὐλαβεστάτων ἡγουμένων τῶν εὐαγῶν μοναστηρίων σχῆμα λαμβάνειν μοναχικόν, ἀλλ' ἐπὶ τριετίαν ὄλην, εἴτε ἐλεύθεροι τυχόν, εἴτε δοῦλοι καθεστήκοιεν, προσκαρτερεῖν, οὐπω τοῦ μοναχικοῦ σχήματος ἤξιωμένους, ἀλλὰ κουρᾷ τε καὶ ἐσθῆτι τῆ τῶν καλουμένων χρῆσθαι λαϊκῶν, καὶ μένειν τὰ τοῦ θεοῦ διδασκομένους λόγια...», σε: KRIEGELII, σ. 28.

¹²⁹ Nov. 123.35 (έτ. 546): «Εἰ τις δὲ εἰς μοναχικόν βίον ἐλθεῖν βουλευθείη, κελεύομεν, ἵνα εἰ μὲν γνῶριμος ἐστὶν ὅτι οὐδεμιᾷ τύχη ὑπόκειται, ὁ ἡγούμενος τοῦ μοναστηρίου ὅτε συνίδοι τὸ σχῆμα αὐτῷ παράσχοι, εἰ δὲ μὴ γνωρίζεται εἰ οἰαδῆποτε ὑπόκειται τύχη, ἐντὸς τριῶν ἐνιαυτῶν μὴ λαμβάνειν αὐτὸν τὸ σχῆμα τὸ μοναχικόν, ἀλλ' ἐντὸς τοῦ εἰρημένου χρόνου ἀποπειράσθω τῆς τούτου ἀναστροφῆς ὁ τοῦ μοναστηρίου ἡγούμενος.», σε: KRIEGELII, σ. 560.

¹³⁰ Η εν λόγω Νεαρά, η οποία διαιρείται σε 44 κεφάλαια και είναι πολύ αναλυτική, αποτελεί, μαζί με τις άλλες Νεαρές του ίδιου αυτοκράτορα, ad litteram «μικρόν κώδικα εκκλησιαστικού δικαίου», βλ. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ελληνικόν Εκκλησιαστικόν Δίκαιον*, ὅπ.π. (υποσημ. 8), σ. 48.

¹³¹ Καν. 18 Μ. Βασιλείου: «...Οὐδὲ γὰρ τὰς παιδικὰς φωνὰς πάντως κυρίας ἐπὶ τῶν τοιούτων ἡγεῖσθαι προσῆκεν, ἀλλὰ τὴν ὑπὲρ τὰ δεκαεξ ἢ τὰ δέκα ἐπτὰ γενομένην ἔτη, κυρίαν οὖσαν τῶν λογισμῶν, ἀνακριθεῖσαν ἐπὶ πλεῖον, εἴτα παραμείνας καὶ λιπαροῦσαν διὰ ἰκεσιῶν πρὸς τὸ παραδεχθῆναι, τότε ἐγκαταλέγεσθαι χρὴ ταῖς παρθένους, καὶ τὴν ὁμολογίαν τῆς τοιαύτης κυροῦν, καὶ τὴν ἀθέτησιν αὐτῆς ἀπαραιτήτως κολάζειν...», σε: ΡΑΛΛΗΣ – ΠΟΤΛΗΣ, τ. 4 (1854), σ. 140-144 και ιδίως σ. 144/1-5, ὅπου και σχετική επιφύλαξη του Βαλσαμώνος στο σχόλιό του, καθώς ο κανόνας, αν και αναφέρεται στις παρθένας και τις χήρες, θεωρήθηκε πάντοτε ότι ισχύει και για τους μοναχούς, βλ. και ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 79-80 (υποσημ. 23).

¹³² Καν. 126 Καρχηδόνας: «Ὅμοίως ἤρρεσεν, ἵνα ὅστισδήποτε τῶν ἐπισκόπων δι' ἀνάγκην τῆς παρθενικῆς σωφροσύνης κινδυνευούσης, ὅτε ἡ ἐραστὴς δυνατός, ἢ ἄρπαξ τις ἐστὶν ἐν ὑποψία, ἢ ἔτι μὴν ὑπὸ τινος θανατηφόρου κινδύνου αὐτῆ ἔσθαι νυχθεῖσα, παρακαλούντων ἢ τῶν γονέων αὐτῆς, ἢ ὧν τῆ φροντίδι ἀνάκειται, διὰ τὸ μὴ χωρὶς τοῦ σχήματος τελειωθῆναι, καλύψη παρθέnon ἢ ἐκάλυπεν, ἐντὸς κείρας ἐνιαυτῶν εἰκοσιπέντε, μηδὲν τὸν τοιοῦτον βλάψη ἢ περὶ τούτου τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐνιαυτῶν κατασταθεῖσα σύνοδος.», σε: JOANNOU II, σ. 397-398.

¹³³ Καν. 40 Πενθ. Οικ. Συν.: «...χρὴ μὴ ἀνεξετάστως ἡμᾶς παρὰ τὸν καιρὸν τοὺς τὸν μονήρη βίον αἰρουμένους προσίεσθαι, ἀλλὰ τὸν παραδοθέντα ἡμῖν παρὰ τῶν πατέρων καὶ ἐν αὐτοῖς φυλάττειν ὄρον· ὥστε τὴν ὁμολογίαν τοῦ κατὰ θεὸν βίου τότε προσίεσθαι δεῖ, ὡς ἤδη βεβαίαν καὶ ἀπὸ γνώσεως καὶ κρίσεως γινομένην, μετὰ

μείωσε το όριο έως το 10ο έτος. Εκ μέρους της πολιτειακής νομοθεσίας, ο αυτοκράτορας Λέων ΣΤ΄ ο Σοφός (886-912) προσπάθησε να συμβιβάσει την ανωτέρω διάσταση μεταξύ των κανόνων του Μ. Βασιλείου και της Πενθέκτης Συνόδου, με δική του γνώμη, σύμφωνα με την οποία, οι εν λόγω διατάξεις ισχύουν παράλληλα, ώστε η είσοδος στη Μονή επιτρέπεται από το 10ο έτος, πλην όμως η διάθεση της περιουσίας του νεοεισερχομένου αναβάλλεται έως τη συμπλήρωση της νόμιμης προς τούτο ηλικίας του¹³⁴. Η ως άνω ρύθμιση ίσχυσε σε όλη τη βυζαντινή περίοδο¹³⁵.

Ως προς την είσοδο εγγάμων στο μοναχικό βίο¹³⁶, θεμελιώδης θεωρείται η ρύθμιση των Νεαρών 5 και 123 του Ιουστινιανού, η οποία ίσχυσε σε όλη τη βυζαντινή εποχή¹³⁷. Έτσι, αν ο άνδρας ή η γυναίκα εισέλθει σε Μοναστήρι, ο γάμος διαλύεται αυτοδικαίως.

τὴν τοῦ λόγου συμπλήρωσιν. Ἐστω τοίνυν ὁ μέλλων τὸν μοναχικὸν ὑπέρχεσθαι ζυγὸν οὐχ ἤττων ἢ δεκαετῆς, ἐν τῷ προέδρῳ κειμένης καὶ τῆς ἐπὶ τούτῳ δοκιμασίας, εἰ τὸν χρόνον αὐτῷ αὐξηθῆναι λυσιτελέστερον ἡγεῖται πρὸς τὴν ἐν τῷ μονήρει βίῳ εἰσαγωγὴν καὶ κατάστασιν.», σε: JOANNOU I, σ. 175-176.

¹³⁴ Νεαρά 6 Λέοντος Σ΄ του Σοφού: «...Ἐνεκα δὲ τῆς τῶν ὑπαρχόντων διοικήσεως γνώμην ἰδίαν ἀποφαινόμεθα. Τῷ μὲν ἐξκαιδεκάτῳ ἢ ἑπτακαιδεκάτῳ ἀποκείρασθαι τινα βουληθέντα περὶ τῶν οἰκείων ὡς ἂν βούληται διατίθεσθαι· οἶμαι γὰρ διὰ τοῦτο καὶ τὸν μέγαν Βασίλειον τοῦτον ἀποδοῦναι τὸν χρόνον τῇ τοιαύτῃ πράξει, ὡς κατ' ἐκεῖνον τῆς νομίμου ἡλικίας μηδὲν ἐμποδῶν οὔσης εἰς τὸ περὶ τῶν οἰκείων βουλευσάσθαι. Τῷ δὲ γὰρ δεκάτῳ ἔτει πρὸς τὸ σεμνὸν τῆς μοναδικῆς πολιτείας μετατάξασθαι διανοηθέντι μηδὲ τούτῳ κωλύμην ἀπαντᾶν τοῦ σωτηρίου ἐπιχειρήματος· τοῦτο γὰρ ἔοικε συνιδούσα καὶ ἡ ἱερά σύνοδος συστειλαὶ τὸν χρόνον τῆς εἰς τὸν μονάζοντα βίον προσαγωγῆς. Μὴ μέντοι καὶ λαμβάνειν αὐτὸν ὥσπερ τὴν εἰς τὸν τοιοῦτον βίον εἴσοδον, οὔτῳ καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ περὶ τῶν οἰκείων διατίθεσθαι, ἀλλ' ἐπέχεσθαι τοῦ τὰ ὑπάρχοντα διοικεῖν μέχρις ἂν ἐκεῖνος ὁ καιρὸς ἐπιστῇ καθ' ὃν τὴν νομίμην συμπλήρωσιν ἢ ἡλικία λαμβάνει τοῦ διατίθεσθαι...», σε: ΤΡΩΙΑΝΟΣ, σ. 60-63, ἐδῶ σ. 62, στ. 27-41.

¹³⁵ Αναλυτικότερα, βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ibidem*, σ. 80 (καὶ σχετικές υποσημ.).

¹³⁶ Παρά την ύπαρξη αντίθετης διάταξης της Συνόδου της Γάγγρας, βάσει της οποίας απαγορευόταν στις γυναίκες να εγκαταλείπουν τους συζύγους τους για να μονάσουν, η οποία όμως ατόνισε και αγνοήθηκε. Βλ. Καν. 14 Γάγγρας: «Ἐἴ τις γυνὴ καταλιμπάνοι τὸν ἄνδρα καὶ ἀναχωρεῖν αὐτοῦ ἐθέλοι, βδελυσομένη τὸν γάμον, ἀνάθεμα ἔστω.», σε: JOANNOU II, σ. 95, καθώς και ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ibidem*, σ. 80-81 (καὶ ἰδίως υποσημ. 30).

¹³⁷ Nov. 5.5 (ἐτ. 535) καὶ Nov. 123.39-40 (ἐτ. 546), σε: KRIEGELII, σ. 31 καὶ 563-564, ἀντίστοιχα. Βλ. καὶ Βασ. 4.1.10: «Μνηστείας δὲ μεταξὺ τινῶν κατὰ νόμον γινομένης, εἴτε ὁ μνηστήρ εἰς μοναστήριον εἰσέλθῃ, ἀναλαμβάνετω τὰ ὑπὲρ τῆς μνηστείας ἀρραβῶνων ὀνόματι δεδομένα, εἴτε ἡ μνηστὴ τὸν μοναχικὸν βίον ἐπιλέξῃται, ἐκεῖνα μόνον ἀποδιδότω, ἅτινα ὁμοίως ἀρραβῶνων ὀνόματι ἔλαβε, τῆς ποινῆς ἑκατέρῳ μέρει συγχωρουμένης.», καθώς και Βασ. 4.1.11: «Ἐἰ δὲ συνεστῶτος ἔτι τοῦ γάμου ὁ ἀνὴρ μόνος ἢ ἡ γυνὴ μόνη εἰς μοναστήριον εἰσέλθῃ, διαλυέσθω ὁ γάμος καὶ δίχα διαζυγίου, μεθὸ μέντοι τὸ πρόσωπον τὸ εἰσερχόμενον εἰς μοναστήριον τὸ σχῆμα λάβῃ.», σε: SCHETELMA – VAN DER WAL, vol. I, σ. 115-116 καὶ σ. 116, ἀντίστοιχα.

Γενικά, τα μοναστηριακά τυπικά δεν αναφέρονται εκτενώς στις προαναφερθείσες προϋποθέσεις που απασχόλησαν επί μακρόν την πολιτεία και την εκκλησία, ενώ, αντίθετα, ανευρίσκονται σε αυτά ειδικές προϋποθέσεις για την είσοδο των υποψηφίων μοναχών.

Το ζήτημα της εισδοχής σε Μονή μοναχών που έχουν καρεί σε άλλη Μονή, ήτοι σε αυτή της μετανοίας τους, (ξενοκουρίτες), απασχολεί τα τυπικά και είτε τους δέχονται και μάλιστα ως ισότιμα μέλη της υφιστάμενης αδελφότητας των μοναχών είτε αποδοκιμάζουν και απαγορεύουν ρητά να εισέρχονται ξενοκουρίτες μοναχοί. Η εκκλησιαστική και πολιτειακή νομοθεσία και ειδικότερα η εκκλησία με τον 21ο κανόνα της Ζ΄ Οικουμενικής Συνόδου (787)¹³⁸ και η πολιτεία με τη Νεαρά 5 του Ιουστινιανού¹³⁹ αποδοκιμάζει έντονα τη μετάβαση και εγκαταβίωση των μοναχών σε διαφορετική Μονή από αυτή που εκάρησαν και στην οποία όφειλαν να διαμένουν ισόβια συμφώνως προς τη μοναχική ομολογία της υπακοής. Από τα δύο εξεταζόμενα κυπριακά τυπικά, μόνο η τυπική διάταξη του Μαχαιρά ασχολείται με το υπόψη ζήτημα, επιτρέποντας την εισδοχή στη Μονή ξενοκουρίτη μοναχού και μάλιστα προβλέποντας ειδική διαδικασία με δοκιμαστική παραμονή πρώτα έξι μηνών του υπόψη μοναχού¹⁴⁰.

§ 11. Στάδιο δοκιμασίας

Πέραν των γενικών προϋποθέσεων που αναφέρθηκαν στην προηγούμενη παράγραφο και έπρεπε να πληροί ο υποψήφιος μοναχός, απαραίτητο κρίθηκε εξ αρχής και ένα στάδιο ενημέρωσης, προσαρμογής, προετοιμασίας και δοκιμασίας. Οι σχετικές ρυθμίσεις εντοπίζονται

¹³⁸ Καν. 21 Ζ΄ Οικ. Συν.: «Μὴ δεῖν μοναχόν, ἢ μονάστριαν, καταλιμπάνειν τὴν οἰκείαν μονὴν καὶ ἐν ἐτέρᾳ ἀπέρχεσθαι. Εἰ δὲ τοῦτο συμβῆ, ξενοδοχεῖσθαι αὐτὸν ἀναγκαῖον· προσλαμβάνεσθαι δὲ ἄνευ γνώμης τοῦ ἡγουμένου αὐτοῦ οὐ προσήκει.», σε: JOANNOU I, σ. 281-282.

¹³⁹ Nov. 5.7 (έτ. 534): «Εἰ δὲ ἀπολιπὼν τὸ μοναστήριον, καθ' ὅπερ τὴν ἄσκησιν εἶχεν, εἰς ἕτερον μεταβαίνοι μοναστήριον, καὶ οὕτω μὲν ἢ αὐτοῦ περιουσία μενέτω τε καὶ ἐκδικεῖσθω ὑπὸ τοῦ προτέρου μοναστηρίου, ἔνθα ἀποταξάμενος τοῦτο κατέλιπε. Προσηκόν δὲ ἐστὶ, τοὺς εὐλαβεστάτους ἡγουμένους, μὴ εἰσδέχεσθαι τὸν τοῦτο πράττοντα. ἀλήτης γὰρ ὁ τοιοῦτος βίος...», σε: KRIEGELII, σ. 31-32.

¹⁴⁰ Μαχαιρά, κεφ. 60, σ. 30/25 – 31/6: «Ἀλλὰ ταῦτα μὲν περὶ τῶν ἀποκειρομένων ἐν τῇ μονῇ· φροντιστέον δὲ καὶ τῶν ἀπὸ ξένης ἐρχομένων ἐπὶ τὸ βαλεῖν ἀρχὴν ἐν αὐτῇ. Ὅ τοίνυν εἰσδεχθῆναι τῇ μονῇ κριθεὶς μοναστής, μετὰ παρέλευσιν ἕξ μηνῶν ἐν ταύτῃ, διαταγῆτω πρὸς θεὸν τῆς αὐτῆς καταστάσεως· εἴθ' οὕτως, ἀναγινωσκέσθω ἐνωπίῳ ἢ παροῦσα διάταξις, καὶ εἰ γε δὴ ἀρεσθεῖη πᾶσι τοῖς ἐν αὐτῇ γεγραμμένοις, γινέσθω μὲν παρὰ τοῦ ἱερέως ἐν τῷ νάρθηκι, ὡς ἔφημεν, ὁ εὐλογητὸς μετὰ τρισαγίου, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ δὲ ὑποκλινόμενος ὁ μοναστής ἐπιδιδότω τὴν ἰδίαν κεφαλὴν ἀπερικάλυπτον τῷ προεστῶτι, αὐτὸς δέ, τῷ τιμίῳ ταύτην σφραγίζων σταυρῷ, οὕτω πὼς εὐλαβῶς λέγει...».

ήδη στους μοναχικούς κανόνες του Παχωμίου¹⁴¹ και του Μ. Βασιλείου¹⁴². Συγκεκριμένο χρονικά στάδιο δοκιμασίας καθορίζεται για πρώτη φορά στη νομοθεσία του Ιουστινιανού στις Νεαρές 5¹⁴³ και 123¹⁴⁴. Έτσι, ενώ αρχικά προβλέφθηκε τριετία υποχρεωτικά για όλους, στη συνέχεια δόθηκε στον Ηγούμενο κάθε Μονής η δυνατότητα να κείρει κάποιον που επιθυμεί να γίνει μοναχός όποτε κρίνει αρμοδίως ο ίδιος, εκτός και αν πρόκειται για άγνωστο υποψήφιο, οπότε και ισχύει η τριετής δοκιμασία.

Νεότερη ρύθμιση από την πλευρά της εκκλησίας εισήχθη με τις διατάξεις της Πρωτοδευτέρας Συνόδου (861), σύμφωνα με τις οποίες¹⁴⁵, η υποχρεωτική δοκιμαστική περίοδος για όποιον επιθυμεί να μονάσει διαρκεί τρία έτη, με δύο όμως σημαντικές εξαιρέσεις: η δοκιμασία μπορεί να περιοριστεί για όσους πέσουν σε βαριά αρρώστια, καθώς και για όσους ζουν ήδη θεοσεβή βίο, για τους οποίους αρκεί ένα στάδιο δοκιμασίας έξι μηνών. Με την ίδια σύνοδο¹⁴⁶, εισήχθη και άλλη μια διαδικαστική προϋπόθεση για την εγκυρότητα της ένταξης

¹⁴¹ Παχωμίου, Εντολές 16: «Εάν τις προσέλθῃ τῇ μονῇ, ἐλθὼν γενέσθαι ἀποτακτικός, παραδώσουσιν αὐτῷ τὴν εὐχὴν τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ ψαλμοὺς διδάξουσιν· μενέτω δὲ πρὸς τὴν θύραν δοκιμαζόμενος, καὶ διδάξουσιν αὐτὸν πάσας τὰς ἐπιστήμας τῶν ἀδελφῶν. Μετὰ ταῦτα ἐκδύσουσιν αὐτὸν τὰ κοσμικὰ ἱμάτια, καὶ ἐνδύσουσιν αὐτὸν τὸ σχῆμα τὸ ἀποτακτικόν.», καθώς και 17: «Ἄ ἀποδύεται ἱμάτια ἢ ἄλλο τι εἶδος, δώσει αὐτὰ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῆς κοινωρίας, ὑπὸ τὴν γνώμην τοῦ Πατρὸς τῆς μονῆς.», σε: MIGNE, τ. 40, σ. 949.

¹⁴² Μεγάλου Βασιλείου, Ὅροι κατὰ πλάτος 10: «Καὶ ἐπειδὴν διὰ πάσης ἐξετάσεως ἕκαστος παρὰ τῶν ἐπιστημόνων ἐρευνᾷν· τὰ τοιαῦτα δυναμένων, ὡσπερ τι σκεῦος εὐχρηστον τῷ Δεσπότῃ, καὶ πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἔτοιμον ἀποδειχθῆ, συναριθμείσθω τοῖς ἀναθεθεικόσιν ἑαυτοὺς τῷ Κυρίῳ...ὡς, ἐάν τι βέβαιον παρ' αὐτοῖς εὐρωμεν ἀκινδύνως αὐτοὺς προσίεσθαι· εἰ δὲ μὴ, ἔξω ὄντας, ἀποπέμπεσθαι...Κοινὸς δὲ ἐπὶ πάντων δοκιμασίας τρόπος, εἰ πρὸς πᾶσαν ταπεινοφροσύνην ἀνεπαισχύντως διάκεινται, ὡς καὶ τὰς εὐτελεστάτας δέχεσθαι τέχνας...», σε: MIGNE, τ. 31, σ. 945.

¹⁴³ Nov. 5.2 (έτ. 535), ὁπ.π. (υποσημ. 128).

¹⁴⁴ Nov. 123.35 (έτ. 546), ὁπ.π. (υποσημ. 129).

¹⁴⁵ Καν. 5 Πρωτοδ.: «...μηδένα τοῦ μοναχικοῦ καταξιούσθαι σχήματος, πρὶν ἂν ὁ τῆς τριετίας χρόνος εἰς πεῖραν αὐτοῖς ἀφεθείς, δοκίμους αὐτοὺς καὶ ἀξιους τῆς τηλικαύτης βιοτῆς παραστήσῃ. Καὶ τοῦτο κρατεῖν παντὶ τρόπῳ παρεκελεύσατο, πλὴν εἰ μήπω τις βαρεῖα προσπεσοῦσα νόσος τὸν χρόνον ἀναγκάσῃ συσταλῆναι τῆς δοκιμασίας, ἢ εἰ μήπω τις εἴῃ ἀνὴρ εὐλαβῆς καὶ τὸν μοναχικὸν βίον ἐν τῷ κοσμικῷ διανύων σχήματι· ἐπὶ γὰρ τοῦ τοιοῦτου ἀνδρὸς εἰς ἀπόπειραν παντελεῖ καὶ ὁ ἑξαμηνιαῖος ἐξαρκέσει χρόνος. Εἰ δὲ τις παρὰ ταῦτα διαπράξεται, τὸν μὲν ἡγούμενον τῆς ἡγουμενείας ἐκπίπτοντα, παιδείαν τῆς ἀταξίας τὴν ἐν ὑποταγῇ διαγωγὴν ἐφευρίσκειν· τὸν δὲ μονάσαντα ἐν ἑτέρᾳ μονῇ, τὴν μοναχικὴν ἀκρίβειαν φυλαττούσης, παραδίδοσθαι.», σε: JOANNOU II, σ. 455-457. Πρβλ. και ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τοπικά*, σ. 89-90.

¹⁴⁶ Καν. 2 Πρωτοδ.: «...ῴρισεν ἡ ἁγία σύνοδος, μηδένα τῶν πάντων τοῦ μοναχικοῦ σχήματος ἀξιούν, ἄνευ παρουσίας τοῦ ὀφείλοντος αὐτὸν εἰς ὑποταγὴν ἀναδέχεσθαι, καὶ τὴν ἐπ' αὐτῷ ἡγεμονίαν καὶ τῆς ψυχικῆς αὐτοῦ σωτηρίας τὴν πρόνοιαν ἐπαγγέλλεσθαι, ἀνδρὸς ὄντος δηλονότι θεοφιλοῦς, καὶ μονῆς προεσθηκότος, καὶ

μοναχού, την ύπαρξη αναδόχου και την παρουσία του σε αυτή. Ως ανάδοχος μπορούσε να είναι ένας πρεσβύτερος μοναχός ή και ο ίδιος ο Ηγούμενος. Οι δυο αυτές ρυθμίσεις, της δοκιμασίας των έξι τουλάχιστον μηνών μέχρι τριών ετών και της παρουσίας αναδόχου στην κουρά, αποτέλεσε το επίσημο δίκαιο σε ολόκληρη τη βυζαντινή εποχή¹⁴⁷.

Ως προς το στάδιο δοκιμασίας, την ύπαρξη και τη διάρκειά του, τα μοναστηριακά τυπικά δεν παρουσιάζουν μια ενιαία ρύθμιση, αλλά υπάρχουν πολλές διαφοροποιήσεις. Έτσι, τα τυπικά της πρώιμης περιόδου¹⁴⁸ δεν καθορίζουν κάποιο στάδιο δοκιμασίας, παρά μόνο μια παραμονή ολίγων ημερών προ της εντάξεως στη Μονή συμφώνως με τους μοναχικούς κανόνες του Παχωμίου και του Μ. Βασιλείου. Εδώ εντάσσεται και η διάταξη του κανόνα 17 του αγίου Νεοφύτου, στην τυπική διαθήκη του, που, επηρεασμένος από τους μοναχικούς κανόνες, προβλέπει ότι στο νεοσύλλεκτο μοναχό που παρακαλεί να μονάσει στη Μονή, θα πρέπει να του αναγνώσει κάποιος τους κανόνες του τυπικού και εφόσον ο υποψήφιος υπόσχεται ότι θα τους τηρήσει και μπορεί να φέρεται σύμφωνα με το περιεχόμενό τους, τότε μόνο ως γίνεται δεκτός¹⁴⁹.

Υπάρχει όμως και η ομάδα των τυπικών όπου γίνεται προσπάθεια μιας αναλυτικής ρύθμισης του θέματος. εν προκειμένω, ο χρόνος δοκιμασίας διαφοροποιείται ανάλογα με το πρόσωπο που προσέρχεται να μονάσει και ειδικά εάν πρόκειται για κάποιον γνωστό στη Μονή, κάποιον επιφανή ή για κάποιον εντελώς άγνωστο και τυχόντα. Εδώ εντάσσεται η τυπική διάταξη του αγίου Νείλου για τη Μονή Μαχαιρά, σύμφωνα με τις ρυθμίσεις της οποίας¹⁵⁰,

ικανού σώζειν ψυχήν, ἀρτίως τῷ Χριστῷ προσαγομένην.» σε: JOANNOU II, σ. 450-451. Πρβλ. και ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ibidem*, σ. 90-91.

¹⁴⁷ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ibidem*, σ. 91.

¹⁴⁸ Όπως τα τυπικά του Σάββα και η Υποτύπωσης Στουδίου, *Ibidem*, σ. 92.

¹⁴⁹ Διαθήκη Νεοφύτου, κεφ. 23, καν. 17, σ. 99/4-7: «Ὅτε δὲ καὶ τις νέηλυς ἐν τῇ ἐγκλείστρα παρακαλεῖ προσδεχῆναι, χρῆ αὐτῷ πρῶτον ὑπαναγνωσθῆναι τοὺς παρόντας κανόνας, καί, εἰ μὲν ὑπισχνεῖται καὶ δύναται διάγειν κατὰ τὴν τούτων περίληψιν, καλῶς, καὶ δεχθῆτω, εἰ δέ, σκάζει, ἀποπεμπτέος ἔστω.»

¹⁵⁰ Μαχαιρά, κεφ. 55-56, σ. 28/30 – 29/16: «Ρητέον δὲ λοιπόν, καὶ περὶ τῶν προσερχομένων τῇ μονῇ ἐπὶ τῷ ἀποκαρῆναι, πλατύτερον· οἱ γε, εἰ τινες εἶεν περιφανεῖς ἢ τῶν ἀνέκαθεν γνωρίμων ὑμῖν καὶ σχεδὸν εἰδῶτων τὴν τῆς μονῆς διαγωγὴν καὶ κατάστασιν, ἀποκειρέσθωσαν καὶ ἔσωθεν τοῦ ἐξαμηνιαίου καιροῦ, ἀξιούντες καὶ αὐτοὶ τοῦτο ἴσως καὶ ἀποδεχόμενοι· εἰ δὲ τῶν τυχόντων εἰσὶν ἢ ἄγνωστοι, μετὰ παρέλευσιν ἑπτὰ ἡμερῶν τῆς ἐνταῦθα τούτων ἀφίξεως, ἐνδυσάσθωσαν τὰ ράκη, καὶ τὰς μοναχικὰς περικεφαλαίας περιβεβλήσθωσαν, ἐπιταττέσθωσαν δὲ καὶ τὰς κατὰ δύναμιν καὶ προσηκούσας διακονίας, καὶ ἐπιτηρεῖσθωσαν εἰ μεθ' ὑπομονῆς ἐκτελοῖεν ταύτας καὶ ταπεινώσεως. Ἄν μὲν, τοιούτως ἔχοντες διακαρτεροῖεν ἄχρι τῆς συμπληρώσεως τριῶν ἐνιαυτῶν, καὶ τοῖς ἀδελφοῖς συνταττέσθωσαν ἀποκειρόμενοι, καὶ τὸν ἀρραβῶνα τοῦ θεοῦ καὶ ἀγγελικοῦ σχήματος, ἦτοι τὸν μανδύαν, λαμβανέτωσαν· εἰ δ', ὀκλάσαντες τυχόν, φανεῖεν γογγύζοντες τε καὶ καταρραθυμοῦντες, ἀποδυσάσθωσαν τὰ μέλανα, καὶ τὰ κοσμικὰ ἐνδυσάσθωσαν, καὶ πρὸς τὸν κόσμον, ὃν ἠγάπησαν, ἑαυτοὺς ἐπιστρέψωσι· οἱ γὰρ κατὰ θεὸν ἀποτασσόμενοι, παντάπασιν γίνονται ξένοι τῶν κοσμικῶν καὶ τῶν ἰδίων ἐπιθυμιῶν.»

εφόσον ο υποψήφιος είναι πασίγνωστος ή γνωστός από παλιά της Μονής και γνωρίζει τον τρόπο ζωής της, τότε θα πρέπει να δοκιμαστεί και να καρεί ακόμα και πριν από τους έξι μήνες, εφόσον και ο ίδιος το επιδιώκει. Εφόσον όμως είναι τυχαίος ή άγνωστος, μετά παρέλευση επτά ημερών, θα πρέπει να αρχίζει η δοκιμασία του, η οποία να διαρκεί τρία χρόνια, μετά δε να συντάσσεται με τους αδελφούς. Προβλέπεται και στο εν λόγω τυπικό ένα προκαταρκτικό στάδιο λίγων ημερών (επτά ημερών) πριν ο υποψήφιος αποβάλει τα κοσμικά ενδύματα, προς διαπίστωση της σοβαρότητας των προθέσεών του.

Ενώ τα περισσότερα μοναστηριακά τυπικά ασχολούνται, κατά το μάλλον ή ήττον, με τον χρόνο δοκιμασίας του υποψήφιου μοναχού, μόνο ένα¹⁵¹ προβλέπει την υποχρέωση ύπαρξης αναδόχου. Στα κυπριακά τυπικά δεν ανευρίσκεται κάποια αντίστοιχη ή σχετική ρύθμιση.

§ 12. Αποταγή

Αρχικά, η λέξη *αποταγή* σήμαινε τη λύση του δεσμού της ύλης και την απάρνηση του κόσμου, όπως προκύπτει από τις πατερικές πηγές¹⁵². Σταδιακά όμως έλαβε και μια άλλη, ειδικότερη σημασία, την εισφορά εκ μέρους του μοναχού μέρους της περιουσίας του στη Μονή κατά την είσοδό του σε αυτή. Ο θεσμός της αποταγής αποτελεί ιδιόμορφο τρόπο κτήσης στο εκκλησιαστικό περιουσιακό δίκαιο, που επικράτησε εθιμικά¹⁵³. Οι εθελοντικές εισφορές των μοναχών στις Μονές που κατατάσσονταν, ως απάρνηση των αγαθών του κόσμου και υποταγής στους κανόνες του μοναχισμού, είναι γνωστές από τα πρώτα οργανωμένα κοινόβια¹⁵⁴. Με τον καιρό όμως η συνήθεια αυτή έλαβε τη μορφή υποχρεωτικής καταβολής περιουσιακών στοιχείων¹⁵⁵ από το μοναχό κατά την ένταξη του στη Μονή. Έτσι, ο Ιουστινιανός όρισε, με τη

¹⁵¹ Πρόκειται για το τυπικό του Νείλου Νταμιλά, βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ibidem*, σ. 96.

¹⁵² Βλ., για παράδειγμα, Μεγάλου Βασιλείου, Όροι κατά πλάτος 8: «Ἔστιν οὖν ἡ ἀποταγή, ὡς ὁ λόγος ὑπέδειξε, λύσις μὲν τῶν δεσμῶν τῆς ὕλικῆς ταύτης καὶ προσκαίρου ζωῆς, ἐλευθερία δὲ τῶν ἀνθρωπίνων καθηκόντων.», σε: MIGNE, τ. 31, σ. 940. Για τη σύνδεση της αποταγής με τη μοναχική επαγγελία, βλ. και Π. Ι. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΥ, Θ.Η.Ε., τ. 2, σ. 1220-1221 [*Αποταγή του Κόσμου*].

¹⁵³ Αναλυτικότερα για τις αποταγές των μοναχών, βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Περιουσία*, σ. 87-95, ειδικότερα δε για το συμπέρασμα της ανάλυσης, ότι δηλαδή οι αποταγές δεν αποτελούν δωρεά, ούτε εκ του νόμου παροχή, και συνεπώς πρόκειται για ιδιόμορφο, εθιμικό, τρόπο κτήσης μοναστηριακής περιουσίας, βλ. σ. 95.

¹⁵⁴ ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, *Τυπικά*, σ. 98. Βλ. και Παχωμίου, Εντολές 17: «Ἄ ἀποδύεται ἱμάτια ἢ ἄλλο τι εἶδος, δώσει αὐτὰ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῆς κοινῶνας, ὑπὸ τὴν γνώμην τοῦ Πατρὸς τῆς μονῆς.», σε: MIGNE, τ. 40, σ. 949.

¹⁵⁵ Συνήθως λέγονται *εισφορές*, *αποταγές* ή *προσενέξεις*. Ως προσενέξεις όμως εννοούνται συχνά και οι δωρεές λαϊκών και μοναχών προς τις Μονές.

νομοθεσία του, ότι η περιουσία εκείνου που γίνεται μοναχός περιέρχεται στο Μοναστήρι, χωρίς όμως να αποκλείεται παράλληλα η ελεύθερη διάθεση της περιουσίας πριν γίνει κάποιος μοναχός. Καμία βέβαια διάταξη δεν εμπόδιζε όποιον ήθελε να γίνει μοναχός να διαθέσει όλη την περιουσία του στη Μονή πριν την είσοδό του σε αυτή¹⁵⁶. Συνάγεται λοιπόν ότι ο θεσμός της αποταγής έχει εθιμική προέλευση, πολύ δε αργότερα η εκκλησία και η πολιτεία προσπάθησαν να απαγορεύσουν την υποχρεωτική καταβολή εισφορών¹⁵⁷.

Έτσι, η Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδος (787) συνδέει¹⁵⁸ στην ουσία τις αποταγές με το αδίκημα της σιμωνίας¹⁵⁹. Με την ίδια όμως διάταξη καθιερώνει και μια εξαίρεση: επιτρέπει την προσαγωγή αφιερωμάτων, τα οποία πρέπει να παραμένουν πάντα στη Μονή. Αυτές τις εθελοντικές εισφορές γνωρίζει και ο Λέων ΣΤ΄, ο οποίος με τη Νεαρά 5¹⁶⁰ ρυθμίζει πως όποιος κατά την είσοδό του στη Μονή αφιέρωσε κάτι σε αυτή, έχει δικαίωμα διάθεσης ολόκληρης της περιουσίας που απέκτησε μετά την κουρά του ως μοναχού. Σε αντίθετη περίπτωση, το δικαίωμα διάθεσης περιορίζεται στα 2/3 της επικτηθείσας περιουσίας, το δε 1/3 λαμβάνει η Μονή¹⁶¹. Η υπόψη Νεαρά συνέβαλε τελικά στην επικράτηση του θεσμού των αποταγών και στη θεσμοποίηση των οποιωνδήποτε εισφορών των μοναχών κατά την ένταξή τους στη Μονή, σε αντίθεση ουσιαστικά με την απαγόρευση της εκκλησιαστικής νομοθεσίας. Γι' αυτό, άλλωστε,

¹⁵⁶ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ibidem*, σ. 99 (υποσημ. 8).

¹⁵⁷ Μάλιστα, «η πρακτική αυτή δημιούργησε έθιμο που επικράτησε του γραπτού δικαίου», ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, *Περιουσία*, σ. 88.

¹⁵⁸ Καν. 19 Ζ΄ Οικ. Συν.: «...καὶ διὰ χρυσίου τὰς εισδοχὰς τῶν προσερχομένων τῷ τε ἱερατικῷ τάγματι καὶ τῷ μονήρει βίῳ ποιεῖσθαι...Επὶ δὲ τῶν παρὰ γονέων διδομένων δίκην προικῶν τοῖς τέκνοις, ἢ ἰδιοκτῆτων αὐτῶν πραγμάτων προσαγομένων, ὁμολογούντων τῶν προσαγόντων ταῦτα εἶναι ἀφιερωμένα τῷ θεῷ, ὠρίσαμεν, κἄν τε μείνη, κἄν τε ἐξέλθῃ, μένειν αὐτὰ ἐν τῷ μοναστηρίῳ, κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν αὐτοῦ, εἰ μὴ εἴη αἰτία τοῦ προεστῶτος.», σε: JOANNOU I, σ. 277-279.

¹⁵⁹ Γενικά, για το αδίκημα της σιμωνίας, βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Μαθήματα*, σ. 318-319, και ειδικότερα, βλ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Περιουσία*, σ. 90-91 (και υποσημ. 16).

¹⁶⁰ Νεαρά 5 Λέοντος Σ΄ του Σοφού: «...εἰ μὲν ὄφθη κατὰ τὸν καιρὸν ὅτε τὸν μοναστὴν εἴλετο βίον ὁ ἄνθρωπος ἀφιερωσάμενός τι τῇ ἐκκλησίᾳ, εἶναι αὐτῷ περὶ τῶν ὕστερον προσκεκτημένων ἀβίαστον καὶ κυρίαν τὴν γνώμην καθὼς ἂν προαιροῖτο πάντα διοικεῖν. Εἰ δὲ μηδὲν ὅλως κατ' ἀρχὰς τῷ μονατηρίῳ προεισηνήνεκται, τότε διχῆ τὴν ὕπαρξιν τέμνεσθαι τῶν μερίδων τῆς μὲν διμοιρία συγκεφαλαιουμένης, τῆς δὲ τρίτῳ μέρει, καὶ διατίθεσθαι μὲν ὡς ἂν ποτε δόξειεν αὐτῷ περὶ τοῦ διμοίρου τμήματος τὸν μονάζοντα, τὸ τρίτον δὲ ἀποκληροῦσθαι τῷ μοναστηρίῳ...», σε: ΤΡΩΙΑΝΟΣ, σ. 54-61, ἐδῶ σ. 58-60, στ. 88-96.

¹⁶¹ Αναλυτικότερα, βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 99-100.

με την αποταγή συνδέεται η ανωτέρω Νεαρά από το νομικό Μιχαήλ Ατταλειάτη, ενώ δεν γίνεται καθόλου μνεία του κανονικού δικαίου¹⁶².

Αργότερα, ο Ρωμανός Α΄ Λεκαπηνός (919-944), στην προσπάθειά του να προστατεύσει τη μικρή ιδιοκτησία, με Νεαρά του¹⁶³ ορίζει πως στο μέλλον περιεχόμενο της αποταγής των μοναχών μπορεί να αποτελεί μόνο το τίμημα από την πώληση των περιουσιακών στοιχείων που προσφέρονται και όχι αυτούσια τα ακίνητα¹⁶⁴. Τέλος, ο Αλέξιος Α΄ Κομνηνός

¹⁶² Βλ. Μιχαήλ Ατταλειάτη, *Πόνημα ή Ποίημα ή Πρόχειρον Νομικόν*, 1.8, σ. 492: «Ὁ αὐτὸς βασιλεὺς (εννοεῖ το Λέοντα ΣΤ΄) ἐνομοθέτησεν, ἵνα καὶ οἱ μοναχοὶ τελευτῶντες διατίθωνται· καὶ ἐὰν ἔφθασαν ἐν τῷ εἰσέρχεσθαι εἰς μοναστήριον προσκυρῶσαι τί, ὅποιον ἐστὶν ἢ καλουμένη ἀποταγή, ἄδειαν ἔχουσιν εἰς τὰ λοιπὰ διατίθεσθαι· καὶ κρατεῖ νῦν τοῦτο καὶ πολιτεύεται καὶ πράττεται.», σε: Ι. ΖΕΠΟΥ και Π. ΖΕΠΟΥ, (επιμ.), *Jus Graecoromanum, Ἡυζημένον Πρόχειρον*, (ἐκ τῆς ἐκδόσεως C. E. Zachariae Von Lingenthal), τομ. VII, Αθήναι: Ἐκδοτικὸς Οἶκος Φέξη, 1931. Το ὡς ἄνω ἔργο, τοῦ 1072-1073 ἐπὶ αυτοκράτορα Μιχαήλ Δούκα, ἀποτελεῖ νομικὴ πραγματεία, παρά ποίημα, με στόχο τὴν ἀπλοποίηση τῶν ἐννοιῶν τῶν νομικῶν διατάξεων τῶν Βασιλικῶν. Πρβλ. σχετικὰ, Σ. Σ. ΤΣΑΚΙΡΗ, *Δίκαιο καὶ Ποίηση*, [= Συγκριτικὲς Νομικὲς Μελέτες, 3], Αθήναι: Ἐκδόσεις Ἀντ. Ν. Σάκκουλα Ε.Ε., 2021, σ. 36.

¹⁶³ Νεαρά V Ρωμανοῦ Α΄ Λεκαπηνοῦ (Περὶ τῶν ὑπεισερχομένων δυνατῶν εἰς ἀνακοινώσεις πενήτων, ἐτ. 935): «...ἦ΄. Ἀλλὰ μὴδὲ προφάσει μονάσαντός τινος ἢ μονάσαι βουλομένου καὶ τὴν ἰδίαν προσκυρώσαντος τῷ ἱερῷ φροντιστηρίῳ κτήσιν τὰ καλῶς νῦν δόξαντα σύγχυσίν τινὰ δεχέσθω, ἰκανὴν ἐκ τῆς παρούσης διακρίσεως εὐμοιροῦντα τὴν ὠφέλειαν, τὸ τὴν δικαίαν τιμὴν τοῦ κτήματος ἀπολαμβάνειν, εἰ ἀληθῶς σωτηρίας ἔνεκα τοῦτο καὶ μὴ δόλω καὶ περιεργίᾳ καὶ σεσοφισμένη διαπέπρακται περινοία. τοῦτο δὲ οὐχ ἦττον εἰς λυσιτέλειαν τῶν ἱερῶν οἴκων ἢ τῶν πενήτων λογισθήσεται, ἀπαλλαττομένων μὲν ἔριδος καὶ φιλονεικιῶν καὶ ἀνελευθέρου κτήσεως, φευγόντων δὲ καὶ οὐκ ἐπιτρεχόντων πτωμάτων αἰτίους εὐρέσεις καὶ κατασχέσεις, ἀνθρώποις τε οὖσι καὶ ἔτι σαρκὶ συνδεδεμένοις καὶ οὐκ ἀναλώτοις μένειν πεπιστευμένοις τοῖς ἀνθρωπίνους ὀλισθήμασιν...», σε: Ι. ΖΕΠΟΥ και Π. ΖΕΠΟΥ, (επιμ.), *Jus Graecoromanum, Νεαρά καὶ Χρυσόβουλλα τῶν μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν Βυζαντινῶν Αυτοκρατόρων*, (ἐκ τῆς ἐκδόσεως C. E. Zachariae Von Lingenthal), τομ. I, Αθήναι: Ἐκδοτικὸς Οἶκος Φέξη, 1931, σ. 205-214, ἐδώ σ. 213.

¹⁶⁴ Ἡ Νεαρά αὐτὴ ὑπὸ τοῦ Ρωμανοῦ Α΄ Λεκαπηνοῦ σηματοδοτεῖ τὴν πρώτη χρονικὰ προσπάθεια περιορισμοῦ τῆς μοναστηριακῆς ιδιοκτησίας, τὴν ὁποία συνέχισαν, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, καὶ μεταγενέστεροι αυτοκράτορες (π.χ. Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος, Νικηφόρος Φωκάς, Ἰσαάκιος Α΄ Κομνηνός). Διεξοδικότερα, βλ., ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Περιοσία*, σ. 133 ἐπ. Τὴ νομικὴ τῆς συνέχιση καὶ ἰσχύ μαρτυρεῖ ἡ συμπερίληψή τῆς ἀπὸ τὸν Μιχαήλ Ατταλειάτη. Βλ. σχετικὰ, Μιχαήλ Ατταλειάτη, *Ποίημα Νομικόν*, 1.9, σ. 492: «Ὁ δὲ κύρις Ῥωμανὸς ἐκεῖνος ὁ πρεσβύτερος ἐνομοθέτησεν, ἵνα οἱ δυνατοὶ καὶ οἱ κοσμικοὶ τε καὶ οἱ ἀρχὰς ἔχοντες καὶ οἱ προσφκειωμένοι τούτοις, ἔτι δὲ καὶ ἡγούμενοι, μὴ δύνανται ποιεῖν νέας ἐπικτήσεις κατὰ τινὰ τρόπον εἰς ἀνακοίνωσιν χωρίων ἢ ἀγρῶν· ἀλλ' ἐὰν ποιήσωσι μετὰ τὴν νομοθεσίαν αὐτοῦ, ἐκδιδῶνται ἀναργύρως, μὴδὲ περὶ ἐκπονημάτων ἔχοντες λόγον. Καὶ εἰ μὲν βούλονται οἱ ἐκποιησάμενοι χωρῖται ἀναλαμβάνεσθαι ταῦτα, ἔχουσιν ἐπ' ἀδείας· τούτων δὲ μὴ ὑπόντων ἢ βουλομένων πρὸς τοὺς συγκληρονόμους καὶ συγχωρίτας ἐπανέρχεσθαι ταῦτα. Εἰ δὲ προφάσει μονάσαντος ἢ μονάσαι βουλομένου χωρίτου προσκυρωθῇ τι χωριτικὸν εἰς μοναστήριον, ἢ τιμὴ ἢ δικαία τοῦ κτήματος παρέχεται

(1081-1118) με σχετική Νεαρά του¹⁶⁵ απαγόρευσε γενικά τις αποταγές, με αυστηρές κυρώσεις για τους παραβάτες, αλλά και με μια εξαίρεση: οι εκούσιες προσφορές θα γίνονται δεκτές, πρέπει όμως να καταχωρούνται στο βρέβιο της Μονής και να ανακοινώνονται στον Πατριάρχη¹⁶⁶.

Από το σύνολο σχεδόν των μοναστηριακών τυπικών και ιδίως από τα μετά το 10ο αιώνα προκύπτει ότι οι διατάξεις τους που άπτονται του ζητήματος των αποταγών ή/ και προσενέξεων ακολουθεί μια ενιαία ρύθμιση που χωρίζεται σε δύο μέρη· αφενός καθιερώνεται ο κανόνας που δεν είναι άλλος από την απαγόρευση των υποχρεωτικών παροχών και αφετέρου εισάγεται η εξαίρεση από τον κανόνα, ήτοι η αποδοχή των εισφορών που βασίζονται σε ελευθεριότητα, που δεν συνιστούν παρά αφιερώματα και αναθήματα¹⁶⁷. Η «κατευθυντήρια»¹⁶⁸ διάταξη στο ζήτημα προέρχεται από το τυπικό της Μονής Ευεργέτιδος¹⁶⁹, την οποία επαναλαμβάνουν, είτε αυτολεξεί είτε ως προς το νόημα, τα περισσότερα τυπικά. Μάλιστα, ειδικά ως προς τον κανόνα της απαγόρευσης, πάντοτε παρατίθεται και σχετική εκτενής αιτιολογία: στην αποφυγή προνομίων και διακρίσεων και τη δημιουργία ανισότητας μεταξύ των μελών της μοναχικής αδελφότητας¹⁷⁰. Εδώ εντάσσεται το τυπικό της Μονής του Μαχαιρά, το

εις τὸ μοναστήριον παρὰ τῶν συγχωριτῶν, τὸ δὲ κτῆμα μένει παρ' αὐτοῖς.», σε: Ι. ΖΕΠΟΥ και Π. ΖΕΠΟΥ, (επιμ.), *Jus Graecoromanum, Ηυξημένον Πρόχειρον*, ὄπ.π. (υποσημ. 162).

¹⁶⁵ Νεαρά Αλεξίου Α΄ Κομνηνού (έτ. 1096): «Αἱ δὲ ἀποταγαί, ἐπεὶ παρὰ κανόνας δίδονται καὶ λαμβάνονται, σχολάσουσι παντελῶς ἀπὸ τοῦ νῦν, καὶ ὁ εὐρισκόμενος λαμβάνων ἢ διδούς, εἰ μὲν ἐστὶν ἡγούμενος, ἵνα ἐκδιώκηται ἀπὸ τῆς ἡγουμενίας· εἰ δὲ χαριστικάριος, ἐκδιωχθήσεται ἀπὸ τῆς μονῆς. Αἱ δὲ ἀπὸ τῶν προσερχομένων εἰς ἀπόκαρσιν γινόμεναι ἐκούσιως καὶ κατὰ γνώμην τῶν προσφερόντων προσενέξεις, προσδεχθήσονται, καὶ ἀπογραφῆσονται ἐν τῷ βρεβίῳ τῆς μονῆς· εἰδήσεως διδομένης περὶ τῶν προσφερομένων καὶ τῷ ἀγιωτάτῳ πατριάρχει, κἄν οἱ τὰ μοναστήρια ἔχοντες ὑπομνήματα κέκτηνται περὶ τοῦ λαμβάνειν ἀποταγὰς καὶ προσενέξεις καὶ ἀποκερδαίνειν ταύτας...», σε: ΡΑΛΛΗΣ – ΠΟΤΛΗΣ, τ. 2 (1852), σ. 634/21 – 636/30. Η εν λόγω Νεαρά μάς παραδίδεται από τον Βαλσαμόνα στην ερμηνεία του τού καν. 19 της Ζ΄ Οικ. Συν., βλ. σχετικά ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 101 (υποσημ. 19), και ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Περουσία*, σ. 92 (υποσημ. 22).

¹⁶⁶ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 101.

¹⁶⁷ *Ibidem*, σ. 101 επ.

¹⁶⁸ *Ibidem*, σ. 102.

¹⁶⁹ Ευεργέτιδος, στίχ. 1137-1153: «Τοὺς τοίνυν εἰσδέχεσθαι κριθέντας οὐ καταναγκαστέον περὶ τινος ἀποταγῆς τε καὶ προσενέξεως· οὐ γάρ την τοῦ Θεοῦ χάριν καπηλεύειν ἢ χρήμασι πιπράσκειν... Εἰ δὲ τί αὐτὸς ἐκὼν ὁ ἀποκαρῆσόμενος προσενεγκεῖν αἰροῖτο, δεκτέον· προαιρετικὸν γάρ τοῦτο καὶ ἀβίαστον..., ἀνάθημα προσφέρεται τῷ Θεῷ... Ἄλλο μὲν γὰρ ἀποταγὴ καὶ προσένεξις, καὶ ἕτερον δῶρον ἢ ἐλεημοσύνης ἀπόδομα ἢ ἀνάθημα.», σε: PAUL GAUTIER, «*Le Typikon de la Theotókos Évergétis*», REB 40 (1982), 5-101, ἐδῶ σ. 79-81.

¹⁷⁰ Το ζήτημα των αποταγών δεν ξεφεύγει βέβαια ούτε από τη σάτυρα και την ειρωνεία του Πτωχο-πρόδρομου στην περιγραφή της άθλιας ζωής του ως μοναχού στη Μονή Φιλοθέου στην Κωνσταντινούπολη, τα χρόνια του αυτοκράτορα Μανουήλ Κομνηνού:

οποίο προσδιορίζει το όλο τελετουργικό της προσφοράς. Έτσι, εάν ο υποψήφιος μοναχός θελήσει να προσφέρει και να αφιερώσει κινητό πράγμα στη Μονή, τότε ο ίδιος θα το εναποθέσει πάνω στην αγία τράπεζα, ενώ, εάν πρόκειται για ακίνητο ή ζώο, θα παρουσιάσει έγγραφο δωρεάς και προσφοράς, το οποίο πάλι ο ίδιος θα το εναποθέσει στην αγία τράπεζα¹⁷¹. Απαγορεύει δηλαδή την υποχρεωτική αποταγή, επιτρέπει δε την καταβολή εισφορών που στηρίζονται σε ελευθεριότητα και αποτελούν αφιερώματα ή αναθήματα, καθώς «*ή γὰρ λεγομένη αὕτη ἀποταγή ἀναιρεῖ τὴν μακαρίαν ὑποταγήν*». Αντίθετα, στο τυπικό του Νεοφύτου δεν υφίσταται κάποια αντίστοιχη πρόβλεψη.

Ένα άλλο θέμα με το οποίο ασχολούνται ορισμένα τυπικά, που είναι συναφές με την αποταγή και αναπτύχθηκε παράλληλα με αυτή ως έθιμο, είναι το «*τραπεζιατικόν*». Πρόκειται για καταβολή εκ μέρους του υποψήφιου μοναχού μικρού χρηματικού ποσού προς κάλυψη των εξόδων της τελετής της κουράς, καθώς και του εορταστικού γεύματος όλων των αδελφών της Μονής που συνήθως ακολουθούσε¹⁷². Το εν λόγω έθιμο δεν απαντάται καθόλου στα υπόψη κυπριακά τυπικά.

«...αὐτὸς κὰν δέκα κέκτηται λίτρας χρυσᾶς λογάρην,
καὶ εἰς τὴν κουράν του ἐξέβαλεν ἄλλην κὰν μίαν λίτραν,
σὺ δ' οὐδὲ φύλλον κέκτησαι, νὰ δώσης στὴν ψυχὴν σου
ἢ νὰ ἀγοράσεις κὰν κηροὺς εἰς τὴν ἀπόκαρσίν σου,
αὐτὸν τὸν βλέπεις ἔδωκεν εἰς τὴν μονὴν εἰκόνα
καὶ σαραντάσημον βλαττὶν καὶ δυὸ κυθροκαντήλας,
σὺ δ' ἦλθες ἀνυπόδητος καὶ δίχα ἐπικαμίσου...».

Βλ. ΠΤΩΧΟΠΡΟΔΡΟΜΟΣ, (κριτική έκδοση HANS EIDENEIR, μτφρ. Νότης Τουφεξής), Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2019, Ποίημα Δ', στ. 94-100, σ. 203.

¹⁷¹ Μαχαιρά, κεφ. 57-58, σ. 29/17 – 30/5: «Τοὺς τοίνυν εἰσδεχθῆναι κριθέντας, οὐ καταναγκαστέον περὶ τινος ἀποταγῆς τε καὶ προσενέξεως ὡς νομίμου· οὐ γὰρ τὴν τοῦ θεοῦ χάριν καπηλεύειν χρεῶν ἢ χρήμασι πιπράσκειν, μὴ πού τις ἐντεῦθεν αἰσχύνῃ καὶ ὄνειδος προστριβῆ τοῖς προῖκα παρ' ἡμῶν ἀποκαρεῖσι καὶ τὸ κακὸν καὶ ἐπάρατον τοῦτο ρῆμα παρεισαχθῆ, «τὸ ἐμὸν» δηλονότι «καὶ τὸ σόν, καὶ τὸ μείζον καὶ τὸ ἦττον, καὶ τὸ κρείττονα οἶεσθαι τὸν προσενέγκαντα τοῦ μὴ προσενεγκόντος». Μὴ γένοιτο τοῦτο ὑμῖν εἰς τὸν αἰῶνα, μὴ γένοιτο· ἢ γὰρ λεγομένη αὕτη ἀποταγή ἀναιρεῖ τὴν μακαρίαν ὑποταγήν. Εἰ δ' ἴσως αὐτὸς τι ἐκὼν ὁ ἀποκαρησόμενος τῷ θεῷ προσενεγκεῖν αἰροῖτο, δεκτέον τρόπον τοιόνδε: κινητοῦ μὲν ὄντος τοῦ προσφερομένου καὶ ἀφιερωμένου, αὐτὸς ὁ μέλλων ἀποκαρῆναι, ἀσκεπὴς εἰς τὸ ἅγιον θυσιαστήριον εἰσερχόμενος, ἐπάνω τῆς ἀγίας καὶ ἱερᾶς τραπέζης οικειᾶς χερσὶ τὴν κατάθεσιν τούτου ποιήσεται· ἀκινήτου δὲ τυχὸν ἢ αὐτοκινήτου, χάρτην ἐκθήσει δωρεᾶς καὶ ἀφιερώσεως τῷ θεῷ διὰ πρεσβειῶν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου, καί, εἰς τὸ ἅγιον θυσιαστήριον, ὡς εἴρηται, εἰσελθὼν, ἀποθήσει τοῦτον ἐν τῇ φρικτῇ καὶ ἀγία καὶ μυστικῇ καὶ θείᾳ τραπέζῃ· τοῦτο γὰρ προαιρετικὸν καὶ ἀβίαστον καὶ γνώμης ἔργον θεοφιλοῦς καὶ ἐλεημοσύνης τάξιν ἐπέχον καὶ εὐποιᾶς...».

¹⁷² Διεξοδικῶς, βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 104, καθώς και ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Περιουσία*, σ. 91-92 (και υποσημ. 19 in fine).

§ 13. Διακρίσεις των μοναχών

Η κύρια διάκριση των μοναχών μιας Μονής είναι σε μοναχούς μικρού και μεγάλου σχήματος, διάκριση που δεν ανευρίσκεται ούτε ρυθμίζεται από την εκκλησιαστική και πολιτειακή νομοθεσία, παρά περιλαμβάνεται σε ορισμένα μόνο τυπικά από τον 8ο αιώνα και εντεύθεν. Αυτή η διάκριση αναφέρεται για πρώτη φορά στη διαθήκη του Θεόδωρου Στουδίτη, την οποία και ρητώς απαγορεύει¹⁷³. Η εν λόγω διάκριση βέβαια δεν απέκτησε ποτέ νομική σημασία, καθώς η ιδιότητα του μοναχού είναι ενιαία¹⁷⁴. Άλλωστε, η έννοια της μοναχικής ιδιότητας είναι «μία, ενιαία και άρραγής, τὰς αὐτὰς τίκτουσα νομοκανονικὰς συνεπείας»¹⁷⁵. Στα περισσότερα τυπικά σπανίως αναφέρεται η ανωτέρω διάκριση. Στην τυπική διάταξη του Νείλου για τη Μονή Μαχαιρά καθορίζεται ότι, τόσο οι «αποστολικοί» όσο και οι «μεγαλόσχημοι» μοναχοί, θεωρούνται άξιοι για να γίνουν Ηγούμενοι¹⁷⁶, γεγονός που αποδεικνύει ότι η διάκριση σε μεγαλόσχημους και μικρόσχημους μοναχούς επιβιώνει και κατά το 13ο αιώνα, αλλά και στη νήσο Κύπρο. Στην τυπική διαθήκη όμως του Νεοφύτου δεν ανευρίσκεται κάποια παρόμοια διάταξη. Επιπλέον, στα διασωθέντα τυπικά δεν γίνεται λόγος καθόλου για μια τρίτη ομάδα μοναχών, τους ρασοφόρους, ήτοι τους δόκιμους μοναχούς που με σχετική ευχή είχαν περιβληθεί το μοναχικό ένδυμα πριν την κατάθεση της μοναχικής επαγγελίας¹⁷⁷. Στα κυπριακά τυπικά, δεν ρυθμίζονται οι ανωτέρω διακρίσεις των μοναχών.

Επιπρόσθετα, άλλη μια διάκριση, άτυπη και μη ενιαία, που απαντάται μόνο σε μοναστηριακά τυπικά είναι εκείνη σε δύο ομάδες μοναχών. Στην πρώτη ανήκουν οι μοναχοί που είχαν ως κύριο έργο τη «θεραπεία» και δοξολογία του θείου, ενώ στη δεύτερη ανήκουν οι μοναχοί που είχαν ως κύριο, όχι όμως και αποκλειστικό, έργο την εξυπηρέτηση και διακονία των μοναχών της πρώτης κατηγορίας και εν γένει της Μονής. Επίσης, ούτε αυτή η διάκριση αναφέρεται στα υπόψη εξεταζόμενα κυπριακά τυπικά.

¹⁷³ Διαθήκη Στουδίτου: «Ὁὐ δοίης ὄπερ λέγουσι μικρὸν σχῆμα, ἔπειτα ὡς μέγα· ἐν γὰρ τὸ σχῆμα, ὡσπερ καὶ τὸ βάπτισμα, καθὼς οἱ ἅγιοι πατέρες ἐχρήσαντο.», σε: OLIVIER DELOUIS, «*Le Testament de Théodore Stoudite: édition critique et traduction*», REB 67 (2009), 77-109, ἐδὼ σ. 103/134-135.

¹⁷⁴ Βλ. σχετικά, ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Μαθήματα*, σ. 184, καθὼς και ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Τυπικά*, σ. 111-113.

¹⁷⁵ Βλ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΥ, *Το δίκαιον των μοναχών*, σ. 91.

¹⁷⁶ Μαχαιρά, κεφ. 148, σ. 58/2-4: «...πάντας γὰρ τοὺς ἀποκειρομένους ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ἀγία μονῇ, εἴτε ἀποστολικοὺς εἴτε μαγαλοσχήμους, ἀξίους ὄντας τῆς ἡγουμενίας, βουλόμεθα προχειρίζεσθαι...».

¹⁷⁷ Για την ιδιότητα του ρασοφόρου μοναχού, βλ. αναλυτικότερα, Ε. ΜΑΝΤΖΟΥΝΕΑ, «*Η ιδιότης του ρασοφόρου μοναχού*», Θεολογία 50 (4) 1979, σ. 869-888.

Κεφάλαιο Β΄

ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΜΟΝΑΧΙΚΗΣ ΕΠΑΓΓΕΛΙΑΣ

§ 14. Γενικά

Ο υποψήφιος μοναχός, εφόσον πληρούσε τις προαναφερθείσες προϋποθέσεις εισόδου στο κοινόβιο Μοναστήρι, είχε συμπληρώσει τον εκάστοτε προβλεπόμενο χρόνο δοκιμασίας και είχε καταβάλει, εκουσίως ή εξαναγκαστικώς, την εισφορά του στη Μονή, γινόταν οριστικά δεκτός στη μοναστική αδελφότητα¹⁷⁸. Αρχικά, η οριστική εισδοχή του μοναχού στην κοινόβια Μονή ήταν άτυπη, σταδιακά δε και με τον καιρό, απέκτησε κάποιον τύπο και διαμορφώθηκε εθμικά σε μια θρησκευτική τελετή. Επισήμως, στα κείμενα και τους κανόνες της εκκλησιαστικής και πολιτειακής νομοθεσίας δεν καθιερώνεται αυτή η ίδια η τελετή, αλλά και ούτε και η μοναχική επαγγελία, με εξαίρεση κανόνα της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου, όπου γενικά γίνεται μια αναφορά για «τὴν ὁμολογίαν τοῦ κατὰ Θεὸν βίου»¹⁷⁹. Ἐτσι, η μοναχική επαγγελία και οι ειδικότερες εκφάνσεις της ερείδονται στην ειδική προς τούτο ακολουθία της ιερῆς θρησκευτικῆς τελετῆς¹⁸⁰, η οποία διακρίνεται σε δυο στάδια¹⁸¹: το πρώτο αποτελείται από τη μοναχική επαγγελία ή ομολογία που περιλαμβάνει τις υποσχέσεις της παρθενίας, της υπακοῆς και της ακτημοσύνης, και το δεύτερο αποτελεί την τέλεση της μοναχικῆς κουράς, ἴτοι της κουράς της κόμης του νέου μοναχού σταυροειδῶς, και την ἔνδυσή του με το μοναχικό σχῆμα¹⁸². Με τη μοναχική κουρά, δηλαδή τη σταυροειδή ἀπόκαρση της κόμης του νέου μοναχού, η οποία είναι θρησκευτική και ὄχι μυστηριακή τελετή, αποκτάται η ιδιότητα του

¹⁷⁸ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 108.

¹⁷⁹ Καν. 40 Πενθ. Οικ. Συν.: «...χρὴ μὴ ἀνεξετάστως ἡμᾶς παρὰ τὸν καιρὸν τοὺς τὸν μονήρη βίον αἰρουμένους προσίεσθαι, ἀλλὰ τὸν παραδοθέντα ἡμῖν παρὰ τῶν πατέρων καὶ ἐν αὐτοῖς φυλάττειν ὄρον· ὥστε τὴν ὁμολογίαν τοῦ κατὰ θεὸν βίου τότε προσίεσθαι δεῖ, ὡς ἤδη βεβαίαν καὶ ἀπὸ γνώσεως καὶ κρίσεως γινομένην, μετὰ τὴν τοῦ λόγου συμπλήρωσιν. Ἔστω τοίνυν ὁ μέλλων τὸν μοναχικὸν ὑπέρχεσθαι ζυγὸν οὐχ ἤττων ἢ δεκαετῆς, ἐν τῷ προέδρῳ κειμένης καὶ τῆς ἐπὶ τούτῳ δοκιμασίας, εἰ τὸν χρόνον αὐτῷ αὐξηθῆναι λυσιτελέστερον ἡγεῖται πρὸς τὴν ἐν τῷ μονήρῳ βίῳ εἰσαγωγὴν καὶ κατάστασιν.», σε: JOANNOU I, σ. 175-176.

¹⁸⁰ Δηλαδή της «*Ακολουθίας του μεγάλου και αγγελικού σχήματος*», για την οποία βλ., μεταξύ πολλών, JACOBUS GOAR, *Ἐβχολόγιον sive Rituale Graecorum*, 2η ἐκδ., Venetiis: ex Typographia Bartholomaei Javarina, 1730 (ανατ. Graz: Akademische Druck – U. Verlagsanstalt, 1960), σ. 403 επ., και κυρίως σ. 407 επ.

¹⁸¹ Διεξοδικότερα για τα στάδια της τελετῆς, βλ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΥ, *Ibidem*, σ. 124 επ.

¹⁸² *Ibidem*, σ. 89 επ.

μοναχού¹⁸³. Στα μοναστηριακά τυπικά δεν γίνεται λόγος ούτε για την τελετή της κουράς ούτε για τη μοναχική ομολογία και τις τρεις ειδικότερες υποσχέσεις της, πλην όμως αναφέρονται διεξοδικά πλήθος επιμέρους υποσχέσεων και υποχρεώσεων που πηγάζουν από τη μοναχική επαγγελία¹⁸⁴.

Η μοναχική επαγγελία περιέχει τρεις επιμέρους επαγγελίες ή υποσχέσεις: της παρθενίας (votum virginitalis), της υπακοής (votum obedientiae) και της ακτημοσύνης (votum paupertatis). Από την πρώτη συνθήκη, την υπόσχεση περί παρθενίας, αγνείας ή σαρκικής εγκράτειας, απορρέουν εκδηλώσεις και συνέπειες που προσδιορίζονται με τον όρο «άβατο»¹⁸⁵. Στο άβατο, με την ευρεία έννοια του όρου, εμπεριέχονται¹⁸⁶ η απαγόρευση εισόδου και διαμονής ανδρών σε γυναικεία Μονή και γυναικών σε ανδρική Μονή, η απαγόρευση και διαμονή ευνούχων και νέων σε ανδρικές Μονές, η απαγόρευση διατήρησης θηλυκών ζώων σε ανδρικές Μονές, η απαγόρευση εξόδου από τη Μονή μοναχού ή μοναχής άνευ σοβαρού λόγου και άνευ προηγούμενης άδειας του Ηγουμένου, καθώς και η απαγόρευση σύστασης αδελφοποιίας και συντεκνίας και ανάληψης επιτροπείας¹⁸⁷. Ως άβατο δε, με τη στενή του όρου έννοια, θεωρείται συνήθως η απαγόρευση εισόδου και διαμονής στις Μονές προσώπων του αντίθετου φύλου και κατ' επέκταση ευνούχων και παιδιών στις ανδρικές Μονές¹⁸⁸. Από την επαγγελία της υπακοής, προκύπτουν η υποχρέωση συγκαταβίωσης και κοινοκτημοσύνης, δηλαδή της διαβίωσης σε κοινόβιο, και υποχρέωση ισόβιας εγκαταβίωσης εκάστου μοναχού στη Μονή όπου εκάρη μοναχός. Τέλος, από την ομολογία ακτησίας ή πενίας, προέρχεται η υποχρέωση για ακτημοσύνη¹⁸⁹.

¹⁸³ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Μαθήματα*, σ. 182 επ.

¹⁸⁴ Όπως επισημαίνεται από τον ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 110.

¹⁸⁵ Έτσι, *Ibidem*, σ. 117.

¹⁸⁶ *Ibidem*, σ. 117-118.

¹⁸⁷ Η τελευταία απαγόρευση περί σύστασης αδελφοποιίας (είδος τεχνητής συγγένειας μεταξύ δύο ή περισσότερων προσώπων που ιδρύεται, με συμφωνία, δεσμός φιλίας από τον οποίο απορρέουν ίδια δικαιώματα και υποχρεώσεις όπως από τη σχέση μεταξύ αδελφών), σύστασης συντεκνίας ή κουμπαριάς (με την παράσταση προσώπου ως αναδόχου στο μυστήριο του βαπτίσματος ή του γάμου) και ανάληψης επιτροπείας ή κουρατορίας άλλων προσώπων και ιδίως ορφανών παιδιών, δεν θα αποτελέσει αντικείμενο εξέτασης στην παρούσα εργασία, καθόσον σχετικές απαγορευτικές διατάξεις δεν ανευρίσκονται καθόλου στα κυπριακά τυπικά. Για την εν λόγω όμως απαγόρευση, βλ. σχετικά ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 138-143, καθώς και Π. Ε. ΔΑΣΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Νομική θεώρηση του μοναστηριακού τυπικού της Ιεράς Μονής Μεγίστης Λαύρας Αγίου Όρους*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2022, σ. 51-54.

¹⁸⁸ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ibidem*, σ. 118 (υποσημ. 5).

¹⁸⁹ *Ibidem*, σ. 118-119.

§ 15. Άβατο των Μονών σε πρόσωπα του άλλου φύλου

Η απαγόρευση εισόδου, παραμονής και διαμονής ανδρών σε γυναικεία Μονή και γυναικών σε ανδρική Μονή είναι πολύ παλιά και συνδέεται άρρηκτα με την ουσία της μοναχικής κίνησης και δη τη γενετήσια αποχή¹⁹⁰. Η αρχή αυτή διατυπώνεται ήδη στους κανόνες του Μ. Αντωνίου (251-356)¹⁹¹, του Παχωμίου (287-346) και του Μ. Βασιλείου (330-379) υπό τη μορφή της απαγόρευσης επικοινωνίας ανάμεσα στα δύο φύλα και αν τυχόν κάτι τέτοιο επιτρεπόταν ή συνέβαινε αναγκαστικά¹⁹², την εξασφάλιση μιας ασκανδάλιστης συνάντησης¹⁹³.

Η Νεαρά 133 του Ιουστινιανού απαγόρευσε την είσοδο σε Μονή προσώπων του άλλου φύλου, ακόμη και νεκρών για ταφή. Μόνη εξαίρεση ήταν η περίπτωση ταφής γυναίκας σε γυναικείο Μοναστήρι, οπότε και οι ασχολούμενοι με την ταφή άνδρες έπρεπε να αποχωρήσουν αμέσως μετά την ταφή. Στην εν λόγω ταφή μπορούσαν να παραστούν μόνο η Ηγουμένη και η θυρωρός της Μονής¹⁹⁴. Η εκκλησιαστική νομοθεσία στην ουσία επανέλαβε την

¹⁹⁰ Για το θεσμό του μοναστηριακού αβάτου, την ισχύ και την προστασία του ακόμη και σήμερα, βλ. και ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, σ. 350-351. Η πιο χαρακτηριστική περίπτωση στην ελληνική επικράτεια είναι το άβατο του Αγίου Όρους, βλ., μεταξύ πολλών, Ι. Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ιδιαίτερα εκκλησιαστικά καθεστώτα στην ελληνική επικράτεια*, β' έκδ. (με τη συνεργασία Γ. Ι. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ), Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2017, σ. 227-231, καθώς και ειδικότερα, Χ. Κ. ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ, «*Το άβατο του Αγίου Όρους στις γυναίκες*», Αρμ. 33 (1979), σ. 80-87 = *Νομοκανονικές μελέτες*, Πρότυπες Θεσσαλικές εκδόσεις: Τρίκαλα-Αθήνα, 2009, σ. 297-308. Επίσης, βλ. και Γ. Δ. ΚΑΧΡΙΜΑΝΗΣ, Θ.Η.Ε., τ. 1, σ. 19-21 [*Άβατον Μονής*].

¹⁹¹ Για τους κανόνες του Μ. Αντωνίου, βλ. αντί άλλων, Δ. Α. ΠΕΤΡΑΚΑΚΟΥ, *Οι μοναχικοί θεσμοί εν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ*, τ. 1ος, Ἐν Λειψίᾳ, 1907, σ. 39 επ.

¹⁹² Πρβλ. Μ. Βασιλείου, *Ασκητικές διατάξεις 3*, σε: ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ, *ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ*, τ. 8, *ΑΣΚΗΤΙΚΑ Α'*, (εισαγωγή – κείμενο – μτφρ - σχόλια Κ. ΚΑΡΑΚΟΛΗ), (επιμ. Θ. Ν. ΖΗΣΗΣ, Β. Σ. ΨΕΥΤΟΓΚΑΣ), ΕΠΕ, Θεσσαλονίκη: Πατερικά Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1973, σ. 320-325.

¹⁹³ Αναλυτικότερα, βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 119.

¹⁹⁴ Nov. 133.3 (έτ. 539): «Οὐκ εἰσελεύσεται δὲ οὔτε γυνὴ παντελῶς εἰς ἀνδρικὸν μοναστήριον, οὔτε ἀνὴρ εἰς γυναικεῖον ἢ προφάσει τελευτήσαντος κάκεῖσε κειμένου μνήμης, ἢ κατ' ἄλλην αἰτίαν, καὶ μάλιστα εἴ τις ἀδελφὸν τυχόν, ἢ ἀδελφὴν, ἢ τινα τῶν ἐκ τοῦ γένους ἔχειν ἐν τῷ μοναστηρίῳ φήσειε. συγγένεια γὰρ τοῖς μοναχοῖς ἐπὶ γῆς οὐκ ἔστι, τοῖς γε τὸν ἐν οὐρανῷ ζηλώσασιν βίον. Θεσπίζομεν τοίνυν, εἴ ποτε μέλλοι τοιοῦτο τι γίνεσθαι, καὶ θάπτεσθαι τὴν γυνὴν ἐν γυναικεῖῳ μοναστηρίῳ (ἄνδρα γὰρ οὐκ ἐφίεμεν), τὰς μὲν εὐλαβεστάτας γυναῖκας ἐν τῷ οἰκείῳ μένειν καταγωγίῳ, μόνην δὲ τὴν θυρωρὸν ἢ τὰς θυρωροὺς καὶ τὴν ἡγουμένην ἴσως αὐτὴν, εἰ βουληθεῖη, παρεῖναι τοῖς γινομένοις, καὶ θάπτον ἐκείνους πράξαντας τὰ περὶ τὴν ὄσιαν νενομισμένα, καὶ τὸν τάφον ὀρύξαντας, καὶ τὸ σῶμα καλύψαντας εὐθὺς ἀποχωρεῖν, μὴ τεθεαμένους τινὰ τῶν εὐλαβεστάτων γυναικῶν, μήτε παρὰ τινῶν αὐτῶν θεαθέντας», σε: KRIEDELII, σ. 604-605. Βλ. και Βασ. 4.1.19-20, σε: SCHETELMA – VAN DER WAL, vol. I, σ. 120-121.

ανωτέρω ιουστινιάνεια ρύθμιση¹⁹⁵ και απαγόρευσε περαιτέρω τη διανυκτέρευση σε ανδρικό Μοναστήρι γυναίκας και άνδρα σε γυναικείο Μοναστήρι¹⁹⁶, η δε Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδος απαγόρευσε συνολικά σε γυναίκες να «ενδαιιώνται» σε Επισκοπεία και Μοναστήρια¹⁹⁷. Με την απειλή δε του αφορισμού σε όποιον δεν συμμορφώνεται με τον κανόνα 47 της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου, είτε είναι κληρικός είτε λαϊκός, τονίζεται η αυστηρότητα του κανόνα, προς προστασία κυρίως των μοναχών από την εμπλοκή τους σε σκάνδαλα, αλλά και των τρίτων από το να σκανδαλιστούν εξαιτίας μιας τέτοιας συμπεριφοράς¹⁹⁸. Η απαγόρευση αυτή ήταν καθολική, καθώς κάλυπτε ακόμη και τους νεκρούς, και όχι μόνο τους επισκέπτες, αλλά ακόμη και τους συγγενείς των μοναχών που ανήκαν στο άλλο φύλο, όπως και τους ιερείς, ψάλτες και προμηθευτές για τις γυναικείες Μονές¹⁹⁹. Έτσι, και οι συντάκτες των περισσότερων τυπικών αναφέρονται στην αρχή του αβάτου για τα πρόσωπα του άλλου φύλου, με αρκετή περιπτώσιολογία, αλλά και εισάγοντας και ορισμένες εξαιρέσεις, προς καλύτερη εξυπηρέτηση της Μονής, του ιδρυτή της και των συμφερόντων τους. Σε αμφοτέρω τα κυπριακά τυπικά αναφέρεται ο θεσμός του αβάτου και καθώς επρόκειτο για ανδρικές Μονές, διατυπώνεται η απαγόρευση εισόδου και διαμονής σε αυτές για τις γυναίκες²⁰⁰. Η διαφορά τους έγκειται στο ότι η διατύπωση του αγίου Νείλου για τη Μονή Μαχαιρά είναι ευσύνοπτη και λιτή και απαγορεύει

¹⁹⁵ Καν. 47 Πενθ. Οικ. Συν.: «Μήτε ἐν ἀνδρείῳ μοναστηρίῳ γυνή, μήτε ἐν γυναικείῳ ἀνὴρ καθευδέτω...», σε: JOANNOU I, σ. 185. Καν. 18 Ζ΄ Οικ. Συν.: «...τὸ δὲ γυναῖκας ἐνδαιιῶσθαι ἐν ἐπισκοπεῖσι, ἢ καὶ μοναστηρίοις, παντὸς προσκόμματος αἴτιον.», σε: JOANNOU I, σ. 276.

¹⁹⁶ Καν. 47 Πενθ. Οικ. Συν. Βλ. και σχετικά σχόλια Ζωναρά, Βαλσαμόνα και Αριστηνού στον εν λόγω κανόνα, σε: ΡΑΛΛΗΣ – ΠΟΤΛΗΣ, τ. 2 (1952), σ. 416-419.

¹⁹⁷ Καν. 18 Ζ΄ Οικ. Συν. Βλ. και συναφή σχόλια Ζωναρά, Βαλσαμόνα και Αριστηνού στον εν λόγω κανόνα, σε: ΡΑΛΛΗΣ – ΠΟΤΛΗΣ, τ. 2 (1952), σ. 628-630.

¹⁹⁸ Βλ. και σχετικά σχόλια των τριών βυζαντινών κανονολόγων στον εν λόγω κανόνα, supra (υποσημ. 196).

¹⁹⁹ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 122.

²⁰⁰ Μαχαιρά, κεφ. 115, σ. 50/4-6: «Γυναξὶ δὲ ἄβατος ἔσται παντάπασις ἢ μονή, καὶ οὐδὲ προσκυνήσεως χάριν εἰσιτητέα ὄλωσ αὐταῖς εἰς τὸν αἰῶνα τὸν ἅπαντα.». Διαθήκη Νεοφύτου, κεφ. 19, σ. 89/1-15: «Καλὸν πανταχοῦ ἢ ἀσφάλεια καὶ τὸ ἀπρόσκοπον· Πάντα μοι ἔξεστι, φησὶν ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει, καὶ ὅτι Πάντα εὐσημῶνως καὶ κατὰ τάξιν γίνεσθαι χρή. Ὅτου χάριν καὶ γὼ τὴν τῆς ἀγίας ἐγκλείστρας περιφορὰν παντοίας γυναικὸς ἀπρόσιτον εἶναι παρεγγυῶ. Εἰ δὲ τις γυνή, μοχθηρευθεῖσα, ἐντὸς εἰσέλθῃ τῆς ἐξωτέρας πύλης, ὑποπιπέτω ξηροφαγίας ἐπιτιμῶ τεσσαράκοντα ἡμέρας, καὶ γονυκλισίας τοσαύτας ἐν ταῖς τοσαύταις ἡμέραις ποιεῖν, ἵνα καὶ αὐτὴ παιδευθῇ καὶ ἐτέρας διδάξῃ ὄρους εὐταξίας μὴ καταλύειν καὶ θεσμοὺς σωτηρίου μὴ παραβαίνειν· οὐχ ὅτι, τὴν συγγένειαν βδελυσσόμενοι, ἐθεσπίσαμεν οὕτως, ἀλλὰ, τὴν εὐταξίαν τοῦ τόπου περιποιούμενοι, ἐγράψαμεν ταῦτα· σκανδάλου γὰρ καὶ ναυαγίου προφάσεις οὐ προσήκει τῷ κυβερνήτῃ συγχωρεῖν εἴσω τοῦ λιμένος εἰσδύναι· ἀφορισμένου γὰρ καὶ ἡσυχίου ὄντος τοῦ τῆς ἐγκλείστρας χωρίου, ὀφείλει καὶ σωτηρίου λιμένος ἐμφέρειαν ἀποσώζειν.».

ακόμη και την είσοδο γυναικών για απλή προσκύνηση²⁰¹, ενώ η διατύπωση του αγίου Νεοφύτου για την Εγκλείστρα είναι αναλυτικότερη, στηριζόμενη σε λόγους του αποστόλου Παύλου²⁰², δικαιολογώντας τη διάταξη με χρήση σχήματος λόγου (εικόνας)²⁰³, συνοδεύει δε τη διατύπωση με απειλή συγκεκριμένων επιτιμίων, σε περίπτωση παραβίασης του αβάτου. Συγκεκριμένα, απειλεί τη γυναίκα που τυχόν διαβεί την εξωτερική πύλη της ανδρικής Μονής, με 40 ημέρες ξηροφαγία και 1.600 γονυκλισίες²⁰⁴.

§ 16. Άβατο των Μονών σε ευνούχους ή/ και ανήβους

Από τη μοναχική ομολογία της παρθενίας απορρέει και το άβατο των Μονών και δη των ανδρικών σε ευνούχους (castrati) και ανήβους. Ούτε όμως η εκκλησιαστική ούτε και η πολιτειακή νομοθεσία αναφέρονται ή καθιερώνουν απαγόρευση εισόδου στις Μονές ευνούχων ή/ και ανήβων²⁰⁵. Αντίθετα, ο Μ. Βασίλειος προβλέπει τη δυνατότητα συγκαταβίωσης στις Μονές παιδιών και μάλιστα προσδιορίζει λεπτομερώς τη διαβίωση και διαπαιδαγώγησή τους, καθώς επρόκειτο αυτά αργότερα να επανδρώσουν, ως μοναχοί, τα Μοναστήρια²⁰⁶. Από τα πρώτα τυπικά πάντως προκύπτει απαγορευτική ρύθμιση εισόδου και διαμονής σε Μονές ευνούχων και ανήβων, όπως, για παράδειγμα, στη διαθήκη του Θεόδωρου Στουδίτη²⁰⁷. Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις Μονών για ευνούχους μοναχούς. Για παράδειγμα, το τυπικό

²⁰¹ Επίσημα, το άβατο της Μονής Μαχαιρά παραβιάστηκε από τη ρήγαινα Αλίκη, σύζυγο του Φράγκου βασιλέα της Κύπρου, Ούγου Δ' (1324-1359), βλ. διεξοδικότερα, ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ, *Μονή Μαχαιρά*, σ. 70-71. Σημειωτέον ότι, με το άρθρο 81 του ισχύοντος εσωτερικού κανονισμού της Μονής, γίνεται προσπάθεια περιορισμού της παρουσίας των γυναικών στη Μονή. Έτσι, απαγορεύεται η διανυκτέρευση γυναικών καθώς και η παρουσία τους στις αγρυπνίες, πλην αυτών της Μ. Πέμπτης, της Μ. Παρασκευής και της Ανάστασης, κατά παραπομπή από ΧΑΡΤΣΙΩΤΗ, *όπ.π.* (υποσημ. 99), σ. 98.

²⁰² Α' Κορινθ. 6:12 και 14:40.

²⁰³ Για τη λογοτεχνική μορφή των τυπικών, βλ. *inter alia*, και ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΛΟΥ, *Κυπριακά Τυπικά*, σ. 36 επ. και ιδίως σ. 40-41.

²⁰⁴ Βλ. και ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 123-124 (και ιδίως υποσημ. 17, 20 και 22).

²⁰⁵ Στα μοναστηριακά τυπικά λέγονται συνήθως *αγένειοι* ή *αγένεια παιδιά* ή *μειράκια* ή *παιδάρια*. Διεξοδικότερα, *Ibidem*, σ. 128-131.

²⁰⁶ Μεγάλου Βασιλείου, Όροι κατά πλάτος 15: «...ἀλλ' ἐκτρέφεσθαι μὲν αὐτὰ ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ ὡς κοινὰ τέκνα τῆς ἀδελφότητος...Ἀλλὰ προσευχαί μὲν κοινὰ καὶ παισὶ καὶ πρεσβυτέρους ἔστωσαν...», σε: MIGNE, τ. 31, σ. 952-953.

²⁰⁷ «...οὐ κτήση μαθητὴν εἰς τὸ κελλίον σου μειράκιον προσπαθῶς...», σε: OLIVIER DELOUIS, *όπ.π.* (υποσημ. 173), *εδώ* σ. 105/152-153.

του Μιχαήλ Ατταλειάτη προβλέπει ρητά²⁰⁸ ότι μόνο ευνούχοι μπορούν να εισέρχονται και να γίνονται μοναχοί, αν και επρόκειτο για ανδρικό Μοναστήρι²⁰⁹. Οι άνηβοι ονομάζονται αλλιώς νεαρά παιδιά ή αγένειοι. Κατά βάση η απαγόρευση αφορά στα ανδρικά Μοναστήρια, προς αποφυγή σκανδαλισμού.

Σύνηθες όμως ήταν η διδασκαλία σε μικρά παιδιά, καθόσον από αυτά θα προέρχονταν μετέπειτα οι υποψήφιοι μοναχοί. Έτσι, συναντάται σε μοναστηριακά τυπικά η πρόβλεψη σύστασης και λειτουργίας εκκλησιαστικών σχολείων, όπου νεαρά παιδιά διδάσκονταν τα ιερά γράμματα, γραφή και ανάγνωση μέσω των λειτουργικών βιβλίων και κυρίως του Ψαλτηρίου. Σε ένα όμως τυπικό, αυτό του Γρηγορίου Πακουριανού του 1083, για τη Μονή της Θεοτόκου της Πετριτζιώτισσας στη σημερινή Βουλγαρία, καταστρώνεται ολόκληρο ειδικό κεφάλαιο για το λειτουργούν εκκλησιαστικό σχολείο, με λεπτομερείς ρυθμίσεις επί του θέματος²¹⁰. Ρητώς πάντως δεν προκύπτει η ανωτέρω απαγόρευση στα δυο κυπριακά τυπικά, πλην όμως συνάγεται εμμέσως, τόσο από την τυπική διαθήκη για τη Μονή της Εγκλείστρας η απαγόρευση εισόδου σε ανήβους μέσω της απαγόρευσης διδασκαλίας σε μικρά παιδιά, καθόσον κάτι τέτοιο θεωρείται από τον κτήτορα άγιο Νεόφυτο άσεμνο και προφανώς αιτία σκανδαλισμού πρωτίστως των μοναχών²¹¹, όσο και από την τυπική διάταξη για τη Μονή του Μαχαιρά στην οποία επιτρέπεται να εισέρχονται, για να μάθουν τα ιερά γράμματα, παιδιά που τουλάχιστον έχουν ήδη γένια ή έστω το πρώτο γένι στα μάγουλά τους. Σε όσα από αυτά τα παιδιά θέλουν να μονάσουν, τους παραχωρείται ιδιαίτερο κελλί της Μονής και διδάσκονται το Ψαλτήρι και τις λοιπές ακολουθίες²¹².

²⁰⁸ Ενδεικτικά, βλ. στίχ. 791-793: «Ἄλλὰ τοὺς ἀποκειρομένους ἐν αὐτῇ τεταγμένους εἶναι κάκεινους εὐνούχους καὶ ἀπαθεῖς ἀνθρώπους...», σε: PAUL GAUTIER, «*La Diataxis de Michel Attaliate*», REB 39 (1981), 5-143, ἐδῶ σ. 65.

²⁰⁹ Για άλλες περιπτώσεις Μονῶν ευνούχων, βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 84-85 (υποσημ. 53).

²¹⁰ Διεξοδικότερα, βλ. Ι. Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, «*Το τυπικόν του Πακουριανού και η “ιερατική σχολή” της μονῆς Πετριτζού*», «*“Αντίδωρον Πνευματικόν”*». ΤιμΤομ Γεράσιμου Ιω. Κονιδάρη», Αθήνα 1981, σ. 156-169 = Ζητήματα Βυζαντινού και Εκκλησιαστικού Δικαίου, τ. Ι, 1990, Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σ. 65-78.

²¹¹ Διαθήκη Νεοφύτου, κεφ. 9, σ. 80/5-7: «Κοσμικῶν δὲ παιδαρίων διδασκάλιον ἐν τῇ ἐγκλείστρᾳ οὐ συναινῶ οὐδὲ προτρέπομαι· ἄσεμνον γὰρ τὸ πρᾶγμα καὶ τῆς τῶν ἁγίων πατέρων παραδόσεως ξένον καὶ ἀλλότριον· ὅτου χάριν καὶ αὐτὸς τοῦτο ἀπηγόρευσα καθηκόντως· καὶ μὴ μέταιρε φησὶν ὄρια αἰώνια, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες σου.».

²¹² Μαχαιρά, κεφ. 115, σ. 50/8-14: «Ἄλλ’ οὐδὲ παῖδας λαϊκοὺς εἰς μάθησιν τῶν ἱερῶν γραμμάτων χρῆ δέχεσθαι, ἀλλὰ πάντας γενειάτας ἢ καὶ τοὺς τον ἴουλον ἴσως ἐπανθοῦντα κεκτημένους ταῖς παρειαῖς. Οἱ δὲ μονάσαι θέλοντες παῖδες διὰ τὸ τῆς ἐκκλησίας καταλαβεῖν τὴν ἀκολουθίαν, δοθήτωσαν ἐν ἰδιάζοντι κελλίῳ τῆς μονῆς καὶ τὸ ἱερὸν ψαλτήριον διδασκέσθωσαν καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν ἀκολουθίαν, καὶ οὕτως, εἰσιτητέον αὐτοὺς καὶ δεκτέον· χάριν δὲ ὕδροφορίας ἢ ἐτέρας διακονίας οὔτε εἰσαχθήσονται οὔτε δουλεύσουσιν.».

§ 17. Απαγόρευση διατήρησης στις Μονές θηλυκών ζώων

Επιπρόσθετα, η αρχή της απαγόρευσης διατήρησης στις Μονές θηλυκών ζώων δεν συναντάται σε καμία διάταξη της πολιτείας ή της εκκλησίας. Όμως, το ζήτημα ρυθμίζεται από νωρίς σε αρκετά μοναστηριακά τυπικά²¹³, κυρίως σε όσα αφορούν ανδρικά Μοναστήρια.²¹⁴ Και η απαγόρευση αυτή συνδέεται στενά με την υπόσχεση παρθενίας κατά τη μοναχική κουρά, καθιερώνεται δε κυρίως για τις Μονές της περιοχής του Άθω²¹⁵. Απαγόρευση διατήρησης ζώων θηλυκού γένους καθιερώνεται εκ των δύο κυπριακών τυπικών μόνο στη διαθήκη Νεοφύτου²¹⁶. Το σίγουρο είναι ότι η απαγόρευση θηλυκών ζώων σε ανδρικά Μοναστήρια σχετίζεται με τη διαφύλαξη της γενετήσιας αποχής, καθώς και την πρόληψη τυχόν σεξουαλικών διαστροφών²¹⁷, όπως του κανονικού παραπτώματος της κτηνοβασίας (bestialitas)²¹⁸.

§ 18. Απαγόρευση εξόδου από τη Μονή

Από την υπόσχεση της παρθενίας απορρέει και η απαγόρευση εξόδου από τη Μονή χωρίς ειδικό και συγκεκριμένο λόγο και χωρίς την άδεια πρωτίστως του Ηγουμένου ή άλλου αρμόδιου προς τούτο διοικητικού μοναστικού οργάνου²¹⁹. Ο κανόνας αυτός στοιχεί με την αρχή του αβάτου και αποσκοπεί στην προστασία των μοναχών από επαφές με λαϊκούς, ακόμη και με

²¹³ Όπως στη Διαθήκη Στουδίτου: «Οὐ σχολίης ζῶον τῶν ἐκ τοῦ θήλεος γένους εἰς χρεῖαν ὑπουργικὴν, ὁ τῶ θήλει παντάπασιν ἀποταξάμενος, οὔτε ἐν τῇ μονῇ, οὔτε ἐν τοῖς ἀγροῖς...», σε: OLIVIER DELOUIS, ὄπ.π. (υποσημ. 173), ἐδώ σ. 103/110-111.

²¹⁴ Διεξοδικότερα, βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 131-133.

²¹⁵ Βλ. ειδικώς Μ. Α. ΜΑΤΣΟΥΚΑ, *Το Άβατο των Μονών*, Διπλωματική Εργασία, Θεσσαλονίκη, 2008, σ. 70-72, καθώς και Χ. Κ. ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ, «*Το άβατο του Αγίου Όρους στις γυναίκες*», *Νομοκανονικές μελέτες*, Πρότυπες Θεσσαλικές εκδόσεις: Τρίκαλα-Αθήνα, 2009, σ. 297-308, ἐδώ σ. 297-299.

²¹⁶ Διαθήκη Νεοφύτου, κεφ. 19, σ. 89/15-20: «Ἐντελλόμεθα δὲ μετὰ ταῦτα καὶ τοῦτο, ὅτι ὄνον θήλειαν ἢ ἡμίονον οὐ προσήκει πρὸς ὑπηρεσίαν ἔχειν το τῆς ἐγκλείστρας σεμνεῖον· ἐπίμωμον γὰρ καὶ ἄσεμνον τὸ πρᾶγμα καὶ ἀπρεπές, καὶ πρὸς τὰς μεθοδίας τοῦ διαβόλου ἐπικουρον πρὸς τάναντία, καὶ μάλιστα πρὸς τοὺς ἔτι ἀστηρίκτους καὶ ἐλλιπῶς ἔχοντας περὶ τὸν φόβον τοῦ θεοῦ.»

²¹⁷ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ibidem*, σ. 133 (καὶ ἰδίως υποσημ. 17).

²¹⁸ Το οποίο τιμωρούνταν με καθαίρεση για τους κληρικούς και με πολυετή απλό αφορισμό για μοναχούς και λαϊκούς. Αυστηρότερες δε ποινές (μέχρι και θάνατο) επαπειλούνταν από την κείμενη πολιτειακή νομοθεσία. Διεξοδικώς, βλ. Π. Ι. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΥ, *Σύστημα του εκκλησιαστικού δικαίου κατά την εν Ελλάδι ισχύον αυτού*, τ. Γ΄: *Το ποινικόν δίκαιον της Εκκλησίας*, εν Αθήναις: Τυπογραφείον Μυρτίδη, 1962, σ. 613-617.

²¹⁹ Διεξοδικότερα, βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ibidem*, σ. 133 επ.

συγγενικά τους πρόσωπα, είτε με επισκέψεις των τελευταίων στη Μονή, είτε και έξω από αυτή. Τόσο ο Παχώμιος²²⁰ όσο και ο Μ. Βασίλειος²²¹ απαγορεύουν την έξοδο από τον περίβολο της Μονής χωρίς την άδεια του προϊσταμένου. Ο Ιουστινιανός με τη Νεαρά 133 ενδύει με λεπτομερείς ρυθμίσεις την απαγόρευση²²², όπως να είναι καλώς περιτειχισμένες οι Μονές, να μην έχουν πολλές θύρες, αλλά μόνο μία ή έστω δύο, στις οποίες να παρευρίσκονται άνδρες σώφρονες που δεν θα επιτρέπουν την έξοδο σε μοναχούς χωρίς την άδεια του Ηγουμένου, ενώ με τη Νεαρά 123 προβλέπεται ότι οι επιχώριοι Επίσκοποι οφείλουν να μεριμνούν ώστε να μην απομακρύνονται οι μοναχοί από τις Μονές για εξωτερικές υποθέσεις της Μονής, αλλά αυτές να ανατίθενται στους αποκρισιάρους²²³.

Η απαγόρευση εξόδου από τη Μονή είχε έρεισμα και στην εκκλησιαστική νομοθεσία. Έτσι, με τον κανόνα 4 της Δ΄ Οικουμενικής Συνόδου, οι μοναχοί δεν πρέπει να εγκαταλείπουν τις Μονές τους λόγω εμπλοκής σε εκκλησιαστικές ή κοσμικές υποθέσεις, παρά μόνο αν αυτό τους επιτραπεί από τον οικείο Επίσκοπο και μόνο λόγω σημαντικής ανάγκης²²⁴. Σύμφωνα δε με τον κανόνα 46 της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου, επιτρέπεται σε μοναχό η έξοδος από τη Μονή, εφόσον υφίσταται ανάγκη και έπειτα από άδεια του προϊσταμένου. Για τις μοναχές, απαιτείται επιπλέον να συνοδεύονται από άλλες και απαγορεύεται πλήρως η διανυκτέρευση

²²⁰ Παχώμιου, Εντολές 30 και 32: «Μηδείς ἀπέλθῃ πάποτε χωρὶς τοῦ Πατρός» και «Μηδείς ἐξέλθῃ ἔξω τῆς μονῆς χωρὶς τοῦ Πατρός.», σε: MIGNE, τ. 40, σ. 952.

²²¹ Μεγάλου Βασιλείου, Όροι κατά πλάτος 36: «Τοὺς γε μὴν ἅπαξ καθομολογησαμένους ἀλλήλοις τὴν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ζῶν ἄδιαφόρως ἀναχωρεῖν οὐχ οἷον τε· διότι τὸ μὴ ἐπιμένειν τοῖς δεδογμένοις δύο αἰτίας ἔχει, ἢ τὴν ἐκ τῆς συνοικίσεως βλάβην, ἢ τὸ ἄστατον τῆς γνώμης τοῦ μεταβαλλομένου.», σε: MIGNE, τ. 31, σ. 1008.

²²² Nov. 133.1 (Ὁ αὐτὸς Βασιλεὺς Ἰωάννη, τῷ ἐπάρχῳ πραιτωρίων, ἐτ. 539): «...μὴ πολλὰς ἔχειν τὰς εἰς τὸ μοναστήριον εἰσόδους, ἀλλὰ μίαν ἢ δύο τυχόν, ἐφεστάναι τε τῇ πυλίδι ἄνδρας γεγηρακότας, καὶ σώφρονας, καὶ μεμαρτυρημένους ἐξ ἀπάντων, οἵπερ οὔτε τοῖς εὐλαβεστάτοις μοναχοῖς συγχωρήσουσι χωρὶς τῆς τοῦ ἡγουμένου γνώμης ἐκφοιτᾶν ἐκ τοῦ μοναστηρίου... Ἔστω δὲ ἀκριβεῖ ἰθριγκίῳ περιπεφραγμένον τὸ μοναστήριον, ὥστε μηδεμίαν ἔξοδον ἀλλαχόθεν πλὴν ἢ διὰ τῶν πυλίδων εἶναι.», σε: KRIEGELII, σ. 603.

²²³ Nov. 123.42 (Ὁ αὐτὸς Βασιλεὺς Πέτρω, τῷ ἐνδοξοτάτῳ μαγίστρῳ τῶν θείων ὀφικίων, ἐτ. 546): «Προνοεῖν δὲ τοὺς ὀσιωτάτους τῶν τόπων ἐπισκόπους, ἵνα μήτε μοναχοὶ μήτε μονάστρια εἰς τὰς πόλεις περιέρχονται, ἀλλ' εἰ τινα ἀναγκαίαν ἀπόκρισιν ἔχοιεν, διὰ τῶν ἰδίων ἀποκρισιάρων ταύτην πραττέωσαν ἐν τοῖς ἰδίοις αὐτοῖ μένοντες μοναστηρίοις.», σε: KRIEGELII, σ. 564. Βλ. και Βασ. 4.1.13, σε: SCHETELMA – VAN DER WAL, vol. I, σ. 117.

²²⁴ Καν. 4 Δ΄ Οικ. Συν.: «...καὶ προσέχειν μόνῃ τῇ νηστεία καὶ τῇ προσευχῇ, ἐν οἷς τόποις ἀπετάζαντο προσκαρτεροῦντες, μήτε δὲ ἐκκλησιαστικοῖς μήτε βιωτικοῖς παρενοχλεῖν πράγμασιν ἢ ἐπικοινωνεῖν, καταλιμπάνοντες τὰ ἴδια μοναστήρια, εἰ μὴ ποτε ἄρα ἐπιτραποῖεν διὰ χρεῖαν ἀναγκαίαν ὑπὸ τῆς πόλεως ἐπισκόπου...», σε: JOANNOU I, σ. 72-74.

τους εκτός της Μονής, ενώ για τους μοναχούς δεν υφίσταται κάποια ιδιαίτερη πρόβλεψη²²⁵. Οι Μονές εφαρμόζαν ήδη εθιμικά τις προαναφερθείσες διατάξεις, στα περισσότερα όμως τυπικά επαναλαμβάνονται οι απαγορεύσεις, με πλείστες διαφοροποιήσεις, βασιζόμενες σε διάφορες αιτίες²²⁶. Σε κάθε όμως περίπτωση, απαιτούνταν η άδεια ή ευχή του Ηγουμένου της Μονής ή άλλου σχετικώς εξουσιοδοτημένου προσώπου. Εν προκειμένω, από τα εξεταζόμενα κυπριακά τυπικά, μόνο αυτό του αγίου Νεοφύτου ασχολείται με τον κανόνα της απαγόρευσης εξόδου από τη Μονή δίχως άδεια και δίχως ειδικό λόγο. Επιτρέπεται όμως η έξοδος και η σύντομη παραμονή εκτός Μονής, αν αφορά ζήτημα της Μονής²²⁷.

§ 19. Υποχρέωση κοινοβιακής ζωής

Στις εκφάνσεις της υπόσχησης της υπακοής συγκαταλέγονται οι υποχρεώσεις της συγκαταβίωσης και της κοινοκτημοσύνης, που αποτελούν τους πυλώνες του κοινοβιακού συστήματος, θεμελιωτής του οποίου υπήρξε ο Παχώμιος. Το κοινοβιακό σύστημα (*vita communis*) αποτελεί την τρίτη φάση που διήλθε ο μοναχισμός²²⁸, μετά τον ερημιτισμό ή αναχωρητισμό και το κοινοτικό σύστημα ή σύστημα της Λαύρας²²⁹, συμπίπτει δε με τη νέα θεσμοθέτηση εκ μέρους της εκκλησίας του μοναχικού βίου με τους κανόνες της Δ΄ Οικουμενικής Συνόδου²³⁰. Το κοινόβιο Μοναστήρι, ως η μόνη πλέον δυνατότητα σύστασης και

²²⁵ Καν. 46 Πενθ. Οικ. Συν.: «Αί τὸν ἀσκητικὸν αἰρούμεναι βίον καὶ ἐν μοναστηρίῳ καταταττόμεναι καθόλου μὴ προἰέτωσαν. Εἰ δὲ τις ἀπαραίτητος αὐτὰς ἀνάγκη πρὸς τοῦτο ἔλκοι, μετ' εὐλογίας καὶ ἐπιτροπῆς τῆς προεστῶσης τοῦτο πραττέωσαν· καὶ τότε μὴ μόναι καθ' ἑαυτάς, ἀλλὰ μετὰ τινῶν πρεσβυτῶν καὶ πρωτεουσῶν ἐν τῷ μοναστηρίῳ, μετ' ἐντολῆς τῆς καθηγουμένης· παντελῶς δὲ αὐτὰς ἐξωκοιτοῖν οὐκ ἔξεστιν. Ἀλλὰ καὶ ἄνδρες οἱ τὸν μονήρη βίον μετερχόμενοι, χρεῖας ἐπειγούσης, καὶ αὐτοὶ μετὰ εὐλογίας τοῦ τὴν ἡγουμένην ἐμπεπιστευμένου προἰέτωσαν.», σε: JOANNOU I, σ. 184-185. Βλ. και σχόλιο του Βαλσαμόνα, ο οποίος επισημαίνει τις διαφοροποιήσεις μεταξύ μοναχών και μοναστριών, σε: ΡΑΛΛΗΣ – ΠΟΤΛΗΣ, τ. 2 (1852), σ. 415/23-27.

²²⁶ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 135-136.

²²⁷ Διαθήκη Νεοφύτου, κεφ. 23, καν. 5, σ. 95/8-10: «Χωρὶς δὲ τινος κατεπειγούσης αἰτίας, οὐ χρὴ τινὰ τῶν ἀσκητῶν τῆς ἐγκλείστρας μένειν ἔξω, καὶ μάλιστα ἐν κοσμηκῇ συναυλίᾳ ἀπρεπὲς γὰρ τὸ πρᾶγμα καὶ ἐπικίνδυνον ὄντως ἀλλὰ, καθάπερ ἰχθὺς οὐκ ἀνέχεται μένειν ἐν τῇ ξηρᾷ, τὸν θάνατον δεδοικώς, ἀλλὰ σπεύδει πρὸς τὸ ὕδωρ, οὕτω καὶ ὁ κατ' ἀλήθειαν μοναχὸς οὐκ ἀνέχεται μένειν ἔξω τῆς κέλλης αὐτοῦ.»

²²⁸ Αναλυτικότερα, βλ. Ν. Θ. ΜΟΥΓΑΤΣΟΣ, Θ.Η.Ε., τ. 9, σ. 18-35 [*Μοναχισμός*]. Ευσύνοπτα για τις κύριες φάσεις του μοναχισμού, βλ. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, σ. 30 επ.

²²⁹ Μεταξύ πολλών, βλ. και ΤΑΣ. ΑΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, Θ.Η.Ε., τ. 8, σ. 154-155 [*Λαύρα*].

²³⁰ Η οποία, όπως ήδη σημειώθηκε (όπ.π., υποσημ. 39), θεωρείται «καταστατική» για τον μοναχικό βίο εν γένει. Πρβλ. καν. 4, 7, 8, 16, 17, 23 και 24, σε: JOANNOU I, σ. 72 επ., 75, 75-76, 82, 82-83, 87 και 88, αντίστοιχα. Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ibidem*, σ. 143 (και υποσημ. 2).

λειτουργίας Μονής, καθιερώνεται ήδη με τις Νεαρές του Ιουστινιανού²³¹. Σε αυτό οι μοναχοί συμβιώνουν και εργάζονται μαζί, έχουν κοινό φαγητό, κοινή ενδυμασία, κοινή προσευχή και κοινό ύπνο, όλοι μαζί σε ένα οίκημα, με μόνη εξαίρεση τους *αναχωρητές* και *ησυχαστές*, οι οποίοι μπορούν να έχουν ξεχωριστά κελλιά εντός του Μοναστηριού.

Ανάλογη είναι και η ρύθμιση της εκκλησιαστικής νομοθεσίας²³², όπου έμμεσα καθιερώνεται η υποχρέωση κοινοβιακής ζωής στις Μονές, με μόνη εξαίρεση τους *εγκλείστους*²³³, οι οποίοι μετά από ένα σύντομο δοκιμαστικό στάδιο (τρία έτη κοινοβιακής ζωής και τέλειας υποταγής, καθώς και ένα έτος πρόσθετης δοκιμασίας) μπορούν να αποσύρονται ως *αναχωρητές* και να κλείνονται σε *εγκλείστρα*. Η ανωτέρω όμως εξαίρεση οδήγησε σταδιακά σε καταχρήσεις, οι οποίες επιτάθηκαν από τη Νεαρά 5 του Λέοντος ΣΤ'²³⁴, με την οποία

²³¹ Βλ. Nov. 5.3 (Αυτοκράτωρ Ιουστινιανός Αύγουστος Έπιφανίω, τῷ ἀγιωτάτῳ καὶ μακαριωτάτῳ ἀρχιεπισκόπῳ τῆς βασιλίδος ταύτης πόλεως, καὶ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ, ἐτ. 535): «...Βουλόμεθα γὰρ μηδὲ ἐν μοναστήριον τῶν ἐπὶ τῆς ὑπηκόου καθεστῶς, εἴτε πλειόνων ἀνθρώπων ἐστίν, εἴτε ἐλαττόνων, τοὺς ἐν αὐτῷ μοναχοὺς κεχωρισμένους ἀπ' ἀλλήλων ἔχειν, καὶ ἰδίους οἰκήμασι χρωμένους, ἀλλὰ κοινῇ μὲν αὐτοὺς ἐστιᾶσθαι θεσπίζομεν, καθεύδειν δὲ ἅπαντας ἐν κοινῷ, ἐκάστου μὲν ἐπὶ τινος ἰδιαζούσης χαμεύνης κειμένου, ἐν οἴκῳ δὲ ἐνὶ κατακλινομένους, ἢ, εἴπερ οὐκ ἀρκοίῃ πρὸς τὸ πλῆθος τῶν μοναχῶν οἶκος εἶς, ἐν δύο τυχὸν ἢ καὶ πλείοσιν, οὐ μὴν ἰδίᾳ καὶ καθ' ἑαυτοῦς, ἀλλ' ἐν κοινῷ, ὥστε μάρτυρας τῆς ἀλλήλων γίνεσθαι κοσμιότητός τε καὶ σωφροσύνης, καὶ μηδὲ τὸν ὕπνον αὐτὸν ῥάθυμον ἔχειν, ἀλλὰ μελετῶντα τὴν εὐκοσμίαν διὰ τὴν τῶν ὀφουμένων ἐπιτίμησιν πολλήν. εἰ μὴ τινες αὐτῶν τὸν ἐν θεωρίᾳ τε καὶ τελειότητι διαζῶντες βίον ἰδιάζον ἔχοιεν οἰκημάτιον, οὓς δὴ καλεῖν ἀναχωρητάς τε καὶ ἡσυχαστάς εἰώθασιν, ὡς τῆς κοινότητος ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἐξηρημένους. ἐπείτοιγε τοὺς ἄλλους, ὅσοις εἰς πλῆθος ἢ ἄσκησις ἐστίν, ἐν τοῖς καλουμένοις κοινοβίοις εἶναι βουλόμεθα...», σε: KRIEGELII, σ. 30, καθώς και Nov. 123.36 (Ὁ αὐτὸς Βασιλεὺς Πέτρῳ, τῷ ἐνδοξοτάτῳ μαγίστρῳ τῶν θείων ὀφουκίων, ἐτ. 546): «Ἐν πᾶσι δὲ τοῖς μοναστηρίοις, ἅπερ κοινόβια καλοῦνται, κελεύομεν κατὰ τοὺς μοναχικοὺς κανόνας ἐν ἐνὶ οἴκῳ πάντας οἰκεῖν, καὶ κοινῶς τρέφεσθαι, καὶ κατὰ τὸν ὅμοιον τρόπον ἐν ἐνὶ οἴκῳ πάντας κεχωρισμένους καθεύδειν, ὥστε ἀμοιβαδὸν ἀλλήλοις μαρτυρίαν τῆς σώφρονος διαγωγῆς παρέχειν αὐτοῦς, πλὴν εἰ μὴ τινες ἐξ αὐτῶν ἢ διὰ τὴν χρονίαν ἐν μοναστηρίῳ ἄσκησιν ἡσύχως βουλόμενοι ζῆν, ἢ γήρωσ ἢ σωματικῆς ἀσθενείας χάριν ἐν ἰδιάζουσι κελλίοις ἔνδον τοῦ μοναστηρίου τυγχάνουσι διαιτῶνται, τοῦτο δὲ μετὰ εἰδήσεως καὶ γνώμης τοῦ ἡγουμένου γίνεσθαι.», σε: KRIEGELII, σ. 561.

²³² Βλ. Καν. 41 Πενθ. Οικ. Συν.: «Τοὺς ἐν πόλεσιν ἢ χωρίοις ἐν ἐγκλείστραις βουλομένους ἀναχωρεῖν καὶ ἑαυτοῖς κατὰ μόνας προσέχειν, πρότερον ἐν μοναστηρίῳ εἰσιέναι δεῖ καὶ τὴν ἀναχωρητικὴν παιδοτριβεῖσθαι διαγωγὴν· καὶ ἐπὶ τριετῆ χρόνον τῷ τῆς μονῆς ἐξέρχοντι ἐν φόβῳ θεοῦ ὑποτάττεσθαι καὶ τὴν κατὰ πάντα ὡς προσήκειν ὑπακοὴν ἐκπληροῦν· καὶ οὕτως ὁμολογοῦντας περὶ τῆς ἐν τῷ τοιοῦτῳ βίῳ προαιρέσεως, καὶ ὡς ἐξ ὅλης καρδίας ἐκουσίως τοῦτον ἀσπάζονται, ὑπὸ τοῦ κατὰ τὸν τόπον δοκιμάζεσθαι προέδρου· εἴθ' οὕτως τε ἐφ' ἕτερον ἐνιαυτὸν ἐξῶθεν προσκαρτερεῖν τῆς ἐγκλείστρας, ὡς ἂν ὁ σκοπὸς αὐτῶν πλειόνως φανερωθεῖ...», σε: JOANNOU I, σ. 177-179.

²³³ Μοναχοί που διαβιούσαν σε μικρούς, κλειστούς χώρους (ὅπως σπηλιές καὶ τάφους).

²³⁴ Για τὴν οποία βλ. ανωτέρω § 12: σ. 50 (καὶ ἰδίως υποσημ. 160).

παραχωρείται το δικαίωμα στους μοναχούς να έχουν και να διαθέτουν περιουσία μετά τη μοναχική κουρά τους²³⁵. Ως εκ τούτου, ήδη από τον 9ο αιώνα παρουσιάζονται τα πρώτα δείγματα του ιδιόρρυθμου συστήματος, το οποίο κατέλυσε κατά το 14ο αιώνα το κοινοβιακό σύστημα²³⁶.

Τα περισσότερα μοναστηριακά τυπικά περιέχουν σχετικές διατάξεις ως προς το θέμα της κοινοβιακής ζωής, δηλαδή της υποχρέωσης να λειτουργούν οι Μονές βάσει των αρχών της συγκαταβίωσης των μοναχών και της κοινοκτημοσύνης των αγαθών, και τούτο διότι αφενός η επίσημη νομοθεσία θέτει στον κανόνα του κοινοβιακού συστήματος εξαιρέσεις και αφετέρου το όλο ζήτημα άπτεται της περιουσίας της κάθε Μονής, καθώς οι αναχωρητές, ασκητές ή έγκλειστοι βάρυναν τον προϋπολογισμό της Μονής, χωρίς να εισφέρουν στην ουσία τίποτα²³⁷. Τα πιο ενδιαφέροντα όμως τυπικά είναι όσα από τη μια πλευρά καθιερώνουν τον κοινοβιακό κανόνα και από την άλλη ρυθμίζουν την ύπαρξη κελλιωτών ή ησυχαστών, είτε μέσα στη Μονή είτε έξω από αυτή²³⁸. Εν προκειμένω, ως προς τα κυπριακά τυπικά, σχετική ρύθμιση περιέχει μόνο η τυπική διάταξη για τη Μονή Μαχαιρά. Συγκεκριμένα, ο άγιος Νείλος, αν και δεν καθορίζει επακριβώς τον προβλεπόμενο ανώτερο αριθμό ησυχαστών, όπως γίνεται σε άλλα τυπικά, εντούτοις περιγράφει λεπτομερώς το όλο ζήτημα²³⁹. Έτσι, επιτρέπει σε όσους επιθυμούν

²³⁵ Για την κληρονομική διαδοχή των μοναχών που διαβιούν στη Σάμο και στη Θράκη, καθώς και όσων έχουν την ελληνική ιθαγένεια, πλην όμως δεν εγκαταβιώνουν σε Μονές της Εκκλησίας της Ελλάδος, εξακολουθούν να ισχύουν οι διατάξεις του βυζαντινορωμαϊκού δικαίου και ιδίως αυτές του Ιουστινιανού (Νεαρές 5 και 123) και του Λέοντος ΣΤ' (Νεαρές 5 και 6), βλ. Α. Α. ΚΟΝΤΗ, *Η κληρονομική διαδοχή των ορθόδοξων μοναχών στην ελληνική επικράτεια κατά το ισχύον δίκαιο*, [= Βιβλιοθήκη Εκκλησιαστικού Δικαίου. Σειρά Β': Μελέτες, 5], Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκουλα, 2012, σ. 348 επ. και σ. 375 επ., αντίστοιχα. Βλ. και ΣΠ. Π. ΤΡΩΙΑΝΟΥ, *Γνωμοδοτήσεις: Κληρικοί. – αρχιεπίσκοπος (Ελευθεροπόλεως) με διπλή ιθαγένεια (ιορδανική και ελληνική) μέλος της Αδελφότητας Παναγίου Τάφου. – μετά τον θάνατόν του (1978) ποιοι κανόνες διέπουν την κληρονομική διαδοχή, ενόψει κληρονομικών στοιχείων (ακινήτων) που βρίσκονται στην Ελλάδα*, ΝοΒ 28 (1980), σ. 453-455.

²³⁶ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 144, και κυρίως, ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΥ, *Το δίκαιον των μοναχών*, σ. 188 επ. και 323 επ.

²³⁷ Έτσι, ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, *Ibidem*, σ. 145.

²³⁸ Όπως επισημαίνεται από τον ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ibidem*, σ. 147.

²³⁹ Μαχαιρά, κεφ. 152, σ. 59/8-18: «Τοῖς δὲ ἡσυχάζειν προαιρουμένοις ταῦτα ἐντέλλομαι. Τῇ εἰδήσει τοῦ προεστῶτος οἰκοδομήσουσι κέλλας ἐν ἡσυχαστοτέροις τόποις, ἔχοντες τοῦτον τὸν κανόνα: μετὰ πολλῆς δηλονότι δοκιμῆς κατὰ κυριακὴν ὄψῃ λαμβανέτωσαν τὸν ἐπισιτισμὸν τῶν πέντε ἡμερῶν, ἄρτον καὶ ὀπώρας ἢ ὄσπρεα βραχέντα ἐν ὕδατι καὶ πλοκὴν εἰς ἀκηδῖαν ἀντίκτησιν, καὶ τῷ σαββάτῳ, τὴν κέλλαν καταλιμπάνοντες, εἰς τὴν μονὴν εἰσιέτωσαν, καὶ τὰ παρατιθέντα αὐτοῖς ἐσθιέτωσαν ἐπ' ἴσης τῆς ἀδελφότητος, τὸ δ' ἐργόχειρον κοιμιζέσθωσαν τῷ οἰκονόμῳ τῆς μονῆς· κυριακὴν ὄψῃ πάλιν τὸν ἐπισιτισμὸν λαμβανέτωσαν ὡς ἐξ ἔθους, καὶ πρὸς τὴν κέλλαν

να ησυχάζουν, με την ευλογία και άδεια του προεστώτος και μετά από πολλή δοκιμασία, να οικοδομήσουν κελλιά σε πιο ήσυχους τόπους (προφανώς εκτός Μονής), και να αποχωρούν κάθε Κυριακή απόγευμα, λαμβάνοντας τρόφιμα για πέντε ημέρες και σχετικό εργόχειρο, και κάθε Σάββατο να προσέρχονται στη Μονή, να προσκομίζουν το εργόχειρό τους στον οικονόμο και να εσθίουν μαζί με τους υπόλοιπους μοναχούς σε κοινή τράπεζα. Εξάλλου, η περιοχή πέριξ της Μονής υπήρξε ανέκαθεν τόπος ασκητισμού από πολλούς ασκητές.

§ 20. Υποχρέωση ισόβιας εγκαταβίωσης

Από τη μοναχική υπόσχεση της υπακοής προέρχεται και η υποχρέωση ισόβιας εγκαταβίωσης ή επαγγελία ισόβιας στο Μοναστήρι άσκησης (*votum stabilitatis loci*), η οποία διακρίνεται περαιτέρω σε δύο ειδικότερες υποχρεώσεις: την υπόσχεση του μοναχού να διατελεί ισοβίως σε άσκηση, έως την τελευταία του πνοή (*stabilitas professionis*) και την υπόσχεση του μοναχού για ισόβια εγκαταβίωσή του στη Μονή της μετανοίας του, ήτοι στη Μονή όπου εκάρη μοναχός (*stabilitas loci*)²⁴⁰. Η πρώτη υποχρέωση σημαίνει ότι ο μοναχός ανήκει ισόβια στην τάξη των μοναχών και, ως εκ τούτου, δεν μπορεί να παραιτηθεί εκουσίως, να εξέλθει δηλαδή από το μοναχισμό. Η δεύτερη υποχρέωση σημαίνει ότι ο μοναχός πρέπει να ασκητεύει στη Μονή όπου εκάρη και έδωσε τη μοναχική επαγγελία της παρθενίας, της υπακοής και της ακτημοσύνης²⁴¹.

Η τελευταία υποχρέωση δεν φαίνεται να ίσχυσε πλήρως στα βυζαντινά χρόνια, γι' αυτό και η εκκλησιαστική νομοθεσία επανέρχεται συχνά στο όλο ζήτημα. Η υποχρέωση ισόβιας εγκαταβίωσης καθιερώνεται με τον κανόνα 4 της Δ' Οικουμενικής Συνόδου (451), επαναλαμβάνεται στους κανόνες της Ζ' Οικουμενικής Συνόδου (787), καθώς και στην Πρωτοδευτέρα Σύνοδο (861). Έτσι, τίθεται η υποχρέωση να μένουν οι μοναχοί ισόβια στη Μονή όπου εκάρησαν²⁴², απαγόρευση να περιέρχονται στις πόλεις «άναισχυντοῦντες»²⁴³,

εὐθυδρομείτωσαν. Οὗτος γὰρ ὁ βίος τοῦ ἀληθινοῦ ἡσυχαστοῦ, καθὼς καὶ ἐκ τῶν πατέρων ἡμῶν παρελάβομεν· ἀλλοτρόπως δὲ παντάπασιν ἡσυχαστὴν οὐ προσδέχομαι.».

²⁴⁰ Πρωτίστως, βλ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΥ, *Ibidem*, σ. 105 επ. και 133 επ., καθώς και ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Περιουσία*, σ. 16 επ.

²⁴¹ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 149.

²⁴² Καν. 4 Δ' Οικ. Συν.: «...καὶ τὴν ἡσυχίαν ἀσπάζεσθαι, καὶ προσέχειν μόνῃ τῇ νηστείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ, ἐν οἷς τόποις ἀπετάξαντο προσκαρτεροῦντες, μήτε δὲ ἐκκλησιαστικοῖς μήτε βιωτικοῖς παρενοχλεῖν πράγμασιν ἢ ἐπικοινωνεῖν, καταλιμπάνοντες τὰ ἴδια μοναστήρια...», σε: JOANNOU I, σ. 72-74.

²⁴³ Καν. 23 Δ' Οικ. Συν., σε: JOANNOU I, σ. 87.

απαγόρευση να εγκαταλείπουν τα Μοναστήρια τους για να ιδρύσουν δικά τους²⁴⁴, απαγόρευση να μεταβαίνουν από Μονή σε Μονή²⁴⁵, υποχρέωση των Ηγουμένων για αναζήτηση των μοναχών που έφυγαν και να τους επαναφέρουν πίσω στη Μονή²⁴⁶, επιβολή του μικρού αφορισμού στο μοναχό που άφησε τη Μονή του μέχρι να επιστρέψει σε αυτή²⁴⁷. Ακόμη, έμμεση πίεση ασκείται με τη διάταξη²⁴⁸ βάσει της οποίας οι εθελοντικές προσφορές από μοναχούς ή συγγενείς τους παραμένουν στις Μονές, ακόμη και αν τυχόν ο μοναχός φύγει από τη Μονή, εκτός εάν ευθύνεται για τη φυγή του ο Ηγούμενος και όχι ο ίδιος ο μοναχός²⁴⁹.

Το ζήτημα απασχόλησε και τη νομοθεσία της πολιτείας και μάλιστα σε σειρά Νεαρών του Ιουστινιανού. Έτσι, ονειδίζεται ο «*άλητης*» βίος ορισμένων μοναχών που περιπλανιούνται από Μοναστήρι σε Μοναστήρι, στους Ηγουμένους δε απαγορεύεται να δέχονται στα Μοναστήρια τους τέτοιους μοναχούς²⁵⁰. Ακόμη, ορίζεται ότι τα, κινητά και ακίνητα, πράγματα που προσφέρουν οι μοναχοί κατά την είσοδό τους στο κοινόβιο παραμένουν στη Μονή, ακόμη και σε περίπτωση που αργότερα την εγκαταλείψουν²⁵¹. Οι Επίσκοποι έχουν την υποχρέωση να

²⁴⁴ Καν. 17 Ζ' Οικ. Συν.: «Ὅτι τινὲς τῶν μοναχῶν καταλιπόντες τὰ ἑαυτῶν μοναστήρια, ἐφιέμενοι ἄρχειν, καὶ τὸ ὑπακούειν ἀπαιτιώμενοι, ἐγχειρίζουσι κτίζειν εὐκτηρίους οἴκους, τὰ πρὸς ἀπαρτισμὸν μὴ ἔχοντες. Εἰ τις οὖν τοῦτο ἐπιχειρήσει ποιεῖν, κωλυέσθω ὑπὸ τοῦ κατὰ τὸν τόπον ἐπισκόπου· εἰ δὲ τὰ πρὸς ἀπαρτισμὸν ἔχοι, τὰ βεβουλευμένα αὐτῷ εἰς πέρας ἀγέσθωσαν.», σε: JOANNOU I, σ. 275.

²⁴⁵ Καν. 21 Ζ' Οικ. Συν.: «Μὴ δεῖν μοναχόν, ἢ μονάστριαν, καταλιμπάνειν τὴν οἰκείαν μονὴν καὶ ἐν ἑτέρᾳ ἀπέρχεσθαι. Εἰ δὲ τοῦτο συμβῆ, ξενοδοχεῖσθαι αὐτὸν ἀναγκαῖον· προσλαμβάνεσθαι δὲ ἄνευ γνώμης τοῦ ἡγουμένου αὐτοῦ οὐ προσήκει.», σε: JOANNOU I, σ. 281-282.

²⁴⁶ Καν. 3 Πρωτοδ.: «...ἵνα εἴ τις μονῆς προϊστάμενος, τοὺς ὑπ' αὐτῷ τεταγμένους μοναχοὺς ἀποδιδράσκοντας, οὐ μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιμελείας ἀναζητοίη, ἢ ἐφευρίσκων οὐκ ἀναλαμβάνοιτο, καὶ τῇ προσηκούσῃ καὶ καταλλήλῳ τοῦ πταίσματος ἰατρείᾳ τὸ νενοσηκὸς ἀνακτᾶσθαι καὶ ἐπιρρωνύειν ἀγωνίζοιτο, τοῦτον ὥρισεν ἡ ἁγία σύνοδος ἀφορισμῷ ὑποκεῖσθαι.», σε: JOANNOU II, σ. 452.

²⁴⁷ Καν. 4 Πρωτοδ.: «...εἴ τις μοναχὸς τῆς ἰδίας ἀποδράσας μονῆς, ἢ εἰς ἕτερον μεταπέση μοναστήριον, ἢ εἰς κοσμικὸν εἰσχωμάση καταγώγιον, αὐτὸς τε καὶ ὁ τοῦτον ὑποδεξάμενος ἀφορισμένος εἶη, ἕως ἂν ὁ ἀποφυγὼν ἐπανέλθῃ, ἐξ ἧς κακῶς ἐξέπεσε μονῆς.», σε: JOANNOU II, σ. 454-455.

²⁴⁸ Βλ. ακριβῶς καν. 19 Ζ' Οικ. Συν.: «...Ἐπὶ δὲ τῶν παρὰ γονέων διδομένων δίκην προικῶν τοῖς τέκνοις, ἢ ἰδιοκτῆτων αὐτῶν πραγμάτων προσαγομένων, ὁμολογούντων τῶν προσαγόντων ταῦτα εἶναι ἀφιερωμένα τῷ θεῷ, ὥρισamen, κἄν τε μείνη, κἄν τε ἐξέλθῃ, μένειν αὐτὰ ἐν τῷ μοναστηρίῳ, κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν αὐτοῦ, εἰ μὴ εἴη αἰτία τοῦ προεστῶτος.», σε: JOANNOU I, σ. 277-279.

²⁴⁹ Βλ. σχετική παρατήρηση ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ibidem*, σ. 151 (και υποσημ. 18).

²⁵⁰ Νον. 5.7 (έτ. 535): «...Προσήκον δὲ ἐστὶ, τοὺς εὐλαβεστάτους ἡγουμένους, μὴ εἰσδέχεσθαι τὸν τοῦτο πρᾶττοντα. ἀλήτης γὰρ ὁ τοιοῦτος βίος...», σε: KRIEGELII, σ. 31-32.

²⁵¹ Νον. 5.4 (έτ. 535): «Εἰ δὲ τις ἅπαξ ἑαυτὸν καθιερώσας τῷ μοναστηρίῳ καὶ τοῦ σχήματος τυχῶν εἶτα ἀναχωρήσῃ τοῦ μοναστηρίου βουλευθείη, καὶ ἰδιώτην τυχὸν ἐλέσθαι βίον, αὐτὸς μὲν ἴστω, ποῖαν ὑπὲρ τούτου δώσει τῷ θεῷ τὴν ἀπολογία, τὰ πράγματα μέντοι, ὅποσα ἂν ἔχοι, ἡνίκα εἰς τὸ μοναστήριον εἰσῆι, ταῦτα τῆς δεσποτείας

φροντίζουν οι μοναχοί να μην περιτρέχουν τις πόλεις, προβλέπονται δε κατασταλτικά μέτρα για όσους μοναχούς υποτροπιάζουν και εξέρχονται των Μονών τους για περιπλάνηση και αλλαγή Μονής²⁵².

Το γεγονός ότι η υποχρέωση ισόβιας εγκαταβίωσης στη Μονή της μετανοίας επαναλαμβάνεται συχνά, τόσο στην πολιτειακή όσο και στην εκκλησιαστική νομοθεσία, και μάλιστα ανά τους επόμενους αιώνες σε διάφορα νομικά έργα²⁵³, καταδεικνύει ότι, προφανώς, στην πράξη παραβιαζόταν πολύ συχνά αυτή η υποχρέωση εκ μέρους των μοναχών. Πρόκειται για τους «κυκλευτές» μοναχούς, γνωστούς στη Δύση ως *gyronagi* ή *circuitae*²⁵⁴. Το φαινόμενο αυτό θα μπορούσε να εξηγηθεί ότι οφείλεται, είτε στην αδυναμία της απόλυτης υπακοής στον Ηγούμενο, της πιο βαριάς δηλαδή υποχρέωσης από τις τρεις μοναχικές ομολογίες, είτε στην αδιάκοπη αναζήτηση ενός Μοναστηριού ή καλύτερα ενός Ηγουμένου, στα μέτρα του μοναχού, ακόμη και στην ανεύρεση μιας Μονής που, ενδεχομένως, θα μπορούσε αργότερα ο μοναχός να γίνει Ηγούμενος²⁵⁵.

Όσον αφορά τα μοναστηριακά τυπικά, οι κτήτορες των Μονών δεν περιορίστηκαν σε γενικές απαγορεύσεις ή αφορισμούς, αλλά αντιμετώπισαν το όλο ζήτημα πρακτικά και

ἔσται τοῦ μοναστηρίου, καὶ οὐδ' ὅτιον παντελῶς ἐξάξει.» σε: KRIEGELII, σ. 30-31. Πρβλ. και Αρμενόπουλου, Εξάβιβλος 5.4.2, σ. 287: «Ὁ μέλλων εἰσιέναι εἰς μοναστήριον διατιθέσθω τὰ καθ' ἑαυτὸν πρὸ τῆς εἰσόδου αὐτοῦ· ἐκεῖ προσκυροῦται τῷ μοναστηρίῳ πάντα τὰ αὐτοῦ, κἂν μὴ ῥητῶς φήσειεν εἰσαγαγεῖν αὐτά, καὶ οὐκέτι ἔσται κατ' οὐδένα τρόπον κύριος αὐτῶν.».

²⁵² Nov. 123.42 (ἔτ. 546): «Ἐὰν μοναχὸς καταλείψη τὸ μοναστήριον καὶ εἰς κοσμικὸν βίον μετέλθῃ, τοῦτον τῆς στρατείας καὶ τῆς τιμῆς, εἰ τινα ἔχει, πρῶτον γυμνωθέντα ἐκ τοῦ ἐπισκόπου τῶν τόπων καὶ τοῦ τῆς ἐπαρχίας ἄρχοντος εἰς μοναστήριον βάλλεσθαι, καὶ τὰ πράγματα, ὅσα μετὰ ταῦτα ἔχειν δειχθεῖη, τῷ μοναστηρίῳ, ἐν ᾧ ἐμβάλλεται διαφέρειν. Εἰ δὲ καὶ πάλιν καταλείψη τὸ μοναστήριον, τότε αὐτὸν ὁ ἄρχων τῆς ἐπαρχίας, ἐν ἧ ἂν εὐρεθῆ, κρατεῖτω, καὶ τῇ ὑποκειμένη αὐτῷ τάξει συναριθμεῖτω.» σε: KRIEGELII, σ. 564-565.

²⁵³ Ενδεικτικά, βλ. Μιχαήλ Ατταλειάτη, *Ποίημα Νομικόν*, 3.9, σ. 421: «Μοναχὸς τοῦ μοναστηρίου ἀναχωρῶν, καὶ ιδιώτου βίον ἔλόμενος, ἀπόλλει ὅσα εἰσήγαγεν εἰς τὸ μοναστήριον.» και 3.15, σ. 422: «Ἐὰν μοναχὸς καταλείψας τὸ ἴδιον μοναστήριον εἰς ἄλλο ἔλθῃ, εἰ τινα πράγματα ἐν τῷ καιρῷ, καθ' ὃν τὸ μοναστήριον κατέλειπεν, ἔχειν φανῆ, τῷ πρώτῳ μοναστηρίῳ, ἐν ᾧ ἐξαρχῆς εἰσηλθε, διαφέρειν κελεύομεν.» σε: I. ΖΕΠΟΥ και Π. ΖΕΠΟΥ, *Jus Graecoromanum, Ηυζημένον Πρόχειρον*, ὅπ.π. (υποσημ. 162), καθώς και Αρμενόπουλου, Εξάβιβλος 5.4.7, σ. 288: «Ὁ ἀπὸ μοναστηρίου μετιῶν εἰς μοναστήριον ἄλλο ἐκπίπτει τῶν ἰδίων πραγμάτων, μηδὲ προσδεχθεῖς.».

²⁵⁴ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 152 (και ἰδίως υποσημ. 26 και 27).

²⁵⁵ Ὅπως εξηγείται εὐστοχα ἀπὸ ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ibidem*, σ. 153. Τὴν τελευταία αἰτία φαίνεται να υπαινίσσεται και ο καν. 17 Ζ' Οικ. Συν., ὅπου αναφέρεται χαρακτηριστικά: «Ὅτι τινὲς τῶν μοναχῶν καταλιπόντες τὰ ἑαυτῶν μοναστήρια, ἐφιέμενοι ἄρχειν, καὶ τὸ ὑπακούειν ἀπαναινώμενοι, ἐγγχειρίζουσι κτίζειν εὐκτηρίους οἴκους, τὰ πρὸς ἀπαρτισμὸν μὴ ἔχοντες», σε: JOANNOU I, σ. 275. Βλ. και σχετικές αναλύσεις τῶν ερμηνευτῶν του κανόνα, σε: ΡΑΛΛΗΣ – ΠΟΤΛΗΣ, τ. 2 (1852), σ. 625-627.

ρεαλιστικά. Έτσι, βασιζόμενοι στην πολιτειακή νομοθεσία²⁵⁶, καθορίζουν στα τυπικά ότι τα περιουσιακά στοιχεία που προσκομίζονται στη Μονή από τους μοναχούς παραμένουν σε αυτή, ως αφιερωθέντα στο Θεό, έστω και αν μετέπειτα ο μοναχός αποχωρούσε για οποιαδήποτε αιτία από το Μοναστήρι. Με αυτό τον τρόπο εξασφαλίζονται αφενός τα περιουσιακά στοιχεία, τα τόσο απαραίτητα για την εξασφάλιση της ύπαρξης της Μονής, και αφετέρου έμμεσα αναγκάζονται οι μοναχοί να μην εγκαταλείπουν τη Μονή της μετανοίας τους²⁵⁷. Στο πλαίσιο ακριβώς αυτό, εντάσσεται και η σχετική πρόβλεψη του αγίου Νείλου για τη Μονή του Μαχαιρά²⁵⁸, πρόβλεψη που σχεδόν αντιγράφεται από το τυπικό της Μονής Ευεργέτιδος²⁵⁹. Συγκεκριμένα, ο Νείλος δεν απαγορεύει ρητά και άμεσα στους μοναχούς της Μονής να την εγκαταλείψουν, αλλά καθορίζει ότι, εάν τυχόν κάποιος μοναχός επιθυμήσει να φύγει από τη Μονή, τότε δεν μπορεί να λάβει ό,τι είχε προσφέρει προηγουμένως σε αυτή, καθώς κάτι τέτοιο θα συνιστούσε ιεροσυλία. Σχετική ή αντίστοιχη πάντως ρύθμιση δεν περιλήφθηκε στην τυπική διαθήκη του αγίου Νεοφύτου για τη Μονή της αγίας Εγκλείστρας στην Πάφο.

§ 21. Υποχρέωση ακτημοσύνης

Από τη μοναχική επαγγελία απορρέει η τρίτη ομολογία, της υποχρέωσης του μοναχού για ακτημοσύνη ή για ισόβια πενία ή ακτησία (*votum paupertatis*). Η ιδέα της ακτημοσύνης, που είναι εντελώς αντίθετη με την ανθρώπινη αξίωση για ιδιοκτησία, ανευρίσκεται ήδη στην Αγία Γραφή²⁶⁰, στους πατέρες της Εκκλησίας²⁶¹, καθώς και στους κανόνες του Μ. Αντωνίου, του Παχωμίου²⁶² και του Μ. Βασιλείου²⁶³.

²⁵⁶ Βλ. κυρίως Nov. 5.4 (έτ. 535) του Ιουστινιανού, όπως ήδη προεκτέθηκε, *supra* (υποσημ. 251).

²⁵⁷ Διεξοδικότερα, βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ibidem*, σ. 154 επ.

²⁵⁸ Μαχαιρά, κεφ. 59, σ. 30/17-23: «Ἄν δέ γέ ποτε, πειρασθεῖς ἐκ δαιμόνων ὁ δούς, οἷα πολλὰ τὰ τῆς αὐτοῦ ἀβουλίας, ἐκστῆναι μὲν τῆς μονῆς βουληθῆ, θελήσῃ δὲ καὶ τὸ δεδωρημένον καὶ θεῶ προσενηνεγμένον ἀποκομίσασθαι, ἀλλὰ μὴ δοτέον αὐτῷ τοῦτο, κἂν ὅ,τι τύχοιεν ὄν· τὸ γὰρ ἅπαξ θεῶ ἐφιερωθέν, ἀναφαίρετον, καὶ ὁ ἀφαιρούμενος, ἱερόσυλος· ὁποῖον δὲ τὸ ἱεροσυλεῖν ἔχει τὸ ἐπιτίμιον πάντες ἴσασι, κἂν ἡμεῖς μὴ λέγειν ἐθέλωμεν.»

²⁵⁹ Ευεργέτιδος, στίχ. 1156-1161: «Ἄν δέ γέ ποτε πειρασθεῖς ἐκ δαιμόνων ὁ δούς, οἷα πολλὰ τὰ τῆς ἀβουλίας, ἐκστῆναι μὲν τῆς μονῆς πειραθῆ, βούλοιο δὲ καὶ τὸ δεδωρημένον ἀποκομίσασθαι, ἀλλὰ μὴ δοτέον αὐτῷ τοῦτο, κἂν ὅ,τι τύχοιεν ὄν· τὸ γὰρ ἅπαξ θεῶ ἐφιερωθέν ἀναφαίρετον, καὶ ὁ ἀφαιρούμενος ἱερόσυλος· ὁποῖον δὲ τὸ ἱεροσυλεῖν ἔχει τὸ ἐπιτίμιον πάντες ἴσασι, κἂν ἡμεῖς μὴ λέγωμεν.», σε: PAUL GAUTIER, «*Le Typikon de la Theotókos Évergétis*», ὁπ.π. (υποσημ. 169), ἐδώ σ. 81.

²⁶⁰ Ματθ. 10:9-10· 6:19-20, 24· Πράξ. 4:32-34.

²⁶¹ Πρβλ. και Μ. Βασιλείου, *Ομιλία προς τους πλουτούντας*, σε: ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ, *ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ*, τ. 6, *ΟΜΙΛΙΑΙ ΚΑΙ ΛΟΓΟΙ*, (εισαγωγή-κείμενο-μτφρ-σχόλια Β. Σ. ΨΕΥΤΟΓΚΑΣ),

Η πολιτειακή νομοθεσία ασχολείται με το ζήτημα της ακτησίας των μοναχών, στο πλαίσιο ειδικά της ικανότητας προς διάθεση περιουσιακών στοιχείων τους, για πρώτη φορά, με τη Νεαρά 5 του Ιουστινιανού²⁶⁴, ενώ οριστικά με τη Νεαρά 123. Έτσι, όποιος θέλει να μονάσει μπορεί, προ της εισόδου του στη Μονή, να διαθέσει την περιουσία του. Αν δεν το πράξει, η περιουσία του περιέρχεται όλη στη Μονή. Όμως, σε περίπτωση που έχει παιδιά, ακόμη και αν δεν έχει κάνει διαθήκη, έχει δικαίωμα να δώσει ένα μέρος στα παιδιά του, ενώ το υπόλοιπο παραμένει στη Μονή. Αν όμως θέλει να μοιράσει όλη την περιουσία του στα παιδιά του, τότε υποχρεούται να συναριθμήσει και τον εαυτό του και να παραχωρήσει στη Μονή το μερίδιό του. Αν πάλι πεθάνει αδιάθετος στη Μονή, τα παιδιά του λαμβάνουν τη νόμιμη μοίρα, ενώ η Μονή την υπόλοιπη περιουσία²⁶⁵. Την ίδια ακριβώς ρύθμιση επαναλαμβάνει και ο κανόνας 6 της

(επιμ. Θ. Ν. ΖΗΣΗΣ, Β. Σ. ΨΕΥΤΟΓΚΑΣ), ΕΠΕ, Θεσσαλονίκη: Πατερικά Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1973, σ. 284-321.

²⁶² Παχωμίου, Εντολές 28 και 29: «Μηδεις έαυτῷ έάσαι μηδέν.» και «Μηδεις έαυτῷ κτήσεται μηδέν...παρεκτός τοῦ ένδύματος...», σε: MIGNE, τ. 40, σ. 952.

²⁶³ Βλ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΥ, *Το δίκαιον των μοναχών*, σ. 174 επ. (με πολλές σχετικές αναφορές και δη στις υποσημ.).

²⁶⁴ Nov. 5.5 (έτ. 535): «Κάκεϊνο δέ προσδιορίζομεν, ὥστε τὸν εἰς μοναστήριον εἰσιέναι βουλόμενον, πρὶν εἰς τὸ μοναστήριον εἰσέλθοι, ἄδειαν ἔχειν τοῖς έαυτοῦ χρῆσθαι καθ' ὃν βούλεται τρόπον. Εἰσελθόντι γάρ συνακολουθήσει πάντως τὰ πράγματα, κἂν εἰ μὴ ῥητῶς εἰσάγειν ταῦτα φήσειε, καὶ οὐκ ἔσται κύριος αὐτῶν οὐκ ἔτι κατ' οὐδένα τρόπον. Εἰ δέ γέ παῖδας ἔχοι, εἰ μὲν ἔτυχεν ἤδη πράγματα τινα δωρησάμενος αὐτοῖς, ἢ κατὰ προγαμιαίαν δωρεὰν καὶ κατὰ προικὸς πρόφασιν ἐπιδύς, καὶ ποιεῖ ταῦτα τὸ τέταρτον τῶν ἐξ ἀδιάθετου τῆς αὐτοῦ περιουσίας, μηδεμίαν ἐπὶ τοῖς λοιποῖς πράγμασιν ἔχέτωσαν μετουσίαν οἱ παῖδες...», σε: KRIEDELII, σ. 31. Βλ. και Αρμενόπουλου, Εξάβιβλος 5.4.2, σ. 287: «Ὁ μέλλων εἰσιέναι εἰς μοναστήριον διατιθέσθω τὰ καθ' έαυτόν πρὸ τῆς εισόδου αὐτοῦ. ἐκεῖ προσκυροῦται τῷ μοναστηρίῳ πάντα τὰ αὐτοῦ, κἂν μὴ ῥητῶς φήσειεν εἰσαγαγεῖν αὐτά, καὶ οὐκέτι ἔσται κατ' οὐδένα τρόπον κύριος αὐτῶν.»

²⁶⁵ Nov. 123.38 (έτ. 546): «Εἰ δέ γυνή ἢ ἄνθρωπος τὸν μοναχικὸν ἐπιλέξεται βίον, καὶ εἰσέλθῃ εἰς τὸ μοναστήριον παίδων οὐχ ὑπόντων, τῷ μοναστηρίῳ, ἐν ᾧ εἰσηλθε, τὰ πράγματα αὐτοῦ διαφέρειν καλεῖτομεν. εἰ δέ τὸ τοιοῦτον πρόσωπον παῖδας ἔχοι, καὶ μὴ πρὶν εἰσέλθῃ εἰς τὸ μοναστήριον περὶ τῶν οικείων πραγμάτων ποιήσει διατύπωσιν, καὶ τὸ νόμιμον μέρος τοῖς παισὶν ἀφορίσει, καὶ οὕτως ἐξέστω αὐτῷ καὶ μετὰ τὸ εἰσελθεῖν εἰς τὸ μοναστήριον τὴν ἰδίαν οὐσίαν εἰς τοὺς ἰδίους διελεῖν παῖδας, οὕτω μέντοι γε, ὥστε μηδὲ ἐπὶ ἐνὶ τῶν έαυτοῦ παίδων ἐλαττώσαι τὸ νόμιμον μέρος. τὸ δέ μὴ δεδομένον τοῖς παισὶ μέρος τῷ μοναστηρίῳ διαφερέτω. Εἰ δέ πᾶσαν τὴν ἰδίαν οὐσίαν μεταξὺ τῶν παίδων διελεῖν βουληθεῖ, τοῦ οικείου αὐτοῦ προσώπου τοῖς παισὶ συναριθμουμένου, ἐν έαυτῷ μέρος πᾶσι τρόποις παρακρατεῖτω, ὀφείλων τῷ δικαίῳ τοῦ μοναστηρίου διαφέρειν. Εἰ δέ ἐν τῷ μοναστηρίῳ διάγων τελευτήσῃ, πρὶν μεταξὺ τῶν οικείων παίδων τὰ ἴδια διανεῖμῃ πράγματα, τὸ μὲν νόμιμον μέρος οἱ παῖδες λήψονται, τὸ δέ λοιπὸν τῆς οὐσίας τῷ μοναστηρίῳ διαφερέτω.» σε: KRIEDELII, σ. 563. Βλ. και Βασ. 4.1.9, σε: SCHETELMA – VAN DER WAL, vol. I, σ. 115. Βλ. και Αρμενόπουλου, Εξάβιβλος 5.4.5-6, σ. 288, ὅπου παρατίθενται οἱ ρυθμίσεις της ανωτέρω Nov. 123.38.

Πρωτοδευτέρας Συνόδου²⁶⁶, η οποία συνιστά και τη μόνη συναφή επί του θέματος εκκλησιαστική διάταξη.

Στην πράξη όμως οι μοναχοί αποκτούσαν περιουσία και μετά την κουρά τους, τη διέθεταν και την εξουσίαζαν. Έτσι, λοιπόν, αργότερα έγινε προσπάθεια εναρμόνισης του επίσημου δικαίου με ό,τι εφαρμοζόταν στην πράξη, με σχετική συμπλήρωση της ιουστινιάνειας νομοθεσίας και μάλιστα με σημαντική μεταρρύθμιση²⁶⁷ εκ μέρους του αυτοκράτορα Λέοντα ΣΤ'²⁶⁸. Ορίζεται πλέον με τη Νεαρά 5²⁶⁹, η οποία συμπληρώθηκε με τη Νεαρά 6²⁷⁰, ότι οι μοναχοί μπορούν να διαθέτουν ελεύθερα και περιουσιακά στοιχεία που απέκτησαν μετά την κουρά τους, υπό την προϋπόθεση όμως ότι κατά την είσοδο στη Μονή αφιέρωσαν σε αυτή μέρος της περιουσίας τους. Σε τυχόν αντίθετη περίπτωση, έχουν τη δυνατότητα να διαθέτουν μόνο τα 2/3 της επικτηθείσας περιουσίας, το δε 1/3 αυτής περιέρχεται στη Μονή. Για τη

²⁶⁶ Καν. 6 Πρωτοδ.: «Οἱ μοναχοὶ οὐδὲν ἴδιον ὀφείλουσιν ἔχειν, πάντα δὲ τὰ αὐτῶν προσκυροῦσθαι τὸ μοναστηρίῳ... Διὸ τοῖς ἐθέλουσι μονάζειν ἄδεια δίδονται περὶ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς διατίθεσθαι πρότερον, καὶ οἷς ἂν βούλοιντο προσώποις, μὴ κεκωλυμένοις δηλονότι παρὰ τοῦ νόμου, τὰ αὐτῶν παραπέμπεσθαι· μετὰ γὰρ τοῖς τὸ μονάσαι, τῶν προσόντων αὐτοῖς ἀπάντων τὸ μοναστήριον ἔχει τὴν κυριότητα, καὶ οὐδὲν περὶ τῶν οἰκειῶν φροντίζειν ἢ διατάττεσθαι τούτοις παρακεχώρηται.», σε: JOANNOU II, σ. 457-459. Βλ. και Αρμενόπουλου, Εξάβιβλος 5.4.4, σ. 288, όπου παρατίθεται η ρύθμιση του καν. 6 της Πρωτοδ. (η οποία εσφαλμένα μνημονεύεται ως καν. 6 της εν Τρούλλω ή Πενθ. Οικ. Συν.). Η αυστηρή διάταξη του καν. 6 της Πρωτοδευτέρας Συνόδου (861) εξακολουθεί να ισχύει και για τους μοναχούς της Εκκλησίας της Ελλάδος (πλην Σάμου και Θράκης), με το Ν. ΓΥΙΔ'/1909, έρχεται δε σε πλήρη αντίθεση τόσο με ελληνικές συνταγματικές διατάξεις όσο και με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, βλ. διεξοδικώς, Α. Α. ΚΟΝΤΗ, *Ο συνταγματικός έλεγχος των διατάξεων του Ν. ΓΥΙΔ'/1909 για την κληρονομική διαδοχή των μοναχών*, Ανάτυπο από τα Νομοκανονικά 2/2015, σ. 137-150, passim, ιδίως όμως σ. 149-150.

²⁶⁷ «Πολλαπλώς σημαντική καινοτομία», χαρακτηρίζεται από τον ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Περιουσία*, σ. 96.

²⁶⁸ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 158-159.

²⁶⁹ Νεαρά 5 Λέοντος Σ' του Σοφού: «...εἰ μὲν ὄφθη κατὰ τὸν καιρὸν ὅτε τὸν μοναστὴν εἴλετο βίον ὁ ἄνθρωπος ἀφιερωσάμενός τι τῇ ἐκκλησίᾳ, εἶναι αὐτῷ περὶ τῶν ὕστερον προσκεκτημένων ἀβίαστον καὶ κυρίαν τὴν γνώμην καθὼς ἂν προαιροῖτο πάντα διοικεῖν. Εἰ δὲ μηδὲν ὅλως κατ' ἀρχὰς τῷ μοναστηρίῳ προεισηνέκεται, τότε διχῆ τὴν ὕπαρξιν τέμνεσθαι τῶν μερίδων τῆς μὲν διμοιρία συγκεφαλαιουμένης, τῆς δὲ τρίτῳ μέρει, καὶ διατίθεσθαι μὲν ὡς ἂν ποτε δόξειεν αὐτῷ περὶ τοῦ διμοίρου τμήματος τὸν μονάζοντα, τὸ τρίτον δὲ ἀποκληροῦσθαι τῷ μοναστηρίῳ...», σε: ΤΡΩΙΑΝΟΣ, σ. 54-61, ἐδῶ σ. 58-60, στ. 88-96. Πρβλ. και Αρμενόπουλου, Εξάβιβλος 5.4.3, σ. 287-288, όπου παρατίθεται η ρύθμιση της Νεαράς 5 Λέοντος ΣΤ' (η οποία εσφαλμένα μνημονεύεται ως πρώτη): «Ἡ δὲ πρώτη νεαρά τοῦ καίσαρος Λεόντος οὕτω φησὶν...».

²⁷⁰ Νεαρά 6 Λέοντος Σ' του Σοφού: «...Μὴ μέντοι καὶ λαμβάνειν αὐτὸν ὅσπερ τὴν εἰς τὸν τοιοῦτον βίον εἰσοδὸν, οὕτω καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ περὶ τῶν οἰκειῶν διατίθεσθαι, ἀλλ' ἐπέχεσθαι τοῦ τὰ ὑπάρχοντα διοικεῖν μέχρις ἂν ἐκεῖνος ὁ καιρὸς ἐπιστῆ καθ' ὃν τὴν νομίμην συμπλήρωσιν ἢ ἡλικία λαμβάνει τοῦ διατίθεσθαι...», σε: ΤΡΩΙΑΝΟΣ, σ. 60-63, ἐδῶ σ. 62, στ. 27-41.

σύνταξη έγκυρης διάταξης τελευταίας βούλησης, προϋπόθεση ήταν η νόμιμη προς τούτο απαιτούμενη ηλικία εκ μέρους του διαθέτη μοναχού²⁷¹. Ο συνδυασμός των δύο διατάξεων, ήτοι της ιουστινιάνειας για την περιουσία των μοναχών προ της κουράς τους και του Λέοντος για εκείνη που απέκτησαν μετά την κουρά τους, ίσχυσε σε όλη τη μεταγενέστερη περίοδο²⁷², συμπεριλήφθηκε δε και στην Εξάβιβλο του Αρμενόπουλου²⁷³.

Η υποχρέωση ακτημοσύνης αναφέρεται συχνά στα μοναστηριακά τυπικά²⁷⁴. Στα τυπικά που γίνεται ρητά λόγος για την υποχρέωση ακτησίας και μάλιστα απαγορεύεται αυστηρά η απόκτηση περιουσιακών στοιχείων εκ μέρους των μοναχών καταλέγονται και τα δύο εξεταζόμενα κυπριακά τυπικά. Ειδικότερα, ο Νείλος καθορίζει ότι, εάν ένας μοναχός αποκτήσει κρυφά από τον προεστώτα κάποια αντικείμενα, ακόμη και ένα μικρό νόμισμα ή καρπό, θα του επιβληθεί επιτίμιο, εάν δε οικειοποιείται κάτι που ανήκει στη Μονή και δεν διορθώνεται, τότε θα εκδιώκεται από τη Μονή²⁷⁵. Ο Νεόφυτος, από την άλλη, υποδεικνύει την ακτημοσύνη, επικαλούμενος την Αγία Γραφή και φέροντας ως παράδειγμα τον εαυτό του, το ύφος του δε είναι περισσότερο πατρικό, παραινετικό και συμβουλευτικό²⁷⁶.

²⁷¹ Δηλαδή το 14ο έτος για τους άνδρες και το 12ο έτος για τις γυναίκες. Η ηλικία δεν μεταβαλλόταν από το γεγονός ότι αρκούσε για την είσοδο στη Μονή το 10ο έτος της ηλικίας. Βλ. σχετικά, ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 159 (και υποσημ. 17), καθώς και ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Περιουσία*, σ. 97 (και ιδίως υποσημ. 14 και 15).

²⁷² Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 160.

²⁷³ Αρμενόπουλου, Εξάβιβλος 5.4.2-6, σ. 287-288, όπου παρατίθενται οι ρυθμίσεις της Νον. 123.38, της Νεαράς 5 Λέοντος ΣΤ', καθώς και του καν. 6 της Πρωτοδευτέρας Συνόδου.

²⁷⁴ Διεξοδικότερα, βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ibidem*, σ. 160 επ.

²⁷⁵ Μαχαιρά, κεφ. 87, σ. 40/10-13: «Καί οι έπικτήσεις δε τινας κτώμενοι λάθρα τοῦ προεστώτος παρά τόν κανόνα τοῦ μοναστηρίου, ἄχρις ὀβολοῦ ἢ ὀπώρας, τῷ επιτιμίῳ ὑποπεσοῦνται, ὁ δὲ νοσφιζόμενος ἀπὸ τῆς μονῆς καί μὴ ἐξομολογούμενος καί διορθούμενος, ἐξάπαντος ἐκδιωχθήσεται.»

²⁷⁶ Διαθήκη Νεοφύτου, κεφ. 10, σ. 80/10-20: «Παντὸς κτήματος ὑλικοῦ ὑπέρτερόν μοι δοκεῖ τὸ τῆς ἀκτημοσύνης χωρίον, ὡς τὴν ἀγιωσύνην ἐκάστοτε σύζυγον περιφέρειν· οὕτω γὰρ καὶ οἱ τὰς ἰδίας ὑπάρξεις ἀποσεισάμενοι προσεκολληθήσαν τοῖς ἀποστόλοις, καθὼς ἡ βίβλος τῶν πράξεων αὐτῶν σαφῶς ὑποτίθεται. Τοῦτο γοῦν τὸ τιμαλφέστατον κτῆμα τῆς ἀγιωσύνης κτησάμενοι, ἀδελφοί, κτῆμα καὶ ζεύγος καὶ ἀρόσιμον γῆν καὶ θρεμμάτων ὄχλησιν μὴ προσκτήσασθε, ἵνα μὴ, τῷ κόσμῳ πλησιάσαντες, τὴν ἡσυχίαν προσαπολέσητε, τὴν ψυχὴν καταβλάψητε, καὶ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ δημοσίου ὑπὲρ κεφαλῆς ὑμῶν ἐπαγάγητε. Ἴδου γὰρ πέντε καὶ πενήκοντα περίπευσαν ἔτη, ἀφ' ὅτου ἡ ἐγκλείστρα αὕτη κατεσκευάσθη, καί, μηδὲν τί βιοτικὸν ὅλως κτησάμενοι, οὐδὲν ἡμᾶς ὑστέρησε κύριος τῶν αὐτοῦ ἀγαθῶν. Καὶ ταῦτα μὲν αἰσίως καὶ καλῶς ἐν τῇ πρώτῃ μου διεθέμην διαθήκη», καθὼς και κεφ. 13, σ. 84/12-14: «Τὴν χαλεπὴν τῆς φιλαργυρίας νόσον μισήσαντες, ὑγιαίνετε ἀκτημοσύνη· ὅσοι γὰρ τὴν νόσον ἐκείνην ἐνόσησαν, τεθνήκασιν ζῶντες· ὑμεῖς δέ, μηδὲν ἴδιον κεκτημένοι ἀργύριον, ἀρκεῖσθε ἐξ ὧν χορηγεῖ θεὸς τῷ κοινοβίῳ.»

ΜΕΡΟΣ Γ΄

ΜΟΝΕΣ

Κεφάλαιο Α΄ ΝΟΜΙΚΗ ΥΠΟΣΤΑΣΗ

§ 22. Οι Μονές ως υποκείμενα δικαίου και ως αντικείμενα

Το ρωμαϊκό δίκαιο δεν είχε διαμορφώσει την έννοια του νομικού προσώπου με τη σημερινή έννοια, παρόλο που αναγνώριζε την ύπαρξη ενώσεων φυσικών προσώπων, όπως τα σωματεία (*corpus/ collegia*) ή την ίδια τη ρωμαϊκή πολιτεία (*populus romanus*), τα οποία αντιμετωπίζονταν ως νομικά πρόσωπα, χωρίς βέβαια να περιγράφονται ως τέτοια²⁷⁷. Η γενική έννοια της νομικής προσωπικότητας δεν ήταν γνωστή στο ρωμαϊκό και βυζαντινό δίκαιο, καθώς είναι προϊόν της νεότερης επιστήμης του δικαίου, αλλά και ο όρος και η έννοια του νομικού προσώπου προέρχονται από τις αρχές του 19ου αιώνα²⁷⁸. Ήδη από τη νομοθεσία του Μ. Κωνσταντίνου οι εκκλησίες έχουν ικανότητα δικαίου, είναι φορείς της εκκλησιαστικής περιουσίας και σαφώς διακρίνονται από τα μέλη τους. Συνεπώς, τόσο η εκκλησιαστική²⁷⁹ όσο και η πολιτειακή²⁸⁰, ιδίως η ιουστινιάνεια και μετά, νομοθεσία αναγνωρίζουν στις Μονές μια ιδιαίτερη, αυθύπαρκτη προσωπικότητα, που ξεχωρίζει από την ένωση προσώπων και συγκλίνει σε μια μορφή ιδρύματος²⁸¹. Μάλιστα, με τις Νεαρές του Ιουστινιανού²⁸² αφενός αναγνωρίζονται

²⁷⁷ Βλ., μεταξύ άλλων, ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ Ε. ...ΧΕΛΜΗ Α, *Ιστορία Δικαίου*, όπ.π. (υποσημ. 4), σ. 109.

²⁷⁸ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Περιουσία*, σ. 266-267. Επίσης, πρβλ. διεξοδικώς ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Η διαπάλη*, σ. 72-75, για το ζήτημα της Εκκλησίας της Ελλάδας ως νομικού προσώπου *in globo* από το 1969, ενώ το 1910 αποκτά, το πρώτον, νομική προσωπικότητα ο ενοριακός ναός. Βλ. ακόμη ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, σ. 78-79. Δεν αποτελεί παρά μια κατασκευή, ένα «πλάσμα δικαίου» (*fictio juris*) η περιένδυση αυτή της εκκλησίας με νομική προσωπικότητα δημοσίου δικαίου. Για τα «πλάσματα δικαίου», βλ. μεταξύ πολλών, ΤΣΑΚΙΡΗ, *Δίκαιο και Ποίηση*, όπ.π. (υποσημ. 162), σ. 109-111.

²⁷⁹ Βλ. καν. 4 της Δ΄ Οικ. Συν. και καν. 1 της Πρωτοδ., σε: JOANNOU I και II, σ. 72 επ. και 447 επ., αντίστοιχα.

²⁸⁰ Όπως ενδεικτικά, βλ. Cod. Just. 1.3.20 (έτ. 434): «Si quis presbyter aut diaconus aut diaconissa aut subdiaconus vel cuiuslibet alterius loci clericus aut monachus aut mulier, quae solitariae vitae dedita est, nullo condito testamento decesserit nec ei parentes utriusque sexus vel liberi vel si qui agnationis cognationisve iure iunguntur vel uxor extiterit, bona, quae and cum vel ad eam pertinuerint, sacrosanctae ecclesiae vel monasterio, cui fuerat destinatus aut destinata, omnifariam socientur. Exceptis his facultatibus, quas forte censibus adscripti vel iuri patronatus subiecti vel curiali condicioni obnoxii clerici vel monachi cuiuscumque sexus relinquunt: nec enim iustum est bona seu peculia, quae aut patrono legibus debentur aut domino possessionis, cui quis eorum fuerat adscriptus, aut ad curias pro tenore dudum latae constitutionis...», σε: PAULUS KRUEGER, όπ.π. (υποσημ. 127), σ. 20.

²⁸¹ Έτσι, ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, *Τυπικά*, σ. 165-166.

οι Μονές ως αυθύπαρκτα υποκείμενα δικαίου με ίδια περιουσία και αφετέρου τα φιλανθρωπικά ιδρύματα (π.χ. πτωχοτροφεία, νοσοκομεία, ξενοδοχεία) εξομοιώνονται στην πράξη με τα Μοναστήρια²⁸³. Δίπλα σε αυτές τις Μονές, με νομική αυθυπαρξία, που ήταν οικονομικές μονάδες²⁸⁴ και ταυτόχρονα υποκείμενα δικαίου, υπήρχαν και Μονές που αποτελούσαν περιουσιακά αντικείμενα, ανήκαν δηλαδή στην περιουσία του κυρίου της γης όπου βρίσκονταν κτισμένες. Εξ απόψεως, λοιπόν, νομικής κατάστασης, οι Μονές διακρίνονται σε δυο κατηγορίες: όσες ανήκαν στον κύριο της γης και αποτελούσαν περιουσιακά του αντικείμενα και όσες διέθεταν μια νομική αυθυπαρξία. Το Μοναστήρι πάντως άλλοτε είναι αντικείμενο και άλλοτε υποκείμενο δικαίου, με τις δύο αυτές μορφές να συνυπάρχουν αρμονικά μέσα στην πλουραλιστική βυζαντινή έννομη τάξη²⁸⁵. Γενικότερα, πάντως οι Μονές, κατά το βυζαντινορωμαϊκό δίκαιο, είχαν μια «εν τοις πράγμασι» νομική υπόσταση, μια αυθύπαρκτη και αυτόνομη προσωπικότητα²⁸⁶.

Από μοναστηριακά τυπικά και ιδίως τα κτητορικά προκύπτει εμφανώς η βούληση των ιδρυτών των Μονών για τη νομική φύση των ιδρύσεών τους. Οι κτήτορες συχνά αναφέρονται στον τρόπο ίδρυσης της Μονής τους. Έτσι, η σύσταση της Μονής είναι, τις περισσότερες φορές, πρωτότυπη με κατάληψη μιας έκτασης γης από τον ιδρυτή και το κτίσιμο του ναού και των κελλιών, ή παράγωγη με απόκτηση από αγοραπωλησία ή με διάταξη τελευταίας βούλησης από τον ιδρυτή ή έναν από τους διαδόχους του²⁸⁷. Στην πρώτη κατηγορία ανήκει η περίπτωση της Μονής της Εγκλείστρας: ο Νεόφυτος, σε ηλικία 25 ετών, βρίσκει το σπήλαιο της Εγκλείστρας σε ήσυχο μέρος κοντά στην Πάφο, αρχίζει να το λαξεύει, κατασκευάζει το κελλί του, τον τάφο του

²⁸² Βλ. κυρίως τις Nov. 5.1 (έτ. 535), 67.1 (έτ. 538) και 131.7 (έτ. 545), σε: KRIEGLI, σ. 28, 321 και 594, αντίστοιχα.

²⁸³ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ibidem*, σ. 166-167 (και ιδιαίτερα υποσημ. 4).

²⁸⁴ Για τη σημασία των Μονών ως οικονομικών μονάδων και μάλιστα από τις σημαντικότερες και πιο ανεπτυγμένες της εποχής τους, με αυξημένο καταμερισμό εργασίας και υψηλή παραγωγικότητα, *Ibidem*, σ. 167 (υποσημ. 9).

²⁸⁵ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Περιουσία*, σ. 270. Για το φαινόμενο του νομικού πλουραλισμού (legal pluralism), βλ. μεταξύ άλλων, ΧΡ. ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ – ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ, *Συγκριτικό Δίκαιο και νομικός πλουραλισμός*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2008, καθώς και Ε. Ν. ΜΟΥΣΤΑΪΡΑ, *Δικαιικές επιρροές στο πλαίσιο του Συγκριτικού Δικαίου*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2013, σ. 75-79, όπου σημειώνεται ότι ο νομικός πλουραλισμός, που ίσχυε σε διάφορες - κυρίως - αυτοκρατορίες και σε διάφορες μορφές, θεωρούνταν αυτονόητος, απλώς συνέβαινε και ίσχυε, καθώς «δεν ήταν μια αφαίρεση, ήταν μια συνήθεια – ένα *habitus*, κατά τον *Pierre Bourdieu*», εδώ σ. 77 in fine.

²⁸⁶ Για μια διεξοδικότερη προσέγγιση, βλ. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, σ. 82-84 (και ιδίως υποσημ. 33-36, καθώς και 45).

²⁸⁷ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 169.

και μικρό ναό, και κάπως έτσι αρχίζει να λειτουργεί η μοναστηριακή ίδρυσή του²⁸⁸. Στη δεύτερη κατηγορία μπορεί να ενταχθεί η περίπτωση της Μονής Μαχαιρά. Ο Νείλος βρίσκει ήδη μια έτοιμη Μονή, την οποία αναλαμβάνει, ως νέος πλέον Ηγούμενος και διάδοχος, από τον προκάτοχό του, τον Ιγνάτιο, με έγγραφη μάλιστα σχετική διάταξη²⁸⁹. Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί ότι υφίστανται και διαθήκες Ηγουμένων Μονών, με τις οποίες ο Ηγούμενος, επιδιώκοντας να ρυθμίσει τα σχετικά με την περιουσία του μετά το θάνατό του, καταλείπει όλη τη Μονή, ως περιουσιακό στοιχείο, στο διάδοχο που ο ίδιος ορίζει, καθιστώντας τον νέο Ηγούμενο και παράλληλα νέο ιδιοκτήτη της Μονής²⁹⁰. Συναφώς, με την τυπική διαθήκη του ο Νεόφυτος αφήνει διάδοχο της Μονής του τον ανεψιό του, τον ιερομόναχο Ησαΐα²⁹¹, κληροδοτώντας του και ολόκληρη τη Μονή της Εγκλείστρας²⁹², ενώ ο Νείλος, προφανώς, κατέστη διάδοχος και νέος Ηγούμενος της Μονής Μαχαιρά με σχετική διάταξη του πρώην Ηγουμένου, όπως προαναφέρθηκε.

²⁸⁸ Διαθήκη Νεοφύτου, κεφ. 5, σ. 77: «Ἐν ἔτει ἐξάκισχιλιοστῶ ἐξακοσιοστῶ ἐξηκοστῶ ἐβδόμῳ, ἰνδικτιῶνος ἐβδόμῃς, μηνὶ ἰουνίῳ εἰκοστῇ τετάρτῃ, ἐν τῇ γεννήσει τοῦ τιμίου προδρόμου, εἰς τὸ ρηθὲν σπήλαιον προσφοιτήσας, ἦν ἐτῶν πέντε καὶ εἴκοσι, ἀνίχνευον δὲ τοῦ τόπου τὸ ἥσυχον μέχρι καὶ τοῦ σεπτεμβρίου μηνός. Ἀπερικτύπητον δὲ καὶ ἀνενόγητον ἐπιγνοὺς τὸ χωρίον, λαξεύειν ἠρξάμην τὸ σπήλαιον καὶ περιευρύνειν αὐτό, καὶ τὰ σαθρόματα αὐτοῦ κατασπᾶν, ἔδρων δὲ τοῦτο ἐν ὄλῳ ἐκείνῳ τῷ ἐνιαυτῷ, μέχρι καὶ τοῦ ἐξῆς σεπτεμβρίου καὶ τῆς ἁγίας ὑψώσεως τοῦ τιμίου σταυροῦ... Κέκληκα δὲ τὸ σπήλαιον κλήσει τοῦ τιμίου σταυροῦ, θυσιαστήριον πῆξας τῶν ἱερῶν τελετῶν, ἵνα μὴ μακρυνθῶ τῆς θείας κοινωνίας τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ χριστοῦ... Κατὰ δὲ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ἡ παφίων ἐχήρευεν ἐκκλησία, καὶ ἐν τῷ ἐβδόμῳ ἔτει τῆς ἐν τῇ ἐγκλείστρα μου παροικίας συνάπτεται ἀνδρὶ τῷ μακαρίῳ ἐκείνῳ βασιλείῳ τῷ κιννάμῳ. Εὐνοίαν δὲ καὶ πίστιν ὅ,τι πολλὴν θεοδηγῆτως πρὸς τὴν ἐμὴν ἐνδειξάμενος ταπεινότητα, οὐκ ἐπαύσατο ἐπὶ τετραετίαν ὅλην ἐρεθίζων με, πῆ μὲν αὐτὸς προσφοιτῶν, πῆ δὲ διὰ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ παραινῶν, ἄχρις οὗ εἰς τὸν τῆς ἱερωσύνης ζυγὸν κατευζεύγησέ με καὶ μαθητὴν σύνοικον ἔχειν ἀνέπεισε, γράψας διὰ σιγιλίου καὶ τὸ ἀρκοῦν σιτηρέσιον. Καὶ ἔκτοτε λοιπὸν ἠρξάντο καὶ τὰ τῆς ἐγκλείστρας πλατύνεσθαι τε καὶ καλλωπίζεσθαι, καὶ τὸ τοῦ κρημοῦ μήκος ἐλαξεύθη καθόλου πρὸς κελλίων οἰκοδομήν. Ἐν δὲ τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ ἔτει τῆς καθείρξεώς μου, ἰστορήθη τελείως ἡ ἐγκλείστρα, καὶ ὁ πλησίον αὐτῆς κρημνός, λαξευθεὶς, τοῦ πανσέπτου σταυροῦ καθιερώθη ναός...».

²⁸⁹ Μαχαιρά, κεφ. 12, σ. 13/15-19: «Διάταξιν ἐκθέμενος ἔγγραφον, εἰς προστασίαν μὲ τῶν ἀδελφῶν ἐξελέξατο, τὸ τῆς προστασίας καὶ τῆς ἡγουμενίας λειτουργήματα ἀναθέμενος. Κἀγὼ τοίνυν, εἰ καὶ φορτικὸν ἴσως δόξειεν τὸ μέλλον ρηθῆσεσθαι, οὐ φορτικὸν δὲ πάντως τοῖς εἰδόσι τὰ κατ' ἐμέ.».

²⁹⁰ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Περιουσία*, σ. 99 επ.

²⁹¹ *Ibidem*, σ. 99-100 (καὶ δη υποσημ. 22).

²⁹² Διαθήκη Νεοφύτου, κεφ. 16, σ. 87/23-24: «...παρατίθημι τόνδε τὸν τόπον τῆς ἁγίας μου ἐγκλείστρας καὶ τοὺς ἐποίκους αὐτῆς, εἴτα τῷ ἀδελφιδῷ μου ἱερομόναχῳ ἡσαΐα καὶ οἰκονόμῳ...».

§ 23. Μονές αυτοδέσποτες, αυτεξούσιες και ελεύθερες

Τα κτητορικά τυπικά περιλαμβάνουν διατάξεις με τις οποίες καθιερώνεται, περιγράφεται και εξοπλίζεται το *αυτοδέσποτο*, *αυτεξούσιο* και *ελεύθερο* της κάθε Μονής²⁹³. Ο θεσμός αυτός, που διαπλάσθηκε από τους ίδιους τους κτήτορες των Μονών προς εξασφάλιση της αυθυπαρξίας και προσωπικότητας των ιδρύσεών τους, εμφανίζεται από τα τέλη του 10ου αιώνα²⁹⁴, σήμαινε δε την πλήρη διοικητική ανεξαρτησία μιας Μονής, η οποία έτσι εξαιρούνταν από οποιαδήποτε εκκλησιαστική ή πολιτειακή εποπτεία, υπαγόμενη απευθείας και μόνο στο Θεό²⁹⁵. Ο ιδρυτής της Μονής προχωρά σε μια πανηγυρική διακήρυξη της ελευθερίας της ίδρυσής του από κάθε εκκλησιαστική και πολιτειακή εξουσία²⁹⁶. Το εν λόγω ελεύθερο και αυτοδέσποτο της Μονής ο κάθε κτήτωρ μεριμνούσε να επικυρώνει με πράξεις του αυτοκράτορα, του πατριάρχη ή και των δύο μαζί, που συχνά μνημονεύονται, περιγράφονται ή παρατίθενται με σχετικά αποσπάσματα στο τυπικό²⁹⁷. Βέβαια, η ανωτέρω ανακήρυξη από μόνη της δεν αρκούσε

²⁹³ Βλ. σχετικά και Ι. ΜΟΥΤΖΟΥΡΗ, «*Τα χαριστικά και ελεύθερα μοναστήρια*» (Α'), Θεολογία 34 (4) 1963, σ. 536-569, (Β'), Θεολογία 35 (1) 1964, σ. 87-123, και (Γ'), Θεολογία 35 (2) 1964, σ. 271-304.

²⁹⁴ Διεξοδικότερα, βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 171 επ., καθώς και ΙΩ. ΜΟΥΤΖΟΥΡΗ, Θ.Η.Ε., τ. 3, σ. 491-493 [*Αυτοδέσποτοι Μοναί*].

²⁹⁵ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Περιουσία*, σ. 176.

²⁹⁶ Όπως εν προκειμένω, πράττει ο άγιος Νείλος. Βλ. Μαχαιρά, κεφ. 9, σ. 12/3-6: «...άλλα και την μέλλουσαν ανοικοδομηθῆναι μονήν παντός προσώπου ἐλευθέραν πεποίηκεν, τόν τε κατά την ἐνορίαν ἀρχιερέα διεκώλυσε δι' ἑτέρου προστάγματος τοῦ μή τινα ἐξουσίαν ἔχειν κατά τῆς μονῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἀσκουμένων μοναχῶν, ἀλλὰ μόνην τὴν ἀναφορᾶν ἔχειν...», κεφ. 19, σ. 15/20-25: «Εἰ δ' ἴσως πειραθῆ τις, ἀπὸ τῶν κατὰ καιρὸν τοὺς οἶακας τῆς ἀγιωτάτης ἐπισκοπῆς ἀναδεξομένων, ἐπιβαλεῖν χεῖρα, προφάσει τοῦ σταυροπηγίου καὶ τῆς ἀναφορᾶς, μὴ εἰσακούεται, ἀλλὰ τὸν κατὰ καιρὸν ἐνεργοῦντα ἐκ προσώπου τοῦ ἀγίου ἡμῶν βασιλέως οἱ ἀδελφοὶ δεηθήσονται, καὶ τὸ παρὸν τυπικὸν αὐτῷ ὑποδείξουσιν, καὶ τὴν ὁρμὴν ἀναστείλῃ τοῦ πειρωμένου κινεῖν τὰ ἀκίνητα.», καθώς και κεφ. 21, σ. 16/5-17: «Ἐντελλόμεθα οὖν πᾶσιν ἀπὸ θεοῦ παντοκράτορος ἐλευθέραν τηρεῖσθαι καὶ ἀκαταδουλώτων τὴν παρ' ἡμῶν ἐκ βάρων ἀνεγερθεῖσαν ἀγίαν ταύτην μονήν, αὐτοδέσποτον καὶ ἰδιοδέσποτον, μηδέ τισιν ὑποκειμένην δικαίως τυχὸν βασιλικοῖς ἢ ἐκκλησιαστικοῖς ἢ προσωπικοῖς, ἀλλ' ὑπὸ μόνῳ θεῷ καὶ τῇ ἀχράντῳ αὐτοῦ μητρὶ, καὶ ὑπὸ τοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν ἡγουμενεύοντος ἐφορᾶσθαι καὶ διεξάγεσθαι καὶ κυβερναῖσθαι καὶ διθύνεσθαι. εἰ δὲ καὶ τις βουλευθεῖ ποτέ, καθ' οἰοδήτινα τρόπον ἐν οἰφδήποτε χρόνῳ, καταδουλώσασθαι ταύτην ἢ ὑπαγαγέσθαι ἢ ὑπ' ἐξουσίαν τινὸς ποιήσασθαι, οἷος ἂν καὶ ἐστὶ τῶν πάντων ἀνθρώπων, ὁ τοῦτο τολμήσας ἔνοχος ἔστω τῷ θεῷ σώματι καὶ αἵματι τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ, καὶ τὴν ἀγνήν θεομήτορα ἀντίδικον καὶ πολέμιον ἔξει ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως, αὕτη δὲ ἡ μονὴ πάλιν ἐλευθέρᾳ πάσης ἐξουσίας ἀνθρώπων διαμείνη.».

²⁹⁷ Μαχαιρά, κεφ. 9, σ. 11/25-12/4: «Ὁ δὲ, καὶ τῆς δεήσεως αὐτῶν ὑπακούσας, ὁ φιλόχριστος τῷ ὄντι καὶ χριστομίμητος, ὁ αὐτοκράτωρ καὶ πορφυρογέννητος κύρις μανουὴλ ὁ κομνηνός, ἐπεχορήγησεν τούτοις διὰ θεοῦ καὶ προσκυνητοῦ ὀρισμοῦ τοῦ ἐτησίως λαμβάνειν νομίσματα τρικέφαλα πενήκοντα· ἀλλὰ καὶ τὸ ὄρος καὶ τὰ πέριξ

και πρακτικά δεν σήμαινε τίποτα, εφόσον δεν συνοδεύονταν από αντίστοιχες πολιτειακές και εκκλησιαστικές πράξεις²⁹⁸. Το αυτοδιοίκητο και αυτοδέσποτο μιας Μονής²⁹⁹, χρονικά, διαρκούσε από τη διακήρυξή του και ιδίως από την έκδοση της πολιτειακής ή εκκλησιαστικής πράξης έως τη συντέλεια, το τέλος του κόσμου. Κατά κανόνα, οι διατάξεις αυτές συμπληρώνονται με κατάρτες και αναθεματισμούς κατά εκείνων που θα προσέβαλλαν το αυτοδέσποτο³⁰⁰. Ουσιαστικά, πάντως, το αυτοδέσποτο δεν ενεργοποιείται όσο ζει ο ιδρυτής της Μονής, καθώς τη θεωρεί ως ιδιοκτησία του³⁰¹.

Ο θεσμός του αυτοδεσπότη³⁰² δημιουργεί εύλογες αμφιβολίες για την κανονικότητα των σχετικών ρυθμίσεων. Η αφαίρεση κάθε εξουσίας του επιχώριου Επισκόπου πάνω στις Μονές της Επαρχίας του φαίνεται να έρχεται σε ευθεία αντίθεση αφενός με κανονικές διατάξεις Οικουμενικών Συνόδων³⁰³, που αναλύουν γνωστές αρχές της ιουστινιάνειας ήδη νομοθεσίας, και αφετέρου με πολιτειακές ρυθμίσεις. Ειδικότερα, με Νεαρά του Αλεξίου Α΄ Κομνηνού, ορίστηκε ότι ο εκάστοτε Πατριάρχης έχει το δικαίωμα να ερευνά και να διορθώνει σε όλα τα υπαγόμενα σε αυτόν Μοναστήρια, ακόμη και στα ελεύθερα και αυτεξούσια, τα *ψυχικά σφάλματα* των μοναχών, δηλαδή να τιμωρεί τα εκκλησιαστικά αδικήματα³⁰⁴. Βέβαια, τα ελεύθερα Μοναστήρια δεν ήταν

αὐτοῦ δωρεὰν ἐπεχαρίσατο· ἀλλὰ καὶ τὴν μέλλουσαν ἀνοικοδομηθῆναι μονὴν παντὸς προσώπου ἐλευθέραν πεποιήκεν...». Περαιτέρω, μνημονεύονται και χρυσόβουλλα των αυτοκρατόρων Ισαακίου του Αγγέλου και Αλεξίου του Αγγέλου, βλ. Μαχαιρά, κεφ. 22-23, σ. 16-17.

²⁹⁸ Συστατική πράξη του αυτοδεσπότη της Μονής δεν αποτελεί η πανηγυρική διάταξη του κτητορικού της τυπικού, αλλά η πολιτειακή πράξη που ανακηρύσσει ή αναγνωρίζει το αυτοδέσποτο, την οποία συνήθως επικυρώνει η εκκλησιαστική αρχή, βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Περιουσία*, σ. 174-175 (και κυρίως υποσημ. 3).

²⁹⁹ Για τα είδη και τις διακρίσεις γενικά των Μονών, βλ. κυρίως ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Περιουσία*, σ. 27 επ., ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Τυπικά*, σ. 174, καθώς και ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, σ. 96 επ. Πρβλ. και ΔΑΣΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *όπ.π.* (υποσημ. 187), σ. 66.

³⁰⁰ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 176.

³⁰¹ *Ibidem*, σ. 176-177.

³⁰² «*Ιδιοδέσποτο*» κατά τον ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟ, σ. 148. Για τις αυτεξούσιες, αυτοδέσποτες και ελεύθερες Μονές, βλ. συναφώς και ΑΙΜΙΛΙΑΝΟΥ (μοναχού Σιμωνοπετρίτη), *Τα Αυτοδέσποτα και Ελεύθερα Μοναστήρια σύμφωνα με τα Βυζαντινά Μοναστηριακά Τυπικά*, Διπλωματική Εργασία, Θεσσαλονίκη, 2013, ιδίως σ. 105 επ. και 107 επ., αναφορικά με τις Μονές Μαχαιρά και αγίου Νεοφύτου, αντίστοιχα.

³⁰³ Καν. 4 και 24 Δ΄ Οικ., 49 Πενθ. Οικ., 13 Ζ΄ Οικ. και 1 Πρωτοδ., σε: ΙΟΑΝΝΟΥ Ι και ΙΙ, σ. 72 επ., 88, 187, 268-269 και 447 επ., αντίστοιχα, σύμφωνα με τους οποίους, οι μοναχοί και οι Μονές υπάγονται στους επιχώριους Επισκόπους, οι Μονές δε ιδρύονται μόνο μετά από σχετική άδειά τους. Καθιερώνεται έτσι το επισκοποκεντρικό σύστημα και στο μοναχισμό.

³⁰⁴ Νεαρά Αλεξίου Α΄ Κομνηνού (έτ. 1096): «...Τὴν ἐπιτήρησιν καὶ διόρθωσιν τῶν ψυχικῶν σφαλμάτων ἀναμφίβολον ἔχειν...καὶ ἐπὶ τοῖς ἐλευθέροις μοναστηρίοις...δίκαιον γὰρ κέκτηται εἰσερχεσθαι, καὶ ἀναψηλαφᾶν τὰ

αντικανονικά, εφόσον διατηρούνταν τα *επισκοπικά δίκαια* του οικείου Επισκόπου (όπως η ανάκριση των ψυχικών σφαλμάτων των μοναχών, η επιτήρηση των διοικούντων τη Μονή, η αναφορά του ονόματος του επιχώριου Επισκόπου στις λειτουργίες και η σφράγιση του Ηγουμένου)³⁰⁵. Έτσι, λοιπόν, πολλά τυπικά, για να αποφύγουν τυχόν ζητήματα κανονικότητας, μνημονεύουν τα «κανονικά δίκαια» του Επισκόπου, επιδιώκοντας αφενός να νομιμοποιήσουν ως κανονική τη Μονή και αφετέρου να καθορίσουν επακριβώς και μάλλον να περιορίσουν τα δικαιώματα του επιχώριου Επισκόπου σε εκείνα ακριβώς τα θέματα που δεν αντιτίθενται στο ιδιοδέσποτο των Μονών. Ειδικώς, ο άγιος Νείλος περιγράφει και καθορίζει στο τυπικό του μόνο την αναφορά του Επισκόπου στις ιερές ακολουθίες³⁰⁶. Ακόμη, περιγράφει και τη δική του προχείριση ως Ηγουμένου από τον τότε Επίσκοπο Νικήτα Αγιοστεφανίτη³⁰⁷. Ζήτημα παραμένει όμως εάν τούτο συνεχίστηκε και για τους επόμενους Ηγουμένους, τους οποίους εκλέγουν πλέον οι μοναχοί³⁰⁸. Στην τυπική διαθήκη του αγίου Νεοφύτου δεν ανευρίσκεται καμία αναφορά του στον εξετασθέντα θεσμό.

§ 24. Επίτροποι ή έφοροι ή αντιλαμβανόμενοι Μονών

Παράλληλα με την ανακήρυξη των Μονών ως αυτοδεσπότην και αυτεξουσίαν, πολλοί ιδρυτές Μονών προβαίνουν στην ανάθεση σε κάποιο πρόσωπο της εφορείας της ίδρυσής τους³⁰⁹. Πρόκειται για τον έτερο θεσμό που διέπλεσαν, από το 10ο αιώνα και μετά, οι κτήτορες των Μονών, προς περιφρούρηση της αυθυπαρξίας και της προσωπικότητας των Μονών τους³¹⁰. Το πρόσωπο αυτό προορίζεται για την εξασφάλιση, μετά το θάνατο του ιδρυτή, της συνέχισης του έργου του, της διατήρησης της αυθυπαρξίας και ελευθερίας της Μονής, καθώς και της συνετής

ψυχικά σφάλματα, καί...κάν τε βασιλικά καί αὐτοδέσποτα...», σε: ΡΑΛΛΗΣ – ΠΟΤΛΗΣ, τ. 2 (1852), σ. 634/21 – 636/30, εδώ σ. 634/26 - 635/3.

³⁰⁵ Στο συμπέρασμα αυτό καταλήγει το 12ο αιώνα ο Θεόδωρος Βαλσαμών στην ερμηνεία του τού καν. 1 της Πρωτοδευτέρας Συνόδου, στηριζόμενος σε συναφή πολιτειακή νομοθεσία, βλ. σε: ΡΑΛΛΗΣ – ΠΟΤΛΗΣ, τ. 2 (1852), σ. 650-653, ιδίως σ. 650/30 - 651/6 και κυρίως σ. 651/32 - 652/6. Βλ. και ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 177-181 και ιδιαίτερα σ. 178-179 (και υποσημ. 47-50).

³⁰⁶ Μαχαιρά, κεφ. 9, σ. 12/4-6: «...τόν τε κατὰ τὴν ἐνορίαν ἀρχιερέα...ἀλλὰ μόνην τὴν ἀναφορᾶν ἔχειν...».

³⁰⁷ Μαχαιρά, κεφ. 18, σ. 15/15-19: «...αὐτὸς ἡμῖν καὶ τὴν προχείρισιν δέδωκεν ...».

³⁰⁸ Αν και κάτι τέτοιο θεωρεί δεδομένο ο ΜΟΥΤΖΟΥΡΗΣ, «*Τα χαριστικά και ελεύθερα μοναστήρια*» (Γ'), Θεολογία 35 (2) 1964, σ. 271-304, εδώ σ. 272.

³⁰⁹ Διεξοδικότερα, βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ibidem*, σ. 182 επ.

³¹⁰ *Ibidem*, σ. 171.

και καλής λειτουργίας της. Συνήθως ονομάζεται *έφορος* ή *επίτροπος*³¹¹ ή *αντιλαμβανόμενος* της Μονής³¹². Κατά κανόνα, τα πρόσωπα που επιφορτίζονται με την επίβλεψη της Μονής είναι στενοί συγγενείς του ιδρυτή ή γνωστοί δημόσιοι άνδρες, όπως ανώτατοι αξιωματούχοι, ή και τα δύο μαζί, ακόμη και ο αυτοκράτορας³¹³. Επίτροποι όμως δεν μπορούν να οριστούν οι Ηγούμενοι των Μονών. Όταν όμως ο ιδρυτής έχει ιδρύσει ανδρική και γυναικεία Μονή, τότε μπορεί να διορίσει ως επίτροπο ή έφορο της γυναικείας Μονής τον Ηγούμενο της ανδρικής³¹⁴. Διορίζεται κατά κανόνα ένας επίτροπος, μπορεί όμως να οριστούν, κατ' εξαίρεση, και περισσότεροι³¹⁵. Το αξίωμα του επιτρόπου είναι ισόβιο, κληρονομητό, ακόμη και μεταβιβαστό με διάταξη τελευταίας βούλησης³¹⁶. Δύναται ακόμη ο ιδρυτής να ορίσει μια σειρά προσώπων που θα ασκήσουν διαδοχικά την εφορεία της Μονής μετά το θάνατό του. Ποικίλλουν ακόμα και οι αρμοδιότητες που αναλαμβάνει ο έφορος. Έτσι, η εφορεία διακυμαίνεται από μια απλή σχέση προστασίας χωρίς έτερα, προσοδοφόρα ή αξιοποιήσιμα, δικαιώματα, ένα είδος «*ψιλής εφορείας*», έως ένα κυριαρχικό δικαίωμα, κληρονομητό εντός της οικογένειας του ιδρυτή, με εισοδήματα και άλλες απολαβές, ένα οιονεί κτητορικό δικαίωμα³¹⁷. Στην πρώτη μορφή, της ψιλής εφορείας, δύναται να ενταχθούν οι περιπτώσεις που η Μονή «*ανατίθεται*» στην επίβλεψη και αντίληψη του εκάστοτε αυτοκράτορα ή της τοπικής πολιτειακής αρχής, προς εκφοβισμό κυρίως των επίδοξων σφετεριστών της περιουσίας της Μονής. Τέτοιες περιπτώσεις είναι τόσο το τυπικό του Μαχαιρά,

³¹¹ Στα εξεταζόμενα τυπικά καλείται *επίτροπος*, βλ. Μαχαιρά, κεφ. 159-160: σ. 61. Διαθήκη Νεοφύτου, κεφ. 7: σ. 78. Σημειώνεται πάντως ότι δεν πρέπει να συγχέεται ο εξεταζόμενος θεσμός με την επιτροπεία οποιουδήποτε προσώπου εκ μέρους των μοναχών, ζήτημα που απαγορεύεται από το επίσημο, εκκλησιαστικό και πολιτειακό, δίκαιο, το οποίο πέρασε και στην Εξάβιβλο. Βλ. σχετικά, Αρμενόπουλου Εξάβιβλος 5.12.22, σ. 336: «Ότι οί *ἐπίσκοποι* καί οί *μοναχοί* οὐ συγχωροῦνται κατὰ τινά τρόπον *ἐπίτροποι* ἢ *κουράτωρες* γίνεσθαι.»

³¹² Για την εποπτεία αυτή επί της διοίκησης της Μονής και ειδικά για τα προβλεπόμενα στη Μονή Χριστού Πανοικτήρημονος, βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Περιουσία*, σ. 177-179 και υποσημ. 14 και 17, αντίστοιχα.

³¹³ Τον βασιλέα και αυτοκράτορα σκέφτηκε να ορίσει ως επίτροπο της Μονής ο Νείλος, καθώς και όσους μετά από αυτόν θα λάβουν τα «*ρωμαϊκά σκῆπτρα*», βλ. Μαχαιρά, κεφ. 160: σ. 61/8-12.

³¹⁴ Όπως εν προκειμένω, πράττει ο Νείλος για τη γυναικεία Μονή που ίδρυσε ο ίδιος στην Ταμασό, τα ίχνη της οποίας δεν σώζονται. Βλ. Μαχαιρά, κεφ. 169, σ. 64: «...ἀνεγείραμεν ἐξ αὐτῶν τῶν κρηπίδων ἱερὸν φροντιστήριον γυναικεῖον ἐν ταμασίᾳ, καὶ ἀπηρτίσθη ἐφ' ἅπασιν...κανόνα τε ἠκριβωμένον ταῖς μοναχαῖς πρὸς ἄσκησιν ἐγγράφως ἐξεθέμεθα, καὶ τὸν τιμώτατον καθηγούμενον τὸν μετ' ἐμὲ ἐνεστησάμην ἐπίτροπον σὺν τῷ εὐλαβεστάτῳ ἱερομονάχῳ κυρῷ νεοφύτῳ, ἐπιτηρεῖν καὶ διυθύνειν, καὶ συνευδοκεῖν ἐφ' ἅπασι, τὸ τοῦ θεοῦ ἱερὸν ποίμνιον, καθὼς ἐγγράφως διωρισάμην.»

³¹⁵ Όπως μάλλον συνέβη από το Νείλο για τη Μονή στην Ταμασό, *Αυτόθι*.

³¹⁶ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 184.

³¹⁷ *Ibidem*, σ. 185 (και υποσημ. 17).

όπου, όπως ήδη είδαμε, επίτροπος ορίζεται ο αυτοκράτορας³¹⁸, αλλά καλούνται προς βοήθεια των μοναχών και οι τοπικοί άρχοντες της Κύπρου³¹⁹, όσο και το τυπικό του Νεοφύτου, με το οποίο επίτροπος μετά τον Θεό ορίζεται ο ρήγας της Κύπρου³²⁰. Το αξίωμα ή καλύτερα διακόνημα του επιτρόπου είναι τιμητικό και παρέχεται αμισθί. Αντί δε για μισθό πολλές φορές προνοείται από τον κτήτορα σειρά τιμητικών δικαιωμάτων, όπως μνημόνευση του ονόματος του επιτρόπου στις ιερές ακολουθίες, η αναγραφή του στα δίπτυχα της Μονής, ακόμη και η ταφή του στη Μονή. Στα κυπριακά τυπικά προβλέπεται η μνημόνευση μόνο του ονόματος του επιτρόπου³²¹.

§ 25. Δικαστική εκπροσώπηση των Μονών

Στη βυζαντινή εποχή, οι κληρικοί και οι μοναχοί απολάμβαναν του *privilegium fori*, του προνομίου δηλαδή για ιδιωτικές διαφορές να δικάζονται από προϊστάμενες εκκλησιαστικές αρχές³²². Έτσι, σύμφωνα με τη Νεαρά 123 του Ιουστινιανού³²³, κάθε αγωγή κατά κληρικού ή μοναχού εκδικάζεται πρώτα ενώπιον του αρμόδιου Επισκόπου³²⁴. Κατά της απόφασής του, επιτρέπεται έφεση ενώπιον των πολιτειακών δικαστηρίων. Με Νεαρά του έτους 629 του

³¹⁸ Μαχαιρά, κεφ. 160, σ. 61/9-13: «Ένίστημι δὲ ἐπίτροπον τὸν ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ ἀληθῶς βασιλεύοντα μέγιστον ἡμῶν βασιλέα καὶ αὐτοκράτορα...συν αὐτῷ δὲ καὶ τοὺς μετ' αὐτὸν ἐκ θεοῦ δικαιωθησομένους τὰ ρωμαϊκὰ σκῆπτρα, ὅπως τῶν ἐμῶν ἀντιλαμβάνονται πατέρων καὶ ἀδελφῶν καὶ περιέπωσι τὴν μονὴν διὰ ψυχικὸν αὐτῶν ἔλεος καὶ μισθόν.».

³¹⁹ Μαχαιρά, κεφ. 161, σ. 61/15-25: «Ἄλλὰ καὶ τοὺς κατὰ τὴν ἡμέραν ταῖς τῆς νήσου ταύτης ἀρχαῖς διαλάμποντας ἐνορκῶ εἰς τὸν κύριον ἡμῶν ἰησοῦν χριστὸν καὶ εἰς τὴν ἄχραντον αὐτοῦ μητέρα, ἵνα, εἴπερ οἱ μοναχοὶ προσέλθοιεν τούτοις καὶ τὴν παροῦσαν τυπικὴν διάταξιν ἐμφανίζοιεν καὶ λέγοιεν ἀδικεῖσθαι παρά τινων, ἐπεξέρχονται τῷ ἀδικοῦντι καὶ ἀναστέλλωσι τὴν τούτου ὁρμὴν...».

³²⁰ Διαθήκη Νεοφύτου, κεφ. 7, «Περὶ τοῦ τῆς κύπρου ρηγῶς καὶ ἐπιτρόπου τῆς παρούσης ἐγκλείστρας», σ. 78-79: «...Ἄλλὰ καί, ὡς ἐπίτροπος μετὰ θεόν, κηδέσθω παρακαλῶ τῆς ἀγίας μου ταύτης ἐγκλείστρας...». Πρόκειται για τον Ούγο Α' (1205-1218).

³²¹ Μαχαιρά, κεφ. 161: σ. 61/24-25: «...τούτου γὰρ ἔνεκα καὶ μνημονεύεσθαι τούτους τετύπωται...». Διαθήκη Νεοφύτου, κεφ. 7: σ. 78/20-21: «...αἰδίων καὶ τὸ μνημόσυνον ἕξεις πρὸς τῆς ἀγίας μου ἐγκλείστρας...».

³²² Αναλυτικότερα, βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Μαθήματα*, σ. 257 επ. και 269 επ. Το προνόμιο πάντως αυτό κληρικών και μοναχών δεν αναγνωρίζεται πια σήμερα, *Ibidem*, σ. 263.

³²³ Nov. 123.8 και 21-23 (έτ. 546), αλλά και Nov. 79.1 (έτ. 539) και 83.1 (έτ. 539), για το κείμενο των οποίων, βλ. SCHOELL RUDOLFUS – KROLL GUILIELMUS, σ. 601 και 609-612, καθώς και 388-389 και 410-411, αντίστοιχα.

³²⁴ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 189.

Ηρακλείου³²⁵ διευρύνθηκε περισσότερο η εκκλησιαστική δικαιοδοσία σε κληρικούς και μοναχούς, ώστε η έφεση κατά της απόφασης του Επισκόπου δικάζεται από τον προϊστάμενο Μητροπολίτη του και η έφεση κατά του Μητροπολίτη από τον Πατριάρχη, όπως και ότι η εκτέλεση της απόφασης εναπόκειται στο εκκλησιαστικό δικαστήριο που εκδίκασε την υπόθεση. Αν και η ανωτέρω Νεαρά του Ηρακλείου δεν συμπεριλήφθηκε στα Βασιλικά³²⁶, έτυχε όμως εφαρμογής³²⁷ καθ' όλη τη βυζαντινή περίοδο³²⁸. Συνεπώς, οι μοναχοί και οι Μονές δύνανται να ενάγουν και να ενάγονται στα πολιτειακά ή/ και τα εκκλησιαστικά δικαστήρια, οι δε μοναχοί δύνανται να παρίστανται στα δικαστήρια αυτοπροσώπως ή με εντολέα³²⁹.

Τα μοναστηριακά τυπικά δεν ασχολούνται ιδιαίτερα με τα προαναφερθέντα δικονομικά ζητήματα, παρά μόνο με τη δικαστική εξουσία εντός της Μονής, φορέας της οποίας είναι ο εκάστοτε Ηγούμενος της Μονής³³⁰. Μια μικρή μόνο ομάδα τυπικών αρκείται να αναθέτει έμμεσα την επικουρία και τη δικαστική αντίληψη των Μονών σε επιτρόπους ή εφόρους³³¹. Στην ομάδα αυτή θα μπορούσαν να ενταχθούν και τα δύο κυπριακά τυπικά³³². Ειδικά, για τη Μονή της αγίας

³²⁵ Nov. XXV (Έν όνόματι τοῦ δεσπότου ἰησοῦ χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν ἠράκλειος καὶ ἠράκλειος νέος κωνσταντῖνος πιστοὶ ἐν χριστῷ βασιλεῖς σεργίῳ τῷ ἀγιωτάτῳ καὶ μακαριωτάτῳ ἀρχιεπισκόπῳ ταύτης τῆς εὐδαίμονος πόλεως καὶ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ, ἐτ. 629) Νόμος βεβαιῶν τοῖς ὀσιοτάτοις ἐπισκόποις καὶ τοῖς θεοφιλεστάτοις κληρικοῖς καὶ μονάζουσι τὰ παρὰ τῶν προβεβασιλευκότων αὐτοῖς δεδορημένα προνόμια περὶ τοῦ πῶς δεῖ ἐνάγεσθαι χρηματικῶς τε καὶ ἐγκληματικῶς· προστιθεὶς ἐκ καινῆς, ὥστε μηδεμίαν πάροδον κατ' αὐτῶν ἔχειν πολιτικούς ἢ στρατιωτικούς ἄρχοντας. Για το κείμενό της, βλ. σε: C. E. ZACHARIAE A LINGENTHAL, (επιμ.), *Jus Graeco-romanum, Pars III, Novellae Constitutiones*, T.O. Weigel, Lipsiae, 1857, σ. 44-48.

³²⁶ Πρβλ. σχετικές διατάξεις που επαναλαμβάνουν την ιουστινιάνεια νομοθεσία, Βασ. 3.1.14 = Nov. 123.8: «Ἄλλ' οὐδὲ ὑπὲρ τινος χρηματικῆς ἢ ἐγκληματικῆς αἰτίας ἐπίσκοπον πρὸς ἄρχοντα πολιτικὸν ἢ στρατιωτικὸν ἄκοντα ἢ διάγεσθαι ἢ παρίστασθαι δίχα βασιλικῆς κελεύσεως συγχωροῦμεν...», και Βασ. 3.1.37 = Nov. 123.21: «Εἰ τις κατὰ τινος κληρικοῦ ἢ μοναχοῦ ἢ διακονίσεως ἢ μοναστρίας ἢ ἀσκητρίας ἔχει τινὰ ἀγωγὴν, διδασκέτω πρότερον τὸν ἐπίσκοπον, ᾧ τινος τούτων ἕκαστος ὑπόκειται, ὁ δὲ τὸ πρᾶγμα μεταξὺ αὐτῶν διακρινέτω...», σε: SCHETELMA – VAN DER WAL, vol. I, σ. 87 επ. και σ. 97 επ., αντίστοιχα.

³²⁷ Πρβλ. και Αρμενόπουλου, Εξάβιβλος· ἕτεροι τίτλοι διάφοροι Δ' 12-15, σ. 382-383.

³²⁸ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ibidem*, σ. 190.

³²⁹ Nov. 123.27 (ἐτ. 546): «...τοῖς δὲ μοναχοῖς ἐξέστω εἴτε δι' ἑαυτῶν εἴτε δι' ἐντολέων τὰς ἰδίας ἢ τὰς τοῦ μοναστηρίου δίκας πράττειν...», σε: SCHOELL RUDOLFUS – KROLL GUILIELMUS, σ. 614.

³³⁰ Για τη δικαστική εξουσία στις Μονές, βλ. παρακάτω § 32 επ.: σ. 99 επ.

³³¹ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ibidem*, σ. 190-191.

³³² Μαχαιρά, κεφ. 161, σ. 61/17-19: «...ἵνα, εἶπερ οἱ μοναχοὶ προσέλθοιεν τούτοις καὶ τὴν παροῦσαν τυπικὴν διάταξιν ἐμφανίζοιεν καὶ λέγοιεν ἀδικεῖσθαι παρὰ τινων, ἐπεξέρχονται τῷ ἀδικοῦντι καὶ ἀναπέλλωσι τὴν τούτου ὀρμὴν...». Διαθήκη Νεοφύτου, κεφ. 7, σ. 78/17-19: «...καὶ ὅτε πλεονεκτικὸν τί πρὸς αὐτὴν ἀνακάμψει ἀδίκημα παρὰ τινος στερεωτέρου πρὸς θλίψιν τῶν ἀδελφῶν, ποιήσεις μετὰ θεὸν τὴν ἐκδίκησιν ἐν τάχει, ὡς δυνατὸς πρὸς θεοῦ, καὶ ὁ μισθός, παρὰ θεοῦ, ψυχῆς ἔστω σοι σωτηρία.».

Εγκλείστρας, η δικαστική της βοήθεια και επικουρεία ανατίθεται στον ρήγα της Κύπρου. Επιπρόσθετα, ειδικές διατάξεις για το ζήτημα αφιερώνονται στο τυπικό του Μιχαήλ Ατταλειάτη, ο οποίος υπήρξε νομικός και δικαστής. Στο εν λόγω τυπικό, του 1077, προβλέπεται μέχρι και ιδιαίτερο κεφάλαιο υπό τον τίτλο «*περι δίκης*»³³³.

³³³ Ο Ατταλειάτης ορίζει ότι, για να ξεκινήσει δικαστικός αγώνας εναντίον της Μονής, ο *λίβελλος* πρέπει να περιέχει το όνομα του ενάγοντος και τη φράση «*κινῶ κατὰ τῆς κληρονομίας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ*». Αναθέτει δε στον εκάστοτε *έπαρχο* της Κωνσταντινούπολης την «*έπικουρία και τὴν ἐν ταῖς δίκαις ἀντιποίησιν*» της Μονής, γι' αυτό ο *έπαρχος* μνημονεύεται στις ιερές ακολουθίες και λαμβάνει από τη Μονή πέντε νομίσματα, ενώ άλλο προνόμιο δεν του αναγνωρίζεται. Με τον τρόπο αυτό, ο κτήτωρ προσπαθεί να προστατεύσει τη Μονή του από εύκολες καταγγελίες εναντίον της, ιδίως για περιουσιακά ζητήματα, αλλά και να της εξασφαλίσει την καλύτερη νομική προστασία. Βλ. PAUL GAUTIER, «*La Diataxis de Michel Attaliate*», όπ.π. (υποσημ. 208), εδῶ σ. 67-69 και στίχ. 841-861.

Κεφάλαιο Β΄ ΟΡΓΑΝΩΣΗ

§ 26. Ηγούμενος

Ο Ηγούμενος, ως προϊστάμενος της μοναστηριακής αδελφότητας, ποιμένας και πατέρας των μοναχών, βρίσκεται στην κορυφή της διοικητικής πυραμίδας της Μονής³³⁴. Η θέση του προσομοιάζει με εκείνη του απόλυτου άρχοντα. Στο πρόσωπο του *Ηγουμένου* ή *προεστώτος* ή *καθηγουμένου* συγκεντρώνονται όλες οι εξουσίες³³⁵. Ασκει τη νομοθετική εξουσία εντός των ορίων των Ιερών Κανόνων και των νόμων, διοικεί όλη τη Μονή και την περιουσία της, έχει την εποπτεία κάθε οργάνου και κάθε μέλους της αδελφότητας, και ασκει τη δικαστική εξουσία, δηλαδή ελέγχει κάθε παράπτωμα και επιβάλλει κανονικές ποινές³³⁶. Η πολιτειακή και εκκλησιαστική νομοθεσία ασχολείται, ως επί το πλείστον, μόνο με τον Ηγούμενο, ως βασικού οργάνου διοίκησης κάθε Μονής. Η εκλογή του γίνεται από τη μοναχική αδελφότητα, ομόφωνα ή με πλειονοψηφία των μελών της, όλων ή κάποιου μέρους της. Ο εκλεγμένος Ηγούμενος «*προβάλλεται*» και από τον Επίσκοπο, που επικυρώνει έτσι την εκλογή του. Το αξίωμά του είναι ισόβιο³³⁷. Οι εν λόγω διατάξεις ίσχυσαν χωρίς εξαιρέσεις, δεν υπήρχε δηλαδή κάποια εξαίρεση

³³⁴ Προχείρως, βλ. Ι. Ι. ΚΟΤΣΩΝΗ, Θ.Η.Ε., τ. 6, σ. 5-7 [*Ηγούμενος*].

³³⁵ Διεξοδικότερα, βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 193 επ.

³³⁶ Ο Ηγούμενος δεν είναι μόνο ο προϊστάμενος της αδελφότητας, ποιμένας και πατέρας των μοναχών, αλλά σε αυτόν ανήκουν όλες οι αρμοδιότητες και εξουσίες, καθώς και η διοίκηση της μοναστηριακής περιουσίας. Η θέση του εντός της Μονής είναι «*η θέση ενός primus solus*», βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Περιουσία*, σ. 147-148. Για τη δικαστική εξουσία στις Μονές, βλ. παρακάτω § 32 και 33: σ. 99 επ.

³³⁷ Βλ. κυρίως Nov. 5.9 (έτ. 535): «Τὴν δὲ τῶν ἡγουμένων χειροτονίαν, εἴ ποτε συμβαίῃ δεῖσθαι τὸ μοναστήριον ἡγουμένου, μὴ κατὰ τὴν τάξιν τῶν εὐλαβεστάτων γίνεσθαι μοναχῶν, μηδὲ πάντως τὸν μετὰ τὸν πρῶτον εὐθὺς ἡγούμενον γίνεσθαι, μηδὲ τὸν μετ' ἐκείνον δεύτερον, μηδὲ τὸν τρίτον, ἢ τοὺς ἐφεξῆς...ἀλλὰ τὸν θεοφιλέστατον τῶν τόπων ἐπίσκοπον χωρεῖν μὲν ἐφεξῆς διὰ πάντων...καὶ τὸν ἀναφαινόμενον πρῶτον ἄριστον ἐν τοῖς μοναχοῖς καθεστῶτα, καὶ ἄξιον τῆς ἡγεμονίας αὐτῶν, τοῦτον αἰρεῖσθαι...ὁ δὲ πρῶτος εὐθὺς ἐν τοῖς ἀριθμουμένοις ἄριστος ἀναφανείς, οὗτος ἡγεμὼν ἔστω, καὶ τὴν τάξιν ὁμοῦ καὶ τὴν ἀρετὴν συμμαχοῦσαν ἔχων...», σε: KRIEGELII, σ. 32-33, καθώς και Nov. 123.34 (έτ. 546): «Κελεύομεν τοίνυν τὸν ἀββᾶν ἢ τὸν ἀρχιμανδρίτην τοὺς ἐν ἐκάστῳ μοναστηρίῳ προβάλλεσθαι μὴ πάντως κατὰ τοὺς βαθμοὺς τῶν μοναχῶν, ἀλλ' ὃν πάντες οἱ μοναχοὶ ἢ οἱ καλλίονος ὑπολήψεως ὄντες ἐπιλέξονται ... τοῦ ὁσιωτάτου ἐπισκόπου, ὕφ' ὃν τὸ μοναστήριον τέτακται, τὸν οὕτως ἐπιλεγόμενον πᾶσι τρόποις ἡγούμενον προβαλλομένου.», σε: KRIEGELII, σ. 560. Βλ. και Βασ. 4.1.2, σε: SCHETELMA – VAN DER WAL, vol. I, σ. 112.

αν η Μονή ήταν κτητορική. Η εκκλησία μάλιστα απαγόρευσε ρητά³³⁸ στους ιδρυτές Μονών να ορίζουν οι ίδιοι ως Ηγούμενο τον εαυτό τους ή κάποιον άλλο, χωρίς την άδεια του Επισκόπου.

Τα μοναστηριακά τυπικά αφιερώνουν μακροσκελείς διατάξεις στο θεσμό του Ηγούμενου, ασχολούνται δε κυρίως με την ανάδειξή του³³⁹, το ανέλεγκτο και τη διαδικασία τυχόν έκπτωσής του³⁴⁰. Από την άλλη, δεν αναφέρονται λεπτομερώς στις αρμοδιότητές του.

Οι ιδρυτές των Μονών προσπαθούν να εξασφαλίσουν μια ομαλή διαδοχή, για την αποφυγή διχονοιών, ακόμη και τυχόν διάσπασης της αδελφότητας. Ο κτήτορας ορίζει τον Ηγούμενο ενόσω ακόμη ζει, θεωρώντας τούτο ως κτητορικό του δικαίωμα. Έτσι, ο κτήτωρ ρυθμίζει με κάθε λεπτομέρεια τον τρόπο ανάδειξης του Ηγούμενου ή απλώς ορίζει ρητά το διάδοχο ή τους διαδόχους του. Ως κύριες προϋποθέσεις που πρέπει να πληροί ο υποψήφιος Ηγούμενος, είναι η ορθή πίστη και ο χρηστός χαρακτήρας. Αν και σπανιότερα τα τυπικά αναφέρονται σε συγκεκριμένες προϋποθέσεις που πρέπει να πληροί ο υποψήφιος Ηγούμενος, το τυπικό του Μαχαιρά εντάσσεται σε αυτά που αναφέρονται στο πρόσωπο του νέου Ηγούμενου, ο οποίος πρέπει να είναι μοναχός της Μονής, «*θρέμμα και παιδευμα*», να έχει καρεί μοναχός σε αυτή, ώστε να γνωρίζει καλά τους κανόνες και τα ήθη των αδελφών³⁴¹. Απαγορεύει δηλαδή ο Νείλος την προβολή ξενοκουρίτη μοναχού στο αξίωμα του Ηγούμενου.

Ο τρόπος προβολής, εκλογής ή γενικά ανάδειξης Ηγούμενου ποικίλλει, συχνά είναι περισσότεροι και ισχύουν παράλληλα. Σε κάποια τυπικά προβλέπεται ο διορισμός του Ηγούμενου από τον ιδρυτή ή κτήτορα ή/ και Ηγούμενο μιας Μονής με διάταξη τελευταίας βούλησης, με τη μορφή δηλαδή διαθήκης. Με αυτή μεταβιβάζεται, πέραν του αξιώματος του Ηγούμενου, και η ίδια η Μονή μαζί με την περιουσία της. Εδώ εντάσσεται η διαθήκη του Νεοφύτου³⁴², με την οποία μεταβιβάζεται η Μονή στο σύνολό της και η ηγουμενία της στον ανεπιό του, ιερομόναχο και οικονόμο Ησαΐα. Κατόπιν, προβλέπεται η εκλογή του νέου

³³⁸ Καν. 1 Πρωτοδ.: «...μηδαμῶς ἄδειαν ἔχοντος τοῦ ἀφιερῶντος, παρὰ γνώμην τοῦ ἐπισκόπου ἑαυτὸν ἡγούμενον, ἢ ἀνθ' ἑαυτοῦ ἕτερον καθιστᾶν...», σε: JOANNOU II, σ. 449.

³³⁹ Κυρίως, βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Περιουσία*, σ. 146 επ.

³⁴⁰ Διεξοδικότερα, βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 195 επ.

³⁴¹ Μαχαιρά, κεφ. 148, σ. 57/28-58/15: «Ἀφ' ἐτέρου μέντοι μοναστηρίου τῆς νήσου, καθ' ἣν τινα οὖν αἰτίαν, ἡγούμενος οὐ προχειρισθήσεται, ἀλλὰ τὸν καὶ θρέμμα καὶ παιδευμα καὶ κουρὰν ταύτης τυγχάνοντα προχειριῶμεν καὶ τοὺς τύπους αὐτῆς εἰδῶτα καὶ τὰ ἦθη τῶν ἀδελφῶν ἀκριβέστατα...».

³⁴² Διαθήκη Νεοφύτου, κεφ. 16, σ. 87/20-28: «...εἴτα τῶ ἀδελφιδῶ μου ἱερομόναχῳ ἡσαΐᾳ καὶ οικονόμῳ οὐ πάντως διὰ στοργικῆς συγγενείας διάθεσιν, ἀλλ' ὡς ὅτι, ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ἐνθάδε ἀνατραφεῖς, καὶ χρηστὰς περὶ τούτου ἐσχηκὸς τὰς ἐλπίδας, τὴν ἀγίαν ἐγκλείστραν καὶ πάντα τὰ διαφέροντα αὐτῇ καὶ τὴν ψυχικὴν καὶ σωματικὴν προστασίαν τῶν ἀδελφῶν ἐν τῇ αὐτοῦ μετὰ θεὸν ἐξουσία καὶ χειρὶ παρατίθιμι.».

Εγκλείστου για την Εγκλείστρα, από όλη την αδελφότητα³⁴³. Θα μπορούσε όμως να ενταχθεί στην ανωτέρω κατηγορία και το τυπικό του Μαχαιρά, καθώς αφενός ο Νείλος ανέλαβε την ηγουμενία από τον προκάτοχό του με σχετική διάταξή του³⁴⁴ και αφετέρου ο ίδιος αφήνει ως Ηγούμενο, μετά το θάνατό του, τον ιερομόναχο και μαθητή του, Ιωακείμ³⁴⁵.

Πολλά τυπικά προβλέπουν την επικύρωση της εκλογής του νέου Ηγουμένου από τον επιχώριο Επίσκοπο ή Πατριάρχη, εφόσον η Μονή αποτελεί πατριαρχικό σταυροπήγιο. Η εν λόγω επικύρωση ή αλλιώς «σφράγισμα» του Ηγουμένου πρόκειται για απλό τύπο, χωρίς να παρέχει κανένα επιπλέον δικαίωμα στον Επίσκοπο για τυχόν έλεγχο της εκλογής ή του αποτελέσματος αυτής. Με αυτό τον τρόπο γίνεται προσπάθεια εξασφάλισης της κανονικότητας των διατάξεων των τυπικών τους, έστω και μέσω της μερικής τουλάχιστον διασφάλισης των επισκοπικών δικαίων, όπως ήδη σημειώθηκε. Σφράγισμα από τον επιχώριο Επίσκοπο Ταμασίας και πρωτόθρονο προβλέπει ο άγιος Νείλος στην τυπική του διάταξη για τη Μονή του Μαχαιρά³⁴⁶.

Ορισμένα τυπικά περιλαμβάνουν διατάξεις με τις οποίες απαγορεύεται ρητά στους μοναχούς να «ανακρίνουν» τον Ηγούμενο, ήτοι να ελέγχουν τη διοίκηση της Μονής και να ζητούν απολογισμό για το έργο της³⁴⁷. Ο Ηγούμενος είναι πάντοτε ισόβιος και διοικεί τη Μονή έως το θάνατό του. Προβλέπεται όμως ενίοτε και η δυνατότητα παραίτησης ή έκπτωσής του. Η έκπτωση ή *έξωση* του Ηγουμένου γίνεται μόνο για συγκεκριμένο και σπουδαίο λόγο και κατόπιν τήρησης ορισμένης διαδικασίας³⁴⁸. Πάντως, αντίστοιχες διατάξεις δεν υφίστανται στα δύο κυπριακά τυπικά³⁴⁹.

³⁴³ Διαθήκη Νεοφύτου, κεφ. 14, σ. 84/24-33 – σ. 85/1-9: «Ότε γούν, άφελφοί, ό προειργμένος έγκλειστος, άποβιούς, ύπεξέλθη τόν βίον, μη άντερίζετε άλλήλοις ποίος προαρπάσει τήν τής έγκλειστρας καθέδραν...πᾶσαν έρίθειαν και φθόνον παρωσάμενοι, εκλέξασθε τόν έργω και λόγω άξιον τής έγκλειστικης πολιτειας...».

³⁴⁴ Μαχαιρά, κεφ. 12, σ. 13/15-19: «Διάταξιν εκθέμενος έγγραφον, εις προστασίαν με τών άδελφών εξελέξατο, τὸ τής προστασίας και τής ηγουμενίας λειτούργημα άναθέμενος...».

³⁴⁵ Μαχαιρά, κεφ. 140, σ. 54/25-27 – σ. 55/1: «Ίδου γάρ διη και ηγούμενον, προνοία θεοῦ, ύμίν τῷ έμῷ ποιμνίῳ καταλιμπάνω, τόν ιερομόναχον και έμόν μαθητήν κῦριν ιωακείμ, όφείλοντα, μετά τήν έμην άποβίωσιν, τήν προστασίαν πᾶσαν τής μονής άναδέξασθαι, άνδρα επ' άρετη και εύλαβεία μεμαρτυρημένον...».

³⁴⁶ Μαχαιρά, κεφ. 140, σ. 55/4-6: «Άλλ' οὔτος μέν, τήν τής ηγουμενίας σφραγίδα παρὰ τοῦ κατὰ τήν ήμέραν άγιωτάτου έπισκόπου ταμασίας και πρωτοθρόνου δεξάμενος, διακυβερνήσειεν τήν μονήν...».

³⁴⁷ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 202-203.

³⁴⁸ Αναλυτικότερα, *Ibidem*, σ. 203 επ.

³⁴⁹ Αξίζει να παρατεθούν εδώ κάποιοι στίχοι από τον Πτωχοπρόδρομο που περιγράφουν, σατυρικά και σε υπερβολικό βέβαια βαθμό, την απόλυτη εξουσία και φοβερή επιτήρηση των δύο Ηγουμένων, πατρός και υιού, στο Μοναστήρι της Πόλης του 12ου αιώνα, όπου υπηρετεί ως μοναχός:

«Όπόταν εις ένθύμησιν έλθω τών ηγουμένων,
ότι κάκεϊνοι, δέσποτα, άρχουσι παρανόμως

§ 27. Οικονόμος

Η επίσημη εκκλησιαστική και πολιτειακή νομοθεσία, πέρα από τον Ηγούμενο, δεν ασχολείται σχεδόν καθόλου με τον οικονόμο και τα υπόλοιπα όργανα μιας Μονής. Οι διατάξεις που αφορούν την υποχρεωτική προβολή και εγκατάσταση οικονόμου στις εκκλησίες, ως αρμόδιου και υπεύθυνου επί της διοίκησης της εκκλησιαστικής περιουσίας, εφαρμόζονται και στα Μοναστήρια³⁵⁰. Ο οικονόμος είναι το εξειδικευμένο όργανο για τη διοίκηση της περιουσίας της Μονής, η εγκατάστασή του δε είναι υποχρεωτική³⁵¹. Ο οικονόμος καταλαμβάνει σημαντική θέση στο κοινόβιο μετά τον Ηγούμενο, καθώς αποτελεί το αρμόδιο όργανο για τη διαχείριση της περιουσίας της Μονής, καμία δε πράξη οικονομικής διαχείρισης δεν πραγματοποιείται εάν δεν είναι ενήμερος και δεν έχει συμφωνήσει ο οικονόμος³⁵². Ο οικονόμος, μοναχός ή κληρικός, αλλά όχι λαϊκός³⁵³, υπάγεται, λογοδοτεί και είναι υπόλογος στον Ηγούμενο, τον οποίο συνήθως αναπληρώνει, και το αξίωμά του είναι κατά κανόνα ισόβιο³⁵⁴. Ιδίως, από τον 9ο και το 10ο αιώνα και μετά, είναι το δεύτερο ιεραρχικά όργανο της Μονής μετά τον Ηγούμενο³⁵⁵. Στις αρμοδιότητές

καὶ παρὰ τὴν διάταξιν πατρὸς τοῦ πανοσίου...»,
«Ὡ, τίς ὑποίσει καθορᾶν τὰ πλήθη τῶν ἰχθύων
τοῖς ἡγουμένοις ἔμπροσθεν βαλλόμενα συχνάκις...»,
«...ἐκεῖνοι νὰ χορταίνωσιν τοὺς πρώτους τῶν ἰχθύων,
ἐμὲ δὲ νὰ μὴ δίδωσι κἄν θύνναν νὰ χορτάσω,
καὶ τρυφηλὸν μὲ λέγουσιν, ἀδήφαγον γουλάρην,
ἐκεῖνοι νὰ κοτσώνουσιν τὸ χιώτικον εἰς κόρον,
ὁ δὲ ἰδικὸς μου ὁ στόμαχος νὰ πάσχη ἀπὸ τὸ ὄξιδιν;».

Βλ. ΠΤΩΧΟΠΡΟΔΡΟΜΟΣ, ὅπ.π. (υποσημ. 170), Ποίημα Δ', στ. 38-40, σ. 199, στ. 168-169, σ. 206 και στ. 295-299, σ. 215, αντίστοιχα.

³⁵⁰ Καν. 11 Ζ' Οικ. Συν.: «...καὶ τὸν λέγοντα οικονόμους εἶναι ἐν ἐκάστη ἐκκλησία, παντὶ τρόπῳ ἀπαράτρωτον διατηρεῖν ὀφείλομεν...Τὸ αὐτὸ δὲ φυλάττεσθαι καὶ ἐπὶ τῶν μοναστηρίων.», σε: JOANNOU I, σ. 265-266.

³⁵¹ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Περιουσία*, σ. 149.

³⁵² Προχείρως, βλ. και ΣΠ. Γ. ΜΑΚΡΗ, Θ.Η.Ε., τ. 9, σ. 680-681 [*Οικονόμος*], ὅπου ορίζεται ὅτι ο οικονόμος «ἐν ταῖς μοναῖς εἶναι τίτλος μοναχοῦ διαχειριζομένου τὴν περιουσία τῆς μονῆς καὶ διαφυλάσσοντας πάντα τὰ χρειώδη αὐτῆς», ἐδῶ σ. 680.

³⁵³ Βλ. σχετικά τὴν ἐρμηνεία τοῦ Βαλσαμόνα στον καν. 11 τῆς Ζ' Οικ. Συν.: «...οἰκονομεῖν γὰρ τὰ τῶν μοναστηρίων, οὐκ εἴπη τις λαϊκούς, κἄν παραφρονη...», σε: ΡΑΛΛΗΣ – ΠΟΤΛΗΣ, τ. 2 (1852), σ. 592/10-11.

³⁵⁴ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ibidem*, σ. 150.

³⁵⁵ Ἐτσι και ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, *Τυπικά*, σ. 207.

του έχουν ενταχθεί και αυτές του *αποκρισιάριου*³⁵⁶, ο οποίος επιλαμβάνονταν των εξωτερικών εργασιών της Μονής, των προσωπικών ζητημάτων των μοναχών και ήταν ο σύνδεσμος μεταξύ Μονής και εκκλησιαστικών και πολιτειακών αρχών. Τα μοναστηριακά τυπικά, εν αντιθέσει με την επίσημη νομοθεσία εκκλησίας και πολιτείας, αφιερώνουν αρκετές διατάξεις στον οικονόμο, που αναφέρονται στις προϋποθέσεις εκλογής του, την προχείριση, τις αρμοδιότητες, τον έλεγχο, καθώς και την έκπτωσή του από το εν λόγω αξίωμα³⁵⁷. Κατά κανόνα, η προχείριση του οικονόμου γίνεται από τον Ηγούμενο, ο οποίος ονομάζει κάποιον μοναχό που πληροί ορισμένες γενικές προϋποθέσεις (π.χ. αρετή, μόρφωση, ευσέβεια) ως οικονόμο της Μονής, και το επισημοποιεί σε κάποια εκκλησιαστική τελετή, χωρίς να απαιτείται άδεια ή ευλογία από τον επιχώριο Επίσκοπο.

Ως προς τα κυπριακά τυπικά, αμφότερα αφιερώνουν διατάξεις στον οικονόμο της Μονής. Συγκεκριμένα, στο τυπικό του Μαχαιρά προβλέπεται ότι ο Ηγούμενος, αφού συσχεφθεί με τους αδελφούς, προχειρίζει, μετά από προτίμηση και εκλογή, τον καλύτερο μοναχό ως οικονόμο, βοηθό του σε όλα και συναγωνιστή στη στήριξη των αδελφών και την επιμέλεια της Μονής³⁵⁸. Η προχείριση του οικονόμου γίνεται επίσημα σε σχετική εκκλησιαστική τελετή³⁵⁹. Ο οικονόμος, που είναι ισόβιος, μπορεί να βοηθείται στο έργο του από έναν παροικονόμο ή ακόμη και από περισσότερους οικονόμους. Οι παροικονόμοι υπάγονται και λογοδοτούν στον οικονόμο και τον Ηγούμενο. Για τη Μονή Μαχαιρά προβλέπεται και έτερος οικονόμος, με συγκεκριμένα καθήκοντα όπως την παρακίνηση των διακονητών, τη φροντίδα των ξένων, των αδελφών και των ασθενών και τον έλεγχο των εισερχόμενων στη Μονή πραγμάτων³⁶⁰. Οι αρμοδιότητες του

³⁵⁶ Αξίωμα γνωστό ήδη από την ιουστινιάνεια νομοθεσία. Όπως ενδεικτικά, βλ. Cod. Just. 1.3.29 (έτ. 471): «Οἱ ἐν τοῖς μοναστηρίοις διατρίβοντες μὴ ἐχέτωσαν ἐξουσίαν ἐξιέναι τῶν μοναστηρίων ἢ καὶ ἐν τῇ Ἀντιοχείᾳ ἢ καὶ ἐν ἑτέραις πόλεσιν ἀναστρέφεσθαι, ὑπεξαίρουμένων μόνων τῶν καλουμένων ἀποκρισιάριων, οἷς ἄδειαν παρέχουσι ἐθέλουσι διὰ μόνας ἀναγκαίας ἀποκρίσεις εἰσιέναι.», σε: PAULUS KRUEGER, *όπ.π.* (υποσημ. 127), σ. 22. Βλ. και παραπάνω § 18: σ. 61-62 και υποσημ. 223.

³⁵⁷ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ibidem*, σ. 208.

³⁵⁸ Μαχαιρά, κεφ. 80, σ. 37/18-25: «Προσῆκοι τοιγαροῦν καὶ οἰκονόμον προσθεῖναι τῇ μονῇ, εἰς τὸ ἔχειν τοῦτον ὁ προεστὼς συλλήπτορα ἐν ἅσασι καὶ συναγωνιστὴν δοκιμώτατον εἰς τὸν τῶν ἀδελφῶν ἐπιστηριγμὸν καὶ τὴν τῆς μονῆς ἐπιμέλειαν· προχειρίσασθαι δὲ τοῦτον τρόπῳ τοιῶδε: συνδιασκεψάμενος ὁ προεστὼς μετὰ τῶν ἀδελφῶν, ὁ ποῖος εἶναι τῶν ἄλλων ὁ κρείττων, ἐν τε βίῳ καὶ τρόπῳ καὶ ἡθει καὶ λόγῳ καὶ τάξει, τοῦ εἶναι πιστὸν καὶ φρόνιμον, ὡς πού φησι τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον, τῶν ἄλλων, ὡς ἔφημεν, ὑπερέχοντα, προχειρίσασθαι τοῦτον.»

³⁵⁹ Για την οποία, βλ. λεπτομερώς, Μαχαιρά, κεφ. 81, σ. 37-38.

³⁶⁰ Μαχαιρά, κεφ. 86, σ. 39/20-24: «Δέον ἐστὶ καὶ ἐν τῇ μονῇ ἕτερον εἶναι οἰκονόμον κατὰ πάντα τὸν τρόπον ἐφάμιλλον τῇ ἀρετῇ τῷ πρώτῳ οἰκονόμῳ, εἰς ἐπίσκεψιν καὶ ἀκριβῆ διέγερσιν πάντων τῶν διακονητῶν, ἀλλὰ δὴ καὶ τὴν ἐπιμέλειαν ἔχειν πάντων τῶν παραβαλλόντων ξένων καὶ ἀδελφῶν, καὶ τῶν ἀσθενῶν ἐπιμελεῖσθαι...».

οικονόμου περιγράφονται λεπτομερώς στο τυπικό του Μαχαιρά, σε ικανό μάλιστα αριθμό κεφαλαίων και διατάξεων³⁶¹. Στις αρμοδιότητές του περιλαμβάνονται η αρωγή σε όλα του Ηγουμένου, η στήριξη των αδελφών, η επιμέλεια της Μονής, η λεπτομερής καταγραφή των μετοχίων της Μονής, η επιτήρηση διακονητών και μισθωτών, η πληρωμή τους με το αναλογούν σιτηρέσιο³⁶², η συγκέντρωση και καταγραφή της σοδειάς, κατά το θερισμό και τον τρύγο. Ο οικονόμος δεν πράττει τίποτε χωρίς τη γνώση, τη θέληση και την έγκριση του Ηγουμένου³⁶³. Αν ο οικονόμος δεν αποδειχθεί συνετός και δόκιμος, αν διαπράξει σφάλματα κατά τη διαχείριση, αν ιδιοποιηθεί πράγματα που ανήκουν στη Μονή, αν παραβαίνει διατάξεις του τυπικού, αν χαρίζει στους συγγενείς του πράγματα της Μονής, αν προκαλεί ταραχές και οχλαγωγίες, αν δεν εκτελεί τις εντολές του Ηγουμένου, τότε χάνει το αξίωμα του οικονόμου και παραμένει απλός μοναχός³⁶⁴. Τούτο δε γίνεται με σχετική απόφαση του Ηγουμένου. Από την άλλη πλευρά, το τυπικό του Νεοφύτου δεν περιέχει πολλές διατάξεις για το αξίωμα του οικονόμου παρά μόνο μια προβλέπει την προβολή σε Ηγούμενο του εκάστοτε οικονόμου της Μονής μετά από το θάνατο του Ηγουμένου και την εκλογή νέου οικονόμου που θα διαδεχθεί εκ νέου τον Ηγούμενο όταν πεθάνει³⁶⁵. Από τις διατάξεις αυτές συνάγεται ότι ο οικονόμος ήταν ο δεύτερος στην ιεραρχία και τάξη της Μονής της Εγκλείστρας, αλλά και ότι υπήρχε ταυτόχρονα πλήρης εξάρτησή του από τον Ηγούμενο³⁶⁶.

§ 28. Λοιπά όργανα

Μετά τον Ηγούμενο και τον οικονόμο, υπάρχει μια σειρά άλλων οργάνων και διακονητών της Μονής, των οποίων όμως δεν είναι υποχρεωτικός ο διορισμός³⁶⁷. Ο *εκκλησιάρχης*

³⁶¹ Εντελώς ενδεικτικά, βλ. Μαχαιρά, κεφ. 80: σ. 37, κεφ. 82: σ. 38, κεφ. 83: σ. 38-39 και κεφ. 84: σ. 39.

³⁶² Μαχαιρά, κεφ. 82, σ. 38/20-21: «...ὁ δὲ γε προρρηθεὶς οἰκονόμος ἐπιτηρεῖν πάντας τοὺς διακονητὰς καὶ μισθίους καὶ διδόναι ἐκάστῳ τὸ ἀναλογοῦν σιτηρέσιον.»

³⁶³ Μαχαιρά, κεφ. 87, σ. 40/19-21: «Καὶ ταῦτα μὲν πάντα ποιήσει ὁ προρρηθεὶς οἰκονόμος κατὰ τὸν ὄρισμόν τοῦ προεστῶτος καὶ οὐ κατὰ ἔριν τινά, ἀλλὰ ὅλως δι' ὅλου εἶναι γνώμη καὶ βουλή τῶ προεστῶτι.»

³⁶⁴ Μαχαιρά, κεφ. 90, σ. 41/15-18: «...ἐκβάλλονται τῆς ἀρχῆς, καὶ ἄλλοι...αὐτοὶ ἐκείνων πάντως προτιμηθήσονται καὶ εἰς τὴν ἐκείνων διακονίαν προβήσονται...»

³⁶⁵ Διαθήκη Νεοφύτου, κεφ. 16, σ. 88/8-13: «...Σὺ δέ, ἀπελθὼν προχειρίσασθαί, εἰ, εἴτε διὰ τὸ ἀκμάζον τῆς νεότητος ἔτι, εἴτε καὶ διὰ τὴν προκειμένην σοὶ διακονίαν τοῦ οἰκονομείου, οὐ σθένεις πρὸς τὴν κάθειρξιν τῆς ἐγκλείστρας, προχειρίσαι ἄλλον, εὐδοκοῦντος θεοῦ, πλὴν ἐνάρετον καὶ δοκιμώτατον καὶ πρὸς τὴν τοιαύτην λειτουργίαν σεμνοπρεπέστατον, εἰς αὐτοῦ πλείονα εὐκλειαν καὶ σωτηρίαν, καὶ οἰκοδομὴν πολλῶν, καὶ δόξαν θεοῦ.»

³⁶⁶ Για το δοτό και περιορισμένο των εξουσιών του οικονόμου, βλ. μεταξύ άλλων, ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Περιουσία*, σ. 152.

³⁶⁷ *Ibidem*, σ. 154.

που ασχολείται με την τάξη στο ναό και την ακριβή τέλεση των ιερών ακολουθιών. Οι *δοχειάριοι*, επιφορτισμένοι με την τήρηση και διαχείριση ορισμένων αντικειμένων (π.χ. ο *δοχειάριος* των σκευών ή *σκευοφύλακας*³⁶⁸, ο *δοχειάριος* των νομισμάτων, ο *δοχειάριος* των ενδυμάτων). Ο *κελλαρίτης* που φρόντιζε για την προμήθεια και διαχείριση των ειδών διατροφής. Ο *επιστημονάρχης*, ο αρμόδιος για την επίβλεψη των μοναχών κατά τη διάρκεια του εργόχειρου τους και για την εν γένει τήρηση της τάξης στη Μονή. Ο *τραπεζάριος*, ο αρμόδιος για την τάξη στην τραπεζαρία, την ώρα του φαγητού. Ο *πυλωρός* ή *θυρωρός*³⁶⁹, αρμόδιος για τον έλεγχο της θύρας της Μονής, της εξόδου των μοναχών και των επισκεπτών της Μονής.

Τα περισσότερα όργανα συναντώνται στα μοναστηριακά τυπικά³⁷⁰. Τα όργανα αυτά επιλέγονται και προχειρίζονται, κατά κανόνα, από τον Ηγούμενο, σφραγίζονται από αυτόν σε εκκλησιαστική τελετή και έπειτα υπογράφουν σχετικό πρακτικό παράδοσης - παραλαβής των κινητών συνήθως πραγμάτων. Όλοι οι διακονητές υπάγονται και λογοδοτούν στον Ηγούμενο. Επίσης, κατά κανόνα, το αξίωμα κάθε διακονητή είναι ισόβιο. Όμως, ο Ηγούμενος μπορεί να μεταθέσει ένα διακονητή σε άλλο διακόνημα ή να του αφαιρέσει το αξίωμα. Τα σημαντικότερα αξιώματα πλαισιώνονται από βοηθούς (π.χ. *παρεκκλησιάρχης*)³⁷¹. Στο τυπικό του Μαχαιρά συναντώνται πολλές διατάξεις που αφορούν σειρά ολόκληρη διακονητών. Έτσι, προβλέπεται η

³⁶⁸ Συνήθως εκτελεί και χρέη χαρτοφύλακα της Μονής, φυλάσσει δηλαδή τα «*χαρτώα δικαιώματα*», ιδίως τους τίτλους κυριότητας των περιουσιακών στοιχείων, σε ασφαλές σημείο, χρησιμοποιώντας μόνο αντίγραφα τους, *Ibidem*, σ. 155 (και υποσημ. 8).

³⁶⁹ Στους θυρωρούς αναφέρεται μάλιστα και η ιουστινιάνεια πολιτειακή νομοθεσία, κυρίως με τη Νομ. 133.5 (έτ. 539), για το κείμενο της οποίας βλ. σε: SCHOELL RUDOLFUS – KROLL GUILIELMUS, σ. 673.

³⁷⁰ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 211.

³⁷¹ Για τα διάφορα μοναστικά διακονήματα αλλά και τις διακρίσεις μεταξύ των μοναχών, αναφέρεται ειρωνικά και ο Πτωχοπρόδρομος στην ποίησή του:

«...έκεῖνος ἐνὶ πρωτοπαπᾶς καὶ σὺ παρεκκλησιάρχης,
έκεῖνος ἐνὶ δομέστικος καὶ σὺ ᾿σαι κανονάρχος,
έκεῖνος ἐνὶ λογαριαστής καὶ σὺ ᾿σαι θερμοδότης,
έκεῖνος ἐνὶ παλατιανὸς καὶ σὺ ᾿σαι λεβετάρης,
έκεῖνος ἐνὶ ὀρριάριος καὶ σὺ ᾿σαι σκυβαλοφύλαξ,
έκεῖνος οἰκονόμος ἐν καὶ σὺ ᾿σαι κοπροξύστης,
έκεῖνος ἐν γραμματικός, τεχνίτης ἀναγνώστης,
κ' ἐσὺ οὐδέ τὸν ἀλφάβητον ἐξεύρεις συλλαβίσαι,
έκεῖνος ἔχει εἰς τὴν μονὴν κὰν δεκαπέντε χρόνους,
κ' ἐσὺ ἀκόμη οὐκ ἐπλήρωσες ἐξάμηνον ὄτ' ἦλθες...».

Βλ. ΠΤΩΧΟΠΡΟΔΡΟΜΟΣ, *ὄπ.π.* (υποσημ. 170), Ποίημα Δ', στ. 64-73, σ. 201.

ύπαρξη των εξής οργάνων: εκκλησιάρχη, κελλαρίτη ή κελλάρη, δοχειάριου, ωρειάριου³⁷², αποθηκάτορα, στρατοκόπου ή μωκερίτη (δηλαδή αγγελιαφόρου), αρτοκόπου, σκυτοτόμου, τέκτονα, χαλκέα, εργοχειριάριου, επιστημονάρχη³⁷³. Προβλέπεται μάλιστα και συγκεκριμένη θρησκευτική τελετή για την προχείριση των διακονητών³⁷⁴. Αντίθετα, στη διαθήκη Νεοφύτου δεν υπάρχει καμία πρόβλεψη για τους διακονητές.

Παράλληλα με τους προαναφερθέντες διακονητές που κατά βάση ήταν μοναχοί, υπάρχουν και λαϊκοί, δούλοι ή οικέτες, υπουργοί ή υπηρέτες ορισμένων μοναχών ή όλης της αδελφότητας και λαϊκοί που εργάζονταν με σχέση εργασίας στη Μονή. Τα μοναστηριακά τυπικά απαγορεύουν την ύπαρξη δούλων στις Μονές. Εν προκειμένω, ο Νείλος απαγορεύει στους μοναχούς του Μαχαιρά να έχουν και να χρησιμοποιούν ως υπηρέτες, όσους εργάζονται ή βοηθούν, προφανώς λαϊκούς, στη Μονή³⁷⁵. Τα πρόσωπα αυτά, υπηρέτες ή εργάτες, διαμένουν εντός ή εκτός Μονής και συντηρούνται με δαπάνες της. Οι «μίσθιοι» που αναφέρονται στο τυπικό Μαχαιρά³⁷⁶ δεν είναι ξεκάθαρο εάν μπορούν να πηγαίνουν στα σπίτια τους, για παράδειγμα, στο τέλος της εβδομάδας ή εάν διέμεναν συνεχώς μέσα στη Μονή και δη σε κατασκευασμένα προς τούτο «οικητήρια»³⁷⁷.

³⁷² Ο υπεύθυνος αποθηκάριος για την παραλαβή και φύλαξη κυρίως των οσπρίων.

³⁷³ Βλ. Μαχαιρά, κεφ. 91-114, σ. 41-50.

³⁷⁴ Μαχαιρά, κεφ. 91, σ. 41/23-26: «Αἱ προχειρίσεις τῶν διακονητῶν ἀπάντων, ἤγουν τοῦ ἐκκλησιάρχου, τοῦ κελλαρίτου, τῶν δοχειαρίων, τοῦ ὠρειαρίου καὶ τῶν λοιπῶν κατὰ τόνδε τὸν τρόπον προβήτωσαν...».

³⁷⁵ Μαχαιρά, κεφ. 87, σ. 40/15-17: «Οἰκέτας τοὺς ἐκδουλεύοντας οὐκ ἔξεστιν ἡμῖν ἔχειν, ἀλλ' ἕκαστος ἑαυτῷ δουλεύσει, ὁ νέος τῷ προβεβηκότι, καὶ τῷ ἀσθενεστέρω ὁ ἰσχυρότερος, ὡς ἂν ὁ προεστὸς ἐπιτρέψη...».

³⁷⁶ Μαχαιρά, κεφ. 82, σ. 38/20-21: «...ὁ δὲ γε προρρηθεὶς οἰκονόμος ἐπιτηρεῖν πάντα τοὺς διακονητὰς καὶ μισθίους καὶ δίδοναι ἑκάστῳ τὸ ἀναλογοῦν σιτηρέσιον...».

³⁷⁷ Πιθανόν οι αναφερόμενοι μίσθιοι της Μονής Μαχαιρά εντάσσονται στη δεύτερη περίπτωση, βλ. συγκεκριμένα, ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ibidem*, σ. 214 in fine.

Κεφάλαιο Γ΄ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ

§ 29. Η αρχή του ανεκποϊήτου της περιουσίας

Ήδη από τον 4ο αιώνα η εκποίηση εκκλησιαστικών πραγμάτων απαγορεύεται³⁷⁸. Η εξασφάλιση της εκκλησιαστικής περιουσίας αποτελεί πλέον μέριμνα της εκκλησίας και της πολιτείας. Το ήδη υπάρχον νομικό πλαίσιο επεκτείνεται και καταλαμβάνει και τη μη εκποίηση πραγμάτων των Μονών. Έτσι, με τη Δ΄ Οικουμενική Σύνοδο³⁷⁹ και την ιουστινιάνεια νομοθεσία³⁸⁰ καθιερώνονται και ειδικές διατάξεις για το ανεκποϊήτο της μοναστηριακής περιουσίας. Οι ρυθμίσεις αυτές επαναλήφθηκαν και στα μεταγενέστερα κείμενα της εκκλησιαστικής³⁸¹ και πολιτειακής³⁸² νομοθεσίας, ίσχυσαν δε ακόμη³⁸³ και μετά την πτώση του Βυζαντίου³⁸⁴.

³⁷⁸ Καν. 15 Αγκύρας: «Περὶ τῶν διαφερόντων τῷ κυριακῷ, ὅσα ἐπισκόπου μὴ ὄντος πρεσβύτεροι ἐπώλησαν, ἀνακαλεῖσθαι τὸ κυριακόν, ἐν δὲ τῇ κρίσει τοῦ ἐπισκόπου εἶναι, εἴτε προσήκει ἀπολαβεῖν τὴν τιμὴν εἴτε καὶ μὴ, διὰ τὸ πολλάκις τὴν πρόσοδον τῶν πεπραμένων ἀποδεδοκέναι αὐτοῖς τούτοις πλείονα τὴν τιμὴν.», σε: JOANNOU II, σ. 66-67.

³⁷⁹ Καν. 24 Δ΄ Οικ. Συν.: «Τὰ ἅπαξ καθιερωθέντα μοναστήρια κατὰ γνώμην τοῦ ἐπισκόπου μένειν εἰς τὸ διηνεκὲς μοναστήρια, καὶ τὰ ἀνήκοντα αὐτοῖς πράγματα φυλάττεσθαι τῷ μοναστηρίῳ καὶ μὴ δύνασθαι γίνεσθαι αὐτὰ κοσμικὰ καταγώγια. Τοὺς δὲ συγχωροῦντας τοῦτο γίνεσθαι ὑποκεῖσθαι τοῖς ἐκ τῶν κανόνων ἐπιτιμίοις.», σε: JOANNOU I, σ. 88.

³⁸⁰ Κυρίως, Nov. 120 (Ὁ αὐτὸς Βασιλεὺς Πέτρος, τῷ ἐπάρχῳ πραιτωρίων, ἐτ. 544), σε: SCHOELL RUDOLFUS – KROLL GUILMUS, σ. 578 επ., καθώς και σε: KRIEGELII, σ. 526 επ.

³⁸¹ Καν. 49 Πενθ. Οικ. Συν.: «Ἀνανεούμενοι καὶ τοῦτον τὸν ἱερὸν κανόνα, ὀρίζομεν, ὥστε, ἔτι ἅπαξ καθιερωθέντα μοναστήρια κατὰ γνώμην ἐπισκόπου μένειν εἰς τὸ διηνεκὲς μοναστήρια· καὶ τὰ ἀνήκοντα αὐτοῖς πράγματα φυλάττεσθαι τῷ μοναστηρίῳ· καὶ μηκέτι δύνασθαι γίνεσθαι αὐτὰ κοσμικὰ καταγώγια, μήτε δὲ ὑπὸ τινος τῶν ἀπάντων κοσμικοῖς ἀνδράσι ταῦτα ἐκδίδοσθαι· ἀλλ' εἰ καὶ μέχρι νῦν γέγονε τοῦτο, μηδαμῶς κρατεῖσθαι ὀρίζομεν.», σε: JOANNOU I, σ. 187, και καν. 12 Ζ΄ Οικ. Συν.: «...Εἰ τις ἐπίσκοπος εὐρεθείη ἢ ἡγούμενος, ἐκ τῶν αὐτουργιῶν τοῦ ἐπισκοπέου ἢ τοῦ μοναστηρίου ἐκποιούμενος εἰς ἀρχοντικὴν χεῖρα, ἢ ἐτέρῳ προσώπῳ ἐκδιδούς, ἄκυρον εἶναι τὴν ἔκδοσιν, κατὰ τὸν κανόνα τῶν ἁγίων ἀποστόλων...», σε: JOANNOU I, σ. 266-268. Πρβλ. και καν. 13 Ζ΄ Οικ. Συν., σε: JOANNOU I, σ. 268-269, καθώς και καν. 1 Πρωτοδ., σε: JOANNOU II, σ. 447-449.

³⁸² Βλ. Βασ. 5.2.1-13, σε: SCHETELMA – VAN DER WAL, vol. I, σ. 130-140.

³⁸³ Ὁλως ενδεικτικά, βλ. Αρμενόπουλου, Εξάβιβλος· ἕτεροι τίτλοι διάφοροι Δ΄ 23, σ. 385: «Ἐπίσκοπον ἢ οἰκονόμον ἢ ἄλλον κληρικὸν οἰουδήποτε βαθμοῦ ἢ μοναχὸν οὐ συγχωροῦμεν τὰς ἐκποιήσεις ποιεῖσθαι τῶν κτημάτων, ἃ τοῖς εὐαγέσιν οἴκοις ἀνήκει.»

³⁸⁴ Ὅπως διαπιστώνεται ἰδίως ἀπὸ τον ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 216.

Το ανεκποίητο της μοναστηριακής περιουσίας, όπως άλλωστε και της καθόλου εκκλησιαστικής, νοείται υπό ευρύτατη έννοια. Περιλαμβάνει όχι μόνο την εκποίηση μοναστηριακών πραγμάτων (π.χ. με πώληση, δωρεά, εμφύτευση), αλλά και την εμπράγματη επιβάρυνση των ακινήτων των Μονών. Αφορά και στα ακίνητα (όπως κτήματα και τοπία, αμπελώνες, οικήματα) και στα κινητά (π.χ. ιερά σκεύη, εκκλησιαστικά ενδύματα, άλλα κειμήλια) περιουσιακά στοιχεία³⁸⁵. Οποιαδήποτε εκποίηση θεωρείται άκυρη³⁸⁶, με κύρια συνέπεια την υποχρεωτική επιστροφή του εκποιηθέντος πράγματος, την έκπτωση του τιμήματος σε περίπτωση πώλησης και την υποχρέωση του δωρεοδόχου σε περίπτωση δωρεάς, να δώσει πράγμα ίσης αξίας με εκείνο που του δωρήθηκε και που πρέπει να επιστρέψει. Ακόμη, απειλούνται και αυστηρές κυρώσεις κατά των μοναστηριακών οργάνων που προέβησαν σε εκποίηση πράγματος (όπως εκδίωξη από τη Μονή), αλλά και κανονικές ποινές, όπως καθαίρεση για κληρικό και αφορισμός για μοναχό ή λαϊκό³⁸⁷.

Γενικά, τα μοναστηριακά τυπικά αναφέρονται ρητώς στο ανεκποίητο και αναφαίρετο της περιουσίας των Μονών, το οποίο καλύπτει κάθε πράξη εκποίησης. Απαγορεύεται δε η εκποίηση κινητών και κυρίως ακινήτων πραγμάτων. Μάλιστα, σε Μονές που είναι πιο γνωστές για την περιουσία τους, τη μεγάλη αδελφότητα και την εν γένει σημασία τους, τα τυπικά προβλέπουν πιο αυστηρές διατάξεις, ανάλογες με την επίσημη νομοθεσία³⁸⁸. Ιδίως, στα κινητά πράγματα μνημονεύονται ιερά σκεύη, βιβλία, εικόνες, πέπλα και έπιπλα. Όποιος αφαιρέσει ή εκποιήσει ειδικά αναθήματα, αφιερώματα και ιερά αντικείμενα (*res benedicta/ res consecrata*)³⁸⁹ συνήθως λογίζεται ως ιερόσυλος (*sacrilegus*) και θα πρέπει να του επιβληθούν οι προβλεπόμενες για το αδίκημα της ιεροσυλίας (*sacrilegium*) κανονικές ποινές, ήτοι καθαίρεση για κληρικό και αφορισμός για μοναχό ή λαϊκό³⁹⁰. Εν προκειμένω, μόνο το τυπικό του Μαχαιρά³⁹¹ αναφέρεται στην απαγόρευση εκποίησης και αφαίρεσης κυρίως των ιερών σκευών, βιβλίων και εικόνων που καταγράφονται στο βρέβιο³⁹² της Μονής. Η δε πράξη του οποιουδήποτε δράστη θα λογίζεται ως

³⁸⁵ Βλ., διεξοδικώς, ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Περιουσία*, σ. 254 επ., όπου βέβαια η εξεταζόμενη αρχή αναφέρεται ως το «*αναπαλλοτρίωτο*» της περιουσίας.

³⁸⁶ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 217.

³⁸⁷ Καν. 12 Ζ' Οικ. Συν., σε: JOANNOU I, σ. 266-268.

³⁸⁸ Χαρακτηριστικώς, βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ibidem*, σ. 218.

³⁸⁹ Για τα οποία, πρβλ. και ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Μαθήματα*, σ. 293-294.

³⁹⁰ Διεξοδικώς, βλ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΥ, *Το ποινικόν δίκαιον της Εκκλησίας*, όπ.π. (υποσημ. 218), σ. 637 επ., καθώς και ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ibidem*, σ. 319.

³⁹¹ Μαχαιρά, κεφ. 94, σ. 43/5-13: «...περί ὧν διορίζομαι, εἶναι εἰς τὸ παντελὲς ἀνεκποίητα καὶ ἀναφαίρετα, καὶ ὁ τολμήσων ἐξ αὐτῶν ἀφελῆσθαι τὸ οἶον οὖν ὡς ἱερόσυλος λογισθῆσεται...».

³⁹² Για το βρέβιο της Μονής Μαχαιρά, βλ. αμέσως παρακάτω (υποσημ. 398).

ιεροσυλία και προφανώς θα υποστεί τις ανάλογες κανονικές ποινές³⁹³. Στη διαθήκη του Νεοφύτου δεν συναντάται αντίστοιχη διάταξη.

§ 30. Εξαιρέσεις στην αρχή του ανεκποιήτου της περιουσίας

Η καθιέρωση του ανεκποιήτου και του αναφαιρέτου της μοναστηριακής και της εν γένει εκκλησιαστικής περιουσίας συνδεόταν με την ανεμπόδιστη επιτέλεση του έργου της εκκλησίας³⁹⁴. Διάφοροι σημαντικοί τομείς κοινωνικής πρόνοιας ασκούσαν στο Βυζάντιο από ιδρύματα πάσης φύσεως (π.χ. πτωχοτροφεία, γηροκομεία, νοσοκομεία) που ίδρυε και συντηρούσε η εκκλησία ακόμη και μέσα σε Μοναστήρια³⁹⁵. Προς τούτο, παρόλο που η εκποίηση απαγορεύεται γενικά στην επίσημη νομοθεσία και στα μοναστηριακά τυπικά, εισάγονται παράλληλα και οι πρώτες εξαιρέσεις³⁹⁶ για πολύ σοβαρούς λόγους, όπως για κάποια εύλογη αιτία (π.χ. φιλανθρωπία, λύτρωση αιχμαλώτων, βοήθεια των ενδεών) ή για μια κατεπείγουσα ανάγκη ή προφανή ωφέλεια (π.χ. εξόφληση χρεών και φόρων, επιδιόρθωση ναών και Μονών και οικοδόμηση νέων, κάλυψη κάποιας πολιτειακής ανάγκης)³⁹⁷. Για την εξαιρετική αυτή εκποίηση,

³⁹³ Ο Νείλος, όπως και άλλοι κτήτορες Μονών, εξηγεί τα σχετικά με την απόκτηση της περιουσίας της Μονής, προκειμένου να την προστατεύσει έτι περαιτέρω, πρβλ, χαρακτηριστικά τη GALATARIOTOU, σ. 126 in fine: «*Neilos of Machairas, having organized efficiently a huge pastoral and agricultural unit on the lands of his monastery, still feels the need to have some justification for it. Thus, he narrates how the lands were given to the monastery by emperors (Manuel Komnenos and Isaak Angelos) and by pious persons, and provides that the monastery must sell off any land whose acquisition entailed in any way spiritual harm.*».

³⁹⁴ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 219 επ.

³⁹⁵ Για τον οικονομικό ρόλο που διαδραμάτιζαν οι Μονές, κυρίως στα ύστερα βυζαντινά χρόνια, βλ. Κ. ΣΜΥΡΛΗ, *Τα μοναστήρια στο ύστερο Βυζάντιο. Οικονομικός ρόλος και σχέσεις με το κράτος (13ος – 15ος αιώνες)*, στο συλλογικό έργο: *Μοναστήρια, οικονομία και πολιτική. Από τους μεσαιωνικούς στους νεότερους χρόνους*, (επιμ. Η. ΚΟΛΟΒΟΣ), Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2012, σ. 53 επ.

³⁹⁶ Επί των οποίων, βλ., αναλυτικότερα, ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Περιουσία*, σ. 256 επ. και ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Τυπικά*, σ. 220 (με τις εκεί υποσημ.).

³⁹⁷ Ενδεικτικά και μόνο, βλ. Nov. 120.10 (έτ. 544) του Ιουστινιανού: «Περὶ δὲ τῶν ἱερῶν σκευῶν..., ὥστε μὴ ἄλλως ταῦτα πιπράσκεισθαι ἢ ὑποτίθεσθαι, εἰ μὴ ὑπὲρ τῆς τῶν αἰχμαλώτων ἀναρρύσεως. Εἰ δὲ πλείονα σκευὴ ἔν τινι τῶν μνημονευθέντων εὐαγῶν οἴκων εἴη εἰς μηδεμίαν ἀναγκαίαν χρῆσιν ποιοῦντα, καὶ συμβῆ τὸν τοιοῦτον εὐαγὴ τόπον χρέεσι βαρύνεσθαι, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλα κινητὰ πράγματα...ἄδειαν αὐτοῖς δίδομεν...τὰ εὐρισκόμενα περιττὰ σκευὴ ἢ ἄλλοις εὐαγέσι τόποις χρεῖαν ἔχουσι πωλεῖν, ἢ χωνεῦειν, καὶ ὁμοίως πιπράσκειν, καὶ τὴν αὐτῶν τιμὴν εἰς τὸ χρέος παρέχειν, ὥστε μὴ τὰ ἀκίνητα πράγματα ἐκποιεῖσθαι.», σε: KRIEGELII, σ. 535-536., η οποία επαναλήφθηκε και στα Βασιλικά, βλ. Βασ. 5.2.12, σε: SCHETELMA – VAN DER WAL, vol. I, σ. 139. Βλ. και τη Νεαρά του

προβλέπεται ειδική διαδικασία, κατά την οποία, πέραν της απόφασης του Ηγουμένου, απαιτείται και η σύμφωνη γνώμη της πλειονότητας των μοναχών. Συνήθως γίνεται και σχετική επισημείωση στο βρέβιο³⁹⁸ της Μονής. Η εκποίηση γίνεται κατά προτίμηση σε άλλες Μονές και εκκλησίες, καθώς και σε κληρικούς ή γεωργούς, απαγορεύεται δε ρητά να γίνει προς αιρετικούς, όπως και στους διοικητές της εκκλησιαστικής και μοναστηριακής περιουσίας και τους συγγενείς τους, τους άρχοντες και σε παρένθετα πρόσωπα όλων των ανωτέρω³⁹⁹. Στα δυο εξεταζόμενα κυπριακά τυπικά δεν γίνεται καμία αναφορά ή πρόβλεψη για τυχόν εξαιρέσεις από το ανεκποίητο της περιουσίας των Μονών Μαχαιρά και Νεοφύτου, αντίστοιχα.

§ 31. Κελλιώτες – Αδελφάτα – Καταπεμπτοί

Η ύπαρξη «κελλιωτών» μοναχών αναφέρεται σε αρκετά μοναστηριακά τυπικά⁴⁰⁰. Οι ερημίτες αυτοί, που διέμεναν σε ανεξάρτητα κελλιά, λάμβαναν ετησίως από τη Μονή ως «ρόγα»⁴⁰¹ κάποια χρυσά νομίσματα και κάποια ποσότητα σιτάρι ο καθένας. Ο αριθμός τους ήταν σταθερός, καθώς τα έξοδα συντήρησής τους ήταν μερικώς δυσβάστακτα, επειδή οι ίδιοι δεν προσέφεραν κάποια εργασία στη Μονή. Έτσι, στα τυπικά είτε ρυθμίζεται η ύπαρξή τους είτε αυτή απαγορεύεται. Σε κελλιώτες μοναχούς αναφέρονται αμφότερα τα κυπριακά τυπικά. Στην τυπική διάταξη του Μαχαιρά⁴⁰² γίνεται μνεία για μοναχούς που, μετά από άδεια του Ηγουμένου,

Αλεξίου Α΄ Κομνηνού (έτ. 1082): «Περὶ τῶν ἱερῶν σκευῶν καὶ τοῦ μὴ ἄλλοτε ποτε ταῦτα κοινωθῆναι», σε: Ι. ΖΕΠΟΥ και Π. ΖΕΠΟΥ, *Jus Graecoromanum, Νεαράι και Χρυσόβουλλα...*, όπ.π. (υποσημ. 163), σ. 302-304.

³⁹⁸ Για το βρέβιο της Μονής Μαχαιρά, βλ. Μαχαιρά, κεφ. 94, σ. 43/4: «...καὶ τούτων βρέβιον γέγονε παρ' ἡμῶν...», ενώ για το βρέβιο της Μονής της Εγκλειστρας, βλ. Διαθήκη Νεοφύτου, κεφ. 20, σ. 90/32-91/1: «...ἡ βρέβιος βίβλος ἐκτραγωδεῖ σαφεστέρως...», όπου φαίνεται να καταγράφονται κυρίως αναθήματα, βιβλία, έπιπλα, ιερά σκεύη, εικόνες και ιερά λείψανα των Μονών. Αν και αναγράφονται και αναφέρονται στα δύο κυπριακά τυπικά, αυτούσια τα βρέβια που τα συνόδευαν δεν διασώθηκαν, βλ. ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΛΟΥ, *Κυπριακά Τυπικά*, σ. 38.

³⁹⁹ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 221.

⁴⁰⁰ Για τη σχετική επισήμανση, *Ibidem*, σ. 224.

⁴⁰¹ Αρχικά, η ρόγα αποτελούσε τον καταβαλλόμενο σε χρήμα μισθό σε στρατιώτες και δημόσιους υπαλλήλους. Στη συνέχεια, απέκτησε και τη σημασία των περιοδικών σε χρήμα παροχών σε Μονές, οι οποίες διαμοιράζονταν συνήθως στους μοναχούς από τον Ηγούμενο, σε τακτά χρονικά διαστήματα, με σκοπό την κάλυψη προσωπικών κυρίως αναγκών των μοναχών, βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Περιουσία*, σ. 67-68 (και κυρίως υποσημ. 47). Βλ. κυρίως PAUL LEMERLE, «'Roga' et rente d'État aux Xe-XIe siècles», *REB* 25 (1967), 77-100.

⁴⁰² Μαχαιρά, κεφ. 152, σ. 59/8-18: «Τοῖς δὲ ἡσυχάζειν προαιρουμένοις ταῦτα ἐντέλλομαι. Τῇ εἰδήσει τοῦ προεστῶτος οἰκοδομήσουσι κέλλας ἐν ἡσυχαστοτέροις τόποις, ἔχοντες τοῦτον τὸν κανόνα: μετὰ πολλῆς δηλονότι δοκιμῆς κατὰ κυριακὴν ὄψῃ λαμβανέτωσαν τὸν ἐπισιτισμὸν τῶν πέντε ἡμερῶν, ἄρτον καὶ ὀπώρας ἢ ὄσπρεα βραχέντα ἐν ὕδατι καὶ πλοκὴν εἰς ἀκηδῖαν ἀντίκτησιν, καὶ τῷ σαββάτῳ, τὴν κέλλαν καταλιμπάνοντες, εἰς τὴν μονὴν

μπορούν να κτίσουν κελλιά και να ησυχάσουν. Οι εν λόγω μοναχοί καθορίζεται ότι κάθε Κυριακή βράδυ αποχωρούν από τη Μονή, λαμβάνοντας τρόφιμα για πέντε ημέρες και σχετικό εργόχειρο, και κάθε Σάββατο επιστρέφουν στη Μονή, για τη θεία λειτουργία της Κυριακής, παραδίδοντας στον οικονόμο το εργόχειρο που ετοίμασαν τις προηγούμενες ημέρες. Επιπλέον, επισημαίνεται ότι αυτή η δυνατότητα προσφέρεται σε μοναχούς, μόνο μετά από ικανή δοκιμασία και ευλογία του Ηγουμένου⁴⁰³. Σχετικό κεφάλαιο για την ύπαρξη κελλιωτών μοναχών φαίνεται να περιείχε και η τυπική διαθήκη του αγίου Νεοφύτου⁴⁰⁴, το οποίο όμως σήμερα δεν σώζεται, εκτός από τον τίτλο του.

Οι «εξωμονίτες» ήταν μοναχοί, κληρικοί ή λαϊκοί που ζούσαν εκτός Μονής και λάμβαναν από αυτή ένα τακτικό εισόδημα σε χρήμα ή και σε είδος, γνωστό ως «σιτηρέσιον»⁴⁰⁵. Το σιτηρέσιο αποτελεί συμφωνημένο αντάλλαγμα, την αντιπαροχή για μια προσφορά, «δόση» ακινήτων ή άλλων πραγμάτων, που προέβη ο αντισυμβαλλόμενος εξωμονίτης προς τη Μονή. Προϊόντος του χρόνου, η εν λόγω σύμβαση ονομάστηκε ειδικότερα «αδελφάτον»⁴⁰⁶ και ο καρπωτής του σιτηρέσιου «αδελφατάριος». Το αδελφάτο ονομάζεται είτε *εξωμονιτάτο* είτε *εσωμονιτάτο*, εφόσον ο αδελφατάριος ζει έξω από τη Μονή ή μέσα σε αυτή, αντίστοιχα. Ο αδελφατάριος, εφόσον δεν είναι ήδη, δεν υποχρεούται να καρεί μοναχός και δεν οφείλει υποταγή στον Ηγούμενο. Πιθανόν επίσης υπήρχαν περιπτώσεις στις οποίες το αδελφάτο υπερέβαινε σε διάρκεια τη ζωή του αδελφατάριου που μεταβιβαζόταν μετά το θάνατό του σε άλλα πρόσωπα⁴⁰⁷. Πάντως, ο *εξωμονίτης* δεν πρέπει να συγχέεται με τον *εξωκουρίτη* ή *ξενοκουρίτη* μοναχό, ο οποίος είναι μοναχός που έχει καρεί σε έτερη Μονή⁴⁰⁸. Η τυπική διάταξη του Νείλου για τη Μονή Μαχαιρά περιέχει ρυθμίσεις που απαγορεύουν ρητώς και κατηγορηματικώς τα «σιτηρέσια», δηλαδή την πώληση ή τη χορήγηση προμηθειών, σε οποιοδήποτε πρόσωπο, είτε

είσιέτωσαν...τὸ δ' ἐργόχειρον κομιζέσθωσαν τῷ οἰκονόμῳ τῆς μονῆς· κυριακὴν ὀψὲ πάλιν τὸν ἐπισιτισμὸν λαμβανέτωσαν ὡς ἐξ ἔθους, καὶ πρὸς τὴν κέλλαν εὐθυδρομείτωσαν...».

⁴⁰³ Πιθανόν ο Νείλος να είχε υπόψη του και τον καν. 41 της Πενθ. Οικ. Συν., βάσει του οποίου, κατ' εξαίρεση και υπό αυστηρές προϋποθέσεις, επιτρεπόταν σε έναν μοναχό να αναχωρήσει από το κοινόβιο, ώστε να ασκητέψει μόνος του σε εγκλείστρα. Βλ. σχετικά ὀπ.π. § 19 σ. 63 επ. και ιδίως υποσημ. 232.

⁴⁰⁴ Διαθήκη Νεοφύτου, κεφ. 17, σ. 88/14: «Περὶ κελλιωτικῶν».

⁴⁰⁵ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 225 επ.

⁴⁰⁶ Ο εν λόγω θεσμός συνδέεται στενά με το θεσμό των *αποταγών*, ο οποίος ήδη εξετάστηκε παραπάνω στην § 12: σ. 49 επ.

⁴⁰⁷ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ibidem*, σ. 228 (υποσημ. 17).

⁴⁰⁸ Αναλυτικότερα, *Ibidem*, σ. 225-228 (ιδιαίτερα υποσημ. 9, 16 και 17), καθώς και παραπάνω § 10 in fine: σ. 43.

λαϊκό είτε μοναχό⁴⁰⁹, ενώ στην τυπική διαθήκη του Νεοφύτου για τη Μονή της Εγκλείστρας στην Πάφο δεν υφίσταται κάποια σχετική διάταξη.

Τέλος, στα περισσότερα τυπικά υπάρχει απαγόρευση ενδιαίτησης και παραμονής στη Μονή «καταμεμπτών» ή «απεσταλμένων». Για το ζήτημα αυτό, υποστηρίχθηκαν διάφορες απόψεις⁴¹⁰ και οι μελετητές δεν συμφωνούν ως προς τη σημασία του όρου. Πρόκειται για πρόσωπα που βρίσκονταν στη Μονή χωρίς τη θέλησή τους, μη υπαγόμενα στη δικαιοδοσία του Ηγουμένου. Οι καταμεμπτοί ήταν κυρίως οι εξόριστοι και φυλακισμένοι στις Μονές, καθώς και άλλοι απεσταλμένοι από τον αυτοκράτορα, τον Πατριάρχη ή τον επιχώριο Επίσκοπο⁴¹¹, των οποίων το σιτηρέσιο θα βάρυνε εξ ολοκλήρου τη Μονή, χωρίς αυτή να λαμβάνει κάποιο συναφές αντιστάθμισμα. Εν προκειμένω, στα εξεταζόμενα κυπριακά τυπικά δεν γίνεται καμία σχετική μνεία για το εν λόγω ζήτημα.

⁴⁰⁹ Μαχαιρά, κεφ. 153, σ. 59/19-25: «Ἐν ἀγίῳ πνεύματι ἐντελλόμεθα, πάντας τοὺς καθ' ἡμῶν τοῦ φυλάξασθαι τοὺς ὄρους τούτους, καὶ μηδενὶ ἐτέρῳ πιπράσκειν σιτηρέσιον, κἄν κοσμικὸς τυγχάνῃ κἄν μοναχός, κἄν πολλὴν καὶ μεγάλην ὠφέλειαν ὑπισχνῆται τῇ μονῇ, κἄν χρήματα πάμπολλα δίδωσιν εἰς προσένεξιν, κἄν ἐν τῇ μονῇ ἐκοπίασεν συχνά, εἶτα πρὸς ἐτέραν μονὴν ἀπιῶν, ἀπ' αὐτῆς δὲ τῆς μονῆς ἡμῶν λαμβάνειν ἐξαιτεῖ σιτηρέσιον· τοῦτο γὰρ ἀπαγορευόμεν παντελῶς καὶ ἀφορίζομεν.»

⁴¹⁰ Για τις οποίες, βλ. διεξοδικῶς ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ibidem*, σ. 228-230.

⁴¹¹ *Ibidem*, σ. 229. Βλ. και ΕΛ. ΧΑΤΖΗΑΝΤΩΝΙΟΥ, «Το πρόβλημα της 'μοναστικής μεταρρύθμισης' στο ύστερο Βυζάντιο», Βυζαντινά 24 (2004), σ. 233-287, εδῶ σ. 243-244.

Κεφάλαιο Δ΄ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ

§ 32. Γενικά

Φορέας της δικαστικής εξουσίας μέσα στο κοινόβιο Μοναστήρι είναι ο Ηγούμενος⁴¹². Όσα μοναστηριακά τυπικά αναφέρονται στην άσκηση της δικαστικής εξουσίας έχουν ως κύριο γνώρισμα την περιπτώσιολογία, κάτι που χαρακτηρίζει εξάλλου και το καθόλου εκκλησιαστικό ποινικό δίκαιο⁴¹³, καθώς για κάθε κανόνα που επιτάσσει ή απαγορεύει κάποια ενέργεια προβλέπεται αντίστοιχα και μια εκκλησιαστική ποινή για όποιον δεν συμμορφώνεται με τον κανόνα. Άλλωστε, η δικαιοδοσία της εκκλησίας επί των μελών της και κυρίως επί των λειτουργών και μοναχών για τα εκκλησιαστικά παραπτώματα που διαπράττουν δεν είναι ούτε ποινική υπό τη στενή του όρου έννοια ούτε πειθαρχική, αλλά πρόκειται για «ιδιόμορφη (*sui generis*) εκκλησιαστική», όπως εννοείται και η εκκλησιαστική ποινή⁴¹⁴. Το εκκλησιαστικό ποινικό δίκαιο αποτελεί ένα «ιδιόρρυθμο Ποινικό Δίκαιο, ακριβώς γιατί είναι Δίκαιο της Εκκλησίας»⁴¹⁵.

Βέβαια, τα μοναστηριακά τυπικά αναφέρονται σε ειδικά αδικήματα· δράστης του αδικήματος δύναται να είναι μόνο μοναχός και αυτός εντός του πλαισίου της δραστηριότητάς του ως μέλους της εκάστοτε μοναχικής αδελφότητας. Έτσι, δεν συναντώνται αδικήματα, ακόμη και τα πιο βαριά, όπως η αίρεση, η αποστασία και το σχίσμα, που προβλέπονται από την εν γένει εκκλησιαστική ποινική νομοθεσία, αδικήματα δηλαδή που μπορεί να διαπράξει κάθε μέλος της εκκλησίας, κληρικός, μοναχός ή λαϊκός, καθόσον σε αυτές τις περιπτώσεις τυγχάνουν εφαρμογής οι κανόνες του εκκλησιαστικού ποινικού δικαίου. Ειδικότερα, στα τυπικά καθορίζονται μόνο παραπτώματα που σχετίζονται με την καθημερινή ζωή και δράση μέσα στο κοινόβιο⁴¹⁶. Κατ' ουσίαν οι διατάξεις αυτές αποτελούν έναν «πρόχειρο επιτιμιακό κώδικα»⁴¹⁷ για τον Ηγούμενο της

⁴¹² Για τον οποίο έγινε ήδη λόγος παραπάνω στην § 26: σ. 85 επ.

⁴¹³ Για το οποίο, αναλυτικότερα, βλ., μεταξύ άλλων, ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Μαθήματα*, σ. 313 επ., και ιδίως ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΥ, *Το ποινικόν δίκαιον της Εκκλησίας*, όπ.π. (υποσημ. 218).

⁴¹⁴ Βλ. ιδιαίτερα ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Η διαπάλη*, σ. 253.

⁴¹⁵ Βλ. Γ. ΠΟΥΛΗ, «Το Γενικό Μέρος Εκκλησιαστικού Ποινικού Δικαίου στον Νέο Καταστατικό Χάρτη της Εκκλησίας της Κύπρου», Αρμ. 10 (2011), σ. 1753-1773, εδώ σ. 1759 και υποσημ. 28.

⁴¹⁶ Όπως ακριβώς επισημαίνεται από τον ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 231.

⁴¹⁷ *Ibidem*, σ. 232.

κάθε Μονής, που τον βοηθούσαν μαζί με άλλες εν χρήσει κάθε φορά «συλλογές επιτιμιών» (όπως τα «Επιτίμια»⁴¹⁸ του Μ. Βασιλείου⁴¹⁹) να ελέγχει τα ειδικά αδικήματα των μοναχών και ανάλογα να τους επιβάλλει τις αντίστοιχες εκκλησιαστικές ποινές ή επιτίμια. Κάποια μάλιστα τυπικά, όπως τα εξεταζόμενα δύο που αφορούν σε Μονές της Κύπρου⁴²⁰, συμπεριλαμβάνουν αυτούσιους κανόνες από το προαναφερόμενο έργο του Μ. Βασιλείου. Πλέον δηλαδή οι εν λόγω επιτιμιακοί κανόνες έχουν καταστεί τμήμα του τυπικού, αποτελούν εσωτερικό δίκαιο της Μονής και η αναφορά της προέλευσής τους από το Μ. Βασίλειο στοχεύει, *inter alia*, να τους περιλάβει με μεγαλύτερο κύρος.

§ 33. Τα αδικήματα και οι ποινές

Τα ειδικά αδικήματα που συναντώνται στα μοναστηριακά τυπικά δεν παρουσιάζονται συστηματικά από το συντάκτη τους, αλλά ανευρίσκονται είτε όλα μαζί σε ένα κεφάλαιο είτε διάσπαρτα σε περισσότερα. Μπορούν να διακριθούν όμως γενικά σε όσα προσβάλλουν της ομολογία της αγνείας ή παρθενίας, σε όσα προσβάλλουν την ομολογία της υπακοής και σε όσα προσβάλλουν της ομολογία της ακτημοσύνης⁴²¹. Στη συνέχεια, αναφέρονται μόνο τα αδικήματα που συναντώνται ρητά στα δύο κυπριακά τυπικά.

Έτσι, αδικήματα που προσβάλλουν την υπόσχεση παρθενίας είναι η αποστολή μηνυμάτων σε συγγενείς ή φίλους, καθώς και η αποδοχή τέτοιων μηνυμάτων⁴²², οι ιδιαίτερες συνομιλίες με άλλο μοναχό⁴²³, η άνευ λόγου και άδειας επίσκεψη άλλου μοναχού στο κελλί

⁴¹⁸ Των οποίων αποσπάσματα πολλές φορές περιέχονται αυτούσια σε ορισμένα τυπικά, *Αυτόθι*, σ. 232, ή άλλοτε γίνεται επίκληση π.χ. των εντολών του Μ. Βασιλείου για την πρόσδοση υψηλότερου κύρους στις κτητορικές διατάξεις, πρβλ. ΔΑΣΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *όπ.π.* (υποσημ. 187), σ. 88.

⁴¹⁹ Μεγάλου Βασιλείου, *Επιτίμια*, σε: MIGNE, τ. 31, σ. 1305-1316.

⁴²⁰ Βλ. *Μαχαιρά*, κεφ. 121-134: σ. 51-52. Διαθήκη Νεοφύτου, κεφ. 23: σ. 101/5-25.

⁴²¹ Έτσι ακριβώς διακρίνονται από τον ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 233 επ.

⁴²² *Μαχαιρά*, κεφ. 131, σ. 52: «Εἰ τις εὐρεθῆ γράφων τινὶ ἢ δεχόμενος γράμμα, χωρὶς τοῦ ἄββᾶ, ξηροφαγεῖτω ἡμέρας τρεῖς· ὡσαύτως καὶ ὁ λαμβάνων καὶ ὁ δίδων, χωρὶς τοῦ οἰκονόμου, ἀφοριζέσθω.» Διαθήκη Νεοφύτου, κεφ. 23, σ. 101/14-15: «κανὼν Ε: Εἰ τις εὐρεθῆ πρὸς τινὰ γράφων ἢ δεχόμενος γράμμα χωρὶς τοῦ ἄββᾶ, ἀφοριζέσθω.»

⁴²³ *Μαχαιρά*, κεφ. 128, σ. 52: «Εἰ τις μετὰ τὴν μετάνοιαν εὐρεθῆ ὁμιλῶν...μετὰ τινος, ποιεῖτω μετanoiás ν'.»

του⁴²⁴, ακόμη περισσότερο η διανυκτέρευση σε αυτό⁴²⁵, και οι διαχύσεις και θωπείες ανάμεσα σε μοναχούς⁴²⁶.

Αδικήματα που έχουν σχέση με την ομολογία της υπακοής αποτελούν η κατάληψη άλλης θέσης στην εκκλησία ή την τράπεζα από την προβλεπόμενη⁴²⁷, η έξοδος χωρίς άδεια από τη Μονή⁴²⁸, η απόπειρα φυγής από τη Μονή⁴²⁹, η απόκρυψη του σχεδίου φυγής από τη Μονή και η συνέργεια σε αναχώρηση από τη Μονή⁴³⁰, και η εξομολόγηση σε άλλο πνευματικό εκτός Μονής⁴³¹.

⁴²⁴ Μαχαιρά, κεφ. 128, σ. 52: «Εἰ τις μετὰ τὴν μετάνοιαν εὐρεθῆ...ιδιάζων μετὰ τινος, ποιείτω μετανοίας ν'.».

⁴²⁵ Μαχαιρά, κεφ. 130, σ. 52: «Εἰ τις, χωρὶς ἐπιτροπῆς ἢ χρείας ἀναγκαίας, εἰσέλθῃ εἰς κελλίον ἄλλου ἢ κοιμηθῆ ἢ πιάσῃ ἐργόχειρον, ἀφοριζέσθω ἡμέρας τρεῖς ἔξω τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς τραπέζης καὶ ξηροφαγείτω.» Διαθήκη Νεοφύτου, κεφ. 23, σ. 101/16: «κανὼν ΣΤ: Εἰ τις εὐρεθῆ ἐν νυκτὶ ιδιάζων μετὰ τινος, ἀφοριζέσθω.».

⁴²⁶ Διαθήκη Νεοφύτου, κεφ. 23, σ. 95/15-17: «Μοναχῶν δύο παιγνίως συμπλεκομένων, καὶ μάλιστα νεωτέρων, ἄδηλος καὶ ἀμάρτυρος ἢ πτωσίς...χρῆ δὲ τοὺς οὕτω παιγνίως συμπλεκομένους ἐπιτιμᾶν καὶ ἀπείργειν.».

⁴²⁷ Μαχαιρά, κεφ. 64 (περὶ τῶν ζητούντων πρωτοκαθεδρίας), σ. 33/1-7: «Εἰ δὲ τις ὑμῶν εὐρεθείη τούτου χάριν διαπληκτιζόμενος, χρόνους τυχόν ἢ ἐνέργειαν προβαλλόμενος, καὶ μὴ ἐμμένει τῇ προστάξει τοῦ προεστῶτος καὶ τὸν ἀποκληρωθέντα τόπον αὐτῷ μὴ στέργει, ἐντέλλομαι ἐν κυρίῳ τὸν ἔσχατον αὐτῷ τόπον ἀποκληροῦν καὶ διδάσκειν τῷ κόσμῳ τὰ τοῦ κόσμου καταλιμπάνειν· εἰ δ', ὅπερ ἀπευκταῖον πάντῃ καὶ ἄσεμνον, ἔτι τε διανίσταται καὶ ἀμφιβάλλει καὶ μετὰ δευτέραν καὶ τρίτην παραίνεσιν ἀδιόρθωτος μένει, οὐ καθεδεῖται τὸ σύνολον, ἀλλ' ἀνιστάμενος διακονίαν ἐκπληρώσει τινά.».

⁴²⁸ Μαχαιρά, κεφ. 123, σ. 52: «Εἰ τις ἐξέλθῃ τῆς μονῆς χωρὶς παραθέσεως τοῦ προεστῶτος, ποιείτω μετανοίας ἑκατὸν καὶ ξηροφαγείτω ἡμέρας τρεῖς.» Διαθήκη Νεοφύτου, κεφ. 23, σ. 101/8-9: «κανὼν Β: Εἰ τις, παρὰ γνώμην τοῦ προεστῶτος, ἐξέλθῃ τοῦ μοναστηρίου μὴ μετὰ εὐχῆς καὶ προτροπῆς τοῦ ἡγουμένου, ἀκοινώνητος ἔστω.».

⁴²⁹ Διαθήκη Νεοφύτου, κεφ. 23, σ. 101/10-11: «κανὼν Γ: Εἰ τις συνδυάζει μετὰ τινος ἐπὶ τὸ ἀναχωρῆσαι τοῦ μοναστηρίου, ἔστω ἀκοινώνητος.».

⁴³⁰ Μαχαιρά, κεφ. 122, σ. 52: «Ὁ συνεγνωκὸς ἀδελφῷ τὴν ἐκ τοῦ μοναστηρίου ἔξοδον μελετῶντι καὶ ἢ συνομιλήσας ἢ συνευδοκήσας αὐτῷ καὶ μὴ προσαγγείλας τὰ κατ' αὐτόν, ἀφοριζέσθω ἔξω τῆς ἐκκλησίας ἑβδομάδα μίαν ἄρτου καὶ ὕδατος.» Διαθήκη Νεοφύτου, κεφ. 23, σ. 101/5-13: «κανὼν Α: Ὁ συνεγνωκὸς ἀδελφῷ ἐκ μοναστηρίου φυγὴν μελετῶντι, εἰ, συνομιλήσας, συνευδοκήσῃ αὐτῷ καὶ μὴ προσαγγείλῃ τὰ κατ' αὐτόν, ἀφοριζέσθω ἑβδομάδα μίαν. Γ: Εἰ τις συνδυάζει μετὰ τινος ἐπὶ τὸ ἀναχωρῆσαι τοῦ μοναστηρίου, ἔστω ἀκοινώνητος. Δ: Εἰ τις γνὼν ἀδελφὸν μελετῶντα λάθρα ὑποχωρῆσαι τῆς μονῆς καὶ μὴ μηνύσῃ τῷ ἀββᾷ, ἀφοριζέσθω.».

⁴³¹ Μαχαιρά, κεφ. 54, σ. 28/19-28: «Εἰ δὲ τις ἴσως, ὧν ἀκαμπῆς τε καὶ ἀπειθῆς καὶ τῷ ἑαυτοῦ ἀνοήτως στοιχῶν θελήματι, μὴ βούλοιο τὴν πρὸς τὸν πρεσβῶτα ποιεῖν ἐξομολόγησιν, ἀλλ' ἄλλον ἑαυτοῦ καὶ οὐ τοῦτον ἐπιγράφοιτο πατέρα πνευματικόν, κάκεινῳ τοὺς οἰκείους λογισμοὺς προανατιθέναι διατεινοίτο, ἔξω που καὶ μακρὰν τῆς ἡμετέρας ποιμένης γενέσθω, παρευθὺς διωκόμενος καὶ μηδὲ φειδῶ λαμβάνων μηδὲ ἔλεον, ἀλλ' ὡς ἑαυτὸν ἀλλοτριῶν οἷς ἄρα κακῶς...κακῶς καὶ λίαν ἐπικινδύνως βεβούλευται, ἀποσκορακίζέσθω τῆς μονῆς καὶ ξένος τῆς

Τέλος, στα αδικήματα που προσβάλλουν την υποχρέωση ακτημοσύνης ανήκουν η λαθροφαγία ή λαθροφαγοποσία⁴³², η αφαίρεση προσκομισθέντων αφιερωμάτων⁴³³, οι επικτήσεις περιουσιακών στοιχείων και κυρίως η ιδιοποίηση πραγμάτων⁴³⁴ της Μονής⁴³⁵.

Για κάθε ένα από τα ειδικά παραπτώματα απειλείται και μια εκκλησιαστική ποινή ή αλλιώς επιτίμιο, όπως αναφέρεται συνήθως στις πηγές. Ανάμεσα σε ποινή και επιτίμιο δεν υφίσταται καμία διαφορά⁴³⁶. Υπάρχει μια μεγάλη ποικιλία αναφερόμενων ποινών. Η ελαφρότερη ποινή είναι η νουθεσία ή παραίνεση⁴³⁷, που επαναλαμβάνεται ορισμένες φορές, συνήθως τρεις,

ήμετέρας ἤτω μερίδος καὶ συναυλίας, διαίτης καὶ ὀμιλίας, ὡς διασπασμοῦ καὶ διαστάσεως καὶ πάσης ἄλλης καταστασίας καὶ ταραχῆς καὶ βλάβης αἴτιος, οὐ τῆς τυχούσης.».

⁴³² Μαχαιρά, κεφ. 132, σ. 52: «Εἰ τις τῶν γεηπόνων ἢ τῶν κηπουρῶν ἢ ἀμπελικῶν ἢ ποιμένων, χωρὶς τοῦ εὐλογηθῆναι τὰς οἰασοῦν ὀπώρας, λάβῃ ἐξ αὐτῶν καὶ καταλύσῃ, ποιείτω μετανοίας ν' καὶ ξηροφαγείτω ἡμέρας ε'.»., καθώς και κεφ. 134, σ. 53: «Εἰ τις ἄρη καρπὸν ἀπὸ δένδρου, χωρὶς τοῦ φυλαγοῦ ἢ τοῦ κηπουροῦ, ποιείτω μετανοίας κε'.».

⁴³³ Μαχαιρά, κεφ. 59, σ. 30/19-23: «Ἄν δέ γέ ποτε, πειρασθεὶς ἐκ δαιμόνων ὁ δούς, οἷα πολλὰ τὰ τῆς αὐτοῦ ἀβουλίας, ἐκστῆναι μὲν τῆς μονῆς βουληθῆ, θελήσῃ δὲ καὶ τὸ δεδωρημένον καὶ θεῶ προσενηνεγμένον ἀποκομίσασθαι, ἀλλὰ μὴ δοτέον αὐτῷ τοῦτο, κἂν ὅ,τι τύχοιεν ὄν. τὸ γὰρ ἅπαξ θεῶ ἀφιερωθέν, ἀναφαίρετον, καὶ ὁ ἀφαιρούμενος, ἱερόσυλος· ὁποῖον δὲ τὸ ἱεροσυλεῖν ἔχει τὸ ἐπιτίμιον πάντες ἴσασι, κἂν ἡμεῖς μὴ λέγειν ἐθέλωμεν.».

⁴³⁴ Πρόκειται για τον λεγόμενο στα μοναστηριακά τυπικά «νοσησμό». Για παράδειγμα, βλ. την αμέσως παρακάτω υποσημ. που αναφέρεται στην τυπική διάταξη του αγίου Νείλου για τη Μονή Μαχαιρά.

⁴³⁵ Μαχαιρά, κεφ. 87, σ. 40/10-13: «Καὶ οἱ ἐπικτήσεις δὲ τινὰς κτώμενοι λάθρα τοῦ προεστῶτος παρὰ τὸν κανόνα τοῦ μοναστηρίου, ἄχρῃ ὀβολοῦ ἢ ὀπώρας, τῷ ἐπιτιμίῳ ὑποπεσοῦνται, ὁ δὲ νοσηζόμενος ἀπὸ τῆς μονῆς καὶ μὴ ἐξομολογούμενος καὶ διορθούμενος, ἐξάπαντος ἐκδιωχθήσεται.».

⁴³⁶ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 235 (και ιδίως υποσημ. 2). Όμως, ακόμη και για την καθαίρεση, μια από τις αυστηρότερες εκκλησιαστικές ποινές, οι κανόνες της εκκλησίας χρησιμοποιούν τον όρο *επιτίμια* και όχι *ποινές* ή *κωρώσεις*. Τα επιτίμια που προβλέπει και επιβάλλει η εκκλησία αποσκοπούν στη σωτηρία και τη λύτρωση του μέλους της, υπό την προοπτική της αιωνιότητας (sub specie aeternitatis), και όχι στην ικανοποίηση του αισθήματος δικαιοσύνης ακόμη και του ίδιου του Θεού. Βλ. Π. Ι. ΜΠΟΥΜΗ, «*Περί των εκκλησιαστικών επιτιμίων και των ποινών (Οι ιεροί κανόνες βάση της εκκλησιαστικής δικαιοσύνης)*», Ανάτυπον εκ του περ. ΕΚΚΛΗΣΙΑ, έτος ΠΔ', τεύχ. 4, Απρλ. 2007, σσ. 297-306, ΑΘΗΝΑΙ: εκ του Τυπογραφείου της Αποστολικής Διακονίας, 2007, σ. 5-31, passim και ιδίως σ. 9-10.

⁴³⁷ Αξιοσημείωτο είναι ότι αντίστοιχη ποινή προβλέπεται σε επίπεδο μάλιστα επίσημης πολιτειακής νομοθεσίας, ήδη από τον Ιουστινιανό. Πρβλ. Βασ. 4.1.23 (= Nov. 133.5, έτ. 539): «Εἰ δὲ τις ἀμάρτο...τούτον μετρίου μὲν ὄντος τοῦ πράγματος καὶ νοθετεῖν καὶ καθεῖργειν καὶ μετανοίας αὐτῷ διδόναι καιρόν, ἵνα καλλίω τάξιν λαβὼν αὐθις ἐπανέλθοι πρὸς ἑαυτόν...εἰ δὲ μείζων ὁ του πταισματος εἴη τρόπος, πρὸς τὴν ἀμαρτίαν καὶ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἐπανορθώσεως εἶναι καὶ αὐθις νουθεσίαν σφοδροτέραν καὶ μετάνοιαν ἰσχυρὰν ἀπαιτεῖν...», σε: SCHETELMA – VAN DER WAL, vol. I, σ. 122/31-123/7.

πριν την επιβολή βαρύτερης ποινής⁴³⁸. Η νουθεσία σκοπεί στην αποτροπή της υποτροπής του δράστη μοναχού. Προβλέπονται επίσης η δημόσια επιτίμηση, οι μετάνοιες, δηλαδή οι γονυκλισίες, που ορίζονται και σε αριθμό, η επιβολή ορθοστασίας⁴³⁹, η ξηροφαγία και ο εγκλεισμός ή φυλάκιση του απείθαρχου μοναχού σε ένα κελλί του Μοναστηριού. Από τις πιο συνηθισμένες ποινές είναι η ακοινωνησία ή (μικρός) αφορισμός⁴⁴⁰, στέρηση δηλαδή βασικά της θείας κοινωνίας, και από τις βαρύτερες ποινές είναι η αποβολή από τη Μονή, που κατά βάση είναι και οριστική και επιβάλλεται σε υπότροπους παραβάτες. Όλες οι ποινές⁴⁴¹ επιβάλλονται, όπως ήδη σημειώθηκε, από τον μόνο αρμόδιο προς τούτο, τον Ηγούμενο της Μονής. Στα μοναστηριακά τυπικά άλλες φορές καθορίζονται επακριβώς οι ποινές για κάθε παράπτωμα, ενώ άλλες φορές καταλείπεται η επιμέτρησή τους στη διακριτική ευχέρεια του Ηγουμένου, ο οποίος βασίζεται, *inter alia*, και στα προβλεπόμενα όρια και οδηγίες από το ίδιο το τυπικό⁴⁴².

Οι συνηθέστερες πάντως ποινές που συναντώνται στο τυπικό του Μαχαιρά⁴⁴³ είναι οι μετάνοιες (συνήθως, σε αριθμό, 50, αλλά και 100, 30 και 25), η ξηροφαγία (συνήθως για τρεις ή πέντε ημέρες), η ασιτία (έως το εσπέρας) και ο αφορισμός από την εκκλησία για κάποιες ημέρες (π.χ. για τρεις). Ο Νείλος προβαίνει σε μετατροπή ορισμένων επιτιμίων του Μ. Βασιλείου, ενώ αλλάζει τη γλωσσική διατύπωση επιτιμίων ή ακόμη και συμπληρώνει ορισμένα⁴⁴⁴. Αντίστοιχα, στο τυπικό Νεοφύτου⁴⁴⁵ οι ποινές που προβλέπονται είναι ο αφορισμός, ο αφορισμός για μια εβδομάδα και η ακοινωνησία, δεν μεταβάλλονται δε οι τιμωρίες με ό,τι καθορίζει σχετικά ο Μ. Βασίλειος στα επιτίμιά του, όμως περιγράφονται αρκετά απλούστερα⁴⁴⁶. Αξίζει να σημειωθεί περαιτέρω και ο προβλεπόμενος τρόπος επιβολής των επιτιμίων εκ μέρους του Νεοφύτου. Έτσι, προτρέπει τον εκάστοτε Έγκλειστο, ήτοι Ηγούμενο της Μονής του, να επιτιμά τους παραβάτες με μέτρο και φιλάνθρωπη διάθεση, παραθέτοντας και μερικά παραδείγματα προς υποβοήθησή του.

⁴³⁸ Μαχαιρά, κεφ. 64 (περί τῶν ζητούντων πρωτοκαθεδρίας), σ. 33/5-7: «..καὶ μετὰ δευτέραν καὶ τρίτην παραίνεσιν ἀδιόρθωτος μένοι...».

⁴³⁹ Μαχαιρά, κεφ. 124, σ. 52: «Εἰ τις ἐν τῇ τραπέζῃ ἐσθίων φλυαρεῖ...ἐγειρέσθω καὶ ψαλλέτω κατὰ τὸ σύνηθες «Ἐλέησόν με ὁ θεὸς» καὶ αἰτεῖτω συγχώρησιν.».

⁴⁴⁰ Για την ποινή του αφορισμού, βλ. διεξοδικώς, ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Μαθήματα*, σ. 321-322.

⁴⁴¹ Για τις επιβαλλόμενες ποινές στους μοναχούς, πρβλ. και ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ibidem*, σ. 326.

⁴⁴² Για το πώς πρέπει να επιτιμά ο προεστώς και πώς να δέχεται τα επιτίμια ο παραβάτης, βλ. χαρακτηριστικώς, Μ. Βασιλείου, Ὅροι κατὰ πλάτος Β' 50-52, σε: ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ, *ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ*, τ. 8, *ΑΣΚΗΤΙΚΑ Α'*, ὄπ.π. (υποσημ. 192), σ. 388-395.

⁴⁴³ Βλ. Μαχαιρά, κεφ. 122-134, σ. 52/2-53/2.

⁴⁴⁴ Όπως παρατηρεί ο ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΛΟΣ, *Κυπριακά Τυπικά*, σ. 113.

⁴⁴⁵ Βλ. Διαθήκη Νεοφύτου, κεφ. 23, σ. 101/5-25.

⁴⁴⁶ ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΛΟΥ, *Ibidem*, σ. 121.

Έτσι, αν κάποιος μοναχός έμεινε έξω από τη Μονή, πρέπει να ερευνάται η αιτία της πράξης του, και αν είναι εύλογη, να του παρέχεται συγχώρηση, αν όμως όχι, τότε να του επιβάλλεται το κατάλληλο επιτίμιο. Ακόμη, αν κάποιος μοναχός συνεχίζει να τρέφει αισθήματα στοργής για τους κατά σάρκα συγγενείς του και, παρόλο που του γίνονται σχετικές συστάσεις, αυτός δεν υπακούει, τότε προβλέπεται να μένει εκτός της εκκλησίας και να απομακρύνεται από την τράπεζα έως να διορθωθεί. Κατά τον ίδιο τρόπο πρέπει να ελέγχεται και να επιτιμάται και αυτός που κατέχει αργυρά ή χάλκινα νομίσματα, αλλά και γενικά όσοι παραβαίνουν τους υπόλοιπους κανόνες, καθορίζεται να ελέγχονται με διάκριση και με στόχο πάντοτε τη σωτηρία τους⁴⁴⁷.

⁴⁴⁷ Διεξοδικώς, βλ. Διαθήκη Νεοφύτου, κεφ. 23, «Κανὼν ΙΘ: Περὶ τῶν ἐπιτιμίων καὶ τῶν ἐγκλείστων», σ. 99/16-30.

ΜΕΡΟΣ Δ΄

ΙΣΧΥΟΝ ΔΙΚΑΙΟ

Κεφάλαιο Α΄ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΥΠΡΟΥ

§ 34. Εισαγωγικά

Οι Κύπριοι υπήρξαν από τους πρώτους που δέχθηκαν και ασπάστηκαν το Χριστιανισμό, αλλά και από τους πρώτους που τον δίδαξαν εκτός Ιεροσολύμων⁴⁴⁸. Συγκεκριμένα, οι χριστιανοί των Ιεροσολύμων, μετά το μαρτυρικό θάνατο, με λιθοβολισμό, του αρχidiaκόνου Στεφάνου, διασκορπίστηκαν «ἕως Φοινίκης καὶ Κύπρου καὶ Ἀντιοχείας»⁴⁴⁹, κηρύσσοντας το θείο λόγο μόνο σε Ιουδαίους. «Ἦσαν δὲ τινες ἐξ αὐτῶν ἄνδρες Κύπριου»⁴⁵⁰, στους οποίους συγκαταλέγονταν ο απόστολος Βαρνάβας και ο ανεψιός του Ιωάννης, ο μετέπειτα επικληθείς Μάρκος, ο απόστολος και ευαγγελιστής. Όμως, το κύριο ἔργο του ευαγγελισμού της νήσου πραγματοποιείται με τους αποστόλους Παύλο, Βαρνάβα και Μάρκο, το 45 μ.Χ., οι οποίοι αποβιβάστηκαν στη Σαλαμίνα και διέσχισαν ὅλη τη νήσο μέχρι την Πάφο⁴⁵¹, το διοικητικό κέντρο της εποχής, κηρύσσοντας τη νέα θρησκεία και μεταστρέφοντας σε χριστιανό τον πρώτο επίσημο Ρωμαίο αξιωματούχο, τον ανθύπατο Λεύκιο Σέργιο Παύλο. Αργότερα, περί το 50 μ.Χ., θα επιστρέψουν στην Κύπρο ο Βαρνάβας και ο Μάρκος⁴⁵². Ο Βαρνάβας⁴⁵³ ίδρυσε πολλές χριστιανικές κοινότητες, στις οποίες εγκατέστησε Επισκόπους, ο ίδιος δε υπήρξε ο πρώτος Επίσκοπος Σαλαμίνας και θεωρείται ο πρώτος Αρχιεπίσκοπος Κύπρου⁴⁵⁴. Ο Βαρνάβας λιθοβολήθηκε από τους Εβραίους, κατά το διωγμό του Νέρωνα (54-68 μ.Χ.), στη Σαλαμίνα, όπου

⁴⁴⁸ Βλ. Α. Ν. ΜΙΤΣΙΑΔΗ, «Σύντομος Ιστορία της Εκκλησίας Κύπρου», σε: *Διοικητική Συγκρότηση της Εκκλησίας Κύπρου και των λοιπών Ορθόδοξων Εκκλησιών - ἔτος 2019*, (επιμ. Η Συνοδική Επιτροπή επί της Λατρείας), Λευκωσία, 2018, σ. 21.

⁴⁴⁹ Πράξ. 11:19.

⁴⁵⁰ Πράξ. 11:20.

⁴⁵¹ Πράξ. 13:4-6: «Οὗτοι μὲν οὖν ἐκπεμφθέντες ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου κατήλθον εἰς τὴν Σελεύκειαν, ἐκεῖθεν τε ἀπέπλευσαν εἰς τὴν Κύπρον, καὶ γενόμενοι ἐν Σαλαμίῃ κατήγγελλον τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς συναγωγαῖς τῶν Ἰουδαίων εἶχον δὲ καὶ Ἰωάννην ὑπηρέτην. Διελθόντες δὲ τὴν νῆσον ἄχρι Πάφου εὔρον τινα μάγον ψευδοπροφήτην Ἰουδαῖον ᾧ ὄνομα Βαρισοῦς.»

⁴⁵² Πράξ. 15:39.

⁴⁵³ Για το βίο του, βλ. προχειρῶς Π. Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ, Θ.Η.Ε., τ. 3 (1963), σ. 632 επ. [*Βαρνάβας. Απόστολος του Ιησού Χριστού*].

⁴⁵⁴ Βλ. «Κατάλογοι των Αρχιεπισκόπων και λοιπών Αρχιερέων της Κύπρου», που συντάχθηκαν και υπό ΑΘ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, σε: *Διοικητική Συγκρότηση της Εκκλησίας Κύπρου και των λοιπών Ορθόδοξων Εκκλησιών - ἔτος 2019*, ὄπ.π. (υποσημ. 448), σ. 29.

και σώζεται ο τάφος του. Κατά τη διάρκεια παραμονής στην Κύπρο των αποστόλων Παύλου, Βαρνάβα και Μάρκου, χειροτονήθηκε ως Επίσκοπος Κιτίου (σημερινής Λάρνακας) ο Λάζαρος, ο φίλος του Χριστού, και ο Ηρακλείδιος ως Επίσκοπος Ταμασού. Κυρίως οι ανωτέρω καθώς και οι Επίσκοποι Νεαπόλεως Τυχικός, Κουρίου Φιλάργιος και Φιλωνίδης, Ταμασού Μνάσων και Ρόδων, Σόλων Αυξίβιος και Κυρηνείας Θεόδοτος συνέβαλαν στη διάδοση και στερέωση του χριστιανισμού στο νησί⁴⁵⁵. Πολλοί από τους πρώτους χριστιανούς υπέστησαν μαρτυρικό θάνατο, κατά τη διάρκεια των διωγμών. Η Εκκλησία της Κύπρου⁴⁵⁶ λοιπόν, λόγω ακριβώς της ίδρυσής της από τους αποστόλους, είναι αποστολική⁴⁵⁷.

§ 35. Το αυτοκέφαλο

Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου, εκτός από αποστολική, είναι και αυτοκέφαλη και μάλιστα από τις πρώτες και αρχαιότερες αυτοκέφαλες Εκκλησίες⁴⁵⁸. Το αυτοκέφαλο της Εκκλησίας Κύπρου⁴⁵⁹ αναγνωρίστηκε, το πρώτον, από την Γ΄ Οικουμενική Σύνοδο (431) στην Έφεσο και συγκεκριμένα με τον 8ο κανόνα της⁴⁶⁰. Αφορμή υπήρξε η προσπάθεια του τότε Αρχιεπισκόπου Αντιοχείας, Ιωάννου, στο Θέμα της οποίας υπαγόταν διοικητικά η Κύπρος, να

⁴⁵⁵ Βλ. Α. Ν. ΜΙΤΣΙΔΗ, «*Σύντομος Ιστορία της Εκκλησίας Κύπρου*», όπ.π. (υποσημ. 448), σ. 21.

⁴⁵⁶ Για περισσότερες ιστορικές πληροφορίες σχετικά, βλ. Α. BLONDY, *Η Κύπρος*, (μτφρ. ΕΥ. - Η. ΚΑΛΑΜΠΟΚΗ), Αθήνα: «Δαίδαλος» – Ι. Ζαχαρόπουλος και Τυπογραφείο «ΑΛΦΑ – ΒΗΤΑ», 2002, ιδίως σ. 52 επ.

⁴⁵⁷ Βλ. μεταξύ πολλών, ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ, σ. 21 και ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ - ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗΣ, *Στοιχεία*, σ. 248.

⁴⁵⁸ Αναλυτικότερα για την ιστορία της Εκκλησίας Κύπρου, βλ., inter alia, Α. ΜΙΤΣΙΔΗ, Θ.Η.Ε., τ. 7, σ. 1126-1138 [*Κύπρος (Εκκλησιαστική Ιστορία)*], ο οποίος διακρίνει έξι χρονικές περιόδους της: την πρώτη περίοδο (45-333), τη δεύτερη, τη βυζαντινή (333-1191), την τρίτη, τη Φραγκοκρατία (1191-1571), την τέταρτη, την Τουρκοκρατία (1571-1878), την πέμπτη, την Αγγλοκρατία (1878-1960) και, τέλος, την έκτη, την περίοδο από την εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας το 1960 έως και σήμερα.

⁴⁵⁹ Το οποίο αναφέρεται και στο άρθρο 1 Κ.Χ., όπως και στο ταυτάριθμο άρθρο του προϊσχύσαντος Κ.Χ. του 1979.

⁴⁶⁰ Καν. 8 Γ΄ Οικ. Συν.: «...ἔξουσι τὸ ἀνεπηρέαστον καὶ ἀβίαστον οἱ τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν, τῶν κατὰ τὴν Κύπρον, προεστῶτες, κατὰ τοὺς κανόνας τῶν ὁσίων πατέρων, καὶ τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν, δι' ἑαυτῶν τὰς χειροτονίας τῶν εὐλαβεστάτων ἐπισκόπων ποιούμενοι...», σε: JOANNOU I, σ. 63-65, ἐδῶ σ. 64/2-10. Για την ερμηνεία του καν. από τους Ζωναρά, Βαλασαμόνα και Αριστηνό, βλ. ΡΑΛΛΗΣ – ΠΟΤΛΗΣ, τ. 2 (1852), σ. 204-206, καθώς και Ματθαίου Βλάσταρη, Σύνταγμα κατὰ στοιχείον Ε΄, σε: ΡΑΛΛΗΣ – ΠΟΤΛΗΣ, τ. 6 (1859), σ. 258.

καταργήσει το αυτοκέφαλό της, με την αξίωση να χειροτονεί τους Μητροπολίτες της Κύπρου⁴⁶¹. Σθεναρή αντίσταση στις διεκδικήσεις της Αντιόχειας είχε ασκήσει προηγουμένως ο τότε Αρχιεπίσκοπος, με έδρα τη Σαλαμίνα, άγιος Επιφάνιος⁴⁶². Οι Αρχιερείς της Κύπρου κατήγγειλαν την ανωτέρω επέμβαση στα εσωτερικά της Εκκλησίας τους, ενώπιον της υπόψη Συνόδου⁴⁶³, η οποία τελικά ψήφισε το σχετικό κανόνα. Με απόφαση του αυτοκράτορα Ζήνωνα (474-491), το 478, και ύστερα από σύμφωνη γνώμη της Συνόδου της Εκκλησίας της Κωνσταντινούπολης επί του ζητήματος που έθετε η Εκκλησία Αντιοχείας για άσκηση κυριαρχικών δικαιωμάτων στην Κύπρο, στερεώθηκε περαιτέρω το κυπριακό αυτοκέφαλο⁴⁶⁴. Ειδικότερα, ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Ανθέμιος, ύστερα από σχετικό όραμα, ανακάλυψε τον τάφο και το λείψανο του αποστόλου Βαρνάβα, στο στήθος του οποίου είχε τοποθετήσει ο ανεμιάς του, απόστολος Μάρκος χειρόγραφο αντίγραφο του κατά Ματθαίον Ευαγγελίου. Ο Ανθέμιος προσέφερε στο Ζήωνα το εν λόγω Ευαγγέλιο και ο αυτοκράτορας παραχώρησε στον εκάστοτε Αρχιεπίσκοπο Κύπρου τα γνωστά τρία αυτοκρατορικά προνόμια: να υπογράφει με κιννάβαρι (δηλαδή κόκκινο μελάνι), να φέρει κατά τις ιερές ακολουθίες πορφυρό μανδύα και να κρατεί αυτοκρατορικό σκήπτρο αντί για ποιμαντορική ράβδο⁴⁶⁵. Το αυτοκέφαλο επιβεβαιώθηκε εκ νέου με τον 39ο κανόνα της Πενθέκτης ή εν Τρούλλω Οικουμενικής Συνόδου (691)⁴⁶⁶. Με τον εν λόγω κανόνα, αναγνωρίστηκαν τόσο η νέα έδρα του Αρχιεπισκόπου Κύπρου, Ιωάννη Α΄, η Νέα

⁴⁶¹ Διεξοδικότερα, βλ. ΙΣ. – Π. Φ. ΤΣΟΡΒΑ (Αρχιμανδρίτη), *Ο Καταστατικός Χάρτης της Εκκλησίας της Κύπρου. Συγκριτική θεώρηση με την ελληνική εκκλησιαστική νομοθεσία*, Διπλωματική Εργασία, Αθήνα, 2020, σ. 24 επ.

⁴⁶² Διεξοδικότερα, βλ. ΒΕΝ. ΕΓΓΛΕΖΑΚΗ (ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΠΑΥΛΟΥ), *Είκοσι Μελέται διά την Εκκλησίαν Κύπρου (4ος έως 20ος αιώνας)*, Αθήνα: Ίδρυμα Α. Γ. Λεβέντη – ΜΙΕΤ, 1996, σ. 57 επ., εδώ σ. 66-69. Βλ. όμως και ΗΛ. ΜΟΥΤΣΟΥΛΑ, Θ.Η.Ε., τ. 5, σ. 800-808 [*Επιφάνιος. Επίσκοπος Σαλαμίνας της Κύπρου*], για τη ζωή, το έργο και τη διδασκαλία του εν λόγω εκκλησιαστικού πατέρα.

⁴⁶³ Για τα πρακτικά και την ψήφο της Συνόδου, βλ. Σ. Γ. ΣΥΚΑΛΛΙΔΗΣ (επιμ.), *Η Εκκλησία της Κύπρου, Υπηρεσία Εκπαιδευτικής Ραδιοφωνίας, Λευκωσία: Έκδοση Υπουργείου Παιδείας Κύπρου, 1972, σ. 61 επ.*, καθώς και διεξοδικότερα, ΕΥ. Κ. ΜΑΝΤΖΟΥΝΕΑ, *Εκκλησιαστικόν Δίκαιον της Αποστολικής Ορθοδόξου Αυτοκεφάλου Εκκλησίας της Κύπρου*, Ευρύχου: Εκδόσεις «Προς το φως», 1988, σ. 105 επ.

⁴⁶⁴ Βλ. ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ, σ. 21-22.

⁴⁶⁵ Βλ. αντί πολλών, ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ - ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗΣ, *Στοιχεία*, σ. 267.

⁴⁶⁶ Καν. 39 Πενθ. Οικ. Συν.: «...συνορωόμεν, ὥστε ἀκαινοτόμητα διαφυλαχθῆναι τα παρὰ τῶν ἐν Ἐφέσῳ τὸ πρότερον συνελθόντων θεοφόρων πατέρων τῷ θρόνῳ τοῦ προγεγραμμένου ἀνδρὸς παρασχεθέντα προνόμια, ὥστε τὴν Νέαν Ἰουστινιανούπολιν τὸ δίκαιον ἔχειν τῆς Κωνσταντιέων πόλεως, καὶ τὸν ἐπ' αὐτῇ καθιστάμενον θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον πάντων προεδρεύειν τῶν τῆς Ἑλλησποντίων ἐπαρχίας, καὶ ὑπὸ τῶν οικείων ἐπισκόπων χειροτονεῖσθαι κατὰ τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν...», σε: JOANNOU I, σ. 173-174, εδώ σ. 173/16-174/10. Για την ερμηνεία του καν. από τους Ζωναρά, Βαλσαμόνα και Αριστηνό, βλ. ΡΑΛΛΗΣ – ΠΟΤΑΗΣ, τ. 2 (1852), σ. 396-397.

Ιουστινιανούπολη, όσο και τα δίκαια και τα προνόμια της Εκκλησίας Κύπρου. Σημειώνεται δε ότι, εξαιτίας των αραβικών επιδρομών (7ος έως 9ος αιώνας) και των πολλών δοκιμασιών που υπέστη η νήσος και η Εκκλησία της, ο Αρχιεπίσκοπος για να διασώσει το ποίμνιό του, ύστερα από προτροπή και σχετική απόφαση του αυτοκράτορα Ιουστινιανού Β΄ Ρινότμητου (685-695 και 705-711), μετοίκησε, κατά το 691, με ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού στην Αρτάκη, στη νότια ακτή της Προποντίδας, η οποία μετονομάστηκε σε Νέα Ιουστινιανούπολη. Μετά την παύση των αραβικών επιδρομών και την εκδίωξη των Αράβων από το νησί, ο Αρχιεπίσκοπος επανήλθε στην Κύπρο με το ποίμνιό του, περί το 699, φέροντας έτσι έκτοτε και τον τίτλο του «Νέας Ιουστινιανής και πάσης Κύπρου»⁴⁶⁷. Το αυτοκέφαλο της Εκκλησίας Κύπρου παραμένει απρόσβλητο, παρά τις συνεχείς ξένες κατακτήσεις, διάφορες εκκλησιαστικές περιπέτειες και πολιτειακές αλλαγές⁴⁶⁸. Η Εκκλησία Κύπρου μέχρι το 1593, οπότε και ανυψώθηκε ο Θρόνος της Μόσχας σε Πατριαρχείο, κατείχε την πέμπτη θέση στην τάξη προκαathedρίας των Αυτοκέφαλων Ορθόδοξων Εκκλησιών, μετά από τα Πατριαρχεία Κωνσταντινουπόλεως, Αλεξανδρείας, Αντιοχείας και Ιεροσολύμων⁴⁶⁹. Σήμερα δε κατατάσσεται στη δέκατη θέση, κατά την κρατούσα εκκλησιαστική πρακτική⁴⁷⁰, καθώς προβιβάστηκαν σε Πατριαρχεία οι νεότερες της Εκκλησίες της Σερβίας, της Ρουμανίας, της Βουλγαρίας και της Γεωργίας⁴⁷¹.

⁴⁶⁷ Ο Αρχιεπίσκοπος είναι ο Πρώτος της Εκκλησίας Κύπρου, κατά τους Ιερούς Κανόνες, και απολαμβάνει των προνομίων που ανήκουν στον Πρώτο. Για παράδειγμα, ιεουργεί σε όλη την Κύπρο, με απλή ανακοίνωση στον οικείο Αρχιερέα. Τα δικαιώματά του απαριθμούνται στο άρθρο 12 Κ.Χ.

⁴⁶⁸ Για μια σύντομη ιστορική εξέλιξη του δικαίου στην Κύπρο με σποράδη αναφορές σε εκκλησιαστικά θέματα, βλ. Ε. ΒΑΣΙΛΑΚΑΚΗ – Σ. ΠΑΠΑΣΑΒΒΑ, *Στοιχεία Κυπριακού Δικαίου*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2002, σ. 13-39 passim.

⁴⁶⁹ Για τους θεσμούς που διέπουν τα Πατριαρχεία, βλ., μεταξύ πολλών, ΒΑΡΝΑΒΑ ΤΖΩΡΤΖΑΤΟΥ, *Μητροπολίτου Κίτρους, Οι βασικοί θεσμοί Διοικήσεως των Ορθόδοξων Πατριαρχείων μετά ιστορικών ανασκοπήσεων*, εν Αθήναις: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών – Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 1972.

⁴⁷⁰ Για τη διάρθρωση της Ορθόδοξης Εκκλησίας γενικά, βλ. ΣΠ. Ν. ΤΡΩΙΑΝΟΥ – Γ. Α. ΠΟΥΛΗ, *Εκκλησιαστικό Δίκαιο*, Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2002, σ. 187 επ., καθώς και Κ. Γ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Εκκλησιαστικό Δίκαιο. Θεωρία & Νομολογία*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Μπαρμπουνάκη, 2013, σ. 185 επ.

⁴⁷¹ Για το σχετικό προβληματισμό ότι δηλαδή κανονικά η θέση της Εκκλησίας Κύπρου παραμένει αμετακίνητη, ήτοι πέμπτη στη σειρά, επειδή έτσι ήταν η θέση της κατά τη διάρκεια της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου, βλ. ενδεικτικά, Π. Ι. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΥ, «*Το Αυτοκέφαλον της Αγιοτάτης Αποστολικής Εκκλησίας της Κύπρου*», Α.Ε.Κ.Δ., ανάπτυπον εκ του «*Αρχείου Εκκλησιαστικού και Κανονικού Δικαίου*» (Τόμοι ΙΒ΄ και ΙΔ΄, 1957 και 1959), Εν Αθήναις: 1959, ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «*Το Αυτοκέφαλον της Αγιοτάτης Αποστολικής Εκκλησίας της Κύπρου*», Α.Ε.Κ.Δ. 14 (1959), σ. 13-21, και ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ, σ. 23, εμμέσως δε, Κ. Α. ΒΑΒΟΥΣΚΟΥ, *Εγχειρίδιο Εκκλησιαστικού Δικαίου*, Θεσσαλονίκη-Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Αφοί Π. Σάκκουλα, 1973, σ. 42-43, και αναλυτικότερα, Ι. Ε.

§ 36. Το σύστημα της ομοταξίας

Τα συστήματα σχέσεων μεταξύ πολιτείας και εκκλησίας στις διάφορες χριστιανικές χώρες διαφέρουν σημαντικά, μπορούν δε να διακριθούν σε τρεις βασικές κατηγορίες⁴⁷²: στα συστήματα ενότητας (π.χ. πολιτειοκρατία, ιεροκρατία) όπου υπάρχουν νομοθετικές επεμβάσεις και αλληλεπιδράσεις μεταξύ κράτους και εκκλησίας, συστήματα χωρισμού (ήπιου ή απόλυτου)⁴⁷³ όπου η νομική αυτή σχέση και συνάφεια δεν υφίσταται, και συστήματα αυτοτέλειας (ομοταξία, συναλληλία) τα οποία τοποθετούνται στο μεταίχμιο των δύο πρώτων συστημάτων. Εδώ πολιτεία και εκκλησία είναι αυτοτελείς, καμία δεν ασκεί εξουσία επί της άλλης και η κάθε μια ασχολείται με τα ζητήματά της, δίχως να επεμβαίνει σε θέματα της άλλης, ενώ, όταν προκύπτουν θέματα ή προβλήματα κοινού ενδιαφέροντος, πολιτεία και εκκλησία συνδιαλέγονται και συνεργάζονται⁴⁷⁴. Προτείνεται βέβαια και η κατάταξη των συστημάτων σχέσεων πολιτείας – εκκλησίας απλώς σε συστήματα ενώσεως και συστήματα διακρίσεως⁴⁷⁵. Στα πρώτα, ο σύνδεσμος ανάμεσα στην πολιτεία και την εκκλησία είναι τόσο στενός που πια τυπικά δεν διακρίνονται, αλλά λειτουργούν με τα ίδια κατ' αρχήν όργανα που ασκούν την πολιτειακή και εκκλησιαστική εξουσία⁴⁷⁶. Ήπια και εξελιγμένη μορφή της πολιτειοκρατίας αποτελεί το σύστημα της *νόμω κρατούσης πολιτείας* όπου το κράτος επεμβαίνει και κρατεί στα εκκλησιαστικά θέματα, όμως ήπια, με νόμους, και μόνο στα εξωτερικά (*sacra externa*), όπως τα διοικητικά, και όχι στα εσωτερικά (*sacra interna*), όπως τα πνευματικά και δογματικά, θέματα⁴⁷⁷. Στα συστήματα διακρίσεως, η εκκλησία διακρίνεται σαφώς, ουσιαστικά και τυπικά, από το κράτος. Όταν η πολιτεία και η εκκλησία ασχολούνται κάθε μία με τα δικά της θέματα, δίχως ανάμειξη της μιας στα ζητήματα της άλλης, υπάρχει δηλαδή ισοτιμία, τότε πρόκειται για το σύστημα της ομοταξίας⁴⁷⁸.

ΚΑΣΤΑΝΑ, *Το Εκκλησιον ενόπιον του Οικουμενικού Πατριάρχου στην Εκκλησία της Κύπρου*, Λευκωσία: Hippasus, 2022, σ. 81 επ.

⁴⁷² Διεξοδικότερα, βλ. Χ. Κ. ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ, *Στοιχεία εκκλησιαστικού δικαίου*, τεύχος πρώτο, β' έκδ., Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 1994.

⁴⁷³ Υποστηρίζεται και η άποψη ότι σε όλα τα ευρωπαϊκά κράτη «στην πράξη δεν υπάρχει χωρισμός κράτους – Εκκλησίας», βλ. Γ. Η. ΚΡΙΠΠΑ, *Σχέσεις Εκκλησίας και Πολιτείας στις Χώρες - Μέλη της Ευρωπαϊκής Ενώσεως*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, 2008, σ. 7 και 161.

⁴⁷⁴ Βλ. ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ, *Ibidem*, σ. 45 επ.

⁴⁷⁵ Σύμφωνα με τον ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Μαθήματα*, σ. 107 επ.

⁴⁷⁶ *Ibidem*, σ. 109.

⁴⁷⁷ *Ibidem*, σ. 112. Το εν λόγω σύστημα ισχύει, κατά την κρατούσα άποψη, στην Ελλάδα.

⁴⁷⁸ *Ibidem*, σ. 113.

Στην Κύπρο, καίτοι η πλειοψηφία των κατοίκων ασπάζεται το ορθόδοξο χριστιανικό θρήσκευμα, ισχύει το σύστημα της ομοταξίας⁴⁷⁹. Σύμφωνα με το άρθρο 110 § 1 του Σ.⁴⁸⁰, η αυτοκέφαλη Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου εξακολουθεί να έχει το αποκλειστικό δικαίωμα ρύθμισης και διοίκησης των εσωτερικών της υποθέσεων και της παρουσίας της σύμφωνα με τους Ιερούς Κανόνες και τον ισχύοντα Καταστατικό της Χάρτη. Η ελληνική Κοινοτική Συνέλευση δεν μπορεί να ενεργεί αντίθετα προς τα δικαιώματα αυτά της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Περαιτέρω, από την § 3 του ίδιου άρθρου προβλέπεται ότι κάθε εκκλησία Θρησκευτικής Ομάδας, για την οποία ισχύουν οι διατάξεις του άρθρου 2 § 3 Σ., θα εξακολουθήσει να έχει κάθε δικαίωμα σχετικό με θρησκευτικά θέματα, το οποίο είχε πριν από την ημερομηνία έναρξης της ισχύος του Συντάγματος σύμφωνα με τους νόμους της αποικίας της Κύπρου. Συνεπώς, τα δικαιώματα της Ορθόδοξης Εκκλησίας αναγνωρίζονται και υπέρ κάθε εκκλησίας από τις τρεις Θρησκευτικές Ομάδες (Αρμενίων, Μαρωνιτών και Λατίνων) και δεν μπορεί να υπάρξει επέμβαση στα εν λόγω δικαιώματα από την ελληνική Κοινοτική Συνέλευση. Πλέον, μετά την αυτοδιάλυση της ανωτέρω συνέλευσης και τη μεταβίβαση των εξουσιών της στα αρμόδια πολιτειακά όργανα (ήτοι τη Βουλή των Αντιπροσώπων, το Υπουργικό Συμβούλιο και το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού), κανένα από αυτά δεν μπορεί να ενεργεί σε αντίθεση με τα δικαιώματα ούτε της Ορθόδοξης Εκκλησίας ούτε των Θρησκευτικών Ομάδων που κατοχυρώνονται στο άρθρο 110⁴⁸¹. Η διαφορετική διατύπωση, και μάλιστα πιο λεπτομερής, για την ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία σε σχέση με την πιο φειδωλή που επιλέχθηκε από το συντακτικό νομοθέτη για τις υπόλοιπες Θρησκευτικές Ομάδες⁴⁸², εξηγείται αφενός από το γεγονός ότι η συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού ήταν Ορθόδοξοι Χριστιανοί και αφετέρου

⁴⁷⁹ Για το οποίο, βλ. εντελώς συνοπτικά, ΚΡΙΠΠΑ, *Ibidem*, σ. 132-133, αναλυτικότερα δε, βλ. Χ. Κ. ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ, «Η νομική θέση των θρησκευμάτων στην Κυπριακή Δημοκρατία», *Νομοκανονικές μελέτες*, Πρότυπες Θεσσαλικές εκδόσεις: Τρίκαλα-Αθήνα, 2009, σ. 257-273, εδώ σ. 259 επ. και ιδίως σ. 261.

⁴⁸⁰ Για τις διατάξεις του κυπριακού Συντάγματος, βλ. όλως ενδεικτικώς, Λ. Γ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Το Κυπριακό Ζήτημα, Κείμενα 1959-1974*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 1999, 35 επ., αλλά και επικαιροποιημένες όπως ισχύουν έως και σήμερα, βλ. στην ιστοσελίδα του Παγκύπριου Δικηγορικού Συλλόγου: <https://www.cylaw.org/nomoi/enop/non-ind/syntagma/full.html> (τελευταία πρόσβαση: 29.08.2024). Οι βασικές συνταγματικές διατάξεις που χρησιμοποιούνται στην παρούσα εργασία περιλαμβάνονται στο τέλος, σε Παράρτημα.

⁴⁸¹ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ - ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗΣ, *Στοιχεία*, σ. 214-215.

⁴⁸² Για τη δημιουργία των τριών Θρησκευτικών Ομάδων στην Κύπρο, βλ. ειδικότερα, Α. Κ. ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗ, «Η διαπραγμάτευση των συνταγματικών δικαιωμάτων των θρησκευτικών μειονοτήτων της Κυπριακής Δημοκρατίας», *Νομοκανονικά* 1/2022, σ. 11-34.

από το γεγονός ότι ο πρώτος Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας ήταν ταυτόχρονα και Αρχιεπίσκοπος της Εκκλησίας Κύπρου⁴⁸³.

Από τις προεκτεθείσες συνταγματικές διατάξεις συνάγεται ότι στην Κύπρο δεν καθιερώνεται ούτε αναγνωρίζεται κάποια συγκεκριμένη θρησκεία ή δόγμα ως επίσημη, επικρατούσα ή κρατική θρησκεία, ούτε το Κράτος θρησκεύει⁴⁸⁴, απλώς το Σύνταγμα αναγνωρίζει και προβλέπει προνομιακό καθεστώς για τις μεγαλύτερες θρησκείες της νήσου, ήτοι την Ορθόδοξη, την Ισλαμική⁴⁸⁵, τη Μαρωνιτική, την Αρμενική και τη Ρωμαιοκαθολική, χωρίς βέβαια κάποια διαφοροποίηση μεταξύ τους. Έτσι, με την εφαρμογή του Συντάγματος του 1960 εισάγεται το σύστημα της ομοταξίας ανάμεσα στην Κυπριακή Δημοκρατία και στα πέντε μεγαλύτερα θρησκευόμενα, χωρίς να απολαμβάνει πλέον κάποια θρησκεία προνομιακό καθεστώς έναντι των υπολοίπων. Ειδικότερα, τα ανωτέρω πέντε μεγάλα θρησκευόμενα ασχολούνται μόνο με τα θέματά τους, δίχως να ασκούν πολιτειακές εξουσίες, η πολιτεία τους αναγνώρισε δικαιοδοσίες και δεν μπορεί να επέμβει στις εσωτερικές υποθέσεις τους. Υπάρχει δηλαδή ισοτιμία μεταξύ κράτους και εκκλησίας⁴⁸⁶. Επομένως, ο Ορθόδοξη Εκκλησία μπορεί ελεύθερα να ρυθμίζει και να διοικεί τις υποθέσεις της και την περιουσία της και η ίδια συντάσσει, ψηφίζει και θέτει σε εφαρμογή τον Καταστατικό της Χάρτη⁴⁸⁷. Σε περίπτωση που προκύπτουν ζητήματα κοινού ενδιαφέροντος, η πολιτεία και οι θρησκευτικοί οργανισμοί συνδιαλέγονται σε ισότιμη βάση, όμως η τελική απόφαση ανήκει πάντα στο κράτος⁴⁸⁸. Αναφορικά με τα υπόλοιπα θρησκευόμενα (π.χ. Εβραίοι, Προτεστάντες, Παλαισημερολογίτες), αυτά απολαμβάνουν πλήρη θρησκευτική ελευθερία συμφώνως προς το άρθρο 18 Σ., με το οποίο καθιερώνεται η προστασία της θρησκευτικής ελευθερίας, όχι όμως και των συνταγματικών προνομίων των πέντε μεγαλύτερων θρησκείων της Κύπρου⁴⁸⁹.

⁴⁸³ Δηλαδή, ο Μακάριος Γ', βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ - ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗΣ, *Ibidem*, σ. 218.

⁴⁸⁴ Βλ. ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ, σ. 33.

⁴⁸⁵ Για την οποία αντίστοιχες πρόνοιες προβλέπονται στο άρθρο 110 § 2 Σ.

⁴⁸⁶ Έτσι και ο ΠΑΠΑΣΤΑΘΗΣ, σ. 34.

⁴⁸⁷ Βλ. ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ, *Στοιχεία εκκλησιαστικού δικαίου*, όπ.π. (υποσημ. 472), σ. 47.

⁴⁸⁸ Διεξοδικότερα, βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ - ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗΣ, *Στοιχεία*, σ. 220 επ.

⁴⁸⁹ *Ibidem*, σ. 221.

§ 37. Ο Καταστατικός Χάρτης

Όπως ήδη αναφέρθηκε στην προηγούμενη παράγραφο, το Σύνταγμα⁴⁹⁰ προβλέπει στο άρθρο 110 § 1 ότι η Εκκλησία της Κύπρου διαθέτει το αποκλειστικό δικαίωμα ρύθμισης και διοίκησης των εσωτερικών της υποθέσεων και της περιουσίας της κατά τους Ιερούς Κανόνες και τον εν ισχύ Καταστατικό της Χάρτη. Όμως, οι Ιεροί Κανόνες που εν προκειμένω κατοχυρώνονται συνταγματικά δεν είναι κυρίως όσοι αφορούν δογματικά θέματα, αλλά όσοι άπτονται διοικητικών θεμάτων, ήτοι της διοίκησης των εσωτερικών ζητημάτων και της διαχείρισης της περιουσίας της Εκκλησίας, και τούτο διότι οι δογματικοί κανόνες της Ορθόδοξης Εκκλησίας Κύπρου, όπως άλλωστε και όλων των υπόλοιπων θρησκευμάτων της νήσου, προστατεύονται πρωτίστως από το άρθρο 18 Σ. που κατοχυρώνει τη θρησκευτική ελευθερία. Στόχος λοιπόν του άρθρου 110 Σ. είναι η συνταγματική κατοχύρωση, κατά βάση, των Ιερών Κανόνων που σχετίζονται με τη διαχείριση των εσωτερικών υποθέσεων της Εκκλησίας, καθώς και της περιουσίας της⁴⁹¹. Επομένως, η Εκκλησία της Κύπρου έχει τη συνταγματική υποχρέωση να σέβεται τους Ιερούς Κανόνες, είτε αυτοί αφορούν την τήρηση των χριστιανικών δογμάτων (δογματική - πνευματική ενότητα), είτε την εφαρμογή των θεμελιωδών διοικητικών θεσμών του κανονικού δικαίου της Ορθόδοξης Εκκλησίας (κανονική ενότητα), αλλά και η πολιτεία υποχρεούται συνταγματικά να σέβεται αυτούς τους κανόνες⁴⁹².

Όσον αφορά τον ισχύοντα Καταστατικό Χάρτη που γνωρίζει και μνημονεύει το Σύνταγμα στο άρθρο 110 § 1, σημειώνεται ότι οι διατάξεις του κατοχυρώνονται συνταγματικά στο βαθμό που δεν έρχονται σε αντίθεση με τους Ιερούς Κανόνες. Οι Ιεροί Κανόνες, σύμφωνα με το κανονικό δίκαιο, έχουν αυξημένη ισχύ και υπέρκεινται του εκάστοτε ισχύοντα Καταστατικού Χάρτη. Στην υπεροχή δε αυτή δεν ασκεί κάποια επίδραση ο θεσμός του αυτοκεφάλου της Εκκλησίας Κύπρου, καθόσον το αυτοκέφαλο από μόνο του δεν αποτελεί αιτία τυχόν παρεκκλίσεων από το σώμα των Ιερών Κανόνων που θεσπίστηκαν από Οικουμενικές κυρίως Συνόδους και έθεσαν τις θεμελιώδεις αρχές του κανονικού δικαίου της Ορθόδοξης Εκκλησίας⁴⁹³. Συνεπώς, οι Ιεροί Κανόνες αποτελούν «*οιονεί εκκλησιαστικό κώδικα υπερκείμενο του*

⁴⁹⁰ Πηγή του δικαίου, πολιτειακής προέλευσης, της Εκκλησίας Κύπρου αποτελεί το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας.

⁴⁹¹ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ - ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗΣ, *Στοιχεία*, σ. 223.

⁴⁹² *Αυτόθι*.

⁴⁹³ *Ibidem*, σ. 223-224.

αυτοκεφάλου»⁴⁹⁴, κάθε δε διάταξη του Καταστατικού Χάρτη που τυχόν αντίκειται σε Ιερούς Κανόνες πάσχει από κανονική ακυρότητα και δεν τυγχάνει εφαρμογής⁴⁹⁵.

Ζήτημα τέθηκε, έπειτα από τη δημοσίευση το 1980 νέου Καταστατικού Χάρτη προς αντικατάσταση του Καταστατικού του 1914, εάν η Εκκλησία της Κύπρου⁴⁹⁶ διαθέτει νομοθετική εξουσία, εάν δηλαδή μπορεί να προχωρήσει σε έκδοση νέου Χάρτη, καθώς το Σύνταγμα δεν αναγνωρίζει ρητά τέτοια εξουσία στην Εκκλησία. Μάλιστα το άρθρο 110 § 1, ως προς τη ρύθμιση και διοίκηση των εσωτερικών υποθέσεων και της περιουσίας της Εκκλησίας, αναφέρεται, πέραν των Ιερών Κανόνων, στον «εν ισχύι» Καταστατικό Χάρτη αυτής. Υποστηρίχθηκε λοιπόν η άποψη ότι η φράση «τω εν ισχύι Καταστατικό Χάρτη αυτής» αναφέρεται στον Χάρτη που ίσχυε κατά την έναρξη ισχύος του Συντάγματος της Κύπρου και μόνο, και όχι στον Χάρτη που ισχύει κάθε φορά ή όπως αυτός κάθε φορά θα ισχύει. Ως εκ τούτου, μόνο το Καταστατικό του 1914 έχει συνταγματικά καθιερωθεί ως πλαίσιο ρύθμισης και διοίκησης των εσωτερικών ζητημάτων της Εκκλησίας⁴⁹⁷. Άρα, δεν δύναται να τεθεί σε ισχύ νέος Καταστατικός Χάρτης από την Ορθόδοξη Εκκλησία, εκτός αν τροποποιηθεί αντιστοίχως από τη Βουλή των Αντιπροσώπων το άρθρο 110 § 1 Σ. Κάτι τέτοιο όμως δεν ευσταθεί⁴⁹⁸, καθόσον, αν ο συνταγματικός νομοθέτης αποσκοπούσε στην αφαίρεση της εξουσίας της Εκκλησίας για νομοθέτηση επί των εσωτερικών ζητημάτων της, δεν θα κατοχύρωνε ρητώς το δικαίωμά της να τα ρυθμίζει, ήτοι να νομοθετεί για τα εν λόγω ζητήματα, παρά μόνο θα κατοχύρωνε το δικαίωμα διοίκησής τους. Δεν θέλησε λοιπόν ο συνταγματικός νομοθέτης να περιορίσει τα προνόμια της Εκκλησίας να ρυθμίζει και να διοικεί τις εσωτερικές της υποθέσεις και την περιουσία της. Ως μόνος συνταγματικός περιορισμός, τίθεται η συμφωνία των διατάξεων του Καταστατικού Χάρτη με τους Ιερούς Κανόνες. Επομένως, συνταγματικά επιτρέπεται η τροποποίηση ή αντικατάσταση εκκλησιαστικών διατάξεων με ομοειδείς και ισόκυρες διατάξεις, οι οποίες όμως δεν πρέπει να αντιβαίνουν στους Ιερούς Κανόνες. Σε αυτή την περίπτωση όμως, αν ο νέος Καταστατικός

⁴⁹⁴ Έτσι και, *Ibidem*, σ. 224.

⁴⁹⁵ Για το σχετικό ζήτημα που προέκυψε, κατά την εκκλησιαστική κρίση της περιόδου 1972-1973, της σύγκρουσης ανάμεσα σε διάταξη του Καταστατικού του 1914 και σε Ιερούς Κανόνες, βλ. συνοπτικώς, *Ibidem*, σ. 224-225.

⁴⁹⁶ Για τη θέση της Εκκλησίας Κύπρου, προ και μετά του κυπριακού Συντάγματος, βλ. Κ. Γ. ΤΟΡΝΑΡΙΤΗ, «Η συνταγματική θέση στην Κυπριακή Δημοκρατία της Αυτοκέφαλής Ελληνικής Ορθόδοξου Εκκλησίας της Κύπρου», Αφιέρωμα στον Κωνσταντίνο Βαβούσκο, τ. Γ', Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Εκδόσεις Σάκκουλα, 1990, σ. 425-434, ο οποίος βέβαια καταλήγει ότι οι σχέσεις που διέπουν Πολιτεία και Εκκλησία στην Κύπρο είναι αυτό της «νόμου κρατούσης Πολιτείας», εδώ σ. 434.

⁴⁹⁷ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ - ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗΣ, *Στοιχεία*, σ. 226.

⁴⁹⁸ Αναλυτικώς, *Ibidem*, σ. 226.

Χάρτης περιλαμβάνει διατάξεις που δεν ρυθμίζονταν από το Καταστατικό του 1914, τότε θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι οι νέες διατάξεις δεν κατοχυρώνονται από το άρθρο 110 § 1 Σ. και συνεπώς δεν διαθέτουν αυξημένη συνταγματική ισχύ⁴⁹⁹. Άρα, η Εκκλησία της Κύπρου διαθέτει νομοθετική εξουσία για να τροποποιεί ή/ και να συμπληρώνει τον Καταστατικό της Χάρτη ή να τον αντικαθιστά με νεότερο.

Με εγκύκλιο του έτους 1884, αναλήφθηκε η πρωτοβουλία σύνταξης Καταστατικού Χάρτη της Εκκλησίας Κύπρου⁵⁰⁰ από τον τότε Αρχιεπίσκοπο Σωφρόνιο Β΄. Στόχος υπήρξε η καταγραφή των όρων υπό τους οποίους οι εκκλησιαστικές αρχές θα εκπλήρωναν τις υποχρεώσεις τους που τους ανατέθηκαν από την πολιτεία και θα διοικούσαν τα εκκλησιαστικά και εθνικά ιδρύματα, ενόψει μάλιστα της υπαγωγής της νήσου υπό αγγλική πλέον κατοχή το 1878. Η προσπάθεια αναβλήθηκε έως το 1910, οπότε και συστάθηκε ειδική προς τούτο συντακτική επιτροπή, η οποία υπέβαλε εν τέλει προσχέδιο, γνωστό ως «*προσχέδιο Μεταζάκη*», που μετά από πολλές συζητήσεις και τροποποιήσεις, εγκρίθηκε από την Ιερά Σύνοδο κατά τη συνεδρία της 21ης Μαΐου 1914, επί Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Β΄, και δημοσιεύθηκε την ίδια ημέρα, με έναρξη ισχύος επίσης αυθημερόν, με σχετική εγκύκλιο της Συνόδου ως «*Καταστατικόν της Αγιοτάτης Εκκλησίας της Κύπρου*»⁵⁰¹. Το Καταστατικό συνιστούσε, σύμφωνα με την εγκύκλιο, γραπτό νόμο με βάση τον οποίο ρυθμίζονταν οι ποικίλες σχέσεις του εκκλησιαστικού βίου, ώστε να αρθεί οποιαδήποτε αβεβαιότητα ως προς τις εκκλησιαστικές συνήθειες, να συμπληρωθούν τα κενά της εκκλησιαστικής διοίκησης με γραπτές διατάξεις και να προβλεφθεί σύστημα διαχείρισης που να εξασφαλίζει την καλύτερη διαχείριση της περιουσίας της Εκκλησίας, καθώς και να βοηθά στη στενότερη συνεργασία ανάμεσα σε κληρικούς και ποιμνιο⁵⁰².

Λίαν συντόμως έγινε προσπάθεια για σύνταξη νέου Καταστατικού Χάρτη που θα διόρθωνε τις ελλείψεις και τα μειονεκτήματα του Καταστατικού του 1914. Έτσι, το νέο κείμενο ψηφίστηκε την 1η Ιουνίου 1929 από την Ιερά Σύνοδο και δημοσιεύθηκε με σχετική εγκύκλιο του τότε Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ΄⁵⁰³, η οποία υπείχε θέση εισηγητικής έκθεσης του νέου

⁴⁹⁹ *Ibidem*, σ. 226-227.

⁵⁰⁰ Για όλους τους Καταστατικούς Χάρτες, βλ. διεξοδικότερα, ΙΣ. – Π. Φ. ΤΣΟΡΒΑ (Αρχιμανδρίτη), όπ.π. (υποσημ. 461), σ. 71 επ. Επίσης, για όλους τους Χάρτες, πλην του νυν ισχύοντος του 2010, βλ. διεξοδικώς, ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ, σ. 43 επ.

⁵⁰¹ Ο πρώτος επίσημος Καταστατικός Χάρτης του 1914, που ονομαζόταν για την ακρίβεια *Καταστατικό*, απαρτιζόταν από 138 άρθρα. Παρατίθεται σε: ΒΑΡΝΑΒΑ ΤΖΩΡΤΖΑΤΟΥ, *Οι βασικοί θεσμοί*, σ. 35 επ.

⁵⁰² Βλ. ΒΑΡΝΑΒΑ ΤΖΩΡΤΖΑΤΟΥ, *Ibidem*, σ. 24, καθώς και ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ - ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗΣ, *Στοιχεία*, σ. 250.

⁵⁰³ Ο οποίος, έχοντας εκδώσει πλήθος εγκυκλίων για διάφορα ζητήματα της κυπριακής κοινωνίας και Εκκλησίας καθώς και 12 Ειδικούς Κανονισμούς, Διατάξεις, Καταστατικά, με σύνολο άρθρων 569, και τον

Καταστατικού. Σύμφωνα με την εγκύκλιο⁵⁰⁴, το νέο Καταστατικό θα έπρεπε να περιβληθεί πολιτειακό κύρος, δηλαδή να κυρωθεί πολιτικά, για να γίνουν σεβαστές οι διατάξεις του από όλους. Όμως, μετά τα Οκτωβριανά του 1931 και τις ευθείες παρεμβάσεις του Άγγλου Κυβερνήτη στα εσωτερικά ζητήματα της Εκκλησίας, δεν επιτεύχθηκε η πολιτειακή κύρωση του Καταστατικού του 1929. Έτσι, παρέμενε σε ισχύ το Καταστατικό του 1914, χωρίς να τύχει εφαρμογής το αντίστοιχο του 1929⁵⁰⁵.

Πολλές προσπάθειες αναθεώρησης του Καταστατικού του έτους 1914 αναλήφθηκαν από τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Γ', ήδη από την ανάρρησή του στο Θρόνο, οι οποίες όμως δεν τελεσφόρησαν⁵⁰⁶. Εν τέλει, μετά την επιστροφή του Μακαρίου στην Κύπρο έπειτα από την τουρκική εισβολή του 1974, συστάθηκε νέα επιτροπή, υπό την προεδρία του τότε Μητροπολίτη Πάφου και μετέπειτα Αρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου Α'. Το προσχέδιο, αφού μελετήθηκε εκτενώς από την Ιερά Σύνοδο, ψηφίσθηκε κατ' άρθρο και δημοσιεύθηκε ως νέος Καταστατικός Χάρτης⁵⁰⁷, με σχετική εγκύκλιο, στις 23 Νοεμβρίου 1979 και έναρξη ισχύος την 1η Ιανουαρίου 1980⁵⁰⁸.

Μετά από την ενθρόνιση του Αρχιεπισκόπου, κυρού Χρυσοστόμου Β', στις 12 Νοεμβρίου 2006, τέθηκε ως προτεραιότητα⁵⁰⁹ η τροποποίηση του Καταστατικού Χάρτη και συστάθηκε προς τούτο σχετική επιτροπή, με τη συμμετοχή νομικών και κανονολόγων, υπό την προεδρία του νυν Μητροπολίτη Μόρφου Νεοφύτου. Ο νέος Καταστατικός Χάρτης ψηφίσθηκε από την Ιερά Σύνοδο και τέθηκε σε ισχύ κατά τη συνεδρίασή της στις 13 Σεπτεμβρίου 2010, παρουσία της πολιτικής ηγεσίας. Ως ημερομηνία έναρξης ισχύος του νέου Χάρτη καθορίστηκε η 1η Ιανουαρίου 2011. Ο ισχύων Καταστατικός Χάρτης⁵¹⁰ αποτελείται από ενενήντα δύο (92)

Καταστατικό Χάρτη του 1929, με άλλα 231 άρθρα, χαρακτηρίζεται ως «ο μεγαλύτερος νομοθέτης της Εκκλησίας Κύπρου όλων των αιώνων», βλ. ΕΓΓΛΕΖΑΚΗ (ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΠΑΥΛΟΥ), όπ.π. (υποσημ. 462), σ. 608.

⁵⁰⁴ Για την οποία, βλ. ΒΑΡΝΑΒΑ ΤΖΩΡΤΖΑΤΟΥ, *Ibidem*, σ. 25 επ.

⁵⁰⁵ Ο ανεφάρμοστος τελικά Καταστατικός Χάρτης του 1929, σαφώς πιο πλήρης και πιο άρτιος από τον προηγούμενο, αποτελούνταν από 231 άρθρα. Παρατίθεται σε: ΒΑΡΝΑΒΑ ΤΖΩΡΤΖΑΤΟΥ, *Οι βασικοί θεσμοί*, σ. 75 επ.

⁵⁰⁶ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ - ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗΣ, *Ibidem*, σ. 251.

⁵⁰⁷ Για μια ευσύνοπτη παρουσίαση κυρίως των πιο καινοτόμων και χαρακτηριστικών τροποποιήσεων, βλ. Χ. Κ. ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ, «Το νέο Καταστατικό της Εκκλησίας της Κύπρου», *Νομοκανονικές μελέτες*, Πρότυπες Θεσσαλικές εκδόσεις: Τρίκαλα-Αθήνα, 2009, σ. 247-256, εδώ σ. 252 επ.

⁵⁰⁸ Ο εν λόγω Καταστατικός Χάρτης απαρτιζόταν από 355 συνολικά άρθρα. Παρατίθεται σε: Γ. ΠΟΥΛΗ, *Νομοθετικά Κείμενα Εκκλησιαστικού Δικαίου*, 5η έκδ., Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2002, σ. 417-552.

⁵⁰⁹ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ - ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗΣ, *Ibidem*, σ. 252.

⁵¹⁰ Για τον οποίο, βλ. κυρίως ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Μητροπολίτη Κωνσταντίας - Αμμοχώστου, Κύπρου, «Ο νέος Καταστατικός Χάρτης της Εκκλησίας Κύπρου (2010)», σε: «Κιβωτός Φιλίας», ΤιμηΤομ για τον Καθηγητή Θ. Παναγό-

άρθρα, καταστρωμένα σε εννέα (9) κεφάλαια, και περιέχει στο τέλος τρία (3) μακροσκελή Παραρτήματα⁵¹¹.

πουλο, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2011, σ. 1115-1132, Α. Κ. ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗ, «Ο νέος Καταστατικός Χάρτης της Ορθόδοξης Εκκλησίας Κύπρου. Μια πρώτη προσέγγιση», Νομοκανονικά 2/2011, σ. 19-36, Κ. ΚΑΤΣΑΡΟΥ, «Πρακτικά ζητήματα από την εφαρμογή του νέου Καταστατικού Χάρτη της Εκκλησίας της Κύπρου», Νομοκανονικά 2/2011, σ. 37-58, Γ. ΠΟΥΛΗ, «Το Γενικό Μέρος Εκκλησιαστικού Ποινικού Δικαίου στον Νέο Καταστατικό Χάρτη της Εκκλησίας της Κύπρου», Αρμ. 10 (2011), σ. 1753-1773, και ΑΧ. Κ. ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗ – Κ. Β. ΚΑΤΣΑΡΟΥ (επιμ.), *Ο Νέος Καταστατικός Χάρτης της Εκκλησίας της Κύπρου*, Λευκωσία: Hippasus, 2013. Πρβλ. και Ι. Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Καταστατική Νομοθεσία: Εκκλησίας Ελλάδος, Εκκλησίας Κρήτης, Αγίου Όρους, Εκκλησίας Κύπρου*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2012, σ. XII και σ. 261.

⁵¹¹ Παρατίθεται σε: ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Καταστατική Νομοθεσία*, supra (υποσημ. 510), σ. 261-416. Ο νέος Καταστατικός Χάρτης με εκτενή «εισαγωγική ομιλία» του Αρχιεπισκόπου Κύπρου Χρυσοστόμου Β΄ δημοσιεύτηκε στο επίσημο περιοδικό της Εκκλησίας Κύπρου Απόστολος Βαρνάβας 11 (2010), σ. 571 επ.

Κεφάλαιο Β΄

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΤΩΝ ΜΟΝΩΝ

§ 38. Νομική προσωπικότητα των Μονών

Διάσταση απόψεων υπήρξε ως προς το ζήτημα της φύσης του νομικού προσώπου της Ορθόδοξης Εκκλησίας Κύπρου. Έτσι, από τη μια πλευρά υποστηρίχθηκε ότι η Ορθόδοξη Εκκλησία αποτελεί νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου (ν.π.ι.δ.), ενώ ακριβώς αντίθετη άποψη θεώρησε ότι η Εκκλησία αποτελεί νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου (ν.π.δ.δ.), καθόσον αναγνωρίζονται υπέρ αυτής δικαιώματα και εξουσίες, αποκλειστικού κατά κανόνα χαρακτήρα έναντι της πολιτείας. Ως ν.π.δ.δ. νοούνται γενικά οι οργανισμοί, που είναι εφοδιασμένοι με αποφασιστική αρμοδιότητα σε έναν ή σε περισσότερους τομείς του δημοσίου δικαίου, εξυπηρετούν δημόσιο σκοπό, έχουν συσταθεί με νόμο και τελούν υπό τον έλεγχο ή την εποπτεία του κράτους⁵¹². Όμως, η Ορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου δεν πληροί τα κριτήρια που τίθενται από τον ανωτέρω ορισμό, κυρίως επειδή δεν υπάγεται σε κρατικό έλεγχο και εποπτεία. Συνεπώς, η Εκκλησία Κύπρου φαίνεται να αποτελεί ένα εξαιρετικά ιδιόρρυθμο νομικό πρόσωπο⁵¹³ και πλέον⁵¹⁴ ορθότερη κρίνεται η θεώρησή της ως ν.π.ι.δ., μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα⁵¹⁵. Οι λοιπές Εκκλησίες των τριών Θρησκευτικών Ομάδων (Αρμένιοι, Μαρωνίτες και Λατίνοι), λόγω ακριβώς του ισχύοντος, όπως ήδη αναπτύχθηκε προηγουμένως, συστήματος ομοταξίας,

⁵¹² Πρβλ. Ε. Π. ΣΠΗΛΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ, *Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου*, τ. 1, 14η έκδ., Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2011, σ. 361 επ., καθώς και ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ - ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗΣ, *Στοιχεία*, σ. 213. Για τους εκκλησιαστικούς φορείς που είναι ν.π.δ.δ. στην Ελλάδα, βλ. κυρίως Γ. Ι. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, «*Η συσσωμάτωση της επικρατούσας ορθόδοξης εκκλησίας στην ελληνική έννομη τάξη: θεοϊδρυτος οργανισμός ή νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου;*», Νομοκανονικά 1/2018, σ. 33-49, και διη σ. 40 επ.

⁵¹³ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ - ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗΣ, *Ibidem*, σ. 204.

⁵¹⁴ Η Ορθόδοξη Εκκλησία δεν μπορεί να θεωρηθεί ούτε ως «*αρχή*» της Δημοκρατίας κατά τα άρθρα 139 και 146 Σ. Όπως νομολόγησε η πλειοψηφία του Ανώτατου Δικαστηρίου στην υπόθεση Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Κύπρου, η ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου «*είναι ένας ιδιάζων οργανισμός ιδιωτικού δικαίου. Δεν είναι όργανο κυβερνήσεως, ούτε ενεργεί για τη Δημοκρατία. Δεν έχει, ούτε ασκεί κρατική πολιτειακή εξουσία, ούτε υπόκειται στον κρατικό έλεγχο*» (Αυτοκέφαλος, Αγιοτάτη, Ορθόδοξος και Αποστολική Εκκλησία της Κύπρου ν. Βουλής των Αντιπροσώπων [1990] 3 ΑΑΔ 338), βλ. https://www.legis.cylaw.org/docview?doc=/apofaseis/aad/meros_3/1990/rep/1990_3_0338.htm (τελευταία πρόσβαση 29.08.2024). Συνεπώς, η Ορθόδοξη Εκκλησία δεν θεωρείται ως αρχή της Δημοκρατίας. Για την αντίθετη άποψη με συναφή ισχυρά επιχειρήματα, βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ - ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗΣ, *Στοιχεία*, σ. 204 επ.

⁵¹⁵ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ - ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗΣ, *Ibidem*, σ. 211.

λογίζονται επίσης ως ν.π.ι.δ. μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα⁵¹⁶. Κάθε εκκλησιαστική Επαρχία της Ορθόδοξης Εκκλησίας Κύπρου συνιστά αυτοτελές νομικό πρόσωπο⁵¹⁷. Επίσης, κάθε ενορία συνιστά αυτοτελές νομικό πρόσωπο⁵¹⁸. Ο νέος Καταστατικός Χάρτης αναγνωρίζει νομική προσωπικότητα στην ενορία και χαρακτηρίζει το ναό ως περιουσία, κατά το άρθρο 46 § 2 και 3, σε αντίθεση με τον προηγούμενο Χάρτη που αναγνώριζε νομική προσωπικότητα στο ναό⁵¹⁹. Το νομικό καθεστώς των Μονών ρυθμίζεται στα άρθρα 65 έως 70 Κ.Χ.⁵²⁰ Ειδικότερα, οι Μονές αποτελούν, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 65 § 11, νομικά πρόσωπα⁵²¹ και εκπροσωπούνται ενώπιον τρίτων από τον Ηγούμενο ή τον οριζόμενο αντιπρόσωπό του.

§ 39. Εσωτερικοί κανονισμοί των Μονών

I. Κανονιστική αρμοδιότητα

Κάθε Μονή, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 65 § 7 Κ.Χ., έχει εσωτερικό κανονισμό, με τον οποίο ρυθμίζει την εσωτερική της διοίκηση, τα καθήκοντα και δικαιώματα των αδελφών, καθώς και τα διακονήματά τους. Ο κανονισμός ψηφίζεται από την Αδελφότητα της Μονής και υποβάλλεται για έγκριση και επικύρωση στον οικείο Αρχιερέα, εφόσον πρόκειται για Επαρχιακή Μονή. Για τις Σταυροπηγιακές Μονές, ο κανονισμός υποβάλλεται για επικύρωση στον Αρχιεπίσκοπο Κύπρου. Ο Αρχιερέας υποχρεούται, εφόσον διαπιστώνει τη συμφωνία του κανονισμού με τους Ιερούς Κανόνες, με τις σχετικές με το μοναχικό βίο διατάξεις και με τον ισχύοντα Καταστατικό Χάρτη, να τον επικυρώσει. Διαφορετικά και εφόσον προκύπτει ασυμφωνία των διατάξεων του κανονισμού με τους Ιερούς Κανόνες και τον Καταστατικό Χάρτη, μπορεί να τον επιστρέψει στη Μονή με τις παρατηρήσεις και τις υποδείξεις του. Αν ο Αρχιερέας αρνηθεί την επικύρωση ή αμελήσει να αποφασίσει εντός τρίμηνης προθεσμίας από την υποβολή του κανονισμού ενώπιον του, η Μονή έχει τη δυνατότητα να απευθυνθεί στην Ιερά Σύνοδο, η οποία και αποφαινεται σχετικά⁵²².

⁵¹⁶ *Ibidem*, σ. 212.

⁵¹⁷ Σύμφωνα με το άρθρο 31 Κ.Χ.

⁵¹⁸ Κατά το άρθρο 45 § 1 Κ.Χ.

⁵¹⁹ Σύμφωνα με το άρθρο 80 § 3 Κ.Χ. του 1979, σε: ΠΟΥΛΗ, *Νομοθετικά Κείμενα Εκκλησιαστικού Δικαίου*, όπ.π. (υποσημ. 508), σ. 417-552, εδώ σ. 459.

⁵²⁰ Τα οποία παρατίθενται στο Παράρτημα της παρούσας εργασίας.

⁵²¹ Βλ. και ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ - ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗΣ, *Ibidem*, σ. 291.

⁵²² *Ibidem*, σ. 292. Πρβλ. και ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ, σ. 173-174.

Όπως ήδη αρχικώς επισημάνθηκε⁵²³, οι εσωτερικοί κανονισμοί αποτελούν «μετεξέλιξη»⁵²⁴ των βυζαντινών μοναστηριακών τυπικών, κανονιστικής φύσεως. Η εν λόγω δυνατότητα έκδοσης εσωτερικών κανονισμών κατοχυρώνεται ρητά στον ισχύοντα Καταστατικό Χάρτη της Εκκλησίας Κύπρου, όπως προβλεπόταν άλλωστε και σε όλους τους προηγούμενους Καταστατικούς Χάρτες⁵²⁵. Εξουσιοδοτική διάταξη για έκδοση ενός γενικού κανονισμού που να διέπει συνολικά και ενιαία όλες τις Μονές δεν υφίσταται. Συνεπώς, κάθε Μονή οφείλει να διακανονίζει την εσωτερική της οργάνωση και διοίκηση με βάση ειδικό, εσωτερικό κανονισμό, ο οποίος πρέπει οπωσδήποτε να στοιχείται με τους Ιερούς Κανόνες, τις σχετικές με το μοναχικό βίο διατάξεις και τον εκάστοτε Καταστατικό Χάρτη.

II. Έγκριση – έναρξη ισχύος

Περαιτέρω, κάποιου είδους δημοσίευση του εσωτερικού κανονισμού, ώστε να τεθεί σε ισχύ, δεν προβλέπεται ρητώς. Η μόνη δημοσίευση που τίθεται από τον Καταστατικό Χάρτη αφορά τον ίδιο το Χάρτη, ο οποίος για να ισχύσει απαιτούνταν, σύμφωνα με το άρθρο 91 § 1, η δημοσίευσή του στο επίσημο δελτίο της Εκκλησίας Κύπρου «*Απόστολος Βαρνάβας*». Στο εν λόγω δελτίο, που εκδίδεται από την Ιερά Σύνοδο, δημοσιεύονται, σύμφωνα με το άρθρο 9 Κ.Χ., επίσημες εκκλησιαστικές πράξεις, κανονισμοί, διατάξεις, αποφάσεις, εγκύκλιοι της Ιεράς Συνόδου, του Αρχιεπισκόπου και των Αρχιερέων, όπως και εκκλησιαστικού ενδιαφέροντος άρθρα, μελέτες κ.λπ. Δεν υφίσταται, επομένως, ρητή υποχρέωση δημοσίευσης των εσωτερικών κανονισμών στο προαναφερόμενο περιοδικό και, συνεπώς, πρέπει να λογίζεται ότι ξεκινούν να ισχύουν από και δια της σχετικής έγκρισης από τον οικείο Αρχιερέα. Η δε έγκριση δύναται να δίνεται προφορικώς ή γραπτώς με ρητή μνεία ή να συνάγεται από έτερη πράξη⁵²⁶. Χαρακτηριστικά, αναφέρεται ότι ο ισχύων εσωτερικός κανονισμός της Μονής αγίου Νεοφύτου προβλέπει στο ακροτελεύτιο άρθρο 84 ότι κέκτηται ισχύ νόμου από της υπογραφής του από την Αδελφότητα, η οποία έλαβε χώρα στις 15 Ιανουαρίου 1980, και από την επικύρωσή του από τον Αρχιεπίσκοπο. Ο κανονισμός επικυρώθηκε με το από 23 Ιουλίου 1980 σχετικό γράμμα του Αρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου.

⁵²³ Βλ. παραπάνω § 1: σ. 12 in fine.

⁵²⁴ ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, *Μαθήματα*, σ. 252 και ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, σ. 149.

⁵²⁵ Βλ. σχετικά, άρθρο 93 Κ.Χ. του 1914, άρθρο 127 Κ.Χ. του 1929 και άρθρο 95 Κ.Χ. του 1979.

⁵²⁶ ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, σ. 160 in fine (και υποσημ. 86).

III. Μελέτη περίπτωσης: ο εσωτερικός κανονισμός της Μονής αγίου Νεοφύτου

Εξετάζοντας τον προαναφερθέντα εσωτερικό κανονισμό της Μονής αγίου Νεοφύτου, του έτους 1980, που ισχύει μέχρι σήμερα, παρατηρείται ότι αποτελείται συνολικά από 84 άρθρα, τα οποία καταστρώνονται ανισομερώς σε δύο κεφάλαια: κεφάλαιο Α΄. Φύσις και Σύστασις, με μόλις δύο άρθρα, και κεφάλαιο Β΄. Οργάνωσις και Διοικήσις, με 82 άρθρα, τα οποία εντάσσονται θεματικά σε 8 υποκεφάλαια. α) Αδελφότης (άρθρα 3-16), β) Ηγούμενος (άρθρα 17-23), γ) Εκλογή Ηγουμένου (άρθρα 24-29), δ) Ηγουμενοσυμβούλιο (άρθρα 30-48), ε) Εκλογή Συμβούλων (άρθρα 49-52), στ) Διακονήματα (άρθρα 53-63), όπου αναφέρονται ανά άρθρο τα εξής διακονήματα: Έφορος, Σκευοφύλαξ, Επιστάτης Μετοχίου Ανατολικού, Αποθηκάριος, Γραμματεύς, Συνοδικάρης, Βιβλιοθηκάριος, Πνευματικός, Ιεροκήρυξ, Εφημέριοι, και Ψάλται, στ) Πειθαρχικά και Δικαστικά Εξουσίαι (άρθρο 64) και ζ) Γενικά Διατάξεις (άρθρα 65-84)⁵²⁷.

Ειδικότερα, η Αδελφότης της Μονής αγίου Νεοφύτου αποτελεί το ανώτατο σώμα στη διοίκησή της, αποφασίζει οριστικά για κάθε ζήτημα που παρουσιάζεται σε αυτή από το

⁵²⁷ Του αυτού έτους είναι και ο εσωτερικός κανονισμός της Μονής του Κύκκου που ισχύει έως σήμερα, αποτελείται δε συνολικά από 85 άρθρα, τα οποία, αριθμούμενα με ελληνική, κεφαλαιογράμματα αριθμηση, εντάσσονται σε 7 (μη αριθμημένες) ενότητες. α) Αδελφότης (άρθρα 2-12), β) Ηγούμενος (άρθρα 13-17), γ) Εκλογή Ηγουμένου (άρθρα 18-22), δ) Διοικητικό Συμβούλιο (δηλαδή, το Ηγουμενοσυμβούλιο) (άρθρα 23-42), ε) Εκλογή Συμβούλων (άρθρα 43-46), στ) Υπηρεσίαι (άρθρα 47-61), όπου αναφέρονται με τη σειρά τα εξής διακονήματα: Έφορος, Ειδικός Ταμίας, Σκευοφύλαξ, Ψάλται, Συνοδικάρης, Αποθηκάριος Κυρίως Μονής, Επιστάτης Κυρίως Μονής, Αποθηκάριοι Μετοχίων, Πνευματικός, Γραμματεύς, Επιστάται Μετοχίων, Διευθυντής Σχολής και Διδάσκαλοι, Ιεροκήρυξ και Εφημέριοι, ζ) Γενικά Διατάξεις (άρθρα 62-85). Για μια σύντομη ιστορία της Μονής του Κύκκου, η οποία ιδρύθηκε στα τέλη του 11ου αιώνα επί αυτοκράτορα Αλεξίου Α΄ Κομνηνού, από τον άγιο Ησαΐα, καθώς και για το κείμενο και σχολιασμό όλων των κατά καιρούς εσωτερικών κανονισμών της, βλ. σχετικά Κ. ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑ, *Οι Κανονισμοί της Ιεράς Μονής Κύκκου (1746-1979) [Πηγές της Ιστορίας της Ιεράς Μονής Κύκκου, XIV]*, Λευκωσία: Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου, 2019. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο πρώτος κανονισμός της Μονής του Κύκκου ανάγεται στο έτος 1746. Πρβλ. και Μ. Ι. ΒΑΒΑΤΣΙΚΛΗ – Μ. Κ. ΑΛΧΑΖΙΔΗ, «Κ. Κοκκινόφτας, *Οι Κανονισμοί της Ιεράς Μονής Κύκκου (1746-1979) [Πηγές της Ιστορίας της Ιεράς Μονής Κύκκου, XIV]*, Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου, Λευκωσία 2019, σσ. 294», Εκκλησιαστικός Φάρος, τ. 4', 2020-2021, σ. 648-650, εδώ σ. 649. Στο έτος 1993 ανάγεται ο εσωτερικός κανονισμός της Μονής του Μαχαιρά που ισχύει σήμερα και αποτελείται συνολικά από 103 άρθρα, τα οποία πραγματεύονται με τη σειρά τα εξής θέματα. Αδελφότης (άρθρα 5-14), Ηγούμενος (άρθρα 15-33), Εκλογή Ηγουμένου (άρθρα 29-33), Διοικητικό Συμβούλιο (δηλαδή, το Ηγουμενοσυμβούλιο) (άρθρα 34-47), Εκλογή μελών Διοικητικού Συμβουλίου (άρθρα 34-47), Διακονήματα (άρθρα 53-61), και Γενικές Διατάξεις (άρθρα 62 επ.). Στα διάφορα διακονήματα συγκαταλέγονται αυτά του Οικονόμου, του Ειδικού Ταμιά, του Σκευοφύλακα ή Βηματάρχη, του Τυπικάρη, του Αποθηκάριου Κεντρικής Μονής, του Γραμματέα, των Επιστατών των Μετοχίων. Όλες οι διατάξεις του εσωτερικού κανονισμού της Μονής Μαχαιρά, αναφέρονται κατά παραπομπή από ΧΑΡΤΣΙΩΤΗ, όπ.π. (υποσημ. 99), ιδίως σ. 90 επ.

Ηγουμενοσυμβούλιο δια του Ηγούμενου, και συγκαλείται από τον Ηγούμενο τακτικά δύο φορές κατ' έτος, ενώ εκτάκτως από τον Ηγούμενο ή όταν το ζητήσουν γραπτώς από τον Ηγούμενο τα 2/3 των μελών της Αδελφότητας. Ολομέλεια απαιτείται για την εκλογή Ηγούμενου και Συμβούλων. Στην τακτική συνέλευση του Ιανουαρίου, ο Ηγούμενος υποβάλλει γραπτή έκθεση για τη διαχείριση των θεμάτων της Μονής από το Ηγουμενοσυμβούλιο, την απόδοση των αδελφών στα διακονήματα και την πνευματική και ηθική εξέλιξή τους. Οι αποφάσεις της Αδελφότητας λαμβάνονται ομόφωνα ή με πλειοψηφία, με τον Ηγούμενο να έχει τη νικώσα ψήφο επί ισοψηφίας. Για τυχόν απόφαση παύσης του Ηγούμενου, απαιτείται πλειοψηφία των 2/3 της Αδελφότητας. Οι αποφάσεις της Αδελφότητας είναι υποχρεωτικές για όλους. Εκτελεστής των αποφάσεών της είναι ο Ηγούμενος. Με μυστική ψηφοφορία εκλέγεται ο Ηγούμενος, οι Σύμβουλοι, ο Σκευοφύλακας και κάθε Επιτροπεία. Η τελευταία που είναι τριμελής εκλέγεται, αν το ζητήσει γραπτώς το 1/3 των αδελφών, προς έλεγχο οποιασδήποτε δοσοληψίας της Μονής.

Ο Ηγούμενος είναι ανώτατος πνευματικός αρχηγός της Μονής, εκλέγεται με μυστική ψηφοφορία από την ολομέλεια της Αδελφότητας, εκλέξιμος είναι κάθε μέλος της Αδελφότητας, που διακρίνεται για τη μόρφωση και την αγιότητα, είναι κάτοχος θεολογικής ή άλλης πανεπιστημιακής σχολής και ηλικίας τουλάχιστον 30 ετών. Ο νεοεκλεγείς, αν δεν είναι ήδη Πρεσβύτερος, χειροτονείται και εγκαθίσταται με χειροθεσία από τον Αρχιεπίσκοπο Κύπρου. Τα καθήκοντά του αναλύονται στο άρθρο 20. Περαιτέρω, ο Ηγούμενος είναι ο κανονικός Πρόεδρος της Αδελφότητας και του Συμβουλίου, αντιπροσωπεύει τη Μονή ενώπιον δικαστικών και διοικητικών αρχών και είναι ισόβιος, εκτός αν παραιτηθεί ή παυθεί κανονικώς. Οι αδελφοί οφείλουν να του απονέμουν απόλυτο σεβασμό και υπακοή. Όποτε χηρεύει ο Ηγουμενικός Θρόνος, τα μέλη του Συμβουλίου αναγγέλλουν τούτο στον Αρχιεπίσκοπο Κύπρου και συγκαλούν την Αδελφότητα, για να εκλέξουν τριμελή προσωρινή Διοικητική Επιτροπεία, η οποία ρυθμίζει όλα τα ζητήματα εκλογής νέου Ηγούμενου, η οποία πρέπει να γίνει εντός σαράντα ημερών από τη χηρεία. Η ανάδειξη Ηγούμενου γίνεται με απόλυτη πλειοψηφία των ψηφίζόντων μελών της Αδελφότητας, που επαναλαμβάνεται εάν δεν τελεσφορήσει μέχρι και τρίτη φορά και, εφόσον πάλι δεν επιτευχθεί απόλυτη πλειοψηφία, τότε η ανάδειξη γίνεται με απλή πλειοψηφία.

Το Ηγουμενοσυμβούλιο απαρτίζεται από τον Ηγούμενο ως Πρόεδρο και δύο αδελφούς, όταν τα μέλη της Αδελφότητας είναι λιγότερα από δέκα, ή τέσσερις αδελφούς, όταν τα μέλη της Αδελφότητας είναι περισσότερα από δέκα⁵²⁸. Τα μέλη του Ηγουμενοσυμβουλίου

⁵²⁸ Το Διοικητικό Συμβούλιο της Μονής Κύκκου είναι πάντοτε πενταμελές, συγκροτούμενο από τον Ηγούμενο ως πρόεδρο και 4 αδελφούς ως μέλη (άρθρο 23 εσωτερικού κανονισμού), ενώ το Διοικητικό Συμβούλιο της Μονής Μαχαίρα είναι είτε τριμελές είτε πενταμελές, συγκροτούμενο από τον Ηγούμενο ως πρόεδρο και 2 ή 4 αδελφούς ως μέλη, εφόσον οι μοναχοί δεν ξεπερνούν τους 10 ή τους υπερβαίνουν, αντίστοιχα.

εκλέγονται με μυστική ψηφοφορία από την Αδελφότητα ανά τετραετία. Εκλέξιμοι είναι όλοι οι αδελφοί που έχουν ενταχθεί στη Μονή τουλάχιστον από πενταετίας και είναι τουλάχιστον 27 ετών. Το Ηγουμενοσυμβούλιο ασκεί τη διοικητική εξουσία στη Μονή, δηλαδή τη διοίκηση και διαχείριση της κινητής και ακίνητης περιουσίας της. Το Συμβούλιο συνεδριάζει υπό την προεδρία του Ηγουμένου τακτικώς μία φορά το μήνα ή εκτάκτως κατά την κρίση του Ηγουμένου, αποφασίζει δε κατά πλειοψηφία. Το Ηγουμενοσυμβούλιο διορίζει κατά πλειοψηφία και παύει ομοφώνως όλους όσους έχουν μοναστηριακή υπηρεσία (π.χ. Έφορο, Ταμία, Εφημερίους), διευθετεί όλες τις διαφορές που ανακύπτουν μεταξύ των αδελφών και παραπέμπονται από τον Ηγούμενο, επιβάλλει τις τιμωρίες της αρμοδιότητάς του, και αποφασίζει, ύστερα από εισήγηση του Ηγουμένου ή του Εφόρου, για την εισαγωγή δοκίμων στη Μονή και την αποπομπή τους. Μεριμνά δε και φροντίζει για την ασφαλή φύλαξη πολύτιμων εκκλησιαστικών ή με ιστορική ή εθνολογική αξία πραγμάτων της Μονής.

Η Ηγούμενος εκδικάζει⁵²⁹ τα ελαφρότερα παραπτώματα των μοναχών και φροντίζει για τη βελτίωσή τους, με νουθεσίες, παρατηρήσεις και προτροπές. Επιπλήττει κατ' ιδίαν ή ενώπιον του Συμβουλίου ή της Αδελφότητας κάθε αδελφό που εκτρέπεται και επιβάλλει αργία από ιεροπραξία μέχρι αναφορά του θέματος στον Αρχιεπίσκοπο. Το Ηγουμενοσυμβούλιο μπορεί να επιβάλλει παύση από τη θέση που έχει διοριστεί κάποιος μοναχός και αποκοπή χρηματικού επιδόματος έως και τρεις μήνες. Η Αδελφότητα μπορεί να επιβάλλει επιπλέον αποκοπή οποιουδήποτε ποσού από επίδομα αδελφού, παύση από τη θέση και στέρηση του δικαιώματος του εκλέγειν και εκλέγεσθαι για περίοδο έως δύο έτη. Ο τιμωρηθείς από τον Ηγούμενο ή το Συμβούλιο δικαιούται να προσφύγει κατά της τιμωρίας ενώπιον της Αδελφότητας, εντός δέκα ημερών από την ημέρα γνώσης της ποινής. Ουδείς όμως αδελφός τιμωρείται χωρίς σχετική πρότερη εξέταση και δίχως απόδειξη με μάρτυρες, εκτός και αν το πταίσμα είναι πρόδηλο ή ομολογείται από τον ίδιο.

Μοναχός που κατατάχθηκε νόμιμα στην Αδελφότητα αποκτά ισοβίως τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του αδελφού, εκτός εάν τα στερηθεί κανονικώς. Κανείς δεν εντάσσεται στη Μονή εάν δεν δοκιμασθεί προηγουμένως για τρία τουλάχιστον χρόνια. Το χρονικό αυτό διάστημα μπορεί να παραλειφθεί, με απόφαση της Αδελφότητας, για τους έχοντας ώριμη ηλικία εφόσον η πρότερή τους ζωή αποτελεί απόδειξη της πιστότητας και της δυνατότητας για τη μοναχική άσκηση. Για να ενταχθεί κάποιος ως δόκιμος πρέπει να έχει συμπληρώσει το 15ο έτος

⁵²⁹ Σύμφωνα με το άρθρο 64 του εσωτερικού κανονισμού που άπτεται των πειθαρχικών και δικαστικών εξουσιών εντός της Μονής.

της ηλικίας του⁵³⁰. Για τους ανήλικους υποψηφίους μοναχούς, απαιτείται έγγραφη συγκατάθεση γονέων ή κηδεμόνα⁵³¹.

Κανείς μοναχός δεν μπορεί να εγκαταλείψει τη Μονή αυθαίρετα. Σε τυχόν όμως τέτοια περίπτωση, η Αδελφότητα λαμβάνει τα δέοντα μέτρα και εισηγείται δια του Ηγουμένου στον Αρχιεπίσκοπο, μεταξύ άλλων, την αποκοπή του από το σώμα της Αδελφότητας. Αδελφός της Μονής μπορεί να αναλάβει οποιαδήποτε διακονία στην Εκκλησία, μετά από σχετική έγκριση της Αδελφότητας. Όλοι οι αδελφοί οφείλουν να διανυκτερεύουν εντός της Μονής και να μην απουσιάζουν χωρίς άδεια του Ηγουμένου. Σε περίπτωση απουσίας του Ηγουμένου πέρα από οκτώ ημέρες, αυτός λαμβάνει άδεια από την Αδελφότητα και έγκριση από τον Αρχιεπίσκοπο. Όλοι οι αδελφοί οφείλουν να προστατεύουν την περιουσία της Μονής, να εκπληρώνουν κάθε υποχρέωση που τους ανατίθεται από το Ηγουμενοσυμβούλιο, να συμμετέχουν σε όλες τις ιερές ακολουθίες, να εσθίουں σε κοινή τράπεζα, να μην αναμειγνύονται σε πολιτικά ζητήματα. Κάθε μοναχός μετά την ένταξή του στη Μονή δεν δικαιούται να έχει προσωπική ακίνητη περιουσία και οποιαδήποτε ακίνητη περιουσία αποκτάται από αυτόν μετά την κουρά, περιέρχεται αμέσως στη Μονή. Την περιουσία που τυχόν αποκτά από πατρογονική κληρονομία ή από δωρεά, οφείλει εντός έτους να τη διανείμει όπως επιθυμεί, αλλιώς περιέρχεται στη Μονή. Οποιαδήποτε κινητή ή ακίνητη περιουσία ευρίσκεται στην κατοχή αποβιώσαντος μοναχού ή είναι γραμμένη στο όνομά του, περιέρχεται στη Μονή⁵³².

⁵³⁰ Για τη Μονή Κύκκου, προβλέπεται στο άρθρο 33 του κανονισμού της ότι ο υποψήφιος δόκιμος μοναχός πρέπει να έχει συμπληρώσει το 12ο έτος της ηλικίας του.

⁵³¹ Άρθρα 66 και 81 του εσωτερικού κανονισμού, σε συνδυασμό μεταξύ τους. Σύμφωνα όμως με το άρθρο 66 § 2 Κ.Χ., προβλέπεται πλέον ότι για την ένταξη κάποιου στη μοναχική Αδελφότητα, ως δόκιμου ή ως μοναχού, πρέπει να έχει συμπληρώσει το 18ο έτος της ηλικίας του.

⁵³² Κατά το άρθρο 77 του εσωτερικού κανονισμού, που βρίσκεται σε πλήρη συμφωνία με το άρθρο 107 του Κ.Χ. του 1979, αλλά όχι και σε αρμονία με το άρθρο 66 § 7 του ισχύοντος Κ.Χ. του 2010, καθόσον η διάταξη του τέταρτου και τελευταίου εδαφίου του κανονισμού («Οιαδήποτε κινητή ή ακίνητος περιουσία ήθελεν εύρεθῆ εἰς τὴν κατοχὴν ἀποβιώσαντος ἀδελφοῦ τινος ἢ εἶναι ἐγγεγραμμένη ἐπ' ὀνόματί του περιέρχεται εἰς τὴν Μονήν.») δεν προβλέπεται πλέον σε επίπεδο Καταστατικού Χάρτη. Για τη Μονή Κύκκου, ως προς την περιουσία των μοναχών μετά το θάνατό τους διαλαμβάνει το άρθρο 76 του κανονισμού της, το οποίο καθορίζει ότι η περιουσία των μοναχών που αποκτήθηκε μετά την κουρά τους ως μοναχών, ανήκει μετά το θάνατό τους στη Μονή, πλην των ακινήτων κτημάτων, των εκ κληρονομίας πατρός ή μητρός ή άλλου συγγενούς, τα οποία περιέρχονται στους συγγενείς τους. Αναφορικά δε με τη Μονή Μαχαιρά, ως προς την περιουσία των μοναχών μετά το θάνατό τους διαλαμβάνει το άρθρο 73 του κανονισμού της, το οποίο προβλέπει ότι «ἅπανα ἢ περιουσία τῶν ἀποθνησκόντων ἀδελφῶν, καὶ αὐτοῦ ἔτι τοῦ Ἡγουμένου, ἢ ἐν ταῖς διαφόροις ὑπηρεσίαις τῆς Μονῆς ἀπὸ τῆς κουρᾶς αὐτῶν ὡς μοναχῶν κτηθεῖσα, συνωδὰ τῷ ἐκκλησιαστικῷ κανονικῷ δικαίῳ, τοῖς συνοδικοῖς συγγλιωδέσει γράμμασι, τοῖς ὑψηλοῖς φερμανίοις, δι' ὧν πεπροίκισται ἢ Ἱερὰ ἡμῶν Μονή, τῷ ἀρχαίῳ ἐθίμῳ αὐτῆς, μετὰ τὸν θάνατον αὐτῶν ἀνήκει εἰς τὴν Μονήν πλην τῶν

§ 40. Είδη και διακρίσεις των Μονών

Οι βασικές διακρίσεις των Μονών της Εκκλησίας Κύπρου⁵³³ είναι οι παρακάτω:

I. Κοινόβιες και ιδιόρρυθμες

Με βάση τον τρόπο διαβίωσης των μοναχών, οι Μονές διακρίνονται σε κοινόβιες και ιδιόρρυθμες. Κοινόβια Μοναστήρια είναι αυτά στα οποία οι μοναχοί τρώνε όλοι μαζί χωρίς διακρίσεις σε μια τράπεζα, δεν έχουν τίποτα δικό τους, ό,τι κερδίζουν από την εργασία τους ανήκει στο Μοναστήρι, το οποίο φροντίζει για τη συντήρηση των μοναχών, και γενικώς τα πάντα είναι κοινά. Εν προκειμένω, όλοι οι μοναχοί ζουν από κοινού και έχουν κοινή περιουσία. Αντίθετα, ιδιόρρυθμα (*sui juris*) είναι τα Μοναστήρια όπου οι μοναχοί τρώνε χωριστά, διατηρούν ή αποκτούν δική τους περιουσία και καταβάλλουν χρηματικά ποσά στο Μοναστήρι για τα γενικά του έξοδα⁵³⁴. Στην Εκκλησία Κύπρου, όλες οι Μονές είναι κοινόβιες⁵³⁵. Τούτο προκύπτει αφενός από τη διάταξη που καθορίζει ότι σε όλες τις Μονές οι αδελφοί εσθίου σε κοινή τράπεζα και λαμβάνουν από τη Μονή όλα τα χρειώδη⁵³⁶ και αφετέρου από τη διάταξη που ρυθμίζει τα της περιουσίας των μοναχών⁵³⁷. Έτσι, καμία προσωπική περιουσία δεν δικαιούται να έχει ο μοναχός, ο οποίος υποχρεούται να διανείμει την υπάρχουσα περιουσία του πριν από την κουρά του, τυχόν δε περιουσία που αποκτά με οποιονδήποτε τρόπο μετά την κουρά πρέπει να τη μεταβιβάσει στη Μονή εντός προθεσμίας που δεν μπορεί να υπερβαίνει το ένα έτος από την απόκτησή της.

II. Ανδρικές και γυναικείες

Βάσει του φύλου των εγκαταβιούντων, οι Μονές διακρίνονται σε ανδρικές ή ανδρώες και σε γυναικείες. Η ίδρυση των διπλών ή κοινών Μοναστηρίων απαγορεύεται⁵³⁸. Προσπάθεια

ἀκινήτων κτημάτων, τῶν ἐκ κληρονομίας πατρὸς ἢ μητρὸς ἢ ἄλλου τινὸς συγγενοῦς, ἅτινα δίδονται εἰς τοὺς συγγενεῖς αὐτῶν». Η διάταξη είναι παρόμοια με αυτή του άρθρου 76 του κανονισμού της Μονής Κύκκου.

⁵³³ Βλ. και ΜΑΝΤΖΟΥΝΕΑ, *Εκκλησιαστικόν Δίκαιον της Αποστολικῆς Ορθοδόξου Αυτοκεφάλου Εκκλησίας της Κύπρου*, ὁπ.π. (υποσημ. 463), σ. 96-98.

⁵³⁴ Βλ. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, σ. 96.

⁵³⁵ Οπότε και η διάκριση των Μονών σε κοινόβιες και ιδιόρρυθμες δεν έχει πρακτική σημασία.

⁵³⁶ Σύμφωνα με το άρθρο 66 § 5 Κ.Χ.

⁵³⁷ Άρθρο 66 § 7 Κ.Χ.

⁵³⁸ Διεξοδικότερα, βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 121-122, και ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, σ. 97 επ.

απαγόρευσής τους επιχειρήθηκε τόσο με την εκκλησιαστική νομοθεσία⁵³⁹ όσο και με τη νομοθεσία του Ιουστινιανού⁵⁴⁰. Πάντως, η ακριβής έννοια των Μονών αυτών δεν είναι πλήρως σαφής, γι' αυτό ακόμη και οι βυζαντινοί κανονολόγοι δεν συμφωνούν μεταξύ τους⁵⁴¹. Ως διπλό Μοναστήρια, θεωρούνται εκείνα στα οποία μοναχοί και μοναχές ζούσαν χωριστά αλλά σε γειτονικά οικήματα, τελούσαν δε υπό τον ίδιο Ηγούμενο. Άλλη άποψη υποστηρίζει ότι διπλό Μοναστήρι ήταν αυτό όπου μοναχοί και μοναχές, μεταξύ τους συγγενείς, ζούσαν στο ίδιο μοναστηριακό συγκρότημα. Στην Εκκλησία Κύπρου, όλες οι Μονές είναι είτε ανδρικές είτε γυναικείες, σύμφωνα με τη βασική ρύθμιση που διακρίνει τις Μονές σε Βασιλικές - Σταυροπηγιακές και σε Επαρχιακές. Επαρχιακές είναι όλες οι υπόλοιπες, ανδρικές και γυναικείες, σε λειτουργία Μονές⁵⁴². Περαιτέρω⁵⁴³, η διάκριση σε ανδρικές και γυναικείες Μονές υφίσταται για την κουρά των μοναχών και συγκεκριμένα η σχετική διάταξη καθορίζει αυτόν που τελεί την κουρά αναλόγως με το αν πρόκειται για ανδρική Επαρχιακή ή γυναικεία Μονή⁵⁴⁴. Επιπλέον, διάκριση των Μονών βάσει φύλου συνάγεται και από τις διατάξεις που αφορούν την εγκατάσταση του νέου Ηγουμένου ή της νέας Ηγουμένης⁵⁴⁵.

III. Βασιλικές - Σταυροπηγιακές και Επαρχιακές

Αναλόγως του οργάνου που ασκεί την εποπτεία στις Μονές, αυτές διακρίνονται σε Βασιλικές και Σταυροπηγιακές και σε Επαρχιακές, κατά το άρθρο 65 § 1 και 2 Κ.Χ. Βασιλικές και Σταυροπηγιακές⁵⁴⁶ είναι οι Μονές του Κύκκου, του Μαχαιρά, του Αγίου Νεοφύτου και του Αποστόλου Βαρνάβα⁵⁴⁷. Οι εν λόγω Μονές απολαμβάνουν του προνομίου της αυτονομίας ως

⁵³⁹ Καν. 20 Ζ' Οικ. Συν.: «Από τοῦ παρόντος ὀρίζομεν μὴ γίνεσθαι διπλοῦν μοναστήριον, ὅτι σκάνδαλον καὶ πρόσκομμα τοῖς πολλοῖς γίνεται τοῦτο.», σε: JOANNOU I, σ. 279-281.

⁵⁴⁰ Nov. 123.36 (έτ. 546) = Βασ. 4.1.5, σε: SCHELMA – VAN DER WAL, vol. I, σ. 113-114. Ματθαίου Βλάσταρη, Σύνταγμα κατά στοιχείον Μ 15, σε: ΡΑΛΛΗΣ – ΠΟΤΛΗΣ, τ. 6 (1859), σ. 380.

⁵⁴¹ Βλ. σχετικά, ΡΑΛΛΗΣ – ΠΟΤΛΗΣ, τ. 2 (1852), σ. 638 επ.

⁵⁴² Άρθρο 65 § 1 Κ.Χ.

⁵⁴³ Βλ. και Παράρτημα Α' του Κ.Χ. όπου περιγράφονται αναλυτικώς οι Ενορίες, οι Κοινότητες και οι Μονές κατά Επαρχία. Όλες οι Μονές διακρίνονται σε ανδρώες και σε γυναικείες.

⁵⁴⁴ Άρθρο 66 § 3 Κ.Χ.

⁵⁴⁵ Σύμφωνα με το άρθρο 67 § 5 και 6 Κ.Χ.

⁵⁴⁶ Οι οποίες όλες είναι ανδρικές.

⁵⁴⁷ Η οποία βρίσκεται στην κατεχόμενη από τους Τούρκους Κύπρο. Λόγω ακριβώς της τουρκικής κατοχής, ο Ηγούμενος αυτής διαμένει προσωρινά στην Αρχιεπισκοπή και στο ναό αγίου Αντωνίου Λευκωσίας, μετόχιο της Μονής Αποστόλου Βαρνάβα. Πρβλ. <https://churchofcyprus.org.cy/9130> (τελευταία πρόσβαση:

προς την εσωτερική διοίκησή τους και τη διαχείριση των υποθέσεών τους και υπάγονται, σύμφωνα με τα πατριαρχικά, αρχιεπισκοπικά ή συνοδικά σιγίλλια, στην πνευματική και κανονική δικαιοδοσία και εποπτεία, αλλά όχι και στη διοικητική εποπτεία, του Αρχιεπισκόπου Κύπρου, του οποίου το όνομα μνημονεύουν κατά τις ιεροτελεστίες. Επαρχιακές Μονές είναι όλες οι υπόλοιπες, ανδρικές και γυναικείες, σε λειτουργία Μονές. Οι Μονές αυτές διοικούνται σύμφωνα με τις διατάξεις του Καταστατικού Χάρτη και του εσωτερικού τους κανονισμού και τελούν υπό την πνευματική και κανονική δικαιοδοσία του οικείου Αρχιερέα της Επαρχίας τους. Ο εν λόγω Αρχιερέας επαγρυπνεί ώστε η διοίκηση των Μονών της Επαρχίας του και ο βίος των μοναχών/μοναζουσών να συμφωνούν με τις κανονικές επιταγές. Για την ίδρυση ή επανασύσταση Μονής, Μετοχίου Μονής ή άλλου μοναστικού καθιδρύματος, απαιτείται απόφαση της Ιεράς Συνόδου, η οποία λαμβάνεται μετά από εισήγηση του οικείου Αρχιερέα⁵⁴⁸. Όσοι επιχειρούν να συστήσουν αυτοβούλως μοναστικό καθίδρυμα υπόκεινται σε κανονικές κυρώσεις.

Κατά γενικό κανόνα, οι Μονές υπάγονται στην εποπτεία του επιχώριου Αρχιερέα, σύμφωνα με τους Ιερούς Κανόνες. Παρεκκλίσεις από τον εν λόγω κανόνα αποτελούν οι Μονές που υπάγονται σε μια υπέρτερη εκκλησιαστική αρχή (π.χ. στον Πατριάρχη και έτσι αποκαλούνται Πατριαρχικές). Μονές Βασιλικές ή Αυτοκρατορικές είναι όσες είχαν εξασφαλίσει το προνόμιο της εξαίρεσής τους από την επισκοπική εποπτεία, με βάση χρυσόβουλλα των βυζαντινών αυτοκρατόρων, ενώ υπήρχαν και περιπτώσεις στις οποίες η ανωτέρω εξαίρεση επιτυγχανόταν με τα κτητορικά τυπικά και με αυτοκρατορικά προνόμια, τα γνωστά αυτοδέσποτα ή αυτεξούσια ή ελεύθερα Μοναστήρια⁵⁴⁹. Ο σταυροπηγιακός χαρακτήρας των Βασιλικών και Σταυροπηγιακών Μονών της Κύπρου οφείλεται στην πήξη ή έμπηξη σταυρού κατά τη θεμελίωσή τους, από τον οικείο Επίσκοπο⁵⁵⁰. Εν προκειμένω, για τη Μονή Μαχαιρά, όπως ήδη εξετάστηκε από το μοναστηριακό τυπικό που συνέταξε ο κτήτοράς της⁵⁵¹, το σταυροπήγιο απεστάλη από τον

15.08.2024). Σημειωτέον ότι η Μονή Αποστόλου Βαρνάβα ορίζεται, το πρώτον, ως Βασιλική και Σταυροπηγιακή με τον Κ.Χ. του 2010.

⁵⁴⁸ Δυνάμει άρθρου 65 § 5 Κ.Χ.

⁵⁴⁹ Βλ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΥ, *Το δίκαιον των μοναχών*, σ. 308 επ., ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Περιουσία*, σ. 29, και ΜΑΡΚΟΥ, *Το νομικό καθεστώς...*, όπ.π. (υποσημ. 96), σ. 41 επ.

⁵⁵⁰ Κατά την ιουστινιάνεια νομοθεσία, βλ. Nov. 5.1 (έτ. 535): «Εκεῖνο τοῖνον πρὸ τῶν ἄλλων ρητέον, ὥστε κατὰ πάντα χρόνον καὶ ἐν ἀπάσῃ τῇ γῆ τῆς ἡμετέρας βασιλείας, εἴ ποτὲ τις οἰκοδομεῖν εὐαγὲς μοναστήριον βούλοιο, μὴ πρότερον ἄδειαν εἶναι τοῦτο πράττειν, πρὶν ἂν τὸν θεοφιλέστατον τῶν τόπων ἐπίσκοπον προσκαλέσοιο, ὁ δὲ χειρὰς τε ἀνατένειεν εἰς οὐρανόν, καὶ διὰ τῆς εὐχῆς τὸν τόπον ἀνιερώσειε θεῷ, πηξάμενος ἐν αὐτῷ τὸ τῆς ἡμετέρας σύμβολον σωτηρίας (φαμέν δὲ τὸν προσκνητὸν καὶ τίμιον ὄντως σταυρόν), οὕτω τε ἄρξῃται τῆς οἰκοδομίας, καλὸν δὲ τῆς τοῦτον καὶ πρέποντα θεμέλιον ἀποθέμενος.», σε: KRIEGLII, σ. 28.

⁵⁵¹ Βλ. παραπάνω § 6: σ. 31 και υποσημ. 81.

επιχώριο Επίσκοπο. Κάθε Μονή ιδρυθείσα σύμφωνα με τους Ιερούς Κανόνες της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας είναι σταυροπήγιο, αν και σταδιακά επικράτησε να χρησιμοποιείται ο όρος, και σήμερα πλέον ως *terminus technicus*, για τις υπαγόμενες απευθείας στο Οικουμενικό Πατριαρχείο Μονές⁵⁵². Αντίθετα, για τις Πατριαρχικές και Σταυροπηγιακές Μονές, οι οποίες ανήκουν σε πατριαρχική δικαιοδοσία, ο σταυρός που πήγεται κατά τη θεμελίωση της Μονής αποστέλλεται από τον οικείο Πατριάρχη ως έκφραση της εξάρτησης από αυτόν⁵⁵³.

IV. Κυρίαρχες και υποτελείς

Οι Μονές διακρίνονται σε κυρίαρχες και υποτελείς με κριτήριο τη διοικητική τους αυτοτέλεια. Έτσι, ως κυρίαρχες, νοούνται όσες έχουν νόμιμα και κανονικά συσταθεί και αυτοδιοικούνται κατά τις διατάξεις και προβλέψεις του εσωτερικού κανονισμού τους, ενώ, ως υποτελείς, θεωρούνται όσες δεν διαθέτουν αυτοοργάνωση, υπαγόμενες κανονικώς ως εξάρτημα σε μια κυρίαρχη Μονή⁵⁵⁴. Το πιο σύνηθες μοναστηριακό εξάρτημα είναι το μετόχι(ο), που αποτελεί ακίνητη ιδιοκτησία της Μονής, στερούμενο αυτοτελούς νομικής προσωπικότητας⁵⁵⁵. Οι μοναχοί που τυχόν διαβιώνουν στα μετόχια ανήκουν στην αδελφότητα της κυρίαρχης Μονής, η οποία και διαθέτει την εξουσία να τους τοποθετεί και να τους ανακαλεί. Ο μετοχιάρης, ήτοι ο υπεύθυνος του μετοχίου, ασκεί την επιστασία του και ορίζεται από την κυρίαρχη Μονή. Στην Κύπρο, για την ίδρυση ή επανασύσταση μετοχίου ή οποιασδήποτε μορφής μοναστικού καθιδρύματος, είναι απαραίτητη απόφαση της Ιεράς Συνόδου και σχετική εισήγηση του οικείου Αρχιερέα, σύμφωνα με το άρθρο 65 § 5 Κ.Χ., νομικά δε πρόσωπα συνιστούν μόνο οι Μονές, όπως ήδη επισημάνθηκε.

⁵⁵² Βλ. ΜΑΡΚΟΥ, *όπ.π.* (υποσημ. 96), ιδίως σ. 52 επ.

⁵⁵³ Βλ. σχετικά, ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Περιοσσία*, σ. 28 και ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, σ. 99 επ. Πρβλ. και Ματθαίου Βλάσταρη, *Σύνταγμα κατά στοιχείον. Ε΄*, σε : ΡΑΛΛΗΣ – ΠΟΤΛΗΣ, τ. 6 (1955), σ. 257-258. Για το προνόμιο του Οικουμενικού Πατριάρχη να ιδρύει σταυροπήγια και σε ενορίες άλλων Πατριαρχείων, που ερείδεται σε εκκλησιαστικό έθιμο, βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ιδιαίτερα εκκλησιαστικά καθεστώτα στην ελληνική επικράτεια*, *όπ.π.* (υποσημ. 190), σ. 20.

⁵⁵⁴ Διεξοδικότερα, βλ. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, σ. 113 επ.

⁵⁵⁵ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Μαθήματα*, σ. 251.

§ 41. Οι μοναχοί

Κάθε Μονή έχει μοναχολόγιο όπου αναγράφονται τα ονόματα των μοναχών και των δοκίμων μοναχών⁵⁵⁶. Η μοναχική ιδιότητα αποκτάται με τη μοναχική κουρά⁵⁵⁷. Για την ένταξη κάποιου προσώπου στη μοναχική αδελφότητα ως δοκίμου ή ως μοναχού, απαιτείται η συμπλήρωση του 18ου έτους της ηλικίας του. Η περίοδος της δοκιμασίας για όλους διαρκεί τρία έτη, μπορεί δε να συντμηθεί χρονικά, με απόφαση του Ηγουμενοσυμβουλίου, σε περίπτωση προσώπου που έχει ιδιαίτερη έφεση στη μοναχική άσκηση, είναι ώριμο στην ηλικία και την πνευματική ζωή και διαθέτει επαρκή εξοικείωση με τη μοναχική ζωή. Στις ανδρικές Επαρχιακές Μονές, η κουρά τελείται από τον Ηγούμενο ή έτερο κληρικό που θα προσκαλέσει ο Ηγούμενος. Για την τέλεση της κουράς, πρέπει να υπάρχει έγγραφη άδεια του οικείου Αρχιερέα, που χορηγείται μετά από αίτηση της Μονής. Στις γυναικείες Μονές, η κουρά τελείται από τον οικείο Αρχιερέα, μετά από αίτημα της Μονής, ή από έτερο κληρικό τον οποίο ορίζει ο Αρχιερέας. Τέλεση κουράς χωρίς σχετική άδεια συνιστά κανονικό αδίκημα. Στις Σταυροπηγιακές Μονές, η κουρά μοναχού ανακοινώνεται, σύμφωνα με την κανονική τάξη, στον Αρχιεπίσκοπο⁵⁵⁸.

Περαιτέρω, στις μοναχικές υποχρεώσεις αναφέρονται οι παρ. 4 έως 7 του άρθρου 66 Κ.Χ. Όποιος καρεί κανονικά μοναχός παραμένει ισόβια μοναχός. Πρόκειται για το λεγόμενο «ανεξάλειπτο και αναλλοίωτο» της μοναχικής ιδιότητας και του μοναχικού σχήματος⁵⁵⁹. Ο μοναχός πρέπει να υπακούει πρόθυμα στις αρχές της Μονής, να εκτελεί δίχως αντιρρήσεις τα διακονήματα που του ανατίθενται, να προσέρχεται στις λατρευτικές συνάξεις, εκτός εάν συντρέχει εύλογη αιτία, και να εκπληρώνει καθημερινά τις μοναχικές επαγγελίες και υποσχέσεις του. Μοναχός που παραμελεί τα καθήκοντα και τις υποχρεώσεις του ή πράττει αντίθετα προς τις κανονικές διατάξεις, υπόκειται σε κανονικές κυρώσεις, κατά τα προβλεπόμενα στον Καταστατικό Χάρτη και τον εσωτερικό κανονισμό της Μονής. Ακόμη, οι μοναχοί εσθίουν σε κοινή τράπεζα και λαμβάνουν από τη Μονή ό,τι τους χρειάζεται, όπως καθορίζεται και στον εσωτερικό κανονισμό.

Επιπλέον, ο μοναχός δεν αποχωρεί από τη Μονή της μετανοίας του, εκτός και αν υπάρχει αποχρών λόγος, ο οποίος εκτιμάται από τον Ηγούμενο, και χορηγείται προς τούτο κανονικό απολυτήριο. Το απολυτήριο εκδίδεται από τον οικείο Αρχιερέα, μετά από εισήγηση του

⁵⁵⁶ Σύμφωνα με το άρθρο 65 § 12 Κ.Χ.

⁵⁵⁷ Αναλυτικότερα, βλ. παραπάνω § 14: σ. 55-56.

⁵⁵⁸ Κατά το άρθρο 66 § 2 και 3 Κ.Χ.

⁵⁵⁹ Βλ. και ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Μαθήματα*, σ. 185 και 327.

Ηγουμένου. Σε περίπτωση που μοναχός εγκαταλείψει αυθαίρετα τη Μονή του και αρνείται να επιστρέψει, υπόκειται σε κανονικές κυρώσεις.

Επιπρόσθετα, ο μοναχός μετά την κουρά του δεν δικαιούται, όπως ήδη σημειώθηκε⁵⁶⁰, να έχει προσωπική περιουσία, γι' αυτό υποχρεούται να διανείμει την υπάρχουσα περιουσία του προ της κουράς του, με τήρηση των προβλεπομένων από την πολιτειακή νομοθεσία για τα δικαιώματα των κληρονόμων του. Περιουσία που αποκτάται με οποιονδήποτε τρόπο (π.χ. δωρεά, κληρονομία), μετά την κουρά, ο μοναχός οφείλει να τη μεταβιβάσει στη Μονή εντός εύλογης προθεσμίας, η οποία δεν υπερβαίνει το ένα έτος από την απόκτησή της⁵⁶¹.

§ 42. Ο Ηγούμενος

Ο Ηγούμενος αποτελεί τον πνευματικό πατέρα της μοναχικής Αδελφότητας. Το μακροσκελές άρθρο 67 Κ.Χ. ασχολείται με τον επικεφαλής ή προεστώτα της Μονής. Ο Ηγούμενος αναδεικνύεται με εκλογή, με μυστική ψηφοφορία, από όλους τους μοναχούς - μέλη της Αδελφότητας, συμφώνως προς τις διατάξεις του εσωτερικού κανονισμού της Μονής. Εκλέξιμος για Ηγούμενος είναι κάθε μοναχός της Μονής, ηλικίας τουλάχιστον 35 ετών, ο οποίος έχει τη μοναχική ιδιότητα τουλάχιστον από πενταετίας. Επιπλέον, πρέπει να διακρίνεται για τον ενάρετο βίο, το εκκλησιαστικό φρόνημα, την ικανότητα για διοίκηση και τη μόρφωση. Μοναχός από άλλη Μονή δύναται να εκλεγεί σε εξαιρετικές μόνο περιπτώσεις και εφόσον υπάρχει συμφωνία των 3/4 των μοναχών της Μονής.

Η εκλογή νέου Ηγουμένου πραγματοποιείται μέσα σε ένα μήνα από την καθ' οιονδήποτε τρόπο χρεία της θέσης του Ηγουμένου, εκτός αν ορίζει διαφορετικά ο εσωτερικός κανονισμός της Μονής. Σε περίπτωση που παρέλθει, για οποιονδήποτε λόγο, άπρακτη η προθεσμία αυτή, ο Ηγούμενος διορίζεται από τον οικείο Αρχιερέα ή από την Ιερά Σύνοδο, εφόσον ο τελευταίος αμελεί. Σε όσες Μονές ο αριθμός των μοναχών δεν υπερβαίνει τους τέσσερις, διορίζεται Προϊστάμενος, κατά προτίμηση από τα μέλη της Αδελφότητας, από τον

⁵⁶⁰ Βλ. παραπάνω § 40: I, σ. 126.

⁵⁶¹ Σαφώς διαφοροποιημένη πλέον είναι η διάταξη του άρθρου 66 § 7 του νέου Κ.Χ. σε σχέση με το άρθρο 107 του Κ.Χ. του 1979, όπου προβλεπόταν ότι οποιαδήποτε περιουσία (κινητή ή ακίνητη) βρισκόταν μετά το θάνατο του μοναχού, περιερχόταν στη Μονή ως αποκλειστικής κληρονομίας του μοναχού. Η προϊσχύσασα διάταξη είχε κριθεί ως αντίθετη με τον περί Διαθηκών και Διαδοχής Νόμο, Κεφ. 195, βλ. διεξοδικότερα, Α. Κ. ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗ, «*Η συνταγματική θέση του Καταστατικού χάρτη της Εκκλησίας Κύπρου και η κληρονομιά μοναχών κατά το Κυπριακό Δίκαιο*», Νομοκανονικά 2/2005, σ. 41-54.

οικείο Αρχιερέα. Σε περίπτωση που ο Αρχιερέας δεν διορίσει Προϊστάμενο εντός δύο μηνών από την με οποιονδήποτε τρόπο κένωση της θέσης, Προϊστάμενος διορίζεται από την Ιερά Σύνοδο, κατόπιν αίτησης της Αδελφότητας. Ο Προϊστάμενος ασκεί αναλογικώς τα καθήκοντα του Ηγουμένου και του Ηγουμενοσυμβουλίου.

Ο νεοεκλεγείς Ηγούμενος χειροτονείται σε πρεσβύτερο, εάν δεν φέρει ήδη το βαθμό αυτό, και εγκαθίσταται στο αξίωμα με χειροθεσία από τον οικείο Αρχιερέα. Ο Ηγούμενος όμως δύναται να παραμείνει και απλός μοναχός, σε εξαιρετικές περιπτώσεις. Ο Αρχιερέας έχει την ευχέρεια να αρνηθεί τη χειροτονία ή την εγκατάσταση εάν υπάρχουν κανονικά κωλύματα στο πρόσωπο του εκλεγέντος ή εάν δεν τηρήθηκαν οι προβλεπόμενες για την εκλογή διατάξεις. Η άρνηση αυτή αναγγέλλεται μέσα σε τριάντα ημέρες στο Ηγουμενοσυμβούλιο και αυτό ή ο νεοεκλεγείς Ηγούμενος έχουν δικαίωμα προσφυγής, εντός δεκαπέντε ημερών, κατά της άρνησης του Αρχιερέα ενώπιον της Ιεράς Συνόδου. Η Σύνοδος συγκαλείται εντός μήνα από την περιέλευση της προσφυγής, οπότε αποφασίζει οριστικά και αιτιολογημένα. Στις γυναικείες Μονές, η νεοεκλεγείσα Ηγουμένη εγκαθίσταται με χειροθεσία από τον οικείο Αρχιερέα, αναλογικώς εφαρμοζομένων των διατάξεων που ισχύουν για τις ανδρώες Μονές.

Το αξίωμα του Ηγουμένου είναι ισόβιο, εκτός αν αυτός παραιτηθεί οικειοθελώς ή παυθεί κανονικώς. Ο Ηγούμενος διαμένει διαρκώς στη Μονή, φέρεται ήπια και πατρικά σε όλους τους μοναχούς, διάγει με σωφροσύνη, αποτελεί το πρότυπο του μοναχικού βίου και εσθίει μαζί με τους μοναχούς σε κοινή τράπεζα. Παρακολουθεί την ηθική και πνευματική ζωή και εξέλιξη των μοναχών και την ορθή επιτέλεση των διακονημάτων τους. Νουθετεί και επιτιμά τις άτοπες πράξεις και παραλείψεις των μοναχών. Εάν πρέπει να μεταβεί εκτός Μονής, η απουσία του δεν πρέπει να διαρκεί πέραν του αναγκαίου χρόνου. Για παραμονή εκτός Μονής πέραν των οκτώ ημερών, απαιτείται ενημέρωση του Ηγουμενοσυμβουλίου και κανονική άδεια του οικείου Αρχιερέα.

Επιπλέον, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 65 § 8 Κ.Χ., ο Ηγούμενος συγκαλεί, μια φορά τουλάχιστον κατ' έτος, την τακτική Σύναξη των μελών της Αδελφότητας, στην οποία υποβάλλει έγγραφη έκθεση για τη διαχείριση των υποθέσεων της Μονής από τον ίδιο και το Ηγουμενοσυμβούλιο, για την απόδοση των μοναχών στα διακονήματα, και για την πνευματική και ηθική εξέλιξή τους και προβαίνει σε εισηγήσεις για τη συνεχή πρόοδο της Μονής. Η Αδελφότητα διαλέγεται για το περιεχόμενο της ως άνω έκθεσης, εκφράζει τις απόψεις της, υποβάλλει συστάσεις και υποδείξεις, ψηφίζει δε και τον ετήσιο προϋπολογισμό της Μονής. Οι αποφάσεις είναι υποχρεωτικές για τον Ηγούμενο, το Ηγουμενοσυμβούλιο, καθώς και κάθε μοναχό της Μονής, εφόσον δεν είναι αντίθετες με τους Ιερούς Κανόνες, τις διατάξεις του μοναχικού βίου, τον Καταστατικό Χάρτη και τον εσωτερικό κανονισμό της Μονής. Ακόμη, ο

Ηγούμενος είναι ο εκτελεστής των αποφάσεων της Αδελφότητας και είναι υπόλογος για κάθε παράλειψη ή άρνηση εκτέλεσης. Η Σύναξη της Αδελφότητας μπορεί να συγκαλείται και εκτάκτως, είτε με πρωτοβουλία του Ηγουμένου για σοβαρά θέματα για τα οποία χρειάζεται τη γνώμη της ή για θέματα που δεν εμπίπτουν στη δικαιοδοσία του, είτε όταν το ζητήσουν τα 2/3 του συνόλου των μελών της Αδελφότητας.

Επιπρόσθετα, να σημειωθεί ότι στους Ηγουμένους των Βασιλικών Σταυροπηγιακών Μονών της Κύπρου μπορεί να χορηγηθεί το καθεστώς του Επισκόπου, οι οποίοι όμως δεν προΐστανται μητροπολιτικής περιφέρειας, ούτε έχουν την ιδιότητα του Χωρεπισκόπου, αλλά προΐστανται μόνο της Βασιλικής Σταυροπηγιακής Μονής στην οποία ηγουμενεύουν, υπαγόμενοι στην πνευματική δικαιοδοσία του Αρχιεπισκόπου, αλλά όχι στη διοικητική εποπτεία ούτε αυτού ούτε άλλου Μητροπολίτη. Έτσι, το 2002 ο Ηγούμενος της Μονής Κύκκου είχε εκλεγεί από την Ιερά Σύνοδο αρχικά ως Επίσκοπος Κύκκου και το 2007 ως Μητροπολίτης Κύκκου και Τηλλυρίας, με έδρα τη Μονή Κύκκου. Από το 2007 έχουν εκλεγεί ομοίως οι Ηγούμενοι της Μονής Μαχαιρά της Επαρχίας Λευκωσίας και της Μονής του αγίου Νεοφύτου της Επαρχίας Πάφου ως Επίσκοποι Λήδρας και Χύτρων, αντίστοιχα. Ο Μητροπολίτης Κύκκου και Τηλλυρίας αναφέρεται ρητά στον Καταστατικό Χάρτη⁵⁶² και μάλιστα η εν λόγω Ιερά Μητρόπολη περιλαμβάνει και δέκα κοινότητες καθώς και μία γυναικεία Μονή, αυτή της Αγίας Τριάδος⁵⁶³. Οι Επίσκοποι Λήδρας και Χύτρων, αν και δεν αναφέρονται ρητά στον Καταστατικό Χάρτη⁵⁶⁴, εντούτοις συμμετέχουν κανονικά στη σύνθεση της Ιεράς Συνόδου, ως εν ενεργεία Αρχιερείς της Εκκλησίας Κύπρου⁵⁶⁵.

§ 43. Το Ηγουμενοσυμβούλιο

Το Ηγουμενοσυμβούλιο⁵⁶⁶ επιλαμβάνεται τη διοίκηση της Μονής και τη διαχείριση της περιουσίας της, κατά τις διατάξεις του άρθρου 68 Κ.Χ. Ο Ηγούμενος με το Ηγουμενοσυμβούλιο

⁵⁶² Στο άρθρο 2 § 1 Κ.Χ., τοποθετούμενος ως όγδοος Μητροπολίτης, κατά την ιεραρχική τάξη.

⁵⁶³ Σύμφωνα με την περίπτωση VIII του Παραρτήματος Α' Κ.Χ.

⁵⁶⁴ Έτσι, είναι αδύνατο για κάποιον τρίτο να υποθέσει ότι η σύνθεση της Ιεράς Συνόδου είναι 17μελής και όχι 15μελής, βλ. σχετικά και ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗ – ΚΑΤΣΑΡΟΥ, *Ο Νέος Καταστατικός Χάρτης της Εκκλησίας της Κύπρου*, όπ.π. (υποσημ. 510), σ. 171-172.

⁵⁶⁵ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ - ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗΣ, *Στοιχεία*, 261-262, αλλά και σ. 259.

⁵⁶⁶ Κατ' εξαίρεση, το Ηγουμενοσυμβούλιο της Μονής Κύκκου καλείται πάντα Διοικητικό Συμβούλιο, βλ. ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ, σ. 174 (και υποσημ. 1). Το Διοικητικό Συμβούλιο είναι πενταμελές, αποτελούμενο από τον Ηγούμενο

συναποφασίζουν για τα ανωτέρω ζητήματα και δεν προβαίνουν σε μονομερείς ενέργειες. Εάν ο Ηγούμενος και τα μέλη του Ηγουμενοσυμβουλίου διαφωνούν, επικρατεί η γνώμη της πλειονοψηφίας. Σε περίπτωση ισοψηφίας, επικρατεί η ψήφος του Ηγουμένου. Τα μέλη του συμβουλίου αυτού πρέπει να αποτελούν πρότυπα της κοινοβιακής ζωής, να επιμελούνται των αδελφών και των αναγκών της Μονής και να σέβονται πλήρως τους όρους του κοινοβίου.

Τα μέλη του Ηγουμενοσυμβουλίου εκλέγονται από την ολομέλεια της Αδελφότητας, για τετραετή θητεία. Σε Μονές που έχουν έως δέκα μοναχούς, εκλέγονται δύο μέλη, ενώ σε Μονές με περισσότερους από δέκα μοναχούς, εκλέγονται τέσσερα μέλη. Ως μέλη μπορούν να εκλεγούν όλοι οι μοναχοί της Μονής, που έχουν τη μοναχική ιδιότητα τουλάχιστον τρία έτη και ηλικία τουλάχιστον 27 ετών. Κατ' εξαίρεση, είναι δυνατή η εκλογή άλλων μοναχών της Μονής, εφόσον δεν υπάρχουν μοναχοί που πληρούν τα ανωτέρω κριτήρια. Η εκλογή διενεργείται με μυστική ψηφοφορία.

§ 44. Πειθαρχικά όργανα

Το άρθρο 69 Κ.Χ. ασχολείται με ειδικότερα ζητήματα του πειθαρχικού δικαίου των μοναχών. Έτσι, κατ' αρχάς, προβλέπεται ότι η πειθαρχική και δικαστική εξουσία για τα παραπτώματα των μοναχών ασκείται συμφώνως προς τις διατάξεις του Καταστατικού Χάρτη και του εσωτερικού κανονισμού της Μονής.

Ο Ηγούμενος επιτιμά, ως πνευματικός πατέρας, τις τυχόν άτοπες πράξεις και παραλείψεις των μοναχών της Μονής και επιβάλλει, όταν κρίνεται αναγκαίο, τα κανονικά επιτίμια της δικαιοδοσίας του ή σε σοβαρότερες περιπτώσεις τούς παραπέμπει αναλόγως στο Ηγουμενοσυμβούλιο, στην Αδελφότητα ή στον οικείο Αρχιερέα⁵⁶⁷.

Ο επιχώριος Αρχιερέας μπορεί να επιβάλλει, ύστερα από κλήση σε απολογία, εκκλησιαστικά επιτίμια σε μοναχούς⁵⁶⁸.

Το τριμελές Επισκοπικό Δικαστήριο, που λειτουργεί σε κάθε Επαρχία, με Πρόεδρο τον επιχώριο Αρχιερέα και τακτικά μέλη δύο εν ενεργεία κληρικούς της Επαρχίας, εκδικάζει, σε δεύτερο βαθμό, τις εφέσεις κατά των αποφάσεων των πειθαρχικών οργάνων των Μονών⁵⁶⁹.

ως πρόεδρο και 4 μοναχούς ως μέλη, οι οποίοι εκλέγονται για τετραετή θητεία, σύμφωνα με τα άρθρα 23 επ. του εσωτερικού κανονισμού του 1979 της Μονής Κύκκου, βλ. ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑ, όπ.π. (υποσημ. 527).

⁵⁶⁷ Σύμφωνα με το άρθρο 67 § 7 Κ.Χ.

⁵⁶⁸ Κατά το άρθρο 79 Α) § 2 Κ.Χ.

⁵⁶⁹ Σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 79 Β) § 1 και 3 Κ.Χ.

Η Ιερά Σύνοδος είναι αποκλειστικά αρμόδια για την επιβολή του αναθέματος, ήτοι του μεγάλου αφορισμού, σε όλα τα μέλη της Εκκλησίας⁵⁷⁰, συμπεριλαμβανομένων και των μοναχών.

Ειδικότερα, σε περίπτωση που κάποιος μοναχός, μετά την επιβολή των προβλεπόμενων μέτρων ή των κανονικών κυρώσεων, από τη μοναστηριακή αρχή και τα εκκλησιαστικά δικαιοδοτικά όργανα, παραμένει αδιόρθωτος, μπορεί να κηρυχθεί αποκομμένος από τη Μονή και στερείται κάθε δικαίωμα αδελφού της Μονής, με απόφαση της Αδελφότητας, η οποία εγκρίνεται από τον οικείο Αρχιερέα. Εάν ο Αρχιερέας αρνείται ή παραλείπει, πέραν του μηνός, να εγκρίνει την απόφαση αποκοπής μοναχού, η Αδελφότητα έχει δικαίωμα αναφοράς στην Ιερά Σύνοδο, που αποφασίζει οριστικά. Για όσο διάστημα διαρκεί η εκκρεμότητα της υπόθεσης ενώπιον του Αρχιερέα ή της Συνόδου, ή εντός μήνα από την απόφασή τους, ο ενδιαφερόμενος μοναχός έχει δικαίωμα προσφυγής ενώπιον τους⁵⁷¹.

⁵⁷⁰ Κατά το άρθρο 79 Δ) § 3 Κ.Χ.

⁵⁷¹ Συμφώνως προς το άρθρο 69 § 2 Κ.Χ.

Κεφάλαιο Γ΄

ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑΚΗΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ

§ 45. Διαχείριση εκκλησιαστικών νομικών προσώπων

Για όλες τις εκκλησιαστικές διαχειρίσεις⁵⁷², το οικονομικό έτος αρχίζει την 1η Ιανουαρίου και λήγει την 31η Δεκεμβρίου⁵⁷³. Η διαχείριση των εκκλησιαστικών νομικών προσώπων και οργανισμών πραγματοποιείται βάσει ετήσιου προϋπολογισμού, που συντάσσεται από τη διαχειριστική επιτροπή και υποβάλλεται σε αυτόν που έχει την αρμοδιότητα έγκρισης, έως τις 15 Δεκεμβρίου του προηγούμενου έτους⁵⁷⁴. Την αρμοδιότητα έγκρισης των προϋπολογισμών επί των Επαρχιακών Μονών έχει ο οικείος Αρχιερέας. Την αρμοδιότητα κατάρτισης του προϋπολογισμού των Σταυροπηγιακών Μονών έχει το Ηγουμενοσυμβούλιο, της δε έγκρισής του η Αδελφότητα⁵⁷⁵. Κάθε διαχειριστικό σώμα οφείλει να αποστέλλει στο Ελεγκτικό Τμήμα της Εκκλησίας Κύπρου αντίγραφο του προϋπολογισμού, μετά την έγκρισή του και έως τις 15 Φεβρουαρίου κάθε έτους⁵⁷⁶.

Από την Ιερά Σύνοδο λειτουργεί, με έδρα την Ιερά Αρχιεπισκοπή, Ελεγκτικό Τμήμα της Εκκλησίας Κύπρου με σκοπό, μεταξύ άλλων, τον οικονομικό και διαχειριστικό έλεγχο της περιουσίας και των οικονομικών δραστηριοτήτων των Σταυροπηγιακών Μονών, όπως και τον έλεγχο σε οικονομικές δραστηριότητες των Επαρχιακών Μονών. Ακόμη, είναι υπεύθυνο να ετοιμάζει και να παρουσιάζει σε κάθε Σταυροπηγιακή Μονή ετήσια οικονομική έκθεση επί της οικονομικής κατάστασής της και να προβαίνει σε συναφείς παρατηρήσεις και εισηγήσεις. Η ίδια έκθεση υποβάλλεται προς έγκριση στην Ιερά Σύνοδο, με τις λογιστικές καταστάσεις των Σταυροπηγιακών Μονών⁵⁷⁷.

Επίσης, ως αυτοτελές νομικό πρόσωπο και υπό την εποπτεία της Ιεράς Συνόδου, λειτουργεί Κεντρικό Εκκλησιαστικό Ταμείο, το οποίο διοικείται από πενταμελές Διοικητικό Συμβούλιο, απαρτιζόμενο από τον Αρχιεπίσκοπο, ως Πρόεδρο, τον Ηγούμενο Κύκκου, ως

⁵⁷² Για τις αρχές που διέπουν τη διαχείριση της εκκλησιαστικής περιουσίας, πρβλ. ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ, σ. 204 επ.

⁵⁷³ Κατά το άρθρο 18 Παραρτήματος Γ΄ Κ.Χ.

⁵⁷⁴ Άρθρο 19 Παραρτήματος Γ΄ Κ.Χ.

⁵⁷⁵ Άρθρο 20 Παραρτήματος Γ΄ Κ.Χ.

⁵⁷⁶ Σύμφωνα με το άρθρο 23 Παραρτήματος Γ΄ Κ.Χ.

⁵⁷⁷ Άρθρα 6 και 7 Παραρτήματος Γ΄ Κ.Χ.

Αντιπρόεδρο, δύο επαρχιούχους Αρχιερείς και έναν Ηγούμενο Σταυροπηγιακής Μονής, που ορίζονται εκ περιτροπής ανά δύο έτη, από τη Σύνοδο. Πόροι του Ταμείου είναι, μεταξύ άλλων, οι ειδικές εισφορές των Σταυροπηγιακών και των Επαρχιακών Μονών, καθώς και ποσοστό επί των ακαθάριστων εισπράξεων τους⁵⁷⁸. Οι Σταυροπηγιακές και οι Επαρχιακές Μονές παρέχουν ακόμη χορηγίες, ώστε να προκύψουν έσοδα από επενδύσεις για το Φορέα Μισθοδοσίας του Εφημεριακού Κλήρου, ο οποίος συστήνεται από την Ιερά Σύνοδο και διευθύνεται και διοικείται από το Κεντρικό Εκκλησιαστικό Ταμείο⁵⁷⁹.

§ 46. Πράξεις επί της μοναστηριακής περιουσίας

Βασικό περιουσιακό στοιχείο της Εκκλησίας Κύπρου αποτελεί η ακίνητη περιουσία της, διακρινόμενη κυρίως σε γεωργική γη, σε γη εντός ζωνών πολεοδομικής ανάπτυξης και σε υπάρχουσες κτιριακές εγκαταστάσεις σε αστικές περιοχές⁵⁸⁰. Στο άρθρο 23 § 9 Σ. κατοχυρώνεται η ιδιαίτερη προστασία της εκκλησιαστικής περιουσίας, απαγορεύοντας οποιαδήποτε αποστέριση, όρο, περιορισμό ή δέσμευση του δικαιώματος ιδιοκτησίας επί οποιασδήποτε κινητής ή ακίνητης ιδιοκτησίας, που ανήκει σε οποιαδήποτε Επισκοπή, Μονή ή οποιονδήποτε άλλο εκκλησιαστικό οργανισμό ή οποιοδήποτε δικαίωμα ή συμφέρον επί της ιδιοκτησίας αυτής, παρά μόνο με έγγραφη συναίνεση της αρμόδιας εκκλησιαστικής αρχής, που έχει και τον έλεγχο της εν λόγω ιδιοκτησίας. Δυνατοί είναι μόνο περιορισμοί που τίθενται προς το συμφέρον της πολεοδομίας⁵⁸¹. Η ειδική αυτή συνταγματική προστασία καταλαμβάνει το σύνολο των εκκλησιών και όχι μόνο την ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία.

Την περιουσία της Μονής διαχειρίζεται ο Ηγούμενος με το Ηγουμενοσυμβούλιο. Ειδικότερα, πολύτιμα αντικείμενα, εκκλησιαστικά ή ιστορικής ή καλλιτεχνικής αξίας, και η Βιβλιοθήκη της Μονής διαφυλάσσονται με ασφάλεια και τυγχάνουν ιδιαίτερης μέριμνας και

⁵⁷⁸ Άρθρα 1 έως 3 Παραρτήματος Γ' Κ.Χ.

⁵⁷⁹ Άρθρο 5 Παραρτήματος Γ' Κ.Χ.

⁵⁸⁰ Βλ. Κ. ΚΑΤΣΑΡΟΥ, «Η Εκκλησία της Κύπρου ως επιχειρηματική οντότητα», Νομοκανονικά 1/2024, σ. 83-96, εδώ σ. 94.

⁵⁸¹ Συγκατάθεση της αρμόδιας εκκλησιαστικής αρχής απαιτούνταν και για την αναγκαστική απαλλοτρίωση ή επίταξη ακινήτου. Για την πρόσφατη νομολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου που διεύρυνε πλέον, μετά το 2011, το γράμμα του Συντάγματος και το σχετικό προβληματισμό, βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ - ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗΣ, *Στοιχεία*, σ. 241 επ. Για μια εν γένει αξιολόγηση της νομολογίας για το άρθρο 23 § 9 Σ. και την πρόταση νέας ερμηνευτικής μεθοδολογίας ως προς τον καθορισμό των ορίων του, βλ. Α. Κ. ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗ, «Δυνατότητα κρατικής επέμβασης στην εκκλησιαστική περιουσία στην Κύπρο», Νομοκανονικά 1/2024, σ. 41-52.

προσοχής από το Ηγουμενοσυμβούλιο. Πώληση ή δωρεά χειρογράφων και παλαιτύπων βιβλίων και πολύτιμων μοναστηριακών αντικειμένων απαγορεύεται. Προς τούτο, καταρτίζεται από το Ηγουμενοσυμβούλιο επίσημος κατάλογος όλων των ανωτέρω αντικειμένων, βάσει του οποίου ελέγχεται ετησίως η Βιβλιοθήκη και το Σκευοφυλάκιο. Ο κατάλογος ανανεώνεται κάθε επτά έτη και αντίγραφό του αποστέλλεται στον οικείο Αρχιερέα, για όλες τις Επαρχιακές Μονές⁵⁸².

Περαιτέρω, ο Αρχιερέας ή η Ιερά Σύνοδος μπορεί να διατάσσει έρευνα για τη διαχείριση της περιουσίας των Επαρχιακών ή των Σταυροπηγιακών Μονών, αντίστοιχα, και να προβαίνει σε σχετικές παρατηρήσεις και ενέργειες, για τη διαφύλαξη και την καλή διαχείρισή της. Επιπλέον, μπορούν και να επιβάλλουν πνευματικές ποινές εξαιτίας ανώμαλης διαχείρισης ή εάν δεν εισακούονται στις υποδείξεις τους⁵⁸³.

Ειδικώς, για ορισμένες συμβάσεις που συνάπτουν τα διαχειριστικά σώματα, έχουν θεσπιστεί ειδικές διατάξεις που καταλαμβάνουν το Παράρτημα Γ' του Καταστατικού Χάρτη⁵⁸⁴. Έτσι, καμία ακίνητη εκκλησιαστική περιουσία δεν εκμισθώνεται για χρονικό διάστημα πέραν των τεσσάρων ετών χωρίς την έγκριση της Ιεράς Συνόδου. Για εκμίσθωση όμως κάτω των τεσσάρων ετών, αρκεί η έγκριση του οικείου Αρχιερέα για τις Επαρχιακές Μονές ή του Ηγουμενοσυμβουλίου για τις Σταυροπηγιακές Μονές. Απαραίτητος όρος για την εκμίσθωση ακινήτου είναι η παροχή αξιόχρεης εγγύησης περί της ακριβούς τήρησης των όρων της μίσθωσης από το μισθωτή⁵⁸⁵.

Εκποίηση ακίνητης εκκλησιαστικής περιουσίας επιτρέπεται μόνο προς αντικατάσταση από έτερη, περισσότερο προσοδοφόρα, ή για ευχερέστερη διαχείριση, ή για κάλυψη επειγουσών αναγκών, που δεν αντιμετωπίζονται διαφορετικά. Για την εκποίηση ή ανταλλαγή ακίνητης περιουσίας Επαρχιακών ή Σταυροπηγιακών Μονών, απαιτείται έγκριση του οικείου Αρχιερέα ή της Ιεράς Συνόδου, αντίστοιχα. Οι αυτές προϋποθέσεις ισχύουν και για να καταστεί ακίνητη περιουσία αντικείμενο υποθήκης⁵⁸⁶.

Σύναψη ή εγγύηση δανείου ή ανάληψη οποιασδήποτε άλλης σοβαρής οικονομικής υποχρέωσης από Μονή επιτρέπεται μόνο για αντιμετώπιση εκκλησιαστικών αναγκών και οικονομικών δραστηριοτήτων, απαιτείται δε έγκριση του οικείου Αρχιερέα ή της Ιεράς Συνόδου,

⁵⁸² Σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 70 § 2 Κ.Χ.

⁵⁸³ Κατά το άρθρο 70 § 3 Κ.Χ.

⁵⁸⁴ Πρβλ. και ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ, σ. 207 επ.

⁵⁸⁵ Άρθρα 24 και 25 Παραρτήματος Γ' Κ.Χ.

⁵⁸⁶ Άρθρο 26 Παραρτήματος Γ' Κ.Χ.

εάν πρόκειται για Επαρχιακές ή Σταυροπηγιακές Μονές, αντίστοιχα. Η παροχή δανείου από οποιαδήποτε Μονή σε ιδιώτες και μη εκκλησιαστικούς οργανισμούς απαγορεύεται⁵⁸⁷.

Για την αγορά ακίνητης περιουσίας από Επαρχιακές ή Σταυροπηγιακές Μονές, απαιτείται⁵⁸⁸ σχετική έγκριση του οικείου Αρχιερέα ή της Ιεράς Συνόδου, αντίστοιχα. Οποιαδήποτε δαπάνη για ανέγερση ή επισκευή κτιρίων και ανοικοδόμηση ή επισκευή ναών, γίνεται μόνο με την έγκριση του προσώπου ή του οργάνου που έχει την αρμοδιότητα έγκρισης του προϋπολογισμού⁵⁸⁹. Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί ότι η πολιτεία προσφέρει οικονομική βοήθεια στα μεγάλα θρησκευόμενα για την κατασκευή ή την επιδιόρθωση ναών, Μονών και κοιμητηρίων⁵⁹⁰.

Ακόμη, σημειώνεται ότι στα άρθρα 16 και 17 του Γ΄ Παραρτήματος του Καταστατικού Χάρτη προσδιορίζονται αναλυτικώς οι πρόσοδοι και οι δαπάνες κάθε Μονής, αντίστοιχα. Τέλος, επισημαίνεται ότι η εφαρμογή των προνοιών του Καταστατικού Χάρτη, που σχετίζονται με τη διαχείριση της εκκλησιαστικής περιουσίας, αποτελεί το νομικό θεμέλιο, πλην όμως από μόνη της δεν μπορεί να επιτύχει τα επιθυμητά αποτελέσματα, *«χωρίς την εφαρμογή βέλτιστων επαγγελματικών πρακτικών διαχείρισης και χωρίς την υιοθέτηση ευέλικτων και αυστηρών συστημάτων εσωτερικού ελέγχου»*⁵⁹¹.

⁵⁸⁷ Κατά τα άρθρα 27 και 28 Παραρτήματος Γ΄ Κ.Χ.

⁵⁸⁸ Δυνάμει του άρθρου 30 Παραρτήματος Γ΄ Κ.Χ.

⁵⁸⁹ Άρθρο 31 Παραρτήματος Γ΄ Κ.Χ.

⁵⁹⁰ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ - ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗΣ, *Στοιχεία*, σ. 238.

⁵⁹¹ Βλ. Δ. ΔΗΜΟΥ, *«Η εσωτερική διαχείριση της εκκλησιαστικής περιουσίας στην Κύπρο»*, Νομοκανονικά 1/2024, σ. 63-71, εδώ σ. 65.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η τυπική διάταξη του αγίου Νείλου και η τυπική διαθήκη του αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου συνιστούν αμφότερα κτητορικά τυπικά, καθώς οι συντάκτες τους είναι ταυτόχρονα και οι κτήτορες των ιδρύσεών τους⁵⁹², ήτοι της Μονής Μαχαιρά και της Μονής της Εγκλείστρας, αντίστοιχα, και με το τυπικό τους έθεσαν κανόνες που συμβάλλουν στη βέλτιστη διοίκηση της Μονής και στον καλύτερο τρόπο διαβίωσης των μοναχών. Όμως, δεν απουσιάζουν αποκλίσεις μεταξύ του επίσημου θετού δικαίου, τόσο αυτοκρατορικής όσο και εκκλησιαστικής προέλευσης, και του θετού, μέσω των υπόψη μοναστηριακών τυπικών, δικαίου. Υφίσταται δηλαδή σε πολλά σημεία, όπως ήδη επισημάνθηκε όσο ήταν δυνατό, διάσταση ανάμεσα στο επίσημο ισχύον δίκαιο της εποχής και το δίκαιο που εφαρμοζόταν στην πράξη, όπως αυτό τουλάχιστον διαφαίνεται πρωτίστως από τα δύο εξετασθέντα κυπριακά τυπικά.

Επιπλέον, τα κυπριακά τυπικά δεν ανήκουν στην κατηγορία των «*αριστοκρατικών*» τυπικών, αλλά στα «*μη αριστοκρατικά*», καθώς ο Νείλος και ο Νεόφυτος δεν ανήκαν στην αριστοκρατική τάξη ούτε είχαν στενές σχέσεις με το αυτοκρατορικό περιβάλλον, αλλά ήταν απλοί μοναχοί που έγιναν Ηγούμενοι των Μονών τους, ήταν αφοσιωμένοι στη μοναχική παράδοση και αναγνωρίστηκαν ως άγιοι μετά την κοίμησή τους. Γι' αυτό άλλωστε και τα τυπικά τους περιέχουν πολλές διατάξεις για την καθημερινή ζωή της μοναστικής αδελφότητας. Αποτελούν επίσης αξιόλογη πηγή για τη μελέτη της οικονομικής ζωής των δύο κυπριακών ιστορικών Μονών, αλλά και του ρόλου τους στην οικονομική ιστορία της συγκεκριμένης βυζαντινής εποχής και του συγκεκριμένου τόπου. Εξάλλου, τα μεγάλα τουλάχιστον Μοναστήρια αποτελούσαν παράγοντες οικονομικής ανάπτυξης και σταθερότητας. Πολλά Μοναστήρια, πέρα από μεγάλοι γαιοκτήμονες, ήταν και πλοιοκτήτες, εργοδότες, έδιναν έμφαση στις επενδύσεις, αλλά και προσέφεραν σειρά υπηρεσιών στο κράτος και τον αυτοκράτορα. Μέσα δε από το φιλανθρωπικό τους έργο, μοίραζαν τροφή και κάποια χρήματα στους φτωχούς και έτσι αναδιένεμαν μέρος του πλούτου τους⁵⁹³.

Γενικότερα, η ύπαρξη αυτή διαφορετικών δικαίων, δηλαδή από τη μια πλευρά του επίσημου δικαίου, πολιτειακού και εκκλησιαστικού, και από την άλλη του κτητορικού, λαϊκού και εθιμικού, που στην ουσία είτε αγνοεί ή αδιαφορεί για το πρώτο είτε δεν εναρμονίζεται ή και

⁵⁹² Αν και αυτό ισχύει εν μέρει για τον Νείλο, καθώς δεν ήταν ο πρώτος Ηγούμενος και κτήτωρ της Μονής Μαχαιρά.

⁵⁹³ Βλ. Κ. ΣΜΥΡΛΗ, *Τα μοναστήρια στο ύστερο Βυζάντιο. Οικονομικός ρόλος και σχέσεις με το κράτος (13ος – 15ος αιώνας)*, όπ.π. (υποσημ. 395), σ. 55, 56, 58, 62 και σποράδην.

έρχεται εν πολλοίς σε ευθεία αντίθεση με αυτό, οδηγεί με ασφάλεια στο συμπέρασμα ότι επρόκειτο για ένα φαινόμενο νομικού πλουραλισμού και πολλαπλών δικαιοκτών τάξεων⁵⁹⁴ εντός του ύστερου Βυζαντίου. Μέσα στο ίδιο και ενιαίο βυζαντινό νομικό σύστημα, παράλληλα με το επίσημο «κρατικό» δίκαιο, υφίσταται και το εθιμικό δίκαιο ορισμένων ομάδων και κατηγοριών, όπως είναι, εν προκειμένω, και το εσωτερικό δίκαιο των Μονών και δη το κτητορικό δίκαιο, που αποτυπώνεται στα μοναστηριακά τυπικά.

Η σπουδαιότητα των μοναστηριακών τυπικών έγκειται και στο γεγονός ότι αποτελούν σημαντική διαγνωστική πηγή⁵⁹⁵ του Εκκλησιαστικού Δικαίου είτε ως κανονιστικά κείμενα περιέχοντα κανόνες διοίκησης των Μονών και διαβίωσης των μοναχών είτε ως κείμενα που αποτυπώνουν το εκάστοτε, ισχύον στην πράξη, δίκαιο. Συνέχιση και μετεξέλιξη των τυπικών της βυζαντινής περιόδου αποτελούν οι προβλεπόμενοι από το ισχύον σήμερα δίκαιο εσωτερικοί κανονισμοί των Μονών⁵⁹⁶, οι οποίοι σε αρκετά και σημαντικά μάλιστα σημεία (π.χ. ανάδειξη Ηγουμένου, στάδιο δοκιμασίας μοναχών) συγκλίνουν με τα κτητορικά τυπικά. Αξίζει τέλος να σημειωθεί ότι ακόμη και σήμερα πολλές μοναστηριακές εκτάσεις έχουν ως νόμιμο τρόπο κτήσεως, μεταξύ άλλων, κτητορικά τυπικά⁵⁹⁷. Η Μονή και αν ακόμη δεν αποκτούσε από την αρχή περιουσία, εντούτοις αποκτούσε νομική προσωπικότητα μετά τη σύνταξη του τυπικού και κατόπιν ήταν δυνατό η Μονή να καταστεί κυρία, κατά τους όρους του εν ισχύι δικαίου για την έκτακτη χρησιμότητα των ακινήτων στα οποία ενεργούσε με τους μοναχούς της διακατοχικές πράξεις με διάνοια κυρίου⁵⁹⁸. Συνάγεται λοιπόν η ιστορική και νομική αξία των τυπικών, λόγω κυρίως των πολυάριθμων και σημαντικών πληροφοριών που ανευρίσκονται στο περιεχόμενό τους.

Οκτώ αιώνες περίπου μετά την ίδρυσή τους, οι Βασιλικές και Σταυροπηγιακές Μονές Μαχαίρα και αγίου Νεοφύτου συνεχίζουν απρόσκοπτα τη λειτουργία τους και την εκπλήρωση του κύριου σκοπού τους, που δεν είναι άλλος από την, μέσω της μοναχικής άσκησης, πνευματική

⁵⁹⁴ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Τυπικά*, σ. 241-242 και GEORGES MICHAELIDES – NOUAROS, «*Quelques remarques sur le pluralisme juridique en Byzance*», Βυζαντινά 9 (1977), σ. 421-446, εδώ σ. 439-440. Πρβλ. και Θ. Κ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΥ, *Κοινωνιολογία του Δικαίου*, [= Θεσμοί της Ελληνικής Κοινωνίας, 11], Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1999, σ. 141 επ.

⁵⁹⁵ Βλ. μεταξύ άλλων και ΚΟΖΥΡΗ, *όπ.π.* (υποσημ. 8), σ. 100-104.

⁵⁹⁶ Για τους οποίους βλ. διεξοδικώς, ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, σ. 149 επ., καθώς και Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗ, «*Εσωτερικοί Κανονισμοί Μονών της Εκκλησίας της Ελλάδος*», *ΕλλΔνη* 50 (2) 2009, σ. 642-645, αλλά και Μ. - Δ. ΜΑΛΕΚΑ, *Οι εσωτερικοί κανονισμοί των Μονών ως πηγή του Εκκλησιαστικού Δικαίου*, Διπλωματική Εργασία, Αθήνα, 2021.

⁵⁹⁷ Βλ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Μαθήματα*, σ. 302.

⁵⁹⁸ Πρβλ. Εφετείου Πειραιά 153/2014 και Αρείου Πάγου 840/2010: ΝΟΜΟΣ.

και την κατά Χριστόν ηθική κατάρτιση των μοναχών που εγκαταβιώνουν σε αυτές. Επίσης, συνεχίζουν να απολαμβάνουν του προνομίου της αυτονομίας ως προς την εσωτερική διοίκηση και διαχείριση των υποθέσεών τους, συμφώνως πάντα προς τους Ιερούς Κανόνες, τις μοναχικές παραδόσεις και τον Καταστατικό Χάρτη της Εκκλησίας Κύπρου, αλλά και σύμφωνα με τους σύγχρονους εσωτερικούς κανονισμούς τους που, εν πολλοίς, απηχούν το πνεύμα των βυζαντινών μοναστηριακών τυπικών που συνέταξαν οι κτήτορές τους άγιοι Νείλος και Νεόφυτος, αντίστοιχα, υπαγόμενες στην πνευματική δικαιοδοσία και εποπτεία του Αρχιεπισκόπου Κύπρου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

I. Ελληνόγλωσση

- ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗΣ Α. Κ., «*Η συνταγματική θέση του Καταστατικού χάρτη της Εκκλησίας Κύπρου και η κληρονομιά μοναχών κατά το Κυπριακό Δίκαιο*», Νομοκανονικά 2/2005, σ. 41-54.
- ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗΣ Α. Κ., «*Ο νέος Καταστατικός Χάρτης της Ορθόδοξης Εκκλησίας Κύπρου. Μια πρώτη προσέγγιση*», Νομοκανονικά 2/2011, σ. 19-36.
- ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗΣ Α. Κ. – ΚΑΤΣΑΡΟΣ Κ. Β., (επιμ.), *Ο Νέος Καταστατικός Χάρτης της Εκκλησίας της Κύπρου*, Λευκωσία: Hippasus, 2013.
- ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗΣ Α. Κ., *Σχόλιο στην Επαρχιακού Δικαστηρίου Λευκωσίας της 25 Ιανουαρίου 2019 (Αριθ. Αγωγής 4472/2010)*, Νομοκανονικά 1/2019, σ. 183-196.
- ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗΣ Α. Κ., *Παρατηρήσεις στην Επαρχιακού Δικαστηρίου Λευκωσίας της 11 Μαΐου 2020 (Αριθ. Υπόθεσης 4587/2008)*, Νομοκανονικά 1/2020, σ. 209-226.
- ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗΣ Α. Κ., «*Η διαπραγμάτευση των συνταγματικών δικαιωμάτων των θρησκευτικών μειονοτήτων της Κυπριακής Δημοκρατίας*», Νομοκανονικά 1/2022, σ. 11-34.
- ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗΣ Α. Κ., «*Δυνατότητα κρατικής επέμβασης στην εκκλησιαστική περιουσία στην Κύπρο*», Νομοκανονικά 1/2024, σ. 41-52.
- ΑΙΜΙΛΙΑΝΟΥ (μοναχού Σιμωνοπετρίτη), *Τα Αυτοδέσποτα και Ελεύθερα Μοναστήρια σύμφωνα με τα Βυζαντινά Μοναστηριακά Τυπικά*, Διπλωματική Εργασία, Θεσσαλονίκη, 2013.
- ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ Γ. Ι., «*Η συσσωμάτωση της επικρατούσας ορθόδοξης εκκλησίας στην ελληνική έννομη τάξη: θεοϊδρυτος οργανισμός ή νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου;*», Νομοκανονικά 1/2018, σ. 33-49.
- ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Γ. Ι. – ΜΑΡΚΟΣ Β. Κ., *Το Δίκαιο της ταφής και της αποτέφρωσης*, [= Νομοκανονικά Παράφυλλα, 3], Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021.
- ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Γ. Ι., *Το νομικό καθεστώς Μονών και Ησυχαστηρίων στην ελληνική επικράτεια, I Εκκλησία της Ελλάδος*, [= Βιβλιοθήκη Εκκλησιαστικού Δικαίου. Σειρά Β': Μελέτες, 10], Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2023.
- ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗΣ Γ., «*Εσωτερικοί Κανονισμοί Μονών της Εκκλησίας της Ελλάδος*», ΕλλΔνη 50 (2) 2009, σ. 642-645.
- ΒΑΒΑΤΣΙΚΛΗΣ Μ. Ι. – ΑΛΧΑΖΙΔΗΣ Μ. Κ., «*Κ. Κοκκινόφτας, Οι Κανονισμοί της Ιεράς Μονής Κύκκου (1746-1979) [Πηγές της Ιστορίας της Ιεράς Μονής Κύκκου, XIV], Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου, Λευκωσία 2019, σσ. 294*», Εκκλησιαστικός Φάρος, τ. 4', 2020-2021, σ. 648-650.
- ΒΑΒΟΥΣΚΟΥ Κ. Α., *Εγχειρίδιο Εκκλησιαστικού Δικαίου*, Θεσσαλονίκη-Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Αφοί Π. Σάκκουλα, 1973.
- ΒΑΣΙΛΑΚΑΚΗΣ Ε. – ΠΑΠΑΣΑΒΒΑΣ Σ., *Στοιχεία Κυπριακού Δικαίου*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2002.
- ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, Μητροπολίτης Κωνσταντίας-Αμμοχώστου, Κύπρου, «*Ο νέος Καταστατικός Χάρτης της Εκκλησίας Κύπρου (2010)*», «Κιβωτός Φιλίας», Τιμητικό για τον Καθηγητή Θ. Παναγόπουλο, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2011, σ. 1115-1132.
- ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ, *ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ*, τ. 6, *ΟΜΙΛΙΑΙ ΚΑΙ ΛΟΓΟΙ*, (εισαγωγή - κείμενο - μτφρ. - σχόλια Β. Σ. ΨΕΥΤΟΓΚΑΣ), τ. 8, *ΑΣΚΗΤΙΚΑ Α'*, (εισαγωγή - κείμενο - μτφρ. - σχόλια Κ. ΚΑΡΑΚΟΛΗ), Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας, (επιμ. Θ. Ν. ΖΗΣΗΣ, Β. Σ. ΨΕΥΤΟΓΚΑΣ), ΕΠΕ, Θεσσαλονίκη: Πατερικά Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1973.
- ΒΛΑΣΙΟΥ (Μοναχού Σταυροβουνιώτου), *Πατερικόν της Νήσου Κύπρου*, β' έκδ., Λάρνακα, 1997.
- BLONDY A., *Η Κύπρος*, (μτφρ. ΕΥ. - Η. ΚΑΛΑΜΠΟΚΗ), Αθήνα: «Δαίδαλος» – Ι. Ζαχαρόπουλος και Τυπογραφείο «ΑΛΦΑ – ΒΗΤΑ», 2002.

- ΓΕΩΡΓΙΟΥ Σ. Γ., «Οι επίσκοποι Πάφου Βασίλειος Κίνναμος και Βάκχος, προστάτες της Μονής Αγίου Νεοφύτου του Έγκλειστου», Θεολογία 93, 2 (2022), σ. 203-221.
- ΓΛΑΡΟΣ ΑΘ. Β., *Ο Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος και η Τυπική Διαθήκη του*, Α' Τόμ., Αθήνα: Εκδόσεις Ηρόδοτος, 2013.
- ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ ΤΑΣ. ΑΘ., Θ.Η.Ε., τ. 8, σ. 154-155 [Λαύρα].
- ΔΑΣΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ Π. Ε., *Νομική θεώρηση του μοναστηριακού τυπικού της Ιεράς Μονής Μεγίστης Λαύρας Αγίου Όρους*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2022.
- ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ-ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ ΧΡ., *Συγκριτικό Δίκαιο και νομικός πλουραλισμός*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2008.
- ΔΗΜΟΥ Δ., «Η εσωτερική διαχείριση της εκκλησιαστικής περιουσίας στην Κύπρο», Νομοκανονικά 1/2024, σ. 63-71.
- ΕΓΓΛΕΖΑΚΗ ΒΕΝ. (ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΠΑΥΛΟΥ), *Είκοσι Μελέται διά την Εκκλησίαν Κύπρου (4ος έως 20ος αιώνας)*, Αθήνα: Ίδρυμα Α. Γ. Λεβέντη – ΜΙΕΤ, 1996.
- ZACHARIAE C. E. A LINGENTHAL, (επιμ.), *Jus Graecoromanum, Pars III, Novellae Constitutiones*, T.O. Weigel, Lipsiae, 1857.
- ΖΕΠΟΥ Ι. και ΖΕΠΟΥ Π., (επιμ.), *Jus Graecoromanum, Νεαράι και Χρυσόβουλλα των μετά τον Ιουστινιανόν Βυζαντινών Αυτοκρατόρων*, (εκ της εκδόσεως C. E. Zachariae Von Lingenthal), τομ. Ι, Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Φέξη, 1931.
- ΖΕΠΟΥ Ι. και ΖΕΠΟΥ Π., (επιμ.), *Jus Graecoromanum, Ηυξημένον Πρόχειρον*, (εκ της εκδόσεως C. E. Zachariae Von Lingenthal), τομ. VII, Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Φέξη, 1931.
- ΙΩΑΝΝΙΔΗ ΚΛ., *Εκκλησία Κύπρου. Ιστορία και Πολιτισμός 2000 ετών*, β' έκδ., Λευκωσία: Εκδόσεις Αλασία, 1997.
- JANIN R., Θ.Η.Ε., τ. 8, σ. 153-154 [Λάτρος].
- ΚΑΣΤΑΝΑΣ Ι. Ε., *Το Εκκλησιον ενόπιον του Οικουμενικού Πατριάρχου στην Εκκλησία της Κύπρου*, Λευκωσία: Hippasus, 2022.
- ΚΑΣΤΑΝΑΣ Ι., «Δικαίωμα ατομικής ιδιοκτησίας και ρυθμίσεις για την περιουσία κληρικών και μοναχών στην Κύπρο», Νομοκανονικά 1/2024, σ. 135-141.
- ΚΑΤΣΑΡΟΣ Κ., «Πρακτικά ζητήματα από την εφαρμογή του νέου Καταστατικού Χάρτη της Εκκλησίας της Κύπρου», Νομοκανονικά 2/2011, σ. 37-58.
- ΚΑΤΣΑΡΟΣ Κ., «Η Εκκλησία της Κύπρου ως επιχειρηματική οντότητα», Νομοκανονικά 1/2024, σ. 83-96.
- ΚΑΧΡΙΜΑΝΗΣ Γ. Δ., Θ.Η.Ε., τ. 1, σ. 19-21 [Άβατον Μονής].
- ΚΟΖΥΡΗ Θ. Ν., «Τα τυπικά των Μονών ως πηγή του εκκλησιαστικού δικαίου», Α.Ε.Κ.Δ., 1979, σ. 100-104.
- ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑΣ Κ., *Οι Κανονισμοί της Ιεράς Μονής Κύκκου (1746-1979) [Πηγές της Ιστορίας της Ιεράς Μονής Κύκκου, XIV]*, Λευκωσία: Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου, 2019.
- ΚΟΛΛΙΑΣ Β. – Α. Ν., *Τα χρυσόβουλλα και το κανονιστικό τους περιεχόμενο στο Βυζαντινό Δίκαιο. Από την εμφάνισή τους μέχρι το 1204*, Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα, 2017.
- ΚΟΛΟΒΟΣ Η., (επιμ.), *Μοναστήρια, οικονομία και πολιτική. Από τους μεσαιωνικούς στους νεότερους χρόνους*, Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2012.
- ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ Ι. Μ., *Το δίκαιον της μοναστηριακής περιουσίας από τον 9ο μέχρι του 12ου αιώνας*, Αθήνα: εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1979 (β' έκδ., Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2020).
- ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ Ι. Μ., «Το τυπικόν του Πακουριανού και η 'ιερατική σχολή' της μονής Πετριτζού», «'Αντίδωρον Πνευματικών'». ΤιμηΤομ Γεράσιμου Ιω. Κονιδάρη», Αθήνα 1981, σ. 156-169 = Ζητήματα Βυζαντινού και Εκκλησιαστικού Δικαίου, τ. Ι, 1990, Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σ. 65-78.
- ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ Ι. Μ., *Η διαπάλη νομιμότητας και κανονικότητας και η θεμελίωση της εναρμονισεώς τους*, Αθήνα-Κομοτηνή: Α. Ν. Σάκκουλας, 1994 (β' έκδ., Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2022).

- ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ Ι. Μ., *Νομική θεώρηση των μοναστηριακών τυπικών*, β' έκδ., Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2003.
- ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ Ι. Μ., *Καταστατική Νομοθεσία: Εκκλησίας Ελλάδος, Εκκλησίας Κρήτης, Αγίου Όρους Εκκλησίας Κύπρου*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2012.
- ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ Ι. Μ. - ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗΣ Α. Κ., *Στοιχεία Ελληνικού και Κυπριακού Εκκλησιαστικού Δικαίου*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2016.
- ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ Ι. Μ., *Ιδιαίτερα εκκλησιαστικά καθεστώτα στην ελληνική επικράτεια*, β' έκδ. (με τη συνεργασία Γ. Ι. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ), Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2017.
- ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ Ι. Μ., *Μαθήματα εκκλησιαστικού δικαίου*, (με τη συνεργασία Γ. Ι. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ), Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2020.
- ΚΟΝΤΗΣ Α. Α., *Η κληρονομική διαδοχή των ορθόδοξων μοναχών στην ελληνική επικράτεια κατά το ισχύον δίκαιο*, [= Βιβλιοθήκη Εκκλησιαστικού Δικαίου. Σειρά Β': Μελέτες, 5], Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2012.
- ΚΟΝΤΗΣ Α. Α., *Ο συνταγματικός έλεγχος των διατάξεων του Ν. ΓΥΙΔ' /1909 για την κληρονομική διαδοχή των μοναχών*, Ανάτυπο από τα Νομοκανονικά 2/2015, σ. 137-150.
- ΚΟΤΣΩΝΗΣ Ι. Ι., Θ.Η.Ε., τ. 6, σ. 5-7 [Ηγούμενος].
- ΚRIEGELII FRATRES, (επιμ.), *Corpus Juris Civilis*, Τομ. III, Novellae, Apud Weidmannos, Lipsiae, 1887.
- ΚΡΙΠΠΑ Γ. Η., *Σχέσεις Εκκλησίας και Πολιτείας στις Χώρες - Μέλη της Ευρωπαϊκής Ενώσεως*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, 2008.
- ΜΑΚΑΡΙΟΣ (Ιερομόναχος Σιμωνοπετρίτης), *Νέος Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας*, διασκευή εκ του γαλλικού: Γ. Ν. ΠΕΝΤΖΙΚΗΣ, β' έκδ., τ. 4ος Δεκέμβριος, Αθήνα: Ίνδικτος, 2014.
- ΜΑΚΑΡΙΟΣ (Ιερομόναχος Σιμωνοπετρίτης), *Νέος Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας*, διασκευή εκ του γαλλικού: Σ. ΓΟΥΝΕΛΑΣ, β' έκδ., τ. 5ος Ιανουάριος, Αθήνα: Ίνδικτος, 2014.
- ΜΑΚΡΗΣ ΣΠ. Γ., Θ.Η.Ε., τ. 9, σ. 680-681 [Οικονόμος].
- ΜΑΛΕΚΑ Μ.-Δ., *Οι εσωτερικοί κανονισμοί των Μονών ως πηγή του Εκκλησιαστικού Δικαίου*, Διπλωματική Εργασία, Αθήνα, 2021.
- ΜΑΛΤΕΖΟΥ Χ., *Υλη ιστορίας του βενετοκρατούμενου ελληνισμού 13ος - 18ος αι.*, Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2022.
- ΜΑΝΑΦΗ Κ., *Μοναστηριακά Τυπικά - Διαθήκαι. Μελέτη Φιλολογική*. Διατριβή επί διδακτορία [= «Αθηνά». Σειρά διατριβών και μελετημάτων, 7], εν Αθήναις: τυπογραφείο Αδελφών Ρόδη, 1970.
- ΜΑΝΑΦΗ Κ. Α., «Παρατηρήσεις εις τα 'Κυπριακά Τυπικά'», Επιστημονική Επετηρίς της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Β' Τομ. 20 (1969-1970), σ. 155-168.
- ΜΑΝΑΦΗ Κ. Α., *Βιβλιοκρισία: Ιωάννου Π. Τσικνοπούλλου, Κυπριακά Τυπικά*, Ανατύπωση εκ του ΛΖ', 1969-1970, Τόμου της Επετηρίδος της Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών, Εν Αθήναις: Τυπογραφείον Αδελφών Μυρτίδη, 1970.
- ΜΑΝΤΖΟΥΝΕΑ Ε., «Η ιδιότης του ρασοφόρου μοναχού», Θεολογία 50 (4) 1979, σ. 869-888.
- ΜΑΝΤΖΟΥΝΕΑ ΕΥ. Κ., *Εκκλησιαστικόν Δίκαιον της Αποστολικής Ορθοδόξου Αυτοκεφάλου Εκκλησίας της Κύπρου*, Ευρύχου: Εκδόσεις «Προς το φως», 1988.
- ΜΑΡΚΟΣ Β. Κ., *Το νομικό καθεστώς των Πατριαρχικών & Σταυροπηγιακών Μονών στην ελληνική επικράτεια*, [= Βιβλιοθήκη Εκκλησιαστικού Δικαίου. Σειρά Β': Μελέτες, 6], Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2012.
- ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ Μ. Α., *Το Άβατο των Μονών*, Διπλωματική Εργασία, Θεσσαλονίκη, 2008.
- ΜΑΧΑΙΡΑΣ ΛΕΟΝΤΙΟΣ, *Εξήγησις της γλυκείας χώρας Κύπρου, η ποία λέγεται Κρόνακα τουτέστιν Χρονικόν*, (Ψηφιοποίηση Β. ΛΑΛΙΩΤΗ), Κηφισιά: ΕΝΔΥΜΙΩΝ, 2015.

- MIGNE JACQUES – PAUL, (επιμ.), *Patrologiae cursus completus, omnium SS. Patrum, Doctorum Scriptorumque Ecclesiasticorum, sive graecorum. Series graeca*, τ. 1 επ., Lutetiae Parisiorum, 1857 επ. (ανατύπωση Turnhout 1963 επ.).
- ΜΙΤΣΙΔΗΣ Α., Θ.Η.Ε., τ. 7, σ. 1126-1138 [*Κύπρος (Εκκλησιαστική Ιστορία)*].
- ΜΙΤΣΙΔΗΣ Α. Ν., «*Σύντομος Ιστορία της Εκκλησίας Κύπρου*», σε: *Διοικητική Συγκρότηση της Εκκλησίας Κύπρου και των λοιπών Ορθόδοξων Εκκλησιών - έτος 2019*, (επιμ. Η Συνοδική Επιτροπή επί της Λατρείας), Λευκωσία, 2018.
- ΜΟΥΣΤΑΪΡΑ Ε. Ν., *Δικαιικές επιρροές στο πλαίσιο του Συγκριτικού Δικαίου*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2013.
- ΜΟΥΤΖΟΥΡΗ Ι., «*Τα χαριστικά και ελεύθερα μοναστήρια*» (Α'), Θεολογία 34 (4) 1963, σ. 536-569.
- ΜΟΥΤΖΟΥΡΗ Ι., «*Τα χαριστικά και ελεύθερα μοναστήρια*» (Β'), Θεολογία 35 (1) 1964, σ. 87-123.
- ΜΟΥΤΖΟΥΡΗ Ι., «*Τα χαριστικά και ελεύθερα μοναστήρια*» (Γ'), Θεολογία 35 (2) 1964, σ. 271-304.
- ΜΟΥΤΖΟΥΡΗΣ ΙΩ., Θ.Η.Ε., τ. 3, σ. 491-493 [*Αυτοδέσποτα Μοναί*].
- ΜΟΥΤΖΟΥΡΗΣ ΙΩ., Θ.Η.Ε., τ. 9, σ. 50-60 [*Μονή*].
- ΜΟΥΤΣΟΥΛΑΣ ΗΛ., Θ.Η.Ε., τ. 5, σ. 800-808 [*Επιφάνιος. Επίσκοπος Σαλαμίνας της Κύπρου*].
- ΜΟΥΓΑΤΣΟΣ Ν. Θ., Θ.Η.Ε., τ. 9, σ. 18-35 [*Μοναχισμός*].
- ΜΠΟΥΜΗ Π. Ι., «*Περί των εκκλησιαστικών επιτιμίων και των ποινών (Οι ιεροί κανόνες βάση της εκκλησιαστικής δικαιοσύνης)*», Ανάτυπον εκ του περ. ΕΚΚΛΗΣΙΑ, έτος ΠΔ', τεύχ. 4, Απριλ. 2007, σσ. 297-306, ΑΘΗΝΑΙ: εκ του Τυπογραφείου της Αποστολικής Διακονίας, 2007.
- ΝΕΙΛΟΥ ΑΓΙΟΥ, *Τυπική Διάταξις*, (εισαγωγή – μτφρ. – σχόλια π. ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΣ ΑΓΑΘΩΝΟΣ), Λευκωσία: Έκδοσις Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Μαχαιρά - Κύπρος, 2002.
- ΝΕΟΦΥΤΟΣ, Μητροπολίτης Μόρφου, *Εύφημος αναφορά περί της κριτικής εκδόσεως των συγγραμμάτων του Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου*, σε: *Διοικητική Συγκρότηση της Εκκλησίας Κύπρου και των λοιπών Ορθόδοξων Εκκλησιών - έτος 2014*, (επιμ. Η Συνοδική Επιτροπή επί της Λατρείας), Λευκωσία, 2013.
- ΝΕΟΦΥΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΟΥ ΤΟΥ ΚΑΙ ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΥ, *ΣΩΖΟΜΕΝΑ ΕΡΓΑ*, συνοπτική ηλεκτρονική επανέκδοση, (επιμ. Ι.Ε.Σ.), Θεσσαλονίκη, 2018, www.saint-neophytos.blogspot.gr (τελευταία πρόσβαση 10.09.2024).
- ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ Ν., *Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή Μαχαιρά. Ένα πανίερο σέβασμα και προσκύνημα*, Λευκωσία: Έκδοση Ιεράς Μονής Μαχαιρά – Κύπρος, 2001.
- ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΣ Π. Ι., Θ.Η.Ε., τ. 2, σ. 1220-1221 [*Αποταγή του Κόσμου*].
- ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΥ Π. Ι., *Σύστημα του εκκλησιαστικού δικαίου κατά την εν Ελλάδι ισχύν αυτού*, τ. Δ': *Το δίκαιον των μοναχών*, εν Αθήναις: Τυπογραφείον Μυρτίδη, 1957.
- ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΥ Π. Ι., *Σύστημα του εκκλησιαστικού δικαίου κατά την εν Ελλάδι ισχύν αυτού*, τ. Γ': *Το ποινικόν δίκαιον της Εκκλησίας*, εν Αθήναις: Τυπογραφείον Μυρτίδη, 1962.
- ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΥ Π. Ι., «*Το Αυτοκέφαλον της Αγιωτάτης Αποστολικής Εκκλησίας της Κύπρου*», Α.Ε.Κ.Δ., ανάτυπον εκ του «Αρχείου Εκκλησιαστικού και Κανονικού Δικαίου» (Τόμοι ΙΒ' και ΙΔ', 1957 και 1959), Εν Αθήναις, 1959.
- ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΣ Π. Ι., «*Το Αυτοκέφαλον της Αγιωτάτης Αποστολικής Εκκλησίας της Κύπρου*», Α.Ε.Κ.Δ. 14 (1959), σ. 13-21.
- ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ. Γ., *Εκκλησιαστικό Δίκαιο. Θεωρία & Νομολογία*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Μπαρμπουνάκη, 2013.
- ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ. Γ., *Εκκλησιαστικό Δίκαιο*, γ' έκδ., Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2019.
- ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ Ε./ ΑΡΝΑΟΥΤΟΓΛΟΥ ΗΛ./ ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ Α./ ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ Δ./ ΛΙΑΡΜΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ΑΛ./ ΧΑΤΖΑΚΗΣ Ι./ ΧΕΛΜΗΣ Α., *Ιστορία Δικαίου*, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, 2015.

- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Α. Γ., *Το Κυπριακό Ζήτημα, Κείμενα 1959-1974*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 1999.
- ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ Χ. Κ., *Περί την διοικητικήν οργάνωσιν της Εκκλησίας της Κύπρου*, Θεσσαλονίκη, 1981.
- ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ Χ. Κ., *Στοιχεία εκκλησιαστικού δικαίου*, τεύχος πρώτο, β' έκδ., Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 1994.
- ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ Χ. Κ., «*Η νομική θέση των θρησκευμάτων στην Κυπριακή Δημοκρατία*», Νομοκανονικές μελέτες, Πρότυπες Θεσσαλικές εκδόσεις: Τρίκαλα-Αθήνα, 2009, σ. 257-273.
- ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ Χ. Κ., «*Το άβατο του Αγίου Όρους στις γυναίκες*», Αρμ. 33 (1979), σ. 80-87 = *Νομοκανονικές μελέτες*, Πρότυπες Θεσσαλικές εκδόσεις: Τρίκαλα-Αθήνα, 2009, σ. 297-308.
- ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ Χ. Κ., «*Το νέο Καταστατικό της Εκκλησίας της Κύπρου*», *Νομοκανονικές μελέτες*, Πρότυπες Θεσσαλικές εκδόσεις: Τρίκαλα-Αθήνα, 2009, σ. 247-256.
- ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΥ Θ. Κ., *Κοινωνιολογία του Δικαίου*, [= Θεσμοί της Ελληνικής Κοινωνίας, 11], Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1999.
- ΠΕΤΡΑΚΑΚΟΥ Δ. Α., *Οί μοναχικοί θεσμοί ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ*, τ. 1ος, Ἐν Λειψία, 1907, σ. 39 επ.
- ΠΙΤΣΑΚΗΣ Κ., (επιμ.), *Κωνσταντίνου Ἀρμενόπουλου Πρόχειρον νόμων ἢ Ἐξάβιβλος* (= Βυζαντινά και νεοελληνικά κείμενα, 1), Αθήνα: Εκδόσεις Δωδώνη – Ε. Κ. Λάζος, 1971.
- ΠΟΥΛΥΖΩΪΔΗ Κ. Θ., *Εκκλησιαστικές πηγές εκκλησιαστικού δικαίου - ορθόδοξος μοναχισμός (πανεπιστημιακές παραδόσεις)*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Π. Πουρναρά, 1995.
- ΠΟΥΛΗΣ Γ., *Νομοθετικά Κείμενα Εκκλησιαστικού Δικαίου*, 5η έκδ., Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2002, σ. 417-552.
- ΠΟΥΛΗ Γ., «*Το Γενικό Μέρος Εκκλησιαστικού Ποινικού Δικαίου στον Νέο Καταστατικό Χάρτη της Εκκλησίας της Κύπρου*», Αρμ. 10 (2011), σ. 1753-1773.
- ΠΤΩΧΟΠΡΟΔΡΟΜΟΣ, (κριτική έκδοση HANS EIDENEIR, μτφρ. Νότης Τουφεξής), Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2019.
- ΡΑΛΛΗ Γ. – ΠΟΤΛΗ Μ., *Σύνταγμα τῶν Θεῶν καὶ Ἱερῶν Κανόνων τῶν τε Ἁγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων, καὶ τῶν Ἱερῶν Οἰκουμενικῶν καὶ Τοπικῶν Συνόδων, καὶ τῶν κατὰ μέρος Ἁγίων Πατέρων. Ἐκδοθέν σὺν πλείσταις ἄλλαις τὴν ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν διεπούσαις διατάξεσι. Ἐγκρίσει τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, τ. 1-6, Ἐκ τῆς τυπογραφίας Γ. Χαρτοφύλακος, Ἀθήνησιν, 1852-1859.
- SCHOELL RUDOLFUS – KROLL GUILIELMUS, (επιμ.), *Corpus Juris Civilis*, Τομ. III, Novellae, Berolini, Apud Weidmannos, 1895.
- ΣΜΥΡΛΗΣ Κ., *Τα μοναστήρια στο ύστερο Βυζάντιο. Οικονομικός ρόλος και σχέσεις με το κράτος (13ος – 15ος αιώνας)*, στο συλλογικό έργο: *Μοναστήρια, οικονομία και πολιτική. Από τους μεσαιωνικούς στους νεότερους χρόνους*, (επιμ. Η. ΚΟΛΟΒΟΣ), Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2012.
- ΣΠΗΛΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Ε. Π., *Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου*, τ. 1, 14η έκδ., Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2011.
- ΣΥΚΑΛΛΙΔΗΣ Σ. Γ., (επιμ.), *Η Εκκλησία της Κύπρου*, Υπηρεσία Εκπαιδευτικής Ραδιοφωνίας, Λευκωσία: Έκδοση Υπουργείου Παιδείας Κύπρου, 1972.
- ΤΖΩΡΤΖΑΤΟΣ ΒΑΡΝΑΒΑΣ, Μητροπολίτου Κίτρους, *Οι βασικοί θεσμοί Διοικήσεως των Ορθοδόξων Πατριαρχείων μετά ιστορικών ανασκοπήσεων*, εν Αθήναις: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών – Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 1972.
- ΤΖΩΡΤΖΑΤΟΣ ΒΑΡΝΑΒΑΣ, Μητροπολίτου Κίτρους, *Οι βασικοί θεσμοί Διοικήσεως της Αυτόκεφάλου Εκκλησίας της Κύπρου μετά ιστορικής ανασκοπήσεως*, εν Αθήναις: Έκδοσις Απόστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, 1974.

- ΤΟΡΝΑΡΙΤΗΣ Κ. Γ., «*Η συνταγματική θέση στην Κυπριακή Δημοκρατία της Αυτοκέφαλής Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας της Κύπρου*», Αφιέρωμα στον Κωνσταντίνο Βαβούσκο, τ. Γ', Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Εκδόσεις Σάκκουλα, 1990, σ. 425-343.
- ΤΡΩΙΑΝΟΥ ΣΠ. Π., *Γνωμοδοτήσεις: Κληρικοί. – αρχιεπίσκοπος (Ελευθεροπόλεως) με διπλή ιθαγένεια (ιορδανική και ελληνική) μέλος της Αδελφότητας Παναγίου Τάφου. – μετά τον θάνατόν του (1978) ποιοι κανόνες διέπουν την κληρονομική διαδοχή, ενόψει κληρονομικών στοιχείων (ακινήτων) που βρίσκονται στην Ελλάδα*, ΝοΒ 28 (1980), σ. 453-455.
- ΤΡΩΙΑΝΟΣ ΣΠ. Ν., *Παραδόσεις Εκκλησιαστικού Δικαίου*, β' έκδ., Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1984.
- ΤΡΩΙΑΝΟΣ ΣΠ. Ν. – ΠΟΥΛΗΣ Γ. Α., *Εκκλησιαστικό Δίκαιο*, Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2002.
- ΤΡΩΙΑΝΟΣ ΣΠ. Ν., *Οι Νεαρές Λέοντος Σ' του Σοφού. Προλεγόμενα, κείμενο, απόδοση στη νεοελληνική, ευρετήρια και επίμετρο*, Αθήνα: Εκδόσεις Ηρόδοτος, 2007.
- ΤΡΩΙΑΝΟΣ ΣΠ. Ν. – ΠΟΥΛΗΣ Γ. Α., *Εκκλησιαστικό Δίκαιο*, β' έκδ., Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2017.
- ΤΣΑΚΙΡΗΣ Σ., «*Δίκαιο και Ποίηση: Το Κυπριακό ζήτημα και ο νομικός πολιτισμός της Κύπρου στην ποίηση του Γιώργου Σεφέρη*», ΕλλΔνη 60 (5) 2019, σ. 1565-1585.
- ΤΣΑΚΙΡΗΣ Σ., *Δίκαιο και Ποίηση*, [= Συγκριτικές Νομικές Μελέτες, 3], Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Ε.Ε., 2021.
- ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΛΟΥ Ι. Π., *Κυπριακά Τυπικά*, [Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών. Πηγές και Μελέτες της Κυπριακής Ιστορίας, ΙΙ], Λευκωσία, 1969, [(Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών. Πηγές και Μελέτες της Κυπριακής Ιστορίας, XXXVII), Φωτογραφική επανέκδοση, Τυπογραφείο «ΘΕΟΠΡΕΣ», Λευκωσία, 2001].
- ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΟΣ ΙΩ. Π., Θ.Η.Ε., τ. 9, σ. 406-408 [*Νεόφυτος ο Έγκλειστος*].
- ΤΣΟΡΒΑΣ ΙΣ. – Π. Φ. (Αρχιμανδρίτης), *Ο Καταστατικός Χάρτης της Εκκλησίας της Κύπρου. Συγκριτική θεώρηση με την ελληνική εκκλησιαστική νομοθεσία*, Διπλωματική Εργασία, Αθήνα, 2020.
- ΧΑΡΤΣΙΩΤΗΣ Μ., *Η κανονιστική διάρθρωση των Ιερών Μονών. Ιερά Μονή Μαχαίρα*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2023.
- ΧΑΤΖΗΑΝΤΩΝΙΟΥ ΕΛ., «*Το πρόβλημα της 'μοναστικής μεταρρύθμισης' στο ύστερο Βυζάντιο*», Βυζαντινά 24 (2004), σ. 233-287.
- ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ Γ., «*Όσιος Νεόφυτος Πρεσβύτερος, Μοναχός και Έγκλειστος*», σε: *Διοικητική Συγκρότηση της Εκκλησίας Κύπρου και των λοιπών Ορθόδοξων Εκκλησιών - έτος 2014*, (επιμ. Η Συνοδική Επιτροπή επί της Λατρείας), Λευκωσία, 2013.
- ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ ΑΝ. Π., *Ελληνικόν Εκκλησιαστικόν Δίκαιον*, τεύχος Α', Γενικόν Μέρος, Αθήναι: εκδοτικός οίκος Δ. Ν. Τζάκα, Σ. Δελαγραμμάτικα, 1952.
- ΧΡΗΣΤΟΥ Π. Κ., Θ.Η.Ε., τ. 3 (1963), σ. 632 επ. [*Βαρνάβας. Απόστολος του Ιησού Χριστού*].
- ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ Β', ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΠΡΟΥ, *Εισαγωγική Ομιλία κατά την πανηγυρική συνεδρία της Ιεράς Συνόδου προς έγκριση του νέου Καταστατικού Χάρτη της Εκκλησίας της Κύπρου*, Απόστολος Βαρνάβας, τεύχος 11, 2010.

II. Ξενόγλωσση

- DELOUIS OLIVIER, «*Le Testament de Théodore Stoudite: édition critique et traduction*», REB 67 (2009), 77-109.
- GAUTIER PAUL, «*Le Typikon du Christ Sauveur Pantocrator*», REB 33 (1974), 1-145.
- GAUTIER PAUL, «*La Diataxis de Michel Attaliate*», REB 39 (1981), 5-143.
- GAUTIER PAUL, «*Le Typikon de la Theotókos Évergétis*», REB 40 (1982), 5-101.
- GALATARIOΤΟΥ CATIA, «*Byzantine ktetorika typika: a comparative study*», REB 45 (1987), 77-138.

- GOAR JACOBUS, *Eύχολόγιον sive Rituale Graecorum*, 2η έκδ., Venetiis: ex Typographia Bartholomaei Javarina, 1730 (ανατ. Graz: Akademische Druck – U. Verlagsanstalt, 1960).
- JOANNOU PÈRICLÈS – PIERRE, *Discipline générale antique* [= Pontificia Commissione per la redazione del codice di diritto canonico orientale, Fonti, fascicolo IX], τ. I/1: *Les canons des conciles oecuméniques*, Tipografia Italo-Orientale «S. Nilo», Grottaferrata (Roma), 1962.
- JOANNOU PÈRICLÈS – PIERRE, *Discipline générale antique* [= Pontificia Commissione per la redazione del codice di diritto canonico orientale, Fonti, fascicolo IX], τ. I/2: *Les canons des Synodes Particuliers*, Tipografia Italo-Orientale «S. Nilo», Grottaferrata (Roma), 1962.
- KRUEGER PAULUS, (επιμ.), *Corpus Juris Civilis*, Τομ. II, Codex Justinianus, Apud Weidmannos, Berolini, 1906.
- LEFORT JACQUES and SMYRLIS KONSTANTINOS, «*La gestion du numéraire dans les monasteries byzantins*», *Revue numismatique*, 6e série, 153 (1998), 187-215.
- LEMERLE PAUL, «*'Roga' et rente d'État aux Xe-XIe siècles*», *REB* 25 (1967), 77-100.
- MICHAELIDES – NOUAROS GEORGES, «*Quelques remarques sur le pluralisme juridique en Byzance*», *Βυζαντινά* 9 (1977), σ. 421-446.
- SCHETELMA H. J. – VAN DER WAL N., *Basilicorum Libri LX*, Series A, vol. I, [Textus librorum I-VIII], vol. II, [Textus librorum IX-XVI], vol. III, [Textus librorum XVII-XXV], vol. IV, [Textus librorum XXVI-XXXIV], Groningen, Djakarta: J.B. Wolters – Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1955-1962.
- SMYRLIS KONSTANTINOS, «*The Management of Monastic Estates: The Evidence of the Typika*», *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 56 (2002), 245-261.
- THOMAS JOHN and CONSTANTINIDES ANGELA HERO, eds., *Byzantine Monastic Foundation Documents: A Complete Translation of the Surviving Founders' Typika and Testaments*, 5 vols. *Dumbarton Oaks Studies*, XXXV, Washington, DC: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2000.

III. Ιστοσελίδες

- <https://www.stneophytos.org.cy/>.
- <https://churchofcyprus.org.cy/>.
- <https://monikykkou.org.cy/>.
- <https://machairas.cy/history/>.
- https://churchofcyprus.org.cy/katastatikos_xartis_tis_ekklisias.
- <https://www.law.gov.cy/law/law.nsf/constitution-el/constitution-el?OpenDocument>.
- <https://www.cylaw.org/nomoi/arith/syntagma.pdf>.
- <https://www.cylaw.org/index.html>.

IV. Varia

Βίος και Μαρτύριο των Αγίων Δέκα και Τριών Οσιομαρτύρων της Μονής Καντάρας, Έκδοσις Ιεράς Μονής Μαχαιρά, β' έκδ., Κύπρος, 2007.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

**ΕΠΗΚΑΙΡΟΠΟΙΗΜΕΝΑ
ΒΑΣΙΚΑ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ**

Ι. ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΤΟΥ 1960

Άρθρο 2

Δια τους σκοπούς του παρόντος Συντάγματος:

1. Την ελληνικήν κοινότητα αποτελούσιν άπαντες οι πολίται της Δημοκρατίας, οίτινες είναι ελληνικής καταγωγής και έχουσιν ως μητρικήν γλώσσαν την ελληνικήν ή μετέχουσι των ελληνικών πολιτιστικών παραδόσεων ή ανήκουσιν εις την Ελληνικήν Ορθόδοξον Εκκλησίαν.

2. Την τουρκικήν κοινότητα αποτελούσιν άπαντες οι πολίται της Δημοκρατίας, οίτινες είναι τουρκικής καταγωγής και έχουσιν ως μητρικήν γλώσσαν την τουρκικήν ή μετέχουσι των τουρκικών πολιτιστικών παραδόσεων ή είναι μωαμεθανοί.

3. Πολίται της Δημοκρατίας μη περιλαμβανόμενοι εις τας διατάξεις της πρώτης ή της δευτέρας παραγράφου του παρόντος άρθρου, επιλέγουσιν ατομικώς την ελληνικήν ή την τουρκικήν κοινότητα εντός προθεσμίας τριών μηνών από της ημερομηνίας της ενάρξεως της ισχύος του Συντάγματος. Εφ' όσον όμως ανήκουσιν εις θρησκευτικήν ομάδα επιλέγουσι την ελληνική ή την τουρκικήν κοινότητα ομαδικώς και επί τη τοιαύτη επιλογή θεωρούνται μέλη της κοινότητος, ην επελέξαντο, τηρουμένου του κανόνος ότι πας πολίτης της Δημοκρατίας ανήκων εις τοιαύτην θρησκευτικήν ομάδα δικαιούται να μη συμμορφωθή προς την κατόπιν αποφάσεως της ομάδος επιλογήν αυτής, οπότε δι' ενυπογράφου δηλώσεως αυτού υποβαλλομένης εντός μηνός από της ημερομηνίας της επιλογής της ομάδος αυτού εις τον αρμόδιον υπάλληλον της Δημοκρατίας, και εις τους Προέδρους της ελληνικής και της τουρκικής Κοινοτικής Συνελεύσεως, επιλέγει κοινότητα διάφορον της κοινότητος, ην επελέξατο η ομάς αυτού.

Νοείται περαιτέρω ότι, εν η περιπτώσει η επιλογή, η γενομένη υπό θρησκευτικής ομάδος, δεν γίνη αποδεκτή, επί τω λόγω ότι τα μέλη αυτής είναι ολιγώτερα του απαιτουμένου αριθμού, πας ανήκων εις τοιαύτην θρησκευτικήν ομάδα δικαιούται, εντός μηνός από της ημερομηνίας της αρνήσεως αποδοχής της επιλογής της ομάδος, να επιλέξη ατομικώς την κοινότητα, εις ην επιθυμεί να ανήκη τηρών την προειρημένην διαδικασίαν.

Εν τη παρούση παραγράφω «θρησκευτική ομάς» σημαίνει ομάδα προσώπων συνήθως κατοικούντων εν Κύπρω, πρεσβευόντων την αυτήν θρησκείαν και ανηκόντων είτε εις το αυτό δόγμα είτε υποκειμένων εις την αυτήν δικαιοδοσίαν ταύτης, των οποίων ο αριθμός κατά την ημερομηνίαν της ενάρξεως της ισχύος του Συντάγματος υπερβαίνει τους χιλίους, εξ

ων τουλάχιστον πεντακόσιοι κατέστησαν υπήκοοι της Δημοκρατίας κατά την ειρημένην ημερομηνίαν.

4. Πας όστις αποκτά την υπηκοότητα της Δημοκρατίας εις χρόνον μεταγενέστερον της παρόδου τριών μηνών από της ημερομηνίας της ενάρξεως της ισχύος του Συντάγματος ασκεί το εν τη τρίτη παραγράφω του παρόντος άρθρου οριζόμενο δικαίωμα επιλογής εντός προθεσμίας τριών μηνών από της ημερομηνίας, καθ' ην απέκτησε την υπηκοότητα.

5. Έλλην ή τούρκος πολίτης της Δημοκρατίας υποκείμενος εις τας διατάξεις της πρώτης η της δευτέρας παραγράφου του παρόντος άρθρου, δικαιούται να παύση ανήκων εις την κοινότητα, ης είναι μέλος και να επιλέξη την ετέραν κοινότητα:

(α) επί τη υποβολή ενυπογράφου δηλώσεως περί της επιθυμίας αυτού, όπως μεταβάλη κοινότητα, εις τον αρμόδιον υπάλληλον της Δημοκρατίας και τους Προέδρους της ελληνικής και της τουρκικής Κοινοτικής Συνελεύσεως και

(β) επί τη αποδοχή της δηλώσεως αυτού υπό της Κοινοτικής Συνελεύσεως της κοινότητος, εις ην δηλοί ότι επιθυμεί να ανήκη.

6. Οιονδήποτε πρόσωπον ή οιαδήποτε θρησκευτική ομάς θεωρούμενη ως ανήκουσα είτε εις την ελληνικήν είτε εις την τουρκικήν κοινότητα, συμφώνως προς τας διατάξεις της τρίτης παραγράφου του παρόντος άρθρου, δύναται να παύση ανήκουσα εις την μίαν των κοινοτήτων και να θεωρήται ως ανήκουσα εις την ετέραν κοινότητα:

(α) επί τη υποβολή ενυπογράφου εγγράφου δηλώσεως περί της επιθυμίας της τοιαύτης μεταβολής υπό του προσώπου ή υπό της θρησκευτικής ομάδος εις τον αρμόδιον υπάλληλον της Δημοκρατίας και εις τους Προέδρους της ελληνικής και της τουρκικής Κοινοτικής Συνελεύσεως και

(β) επί τη αποδοχή της δηλώσεως υπό της Κοινοτικής Συνελεύσεως της κοινότητος, εις ην δηλοί ότι επιθυμεί να ανήκη.

7. (α) Η ύπανδρος γυνή ανήκει εις την κοινότητα του συζύγου αυτής.

(β) Το άρρεν ή θήλυ άγαμον τέκνον το μη συμπληρώσαν το εικοστόν πρώτον έτος της ηλικίας του ανήκει εις την κοινότητα του πατρός αυτού, επί δε αγνώστου πατρός και εφ' όσον δεν έχει υιοθετηθή, εις την κοινότητα, εις ην ανήκει η μήτηρ αυτού.

Άρθρο 18

1. Έκαστος έχει το δικαίωμα ελευθερίας σκέψεως, συνειδήσεως και θρησκείας.

2. Πάσαι αι θρησκείαι, των οποίων τα δόγματα και αι ιεροτελεστίαι δεν είναι μυστικά, είναι ελεύθεραι.

3. Πάσαι αι θρησκείαι είναι ίσαι ενώπιον του νόμου.

Μη θιγομένης της κατά το Σύνταγμα αρμοδιότητος των Κοινοτικών Συνελεύσεων, ουδεμία νομοθετική, εκτελεστική ή διοικητική πράξις της Δημοκρατίας δύναται να κάμη δυσμενή διάκρισιν εις βάρος οιουδήποτε θρησκευτικού ιδρύματος ή θρησκείας.

4. Έκαστος είναι ελεύθερος και έχει το δικαίωμα να πρεσβεύη την πίστιν αυτού και να εκδηλώνη την θρησκείαν ή τας θρησκευτικάς αυτού πεποιθήσεις διά της λατρείας, διδασκαλίας, ασκήσεως ή τηρήσεως των τύπων είτε ατομικώς είτε συλλογικώς κατ' ιδίαν ή δημοσία και να μεταβάλλη την θρησκείαν ή τας θρησκευτικάς πεποιθήσεις αυτού.

5. Η χρήσις φυσικής ή ηθικής βίας προς τον σκοπόν, όπως εξαναγκασθή το άτομον να μεταβάλη την θρησκείαν αυτού ή να εμποδισθή όπως, μεταβάλη ταύτην, απαγορεύεται.

6. Η ελευθερία εκδηλώσεως της θρησκείας ή της θρησκευτικής πεποιθήσεως υπόκειται μόνον εις τους υπό του τόμου προδιαγεγραμμένους περιορισμούς τους αναγκαίους προς το συμφέρον της ασφαλείας της Δημοκρατίας ή της συνταγματικής τάξεως ή της δημοσίας ασφαλείας ή της δημοσίας τάξεως ή της δημοσίας υγείας ή των δημοσίων ηθών ή της προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών των υπό του Συντάγματος ηγγυημένων εις παν πρόσωπον.

7. Μέχρι της συμπληρώσεως του δεκάτου έκτου έτους της ηλικίας η απόφασις περί της θρησκείας, την οποίαν θα ακολουθήση το άτομον λαμβάνεται υπό του έχοντος την νόμιμον επιμέλειαν αυτού.

8. Ουδείς δύναται να υποχρεωθή εις πληρωμήν οιουδήποτε φόρου ή τέλους, αι πρόσοδοι των οποίων έχουσιν ειδικώς διατεθή εν όλω ή εν μέρει διά σκοπούς αναγομένους εις θρησκείαν διάφορον της ίδιας αυτού.

Άρθρο 23

1. Έκαστος, μόνος ή από κοινού μετ' άλλων, έχει το δικαίωμα να αποκτά, να είναι κύριος, να κατέχη, απολαύη ή διαθέτη οιαυδήποτε κινητήν ή ακίνητον ιδιοκτησίαν και δικαιούται να απαιτή τον σεβασμόν του τοιούτου δικαιώματος αυτού.

Το δικαίωμα της Δημοκρατίας επί των υπογείων υδάτων, ορυχείων και μεταλλείων και αρχαιοτήτων διαφυλάσσεται.

2. Στέρησις ή περιορισμός οιουδήποτε τοιούτου δικαιώματος δεν δύναται να επιβληθή ειμή ως προβλέπεται υπό του παρόντος άρθρου.

3. Η άσκησις τοιούτου δικαιώματος δύναται να υποβληθή διά νόμου εις όρους, δεσμεύσεις ή περιορισμούς απολύτως απαιτητήτους προς το συμφέρον της δημοσίας

ασφαλείας ή της δημοσίας υγείας ή των δημοσίων ηθών ή της πολεοδομίας ή της αναπτύξεως και χρησιμοποίησεως οιασδήποτε ιδιοκτησίας προς προαγωγήν της δημοσίας ωφελείας ή προς προστασίαν των δικαιωμάτων τρίτων.

Διά πάντα τοιούτον όρον, δέσμευσιν ή περιορισμόν, όστις μειώνει ουσιωδώς την οικονομικήν αξίαν της τοιαύτης ιδιοκτησίας, δέον να καταβάλληται το ταχύτερον δικαία αποζημίωσις, καθοριζομένη, εν περιπτώσει διαφωνίας, υπό πολιτικού δικαστηρίου.

4. Οιαδήποτε κινητή ή ακίνητος ιδιοκτησία ή οιονδήποτε δικαίωμα ή συμφέρον επί τοιαύτης ιδιοκτησίας δύναται να απαλλοτριωθή αναγκαστικώς υπό της Δημοκρατίας ή υπό της δημοτικής αρχής, ως και υπό Κοινοτικής Συνελεύσεως υπέρ εκπαιδευτικών, θρησκευτικών, φιλανθρωπικών ή αθλητικών σωματείων, οργανώσεων ή ιδρυμάτων υποκειμένων εις την αρμοδιότητα αυτής και μόνον εις βάρος προσώπων ανηκόντων εις την αντίστοιχον κοινότητα, ως επίσης και υπό νομικού προσώπου δημοσίου δικαίου ή οργανισμού κοινής ωφελείας, προς ους έχει παραχωρηθή τοιούτον δικαίωμα υπό του νόμου και δη μόνον:

(α) προς εξυπηρέτησιν σκοπού δημοσίας ωφελείας, ειδικώς καθορισθησομένου διά γενικού περί αναγκαστικής απαλλοτριώσεως νόμου, όστις θέλει θεσπισθή εντός έτους από της ημερομηνίας ενάρξεως της ισχύος του Συντάγματος,

(β) του τοιούτου σκοπού εξειδικευομένου δι' ητιολογημένης αποφάσεως της απαλλοτριούσης αρχής εκδιδομένης κατά τας διατάξεις του νόμου τούτου, περιλαμβανούσης σαφώς τους λόγους της τοιαύτης απαλλοτριώσεως και

(γ) επί καταβολή τοις μετρητοίς και προκαταβολικώς δικαίας και ευλόγου αποζημιώσεως καθοριζομένης εν περιπτώσει διαφωνίας υπό πολιτικού δικαστηρίου.

5. Οιαδήποτε ακίνητος ιδιοκτησία, ή δικαίωμα ή συμφέρον επί τοιαύτης ιδιοκτησίας απαλλοτριωθείσα αναγκαστικώς θα χρησιμοποιηθή αποκλειστικώς προς τον δι' ου απηλλοτριώθη σκοπόν. Εάν εντός τριών ετών από της απαλλοτριώσεως δεν καταστή εφικτός ο τοιούτος σκοπός, η απαλλοτριώσασα αρχή, ευθύς μετά την εκπνοήν της ρηθείσης προθεσμίας των τριών ετών υποχρεούται να προσφέρη την ιδιοκτησίαν επί καταβολή της τιμής κτήσεως εις το πρόσωπον παρ' ου απηλλοτριώσεν αυτήν. Το πρόσωπον τούτο δικαιούται εντός τριών μηνών από της λήψεως της προσφοράς να γνωστοποιήση την αποδοχήν ή μη ταύτης. Εφ' όσον δε γνωστοποιήση ότι αποδέχεται την προσφοράν, η ιδιοκτησία επιστρέφεται ευθύς άμα αποδοθή παρά του προσώπου το τίμημα εντός περαιτέρω προθεσμίας τριών μηνών από της τοιαύτης αποδοχής.

6. Εν περιπτώσει αγροτικής μεταρρυθμίσεως αι γαίαι διανέμονται μόνον εις άτομα ανήκοντα εις την κοινότητα, εις ην ανήκει και ο ιδιοκτήτης των αναγκαστικώς απαλλοτριωθεισών γαιών.

7. Η τρίτη και τετάρτη παράγραφος του παρόντος άρθρου δεν έχουν εφαρμογήν προκειμένου περί διατάξεων οιοδήποτε νόμου, περί αναγκαστικής εκτέλεσεως εν σχέσει προς οιοδήποτε φόρον ή ποινήν, περί αναγκαστικής εκτέλεσεως οιασδήποτε δικαστικής αποφάσεως, ή περί αναγκαστικής εκτέλεσεως συμβατικών υποχρεώσεων ή περί παρεμποδίσεως κινδύνου επαπειλούντος την ζωήν ή την ιδιοκτησίαν.

8. Οιαδήποτε κινητή ή ακίνητος ιδιοκτησία δύναται να επιταχθή υπό της Δημοκρατίας, ή υπό Κοινοτικής Συνελεύσεως υπέρ εκπαιδευτικών, θρησκευτικών, φιλανθρωπικών ή αθλητικών σωματείων, οργανώσεων ή ιδρυμάτων υποκειμένων εις την αρμοδιότητα αυτής και εφ' όσον ο ιδιοκτήτης και το δικαιούμενον κατοχής της ιδιοκτησίας άτομον ανήκουσιν εις την αντίστοιχον κοινότητα και δη μόνον:

(α) προς εξυπηρέτησιν σκοπού δημοσίας ωφελείας ειδικώς καθορισθησομένου διά γενικού νόμου περί επιτάξεων, όστις θέλει θεσπισθή εντός έτους από της ημερομηνίας ενάρξεως της ισχύος του Συντάγματος,

(β) του τοιούτου σκοπού εξειδικευομένου δι' ητιολογημένης αποφάσεως της επιβαλλούσης την επίταξιν αρχής εκδιδομένης κατά τας διατάξεις του νόμου τούτου και περιλαμβανούσης σαφώς τους λόγους της τοιαύτης επιτάξεως.

(γ) διά περίοδον μη υπερβαίνουσαν την τριετίαν και

(δ) επί καταβολή τοις μετρητοίς το ταχύτερον δικαίας και ευλόγου αποζημιώσεως καθοριζομένης εν περιπτώσει διαφωνίας υπό πολιτικού δικαστηρίου.

9. Ουδεμία εν τούτοις επιβάλλεται αποστέρησις ή όρος, περιορισμός ή δέσμευσις του εις την πρώτην παράγραφον του παρόντος άρθρου προβλεπομένου δικαιώματος επί οιασδήποτε κινητής ή ακινήτου ιδιοκτησίας ανηκούσης εις οιαδήποτε επισκοπήν, μοναστήριον, ή οιοδήποτε άλλον εκκλησιαστικόν οργανισμόν, ή οιοδήποτε δικαιώματος ή συμφέροντος επί αυτής, ειμή τη εγγράφω συναινέσει της αρμοδίας εκκλησιαστικής αρχής της εχούσης τον έλεγχον της ιδιοκτησίας ταύτης, η δε παρούσα διάταξις ισχύει και επί των περιπτώσεων, περί των αι διατάξεις της τρίτης παραγράφου, πλην των όρων, περιορισμών ή δεσμεύσεων προς το συμφέρον πολεοδομίας, και της τετάρτης, έβδομης και ογδός παραγράφου του παρόντος άρθρου.

10. Ουδεμία εν τούτοις επιβάλλεται αποστέρησις ή όρος, περιορισμός ή δέσμευσις οιοδήποτε δικαιώματος προβλεπομένου εις την πρώτην παράγραφον του παρόντος άρθρου επί οιασδήποτε κινητής ή ακινήτου βακουφικής ιδιοκτησίας, περιλαμβανούσης τα αντικείμενα και τα υποκείμενα των βακουφίων και των ιδιοκτησιών των ανηκουσών εις τα τεμένη ή εις οιαδήποτε άλλα μουσουλμανικά θρησκευτικά ιδρύματα ή οιοδήποτε δικαιώματος ή συμφέροντος επ' αυτών, ειμή τη εγκρίσει της τουρκικής Κοινοτικής Συνελεύσεως και

συμφώνως προς τους νόμους και τας αρχάς των βακουφίων, η δε παρούσα διάταξις ισχύει και επί των περιπτώσεων περί των διατάξεων της τρίτης παραγράφου, πλην των όρων, περιορισμών ή δεσμεύσεων προς το συμφέρον πολεοδομίας, και της τετάρτης, εβδόμης και ογδόης παραγράφου του παρόντος άρθρου.

11. Πας ενδιαφερόμενος έχει το δικαίωμα προσφυγής εις το δικαστήριον εν σχέσει προς οιαδήποτε των διατάξεων του παρόντος άρθρου ή κατ' εφαρμογήν αυτών, η δε τιαύτη προσφυγή αναστέλλει την διαδικασίαν της αναγκαστικής απαλλοτριώσεως. Εν περιπτώσει οιοδήποτε όρου, περιορισμού ή δεσμεύσεως κατ' εφαρμογήν της τρίτης παραγράφου του παρόντος άρθρου, το δικαστήριον δύναται να διατάσση αναστολήν οιασδήποτε σχετικής διαδικασίας. Πάσα απόφασις δικαστηρίου εκδιδόμενη κατ' εφαρμογήν της παρούσης παραγράφου υπόκειται εις έφεσιν.

Άρθρο 110

Η αυτοκέφαλος ελληνική ορθόδοξος Εκκλησία της Κύπρου θα συνεχίσει έχουσα το αποκλειστικόν δικαίωμα ρυθμίσεως και διοικήσεως των εσωτερικών αυτής υποθέσεων και της περιουσίας αυτής συμφώνως τοις Ιεροίς Κανόσι και τω εν ισχύϊ Καταστατικώ Χάρτη αυτής. Η ελληνική Κοινοτική Συνέλευσις δεν δύναται όπως ενεργεί αντιθέτως προς το ειρημένον δικαίωμα της ελληνικής ορθοδόξου Εκκλησίας της Κύπρου.

Το ίδρυμα του βακουφίου και αι αρχαί και οι νόμοι περί των βακουφίων ως και οι αναφερόμενοι εις βακούφια αναγνωρίζονται υπό του Συντάγματος. Παν θέμα καθ' οιοδήποτε τρόπον επηρεάζον ή σχέσιν έχον προς το ίδρυμα του βακουφίου ή των βακουφίων ή οιοδήποτε ιδιοκτησίαν των βακουφίων περιλαμβανομένης της ιδιοκτησίας των τεμενών και οιοδήποτε ετέρου μουσουλμανικού θρησκευτικού ιδρύματος διοικείται μόνον συμφώνως τοις νόμοις και αρχαίς των βακουφίων και τοις νόμοις και κανονισμοίς, ούς ψηφίζει η τουρκική Κοινοτική Συνέλευσις. Ουδεμία νομοθετική, εκτελεστική ή άλλη πράξις επιτρέπεται όπως παραβεί τους εν λόγω νόμους ή αρχάς των βακουφίων και τους σχετικούς νόμους και κανονισμούς της τουρκικής Κοινοτικής Συνελεύσεως ή δύναται να επικρατήσει τούτων ή να επέμβει εις τούτους.

Εκάστη εκκλησία θρησκευτικής ομάδος, δι' ήν ισχύουσιν αι διατάξεις της τρίτης παραγράφου του άρθρου 2, θα συνεχίσει έχουσα από της ημερομηνίας της ενάρξεως της ισχύος του Συντάγματος παν δικαίωμα σχετικόν προς θρησκευτικά θέματα όπερ έχει συμφώνως τω ισχύοντι αμέσως προ της ειρημένης ημερομηνίας νόμω της αποικίας της Κύπρου.

II. ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΥ ΧΑΡΤΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΥΠΡΟΥ ΤΟΥ 2010

Άρθρο 1

Η Εκκλησία της Κύπρου

1. Η Αγιωτάτη Εκκλησία της Κύπρου έχει κεφαλή τον Κύριο ημών Ιησού Χριστό και είναι μέλος της Μίας Αγίας Καθολικής και Αποστολικής Εκκλησίας. Είναι αυτοκέφαλη, σύμφωνα με την αδιάσπαστη περί Αυτής εκκλησιαστική παράδοση, η οποία αποτυπώθηκε στον όγδοο κανόνα της Γ΄ Οικουμενικής Συνόδου της Εφέσου, κυβερνάται δε με βάση τις Θείες Γραφές, τους Ιερούς Κανόνες, τις Εκκλησιαστικές Παραδόσεις και τον Καταστατικό Χάρτη της, ο οποίος θεσπίστηκε σύμφωνα με αυτά.

2. Η Εκκλησία της Κύπρου συγκροτείται από όλους τους ορθόδοξους χριστιανούς, που διαβιούν στην Κύπρο.

Άρθρο 65

Μονές

1. Οι Μονές διακρίνονται σε: α) Βασιλικές και Σταυροπηγιακές, και β) Επαρχιακές.

Βασιλικές και Σταυροπηγιακές είναι οι Μονές του Κύκκου, του Μαχαιρά, του Αγίου Νεοφύτου και του Αποστόλου Βαρνάβα. Επαρχιακές είναι όλες οι υπόλοιπες, ανδρικές και γυναικείες, σε λειτουργία Μονές.

2. Οι Βασιλικές και Σταυροπηγιακές Μονές απολαμβάνουν του προνομίου της αυτονομίας, όσον αφορά στην εσωτερική διοίκησή τους και στη διαχείριση των υποθέσεών τους, και τελούν, σύμφωνα με τα Πατριαρχικά, ή Αρχιεπισκοπικά, ή Συνοδικά, Σιγίλλια, υπό την πνευματική και κανονική εποπτεία του Αρχιεπισκόπου, του οποίου το όνομα μνημονεύεται σε αυτές κατά τις ιερές ακολουθίες.

3. Οι Επαρχιακές Μονές διοικούνται σύμφωνα με τις διατάξεις του Καταστατικού Χάρτη και του εσωτερικού τους κανονισμού. Τελούν υπό την πνευματική και κανονική δικαιοδοσία του κυριάρχου της Επαρχίας Αρχιερέως, ο οποίος έχει το καθήκον να επαγρυπνεί, ώστε η διοίκηση των Μονών της Επαρχίας του και ο βίος των μοναχών να συμφωνούν με τις κανονικές επιταγές.

4. Οι διαλυμένες Μονές ανήκουν στην κυριότητα του Θρόνου, στον οποίο υπάγονται.

5. Μονή, ή Μετόχιο της, ή άλλης μορφής μοναστικό καθίδρυμα, δεν μπορεί να ιδρυθεί, ή να επανασυσταθεί, χωρίς απόφαση της Ιεράς Συνόδου, η οποία λαμβάνεται ύστερα από εισήγηση του οικείου Αρχιερέως. Όσοι επιχειρούν να συστήσουν αυτοβούλως μοναστικό καθίδρυμα υπόκεινται σε κανονικές κυρώσεις.

6. α) Η Ιερά Σύνοδος, με αίτηση της Μονής, και με τη σύμφωνη γνώμη του οικείου Αρχιερέως, αποφασίζει, για εύλογη αιτία, τη διάλυση, ή μετατόπιση, ή συγχώνευσή της με άλλη. Σε περίπτωση διαλύσεως, οι μοναχοί της διαλυόμενης Μονής προστίθενται στις Αδελφότητες άλλης Μονής, ή άλλων Μονών, σύμφωνα με την επιλογή του καθενός.

β) Σε περίπτωση διαλύσεως Μονής, η περιουσία της περιέρχεται στην κυριότητα της Επαρχίας, στη δικαιοδοσία της οποίας αυτή υπαγόταν.

γ) Σε περίπτωση συγχωνεύσεως Μονών, η περιουσία τους περιέρχεται στην κυριότητα της Μονής, που προκύπτει από τη συγχώνευση.

7. Κάθε Μονή έχει εσωτερικό κανονισμό, που ρυθμίζει την εσωτερική διοίκησή της, τα καθήκοντα και δικαιώματα των αδελφών και τα διακονήματά τους. Ο κανονισμός ψηφίζεται από την Αδελφότητα της Μονής και υποβάλλεται στον οικείο Αρχιερέα για έγκριση και επικύρωση. Στην περίπτωση των Σταυροπηγιακών Μονών, ο κανονισμός υποβάλλεται στον Αρχιεπίσκοπο για επικύρωση. Ο Αρχιερέυς οφείλει, εάν ευρίσκει τον κανονισμό σύμφωνο με τους Ιερούς Κανόνες, τις σχετικές με τον μοναχικό βίο διατάξεις και τον Καταστατικό Χάρτη, να τον επικυρώσει, διαφορετικά να τον επιστρέψει με τις παρατηρήσεις και υποδείξεις του. Εφόσον ο Αρχιερέυς αρνηθεί την επικύρωση, ή αμελήσει να αποφασίσει εντός τριμήνου, η Μονή μπορεί να απευθυνθεί στην Ιερά Σύνοδο, η οποία και αποφασίζει οριστικά.

8. Μία φορά τουλάχιστον το έτος συγκαλείται από τον Ηγούμενο η τακτική Σύναξη των μελών της Αδελφότητας, ενώπιον της οποίας αυτός υποβάλλει γραπτή έκθεση για την υπ' αυτού και του Ηγουμενοσυμβουλίου διαχείριση των υποθέσεων της Μονής, για την απόδοση των αδελφών στα διακονήματα και για την πνευματική και ηθική τους εξέλιξη, και κάνει τις δέουσες εισηγήσεις, ώστε να επιτυγχάνεται η συνεχής πρόοδος της Μονής. Η Αδελφότητα συζητεί για το περιεχόμενο της υποβαλλόμενης εκθέσεως, εκφράζει τις απόψεις της, προβαίνει στις δέουσες συστάσεις και υποδείξεις και ψηφίζει τον προϋπολογισμό της Μονής. Οι αποφάσεις της Αδελφότητας λαμβάνονται κατά πλειονοψηφία, με τον Ηγούμενο να έχει, επί ισοψηφίας, τη νικώσα ψήφο. Οι αποφάσεις είναι υποχρεωτικές για τον Ηγούμενο και το Ηγουμενοσυμβούλιο, καθώς και για κάθε αδελφό, εφόσον δεν αντίκεινται στους Ιερούς Κανόνες, στις περί το μοναχικό βίο διατάξεις, στις διατάξεις του παρόντος Καταστατικού Χάρτη και στον Εσωτερικό Κανονισμό της Μονής. Εκτελεστής των αποφάσεων της

Αδελφότητας είναι ο Ηγούμενος, ο οποίος και καθίσταται υπόλογος για τυχόν παράλειψη, ή άρνηση, εκτελέσεως αποφάσεως.

9. Εκτάκτως συγκαλείται η Σύναξη των μελών της Αδελφότητας, οσάκις ο Ηγούμενος κρίνει εύλογο να λάβει τη γνώμη της για σοβαρά θέματα, ή θέματα που υπερβαίνουν τη δικαιοδοσία του, ή, όταν τα δύο τρίτα του συνόλου των μελών της Αδελφότητας, το ζητήσουν.

10. Τα περί του χρόνου και του τρόπου της συγκλήσεως της Συνάξεως της Αδελφότητας και τα περί της διεξαγωγής των εργασιών της καθορίζονται από τον εσωτερικό κανονισμό κάθε Μονής.

11. Οι Μονές είναι νομικά πρόσωπα και εκπροσωπούνται ενώπιον τρίτων από τον Ηγούμενο, ή τον οριζόμενο αντιπρόσωπό του.

12. Κάθε Μονή έχει μοναχολόγιο, στο οποίο αναγράφονται τα ονόματα των μοναχών και των δοκίμων της.

Άρθρο 66

Μοναχοί

1. Η απόκτηση της μοναχικής ιδιότητας συντελείται με τη μοναχική κουρά.

2. Για να ενταχθεί κάποιος στη μοναχική Αδελφότητα ως δόκιμος, ή ως μοναχός, πρέπει να έχει συμπληρωμένο το 18ο έτος της ηλικίας του. Η περίοδος της δοκιμασίας είναι τριετής, μπορεί όμως να περιορισθεί χρονικά, με απόφαση του Ηγουμενοσυμβουλίου, σε περιπτώσεις προσώπων, που έχουν ιδιαίτερη έφεση στη μοναχική άσκηση, είναι ώριμα στην ηλικία και στην πνευματική ζωή και έχουν επαρκή εξοικείωση με τη μοναχική ζωή.

3. Η κουρά στις ανδρικές Επαρχιακές Μονές τελείται από τον Ηγούμενο, ή άλλο κληρικό, που θα προσκληθεί από τον Ηγούμενο. Για την τέλεση της κουράς απαιτείται γραπτή άδεια του οικείου Αρχιερέως, η οποία παρέχεται ύστερα από αίτηση της Μονής. Η κουρά στις γυναικείες Μονές τελείται, έπειτα από αίτηση της Μονής, από τον οικείο Αρχιερέα, ή άλλο κληρικό, στον οποίο αυτός θα αναθέσει την τέλεσή της. Όποιος προβεί σε κουρά χωρίς άδεια υπόκειται σε κανονικές κυρώσεις. Η κουρά μοναχού στις Σταυροπηγιακές Μονές ανακοινώνεται, κατά την κανονική τάξη, στον Αρχιεπίσκοπο.

4. α) Ο κανονικώς καρείς παραμένει ισοβίως μοναχός. Οφείλει να υπακούει πρόθυμα στις μοναστηριακές αρχές, να εκτελεί χωρίς αντιρρήσεις τα ανατιθέμενα σ' αυτόν διακονήματα, να προσέρχεται στις λατρευτικές συνάξεις, εκτός ευλόγου αιτίας, εκπληρώνοντας στην καθημερινή πολιτεία του τις μοναχικές επαγγελίες και υποσχέσεις.

β) Όσοι, με οποιοδήποτε τρόπο, παραμελούν τα καθήκοντά τους και τις επιβαλλόμενες σ' αυτούς υποχρεώσεις, ή όσοι ενεργούν κατά παράβαση των κανονικών διατάξεων, υπόκειται σε κανονικές κυρώσεις, σύμφωνα με τις διατάξεις του Καταστατικού Χάρτη και του εσωτερικού κανονισμού της Μονής.

5. Σ' όλες τις Μονές οι αδελφοί εσθίουν σε κοινή τράπεζα και λαμβάνουν από τη Μονή όλα τα χρειώδη, όπως ορίζεται στον εσωτερικό κανονισμό κάθε Μονής.

6. Μοναχός δεν μπορεί να αποχωρήσει από τη Μονή της μετανοίας του, παρά μόνο εάν υπάρξει αποχρών λόγος, που εκτιμάται από τον Ηγούμενο. Στην περίπτωση αυτή, χορηγείται σ' αυτόν κανονικό απολυτήριο. Το απολυτήριο εκδίδει ο οικείος Αρχιερέυς, κατόπιν εισηγήσεως του Ηγουμένου. Μοναχός που εγκαταλείπει αυθαίρετα τη Μονή και αρνείται επίμονα να επιστρέψει σ' αυτήν, υπόκειται σε κανονικές κυρώσεις.

7. Ουδεμίαν προσωπική περιουσία δικαιούται να έχει ο Μοναχός, ο οποίος είναι υποχρεωμένος να διανείμει την υφιστάμενη περιουσία του πριν από την κουρά, τηρώντας τα τυχόν προβλεπόμενα από τους νόμους της Πολιτεία ως προς τα δικαιώματα των κληρονόμων του. Περιουσία, που αποκτά με οποιοδήποτε τρόπο, μετά την κουρά, οφείλει να μεταβιβάσει στη Μονή, εντός ευλόγου χρονικού διαστήματος, το οποίο πάντως δεν πρέπει να υπερβαίνει το ένα έτος από την κτήση.

Άρθρο 67

Ο Ηγούμενος

1. Πνευματικός Πατέρας κάθε μοναχικής Αδελφότητας είναι ο Ηγούμενος, ο οποίος εκλέγεται σύμφωνα με τις διατάξεις του εσωτερικού κανονισμού της Μονής, με μυστική ψηφοφορία, από όλους τους μοναχούς μέλη της Αδελφότητας.

2. Εκλέξιμα, ως Ηγούμενοι, είναι τα μέλη της Αδελφότητας, ηλικίας όχι μικρότερης των τριάντα πέντε ετών, τα όποια έχουν τη μοναχική ιδιότητα τουλάχιστον από πενταετίας. Ο εκλεγόμενος ως Ηγούμενος πρέπει να διακρίνεται για τον ενάρετο βίο, το εκκλησιαστικό φρόνημα, την ικανότητα προς διοίκηση και τη μόρφωση. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις, και εφόσον τα τρία τέταρτα των μελών της Αδελφότητας συμφωνούν, μπορεί να εκλεγεί ως Ηγούμενος μοναχός από άλλη Μονή.

3. Η εκλογή νέου Ηγουμένου γίνεται εντός μηνός από τη χηρεία, εκτός εάν ορίζεται διαφορετικά από τον εσωτερικό κανονισμό της Μονής. Εάν, για οποιονδήποτε λόγο, παρέλθει άπρακτη η προθεσμία αυτή, ο Ηγούμενος διορίζεται από τον οικείο Αρχιερέα, ή, εάν αυτός αμελήσει, από την Ιερά Σύνοδο.

4. Σε Μονές, των οποίων ο αριθμός των μοναχών δεν υπερβαίνει τους τέσσερις, ο οικείος Αρχιερέυς διορίζει Προϊστάμενο, κατά προτίμηση από μοναχούς μέλη της Αδελφότητας. Εάν ο Αρχιερέυς παραλείψει να πράξει αυτό εντός δύο μηνών από τη με οποιοδήποτε τρόπο κένωση της θέσεως, τον Προϊστάμενο διορίζει η Ιερά Σύνοδος, ύστερα από αίτηση της Αδελφότητας. Ο Προϊστάμενος ασκεί τα καθήκοντα του Ηγουμένου και του Ηγουμενοσυμβουλίου, κατά τις διατάξεις του παρόντος, αναλόγως εφαρμοζόμενες.

5. Ο εκλεγείς Ηγούμενος χειροτονείται σε πρεσβύτερο, εφόσον δεν φέρει ήδη τον βαθμό αυτό, και εγκαθίσταται στο αξίωμα από τον οικείο Αρχιερέα, με χειροθεσία. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις, ο Ηγούμενος μπορεί να παραμείνει και απλός μοναχός. Ο Αρχιερέυς μπορεί να αρνηθεί τη χειροτονία, ή την εγκατάσταση, σε περίπτωση κανονικών κωλυμάτων στο πρόσωπο του εκλεγέντος, ή μη τηρήσεως των προβλεπομένων διατάξεων για την εκλογή. Η άρνηση πρέπει να αναγγέλλεται εντός τριάντα ημερών στο Ηγουμενοσυμβούλιο. Αυτό, ή ο εψηφισμένος Ηγούμενος, δικαιούνται να προσφύγουν, κατά της αρνήσεως του Αρχιερέως, εντός δεκαπέντε ημερών από την εν λόγω αναγγελία, στην Ιερά Σύνοδο. Αυτή συγκαλείται εντός ενός μηνός, από τη λήψη της προσφυγής, και αποφασίζει αιτιολογημένα και οριστικά.

6. Στις γυναικείες Μονές, η εκλεγείσα Ηγουμένη εγκαθίσταται, με χειροθεσία, από τον οικείο Αρχιερέα, με ανάλογη εφαρμογή των προβλεπομένων ανωτέρω για τους Ηγουμένους των ανδρικών Μονών.

7. Ο νομίμως εγκατασταθείς ως Ηγούμενος διατηρεί το αξίωμα ισοβίως, εκτός εάν παραιτηθεί οικειοθελώς, ή παυθεί κανονικώς. Ο Ηγούμενος υποχρεούται να διαμένει στη Μονή διαρκώς, να φέρεται ήπια και πατρικά προς όλους τους αδελφούς, να διάγει με σωφροσύνη, παρέχοντας πρότυπο και υπογραμμό χρηστού και αδιαβλήτου μοναχικού βίου, και να συνδιαιτάται με τους αδελφούς στην κοινή τράπεζα. Οφείλει να παρακολουθεί άγρυπνα την ηθική και πνευματική ζωή και εξέλιξη των αδελφών, τη συμμετοχή τους στις ακολουθίες και τελετές, κατά το τυπικό της Μονής, και την επιμελή, και με ζήλο, επιτέλεση των διακονημάτων τους. Είναι υποχρεωμένος να τους νουθετεί, ή να τους επιτιμά, ως πατέρας, για τις τυχόν άτοπες πράξεις, ή παραλείψεις τους, και να επιβάλλει, όταν παραστεί ανάγκη, τα κανονικά επιτίμια, που ανήκουν στη δικαιοδοσία του, ή, σε σοβαρότερες περιπτώσεις, να τους παραπέμπει: α) στο Ηγουμενοσυμβούλιο, β) στην Αδελφότητα, και γ) στον οικείο Αρχιερέα, αναλόγως. Σε περίπτωση που παραστεί ανάγκη να μεταβεί εκτός της Μονής, η απουσία του πρέπει να μην παρατείνεται πέραν του απολύτως αναγκαίου χρόνου. Εάν λόγοι σοβαροί επιβάλλουν την παραμονή του εκτός της Μονής πέραν των οκτώ ημερών, οφείλει να ενημερώσει το Ηγουμενοσυμβούλιο και να λάβει κανονική άδεια από τον οικείο Αρχιερέα.

Άρθρο 68

Το Ηγουμενοσυμβούλιο

1. Το Ηγουμενοσυμβούλιο εκλέγεται από την ολομέλεια της Αδελφότητας, με τετραετή θητεία, για τη διοίκηση της Μονής και τη διαχείριση της περιουσίας της. Ως μέλη του Ηγουμενοσυμβουλίου εκλέγονται σε Μονές, που έχουν έως δέκα μοναχούς, δύο σύμβουλοι, σε Μονές, που αριθμούν περισσότερους από αυτούς, τέσσερις. Ο Ηγούμενος, με το Ηγουμενοσυμβούλιο, συναποφασίζουν, χωρίς να μπορούν ο Ηγούμενος, ή τα μέλη του Ηγουμενοσυμβουλίου, να προβαίνουν σε οποιαδήποτε μονομερή ενέργεια. Σε περίπτωση διαφωνίας, επικρατεί η γνώμη της πλειονοψηφίας. Σε ισοψηφία, ο Ηγούμενος έχει νικώσα ψήφο.

2. Εκλέξιμοι, ως μέλη του Ηγουμενοσυμβουλίου, είναι όλοι οι αδελφοί, οι οποίοι από τριετίας, τουλάχιστον, είναι μοναχοί και έχουν ηλικία όχι μικρότερη των είκοσι επτά ετών. Σε περίπτωση, κατά την οποία δεν υπάρχουν αδελφοί ικανοί για τη θέση αυτή, που έχουν τα ανωτέρω προσόντα, είναι δυνατή η, κατ' εξαίρεση, εκλογή, ως μελών του Ηγουμενοσυμβουλίου, άλλων μοναχών της Μονής. Η εκλογή γίνεται με μυστική ψηφοφορία.

3. Τα μέλη του Ηγουμενοσυμβουλίου οφείλουν να είναι πρότυπα κοινοβιακής ζωής, να διδάσκουν έμπρακτα την αγάπη και την ταπείνωση, να επιμελούνται των αδελφών και των αναγκών της Μονής και να επιδεικνύουν, αυτά πρώτα, πλήρη σεβασμό στους κοινοβιακούς όρους.

Άρθρο 69

Πειθαρχικά Όργανα

1. Η πειθαρχική και δικαστική εξουσία, για τα παραπτώματα των μοναχών, ασκείται σύμφωνα με τις διατάξεις του Καταστατικού Χάρτη και του εσωτερικού κανονισμού κάθε Μονής.

2. Εάν, μετά την επιβολή, από τη Μοναστηριακή Αρχή και τα εκκλησιαστικά δικαιοδοτικά όργανα, των προβλεπομένων μέτρων, ή κανονικών κυρώσεων, κάποιος μοναχός μένει αδιόρθωτος, χωρίς να απομένει άλλο μέσο για τη συμμόρφωσή του, μπορεί να κηρυχθεί με απόφαση της Αδελφότητας, που εγκρίνεται από τον οικείο Αρχιερέα, αποκομμένος από την Ιερά Μονή, οπότε στερείται κάθε δικαιώματος αδελφού της Μονής. Σε περίπτωση αρνήσεως του Αρχιερέως, ή αμέλειάς του πέραν του μηνός να εγκρίνει την απόφαση της Αδελφότητας για την αποκοπή κάποιου αδελφού, η τελευταία έχει δικαίωμα αναφοράς προς την Ιερά

Σύνοδο, η οποία αποφαινεται οριστικά. Κατά τη διάρκεια της εκκρεμότητας της υποθέσεως ενώπιον του Αρχιερέως, ή της Ιεράς Συνόδου, ή εντός μηνός από την απόφασή τους, δικαιούται να προσφύγει ενώπιον αυτών και ο μοναχός.

Άρθρο 70

Μοναστηριακή Περιουσία

1. Την περιουσία της Μονής διαχειρίζεται ο Ηγούμενος με το Ηγουμενοσυμβούλιο.

2. Πολύτιμα εκκλησιαστικά, ή ιστορικής, ή καλλιτεχνικής, αξίας, αντικείμενα της Μονής και η Βιβλιοθήκη της πρέπει να τυγχάνουν της ιδιαίτερης προσοχής και μέριμνας του Ηγουμενοσυμβουλίου και να διαφυλάσσονται με ασφάλεια. Δεν επιτρέπεται η πώληση, ή δωρεά, των χειρογράφων και παλαιτύπων βιβλίων της Βιβλιοθήκης και πολυτίμων αντικειμένων της Μονής. Το Ηγουμενοσυμβούλιο είναι υποχρεωμένο να καταρτίσει επίσημο κατάλογο των αντικειμένων αυτών και με βάση αυτόν να ελέγχει, τουλάχιστον, μία φορά το χρόνο, τη Βιβλιοθήκη και το Σκευοφυλάκιο της Μονής. Ο κατάλογος ανανεώνεται ανά επταετία και, προκειμένου για Επαρχιακές Μονές, αντίγραφο του, δεόντως επικυρωμένο, αποστέλλεται στον οικείο Αρχιερέα.

3. Επιφυλασσομένων των περί ελέγχου διατάξεων του Παραρτήματος Γ' του παρόντος, ο Αρχιερέυς, προκειμένου για Επαρχιακές Μονές, ή η Ιερά Σύνοδος, προκειμένου για Σταυροπηγιακές Μονές, μπορεί να διατάσσει έρευνα, για τη διαχείριση της περιουσίας τους και να προβαίνει στις δέουσες παρατηρήσεις και ενέργειες, για τη διαφύλαξη της μοναστηριακής περιουσίας και την καλή διαχείρισή της. Ο Αρχιερέυς, ή η Ιερά Σύνοδος, μπορούν και να επιβάλλουν πνευματικές ποινές, σε περιπτώσεις ανώμαλης διαχειρίσεως, ή, όταν δεν εισακούονται, στις υποδείξεις τους.